

KOVAI LŐRINC

AKI A NAPBA NÉZ

Első rész

A „Vezér”, a „Mester”, a „Titokzatos”: nyúlánk, szép arcú, arányos termetű, még fiatal ember volt. Koromfekete, dús latin haját gondosan kétfelé fésülte. Nagy meleg szemében olykor a titkok tudása csillant. Látszott róla, hogy sokat tud a másikról, a fiatal tengerésztisztról, aki vele szemben ült, de azért csak úgy tette fel az egyszerű kérdéseket, mint a vadász, aki nyomot kutat.

- Hogyan támadt az a gondolata, hogy részt vegyen az itáliai forradalomban?

A másik - kissé vöröses árnyalatú hajú fiatal tengerész - szürke szemében fellobbant valami:

- Gianbattista Cuneo, egy öreg tengerész, mikor hajónk, a „Clorinda” orosz földön, Taganrog kikötőjében állomásozott, sokat beszélt arról, hogy a haza a legszentebb fogalom, s ha kell, vérünk hullásával kell elérni Itália egységét, szabadságát... - egy pillanatra visszatartotta lélegzetét és egészen halkán mondta: - A sok aranykoronás zsarnok helyett a köztársaságot...

Elhallgattak, figyelték egymást. A vezér töprengve simított végig simára fésült fekete haján:

- Igen, erről tudok... Ön Giuseppe Garibaldi másodtiszt a „Clorinda” fedélzetén... A titkos jelentés szerint bátor, lelkes, nem közönséges tehetséggel megáldott ifjú tengerész. - Felvetette szép, férfias fejét és halkán mondta: - Az összeesküvés az itáliai nép szabadságáért a legfenségesebb feladat, melyet egy ifjú itáliai harcos választhat... - Kezét figyelmeztetően emelte fel; hosszú művészujjai megrezzentek: - Az összeesküvőnek vállalnia kell, hogy élete legszebb éveiben eltemeti a börtön, vagy lekaszálja a halál... A titoktartás kötelező. Az árulónak halálbüntetés jár. Választott már magának fedőnevet?

A fiatal tengerész barna arcán átrezzent az izgalom:

- Igen... egy régi hellén szabadsághős nevét: Cleonbroto...

A főnök rövid ideig habozott. Az íróasztal fölé hajolva figyelte a titkos névsort:

- Igen, Önről felette jó vélemények érkeztek... - szólt kimérten: - Ön egyenes jellemű, tehetséges, bátor, lelkes... - Letette a papírt, másikat vett fel és a fiatal tengerész felé nyújtotta: - Ezennel befogadom Önt az „Ifjú Itália” titkos forradalmi egyesület tagjai közé... Íme az eskü szövege. Álljunk fel. Tegye szívére a jobbját, és olvassa.

A fiatal tengerész érezte, hogy akarata ellenére elfogja az izgalom és halkán, akadozva olvasta:

- ...Szívvel-lélekkel, vérem hullásával és kardommal szolgálom Itália egyesítésének ügyét... - Rövid ideig elnémult, küszködve a feltörő indulatokkal, aztán hangosan, ércesen kimondta: - És ha egészen, vagy részben megszegném eskümet, sújtsa le rám az Isten haragja, az emberek megvetése, és az esküszegés gyalázata...

Csend támadt. A főnök mereven nézett az ifjú tengerész arcába:

- Ha az eleven tűz egyetlen szikrája kigyúl hazánk földjén... Itália tűzhányó lesz és lángja elemésztí a zsarnokságot...!

A tengerész sápadtan állott. Megvárta, amíg a vezér leengedi a papírlapot tartó kezét, és mereven nézve a főnök szemébe, halkán, fojtottan mondta:

- Szeretném, ha próbatétellel bizonyíthatnám be mindazt, amire esküt tettem... Parancsot, irányítást kérek, hogy cselekedhessem.

A másik bólintott:

- Ezt vártam Öntől... - szólt halkán. - Vegyen át némi pénzt, hogy mozgása, ellátása könnyebb legyen és induljon el Genovába, Nizzába, szerezzen minél több, minden áldozatot vállaló, mindhalálig hű harcost az „Ifjú Itália” mozgalomnak s várja be a parancsot a gyors, meglepetést keltő cselekvésre...

...És Giuseppe előtt kitérült a déliesen heves latin összeesküvők élete: sorra járta a tengerpartot Nizza és Genova között. Hihetetlen vakmerőséggel agitált a kocsmákban, s nem egyszer így kezdte beszédét, székre vagy asztalra állva:

- Ma itt mindenki az én vendégem, polgártársak, minden becsületes olasz hazafi ezennel az én vendégem! Emelem poharam Itália szabadságára, egységére! Éljen az Olasz Köztársaság!

A rivalgás egyszerre csapott fel. Giuseppe érezte, hogy a forradalom első hullámai örvénylenek körülötte. Hevesen, gyorsan, olykor zavarosan beszélt, de lobogó heve, szavainak hiteles őszintesége, szilaj bátorsága sokakat megnyert. Az „Ifjú Itália” titkos tagjainak névsora egyre növekedett...

Csodálatosan lágy, itáliai ős volt. Megállott a kikötő kőkorlátjánál és sokáig nézte a mélykék vízen alig mozduló, a parthoz kikötött ócska, rozzant vagy szorgos halászkézzel kátrányozott csónakokat, a hét tengerről jött büszke vitorlásokat, a nagy, otromba, szénporos, lapátkerekű gőzösöket. A mazzinista republikánusok alvezérért, Eduardo Mutrut várta illegális találkozóra. Mutru késett. Giuseppe felpillantott.

A csodásan mélykék égbolton csillogó kristálytisza apró fellegek ékszersorának hármass íve lebegett. Giuseppe gondolkodott. Nem akart bemenni a sarkon lévő kocsmába, amely előtt vidáman lármázott néhány ittas tengerész. De aztán mégis bement. Vett egy szalmafonatos üveg *Lacrima Cristit*, és visszatért őrhelyére. Felnyitotta az üveget. Nagyot húzott az illatos borból és most már nyugodtabban figyelte a kikötőben tolongó sokaságot.

Eduardo Mutru csontos, magas alakja hirtelen tűnt fel előtte. Giuseppe barátságosan intett a szalmafonatos üveg felé. A másik vidáman mosolyogva, széles, színpadias mozdulattal jelezte örömét. Ajkához emelte a borosüveget és ivást jelezve, gyorsan mondta:

- Maga Mazzini, az „Ifjú Itália” alapítója bízott meg újabb feladatok megoldásával... mindkettőnk. Jelentkeznünk kell az „Euridice” hadihajón, belépni a tengerészek közé, és forradalmasítani a legénységet...

Giuseppe szeme megcsillant:

- Ez már igazi forradalmi megbízatás...!

Csendes nyári éjszaka volt. A hadihajó hálókabinjaiban fáradt álmukat aludták a tengerészek. A hajó elején, mely élesen nyúlt a homályba, halk suttogás hallatszott:

- Hát hagyhatjuk akár egy percig is, míg becsületes hazafiak szíve dobog bennünk, hogy édes hazánk, a gyönyörű Itália darabokra tépve sínylódjon az idegen zsarnokok igájában?! - mondta Giuseppe fojtottan. A nyolc-tíz beavatott tengerész arcán izgalom feszült.

- Nem hagyjuk! - tört fel az első vitorlamester, Antonio Banzini, akit mindenki csak Cicerouacchióknak hívott.

- Ha hagynánk, gazok, hitvány gazok volnánk! - tört ki az okos arcú Francisco Nullo, akit az összeesküvés Genfben, Giuseppe Mazzini elnöke alatt működő vezérkara először a hadsereghez küldött, de mivel ott nem tudott kapcsolatot találni, átirányították a hadihajón dolgozó összeesküvőkhöz, akik támogatást, tanácsot adhattak. Giuseppe feléje fordult.

- Igen, testvérek, polgártársak, nem hagyhatjuk, hogy hazánk továbbra is rab legyen; Giuseppe Mazzini nekem mondotta: Egyetlen szikra kell, hogy egész Itália olyan legyen, mint a zsarnokokra tüzet zúdító tűzhányó! Lobogónk fekete, azt mutatja, hogy készek vagyunk a halálra, a szerencsétlen, feldarabolt, megcsönkített Itáliáért, de ott van zászlóinkon a kitörő tűzhányó képe, amely jelzi: harcunk megrengeti Itáliát, és harcba hívja a haza minden becsületes harcosát...!

A tengerészek arcán átsiklott az izgalom.

- De mikor jön el az a perc, mikor lobban az a bizonyos szikra...? - tört fel Cicerouacchio izgalomtól kiszáradt ajkáról.

Garibaldi keze felemelkedett:

- Az óra közel van, a jel megadatik... Készüljön minden igaz, itáliai hazafi a harcra és cselekedjen, ha kell... - aztán a hátrább álló Eduardo Mutru felé intett: - De íme a hírnök, szóljon ő maga... s közvetítse a főnök üzenetét.

Csend volt. Eduardo Mutru felegyenesedett.

- Testvérek, polgártársak! Holnap kipattan a forradalom szikrája itt, Genovában a Sanzano téren, s a Mars téren a szabadságért, a köztársaságért küzdő hazafiak gyűlést tartanak. Mi innen Genovából törünk északra, a főváros, Torino felé... Míg északról, Genfből maga a főnök vezeti az itáliai-lengyel és más szabadságharcosokat, hogy északról és délről két tűz közé fogjuk a piemonti király, Károly Albert propagandistáinktól már bomlasztott seregét...

A tengerészek arcára szokatlan feszültség ült.

- S mikor kezdődik a felkelés? - kérdezte egy szálas, izmos csónakmester.

Giuseppe egy pillanatra lehunyta a szemét.

- Talán már holnap, testvérek! Talán már holnap kitör a tűzhányó...

A tengerészek feszülten figyeltek:

- Ha cselekedni kell, én akarok első lenni a harcban... - szólt halkán Cicerouacchio.

Eduardo Mutru ezen a júniusi napon érkezett vissza a kikötőből titkosan tanácskozó összeesküvőkhöz. Mindenki várakozva nézett rá.

Giuseppe mellé került, és gyorsan, halkán mondta:

- A vezetőség döntött... Minden tervszerűen történik. Nekünk a Sanzano térre kell menni, ahol a laktanyákban a forradalom szikrája fellobbant. Ugyanakkor a Marina téren hatalmas népgyűlést hívunk össze, és kiharsogjuk a köztársaságot... A forradalmi tömeg ezután a San Giorgio térre vonul, ahol egyesül a kikötőből a város belseje felé induló felkelőkkel, és együtt a fellázadt ezredekkel beveszi a városházát, és minden fontos épületet.

Giuseppe érezte, hogy az izgalom úgy fogja el, mint még soha: „Holnap...” Szinte szédelt...

Reggel volt. Giuseppe és Eduardo Mutru néha futva sietett a Sanzano tér, a laktanyák felé... Minden csendes, mozdulatlan volt. Egy hajlott hátú, ősz hajú öregasszony a körülötte nyüzsgő galambokat etette, nem törődve azzal, hogy az elszemtelenedett galambok ősz fejére, elnyúlt ruhájára, vállára szállanak. Távolabb, balra, a kaszárnyák kettős sárga épülete előtt két őr támaszkodott szuronyos puskájára. Minden üres volt. Giuseppe az izgalomtól sápadtan fordult az éppen olyan sápadt Eduardo Mutru felé:

- Gyerünk a Marina térre, biztosan odament a tüntetők tömege. - Mutru szótlánul bólintott. Szinte futva siettek tovább. A téren, ahogy emelkedett a nap, egyre több békésen, a munkájába siető járókelő tűnt fel. Giuseppe megtorpant.

- Menjünk tovább... talán a Szerelmesek Kútjánál gyűltek össze a mieink... - szólt fojtottan. Nem kapott választ. Hátrafordult. Mutrut sehol sem látta. Bénultan állott. „Ennyi kitartó előkészítés, ennyi kockázat... De hiszen Mazzini, a főnök, a vezér maga mondta: egyetlen szikra kell, és a forradalom lángja az égig csap...!”

- Mutru - szólt halkán. Érezte, hogy egyedül maradt és majdnem sírva fakadt gyermekien tehetetlen haragjában. Megállott. Úgy érezte, mintha a nyomozók falkája már a nyomában volna és vaktában sietett tovább. „Talán a Szerelmesek Kútjánál gyülekeznek a felkelők...”

A Szerelmesek Kútjánál a kocsmákban, borozókban rengetegen tolongtak, daloltak, nevettek. De semmi jel nem mutatta, hogy valaki is a felkelésre gondolna. „Menekülni kell...” - lobbant fel mindent elsodorva a félelem. Menekülni? De hová? Ebben a tengerész egyenruhában...?

Visszament a Sanzano térre. Már sötétedett. A kaszárnyával szemben egy frissen festett zöldegesbódénál karcsú, erős feketehajú asszony forgolódott, rakosgatta az áruját, hogy elzárhassa. Giuseppe hozzálépett. Szólni akart, de a szava elakadt. Az asszony egy csodálatosan szép almákkal teli gyümölcsösládát tett el. Némán néztek egymásra. Az asszony, a fiatalember sápadt arcát látva, halkán megkérdezte:

- Ugye szállás kellene és paraszti ruha? - szavában nyoma sem volt kíváncsiságnak. Rövid ideig hallgattak. Aztán a férfi hátraintett fejével:

- Hát, köszönöm is...

Az asszony szívélyesen bólintott.

- Nálam meghálhat és felveheti szegény megboldogult férjem paraszti ruháját...

Giuseppe úgy érezte, csoda történt és szeme könnyes lett.

Reggel volt... Az újságárusok teliszájjal harsogták az el sem kezdődött forradalom kudarcát.

- A halálraítéltek névsora... A halálraítéltek névsora... Hölgyeim és uraim, szenzációs tudósítás és pontos is...

Giuseppe vett egy lapot. Belenézett. Szeme káprázott.

„Halálra ítélték Giuseppe Garibaldi tengerész-újoncot...”

Giuseppe érezte, hogy a lélegzete elakad. Nem olvasta végig a terjengős tudósítást. A betűkből a nyomdafesték és még valami, bizonyosság áradt.

Giuseppe Garibaldi összehajtotta az újságot és hosszú, biztos léptekkel álcázva izgalmát, indult tovább.

Giuseppe Garibaldit halálraítélésének híre megelőzte Dél-Amerikában. Mikor a hajója Rio de Janeiro mesés szépségű kikötőjébe befutott, az itáliai száműzöttek kicsiny csapata hangos üdvrivalgással fogadta a haláltól megmenekült Garibaldit. Egy szálás, őszülő hajú itáliai, aki a zászlót emelte, átölelte Garibaldit.

- Éljen a szabad, egységes Itália! - hangzott a kiáltás.

- Éljen a köztársaság! Vesszenek a zsarnokok!

Giuseppe érezte, hogy latin hévvel átölelik, kezét szorongatják könnyes, kitörő örömmel. Mindenki körülötte tolongott, mindenki ünnepelte a halál árnyékából kimenekült szabadságharcost.

- Oh, barátaim, ilyen fogadtatást itt messze idegenben... igazán nem reméltem... - szólt megremegett hangon.

- Luigi Roselli... orvos... - mutatkozott be az őszülő hajú zászlótartó. Giuseppe felé barátságos karok nyúltak, szorongatták a kezét. Nevek hullottak, mint a hazátlan vándorokra hulló virágcsokorok...

- Ó, barátaim, valóban soha-soha nem számítottam arra, hogy itt idegenben ily szívélyes fogadtatást találok, hogy szegény hazátlan, halálraítélt számára így kitárulnak a karok...

Hirtelen forradalmi dal csendült. A háromszínű nemzeti zászló magasra emelkedett. Ahogy vonultak Rio de Janeiro utcáin, a dal egyre erősödött. Egyre többen kiáltottak.

- Sokáig éljen a zsarnokok által halálraítélt Giuseppe Garibaldi! - harsogta kitárt karokkal Luigi Roselli.

- Vivát! - harsogta már a több százra növekedett tüntető csapat.

Luigi Roselli apjának nagy, emeletes villa-palotájában a teraszon ültek. A trópusi nap lassan hanyatlott le a Rio de Janeiro-i parti hegyek csúcsára. Rajta kívül a legyőzhetetlen, a fölényes, a millió életet lobbantó őserdő húzódott, szinte a város szélétől a végtelen messzeségbe, ahol az őserdőben a telepések vívták reménytelen harcukat évszázadok óta. A francia, itáliai ültetvényesek az Afrikából áttelepített néger szolgákra vigyáztak.

Luigi Roselli vastag, illatos szivarja után nyúlt, amely ott izzott az asztalon álló kicsiny márványvirágszerű cigarettatartó szélén, és halkán mondta:

- Igen... Giuseppe, te valóban a legjobbkor jöttél. A brazíliai császárság órái meg vannak számlálva... Az önállóságra törő Rio Grande do Sul tartomány arra készül, hogy elszakadjon a brazíliai császárságtól, és kivívja teljes függetlenségét... - összeráncolta sűrű szemöldökét. - Úgy tudom, a császári csapatok győzelmet arattak a felkelők felett... - szólt töprengve. Hevesen előkapott mindkét kezével: - De hiszen éppen ezért kell most megfordítani a csapodár hadiszerencsét! - újságot vett elő zsebéből és az asztalra tette. - A lapok azt írják, hogy Brazília déli tartománya: Rio Grande do Sul fegyverrel is megvédi függetlenségét... - arra nézett amerre az óceán kékeszöld hullámain túl hosszúka sziget emelkedett, melyen a börtön alacsony épülete látszott: - A lapok írják, hogy Rio Grande do Sul kormányzóság leghíresebb lázítója, Tito Livio Zambecari gróf e börtön lakója most... mi lenne, ha mi ketten kihallgatást kérnénk de Lage gróftól és felvinnénk a kapcsolatot ezzel a híres, felette értelmes kalandorral, s felajánlanánk neki fegyvereinket; elmondanánk, hogy szívesen küzdünk Rio Grande do Sul köztársaság szabadságáért... hogy kivívja függetlenségét II. Don Pedro brazil császár ellen...?!

Giuseppe töprengve simított végig rövid, vörösesbarna haján:

- Igen, én is úgy értesültem, hogy gróf Tito Livio Zambeccari felette bátor harcos, és nagy része van abban, hogy Rio Grande do Sul tartományban oly erős az ellenzék a császárral szemben...

Roselli a térdére csapott:

- Úgy van! Giuseppe, veled aztán szót lehet érteni. Kérjük kihallgatásunkat de Lage gróf brazil belügyminisztertől, hogy beszélhessünk a Santa Cruz börtönében lévő Zambeccarival...

De Lage gróf csak azért lett belügyminiszter, csak azért ülhetett a miniszteri bársonyszékbe, mert hatalmas rokonsága rákényszerítette és a hadsereg is mellette volt.

- Önök Zambeccari gróffal akarnak beszélni? A beszélőt megadom... - szólt és halkán hozzátette: - Remélem, betartják a börtönszabályzatot, és nem lesz panasz Önök ellen...

A cella hosszú és keskeny, penészszagú folyosó végén nyúlt, és a folyosótól csak egy hatalmas vasrács választotta el, úgy hogy az őrség a fogoly minden mozdulatát ellenőrizhette. Roselli kissé előrehajolt ültében.

- Miniszterelnök úr... - szólt tiszteletteljesen Tito Livio Zambeccarihoz fordulva, aztán széles mozdulattal mutatott Giuseppe felé: - íme a férfiú, ki Itáliában már halálraítéltetett a zsarnokok által, és aki csak azért vitorlázott át az óceánon elképzelhetetlen fáradtságok után, hogy felajánlja kardját Rio Grande do Sul köztársaság függetlenségéért, a harcban a brazil császárság ellen... - kezét szívére tette: - Nincs okom kételkedni, hogy vállalkozásunk sikeres lesz... - aztán Garibaldi felé fordult és ünnepélyesen kérdezte: - Miben látja Ön a Rio Grande do Sul köztársaság vereségének okát?

Giuseppe köhintett:

- A vereség fő oka, hogy a köztársaságnak nem volt hajóhada, márpedig az egész Rio Grande do Sul területe felette hosszú és keskeny tengerparton terül el, csak ez a földrész lakható, és az áthatolhatatlan őserdő szinte nekiszorítja a telepéseket az óceánnak... Így a köztársaság kisebb-nagyobb telepek füzére, melynek sorsa a tengeren dől el, hiszen a braziliai császári hadsereg csakis hajókkal támadhatja meg a felkelők városát, sőt elfoglalt már egyes őrhelyeket. - Gyors mozdulattal intett a börtönrácson túl táruló óceán felé: - A harcot csak a tengeren tudjuk eredményesen felvenni. Ha váratlan, merész támadással elfognánk egy nagyon gyors vitorlást, az már biztató kezdet lenne: a többi már bátorság dolga.

Zambeccari arcán átrezzent az izgalom:

- Valóban... valóban... - mormogta zihálva a sajtó szabadságvágytól. - Reméljük, a sors kegyes lesz hozzánk...

Csendes, derült nyári éjszaka volt. A kicsi - százhusz tonnás - hajó, melyet hirtelen rátöréssel szerzett meg a maroknyi felkelő csapat, gyorsan siklott a part láthatárán. Giuseppe a kormány mellett állott. Luigi Roselli, Giovanni Lamberti, Giacomo Frisetti és még nyolcan-tizen figyeltek a messzeségbe...

Reggel volt. Adriano Oleas a háromárbocos „Santa Lucia” kerek gőzhajó kapitánya, mely kávérakománnyal indult Janeiróból az argentin kikötőkbe, éppen a fedélzetre lépett, amikor az árbockosárban figyelő tengerész hangja hirtelen felcsattant.

- Hajó délnyugatról! - Adriano Oleas szeméhez emelte a messzelátót:

- Igen, valóban... - szólt még álmosan.

A másik hajó gyorsan közeledett, s árbocán a Rio Grande do Sul köztársaság fekete-piros-kék zászlója lobogott.

...A többi már olyan gyorsan történt, hogy Adriano Oleas szívverése is elállt.

- De hiszen ezek támadnak! - kiáltotta rekedten.

A másik hajó a „Santa Lucia” mellé siklott. Fedélzetéről nyolc-tíz hajós ugrott át csákllyával, karddal a kézben.

- Rio Grande do Sul köztársaság nevében ezennel birtokba vesszük e hajót! - harsant az érces, dallamos hang. De sem Adriano Oleas, sem nyolc-tíz matróza nem gondolt az ellenállásra. Garibaldi gyorsan rendelkezett.

- A hajót lefoglaljuk, a legénység szálljon csónakokba, és evezzen ki a partra... - intett a nem messze kéklő hegyek felé.

Ragyogó délután volt, mikor Giuseppe, aki a kormánynál állott, észrevette, hogy két fegyveres brazil hajó közeledik feléjük.

- Talán be kellene vonni a Rio Grande do Sul lobogóját... - indítványozta Roselli és arca sápadt volt.

A két brazil hajó gyorsan közeledett. Fedélzetükön harminc-negyven fegyveres csoportosult. Puskák emelkedtek célzásra.

- Adjátok meg magatokat! - szállott a kiáltás a „Santa Lucia” felé. Garibaldi, aki a kormánykeréknél állott, kikapta a mellette álló felkelő kezéből a puskát. A lövés tompán dörrent.

- Most aztán harcoljatok legények, mert különben elfúj a talpatok alatt a szél... - szólt rettenthetetlen vidámsággal.

A két brazil hajóról jobbról-balról dörrentek a lövések. Giuseppe látta, hogy a kormánynál álló Fiorentino homloklövésrel zuhan hátra és maga ugrott vissza a kormányhoz.

A brazil hajókról újra felropogott a sortűz. Garibaldi érezte, hogy egy golyó fülét, nyakát éri és letépi a gallérját. Eszméletlenül hanyatlott hátra. A kormányt Luigi Carnaglia ragadta meg. A két brazil hajó már szinte csákllyahosszra érte el a „Santa Lucia”-t.

- Fegyverre, fegyverre, legények! Eletünkért harcolunk...! - kiáltotta Luigi Carnaglia.

Húsz-harminc brazil hajós csónakba szállva rohanta meg a köztársasági lobogó alatt hajózó „Santa Lucia”-t.

Roselli és társai vadul vagdalkozva torpasztották meg a rohamot. A „Santa Lucia” fedélzetére szélteben-hosszában nyolc-tíz katona vagy tengerész kapaszkodott.

- Csak az ujjaikra sújtsatok! - kiáltott Giovanni Lamberti. A régi, rozsdás, ócska, lomtárból előkerült nagy, széles conquistádor kardok lecsaptak... A támadók levágott ujjú kezüket a mellükhöz szorítva, jajgatva zuhantak vissza a csónakba... A szél hirtelen kedvezőre fordult. A „Santa Lucia” a két brazil hajó közül kicsúszva siklott tovább...

Garibaldi nem sokáig feküdt sebesülten. A hajó befutott Entre Rios kikötőjébe. Itt orvost kapott, aki kiszedte belőle a golyót. Sebe gyorsan gyógyult.

Éjfél volt. Nyugtalan álmát aludta a rohamosan fejlődő, viharosan alakuló Buenos Aires. Az utcákon föltorlódott a forró sötétség, de Rossas elnök palotájának minden ablaka világított. Az elnök szőke fejét felvetve, kék szemét összehúzza meredt a mindig izgága táborno-
kok, a mérhetetlenül gazdag bankárok, egy-egy európai ország-nagyságú földbirtokon uralkodó földesurak, gaucho-vezérek szemébe.

- Ma éjjel kiragasztjuk a kiáltványomat és tudomására hozzuk mindenkinek, hogy én, Armentano Osvaldo Rossas közvetlenül mint diktátor, kezembe veszem a teljhatalmat egész Argentína felett!

Egy pillanatig csend volt; a rivalgás hirtelen tört fel:

- Éljen Rossas diktátor!

Minden megmozdult, tapsolt, kiáltozott. Rossas intett:

- A plakátragasztók fegyveres védőkísérettel induljanak... Barátaim, egyszerű polgári ruhában kísérik a plakátragasztókat, és ha valaki hangosabban kiáltja káros véleményét, ott helyben löjék le...

Bartholomeo Diaz admirális hevesen intett:

- Én magam kísérem el a plakátragasztó csoportokat két töltött pisztollyal a kezemben...

Hajnalodott. Buenos Aires széles, egyenes utcáin már feltűntek az első járókelők. Az admirális a plakátragasztók felé intett:

- Gyorsan! Hadd legyünk túl a dolog nehezebbik részén, mire a város felébred!

De a gyors mozdulatokkal dolgozó, a városi tanács által kivezényelt rongyos plakátragasztók mögött hirtelen kíváncsi csoportok tűntek fel. Egy sima arcú, vékony diák hirtelen gúnyos nevetéssel mutatott a még nedves plakátra:

- De hiszen Rossas, ez a marhapásztor még spanyolul sem tud tisztességesen...! - és hirtelen a plakátra mutatott: - Nézzétek csak, polgárok! Ez az írástudatlan szerencsevadász akarja kormányozni Argentínát?! - mutatóujjai gyorsan végigsiklottak a még nedves papíron. - Ez micsoda? Hát ez... hát ez...?!

A járókelők gyorsan szaporodó csoportja összerezzen. Néhányan hangosan, gúnyosan nevetve rázták fejüket. Az admirális intett. A két, verekedésben belapított orrú titkos nyomozó hirtelen megragadta a diák karját. Az admirális lassan emelte fel a pisztolyt:

- Te röhögni mersz a diktátor törvényjavaslatán?

- Én igen... - szólt hangosan a diák - röhögök rajta, mert törvényt akar szabni, holott írni-olvasni sem tud...

Az admirális ujjá begömbült a pisztoly ravaszán. A lövés visszhangosan dörrent a hajnali csendben. A diák homloklövéstől hátracsukló fejével zuhant hanyatt. Az admirális körülpillantott.

- Így jár minden röhögő! - kiáltott élesen. A plakátok előtt összeverődött csoportok szétugrottak...

A sarok mögül fiatal, csinos, szépen öltözött hadnagy tűnt fel a rongyos, mezítlábás, csontvázsovány katonák élén.

- Ki lőtt? - fordult az admirális felé, aki még most is kezében tartotta a lövés után füstölgő pisztolyát.

- Én... - szólt röviden. A fiatal hadnagy, aki személyesen ismerte az admirálist, habozva forgatta fejét hol a halott, hol a plakát felé.

- Mi... miért?

Az admirális rövid ideig hallgatott.

- Mert kinevette Rossas diktátor kiáltványát és azonnal tüzelni kell arra, aki nevetni merészel a diktátor parancsán... - aztán röviden intett: - Előre! Indulj... - és mikor látta, hogy a mezítlábás, rongyos katonák, koplalásban elnehezült csontjaikat cipelve nehezen mozdulnak, pattogva rendelkezett: - Csak előre! Semmi kímélet! Csak a kikötőben vigyázatok! Csak semmi előzetes vita! Ha röhög valaki, rögtön lelőni!

Ketten állottak egymással szemben, a diktátor és az admirális.

- Van valami a levegőben, készül valami... - szólt halkán a tengernagy, aki a diktátor rendőrségének vezetője lett a sikeres hatalomátvétel után. - A külvárosok csendesek, amióta lövetünk a röhögők közé, de a külföldi száműzöttek között már hosszabb idő óta titkos forrongás tapasztalható, különösen a lázongó brazil Rio Grande do Sul tartományból szökött lázadó, egy bizonyos Giuseppe Garibaldi tevékenykedik szinte nyíltan a diktatúra ellen itt nálunk, Buenos Airesben...

Rossas végigsimított szőke haján:

- Őrizetbe kell venni és kellő módon megpuhítani. Sorolja el bűntársait, vagy azokat, akiket éppen összeesküvőknek vall... mi majd utánanézzünk a dolgoknak...

Az admirális felemelte kezét, aztán ökölbe szorította:

- Villámgyorsan kell lecsapni, fejjel lefelé fellógatni és addig verni lasszóval, míg nem vall... Úgy látszik eddig, ő a kezdeményező: zavarosfejű, nagyravágyó, és néhány tábornok előtt szinte nyíltan hangoztatja, hogy akár ő is lehetne Argentína diktátora...

A szeme sem rebtent, mikor fejjel lefelé kötözték egy gerendához és az ólmosvégű csikós-korbács belemélyedt a húsába. Echagüo tábornok sápadtan figyelt. A vallatott ajka néma maradt. A tábornok intett:

- Elég lesz már, legények... - intett a korbácsot suhogtató katonák felé. A véresre korbácsolt fogoly ájultan függött a gerendán. Echagüo megtörölte homlokát: - Szörnyűség... szörnyűség... - mormogta, ajkát harapdálva idegességében. - De ki ápolja? - és lassan hajolt az eszméletlenül fekvő, véresre korbácsolt fogoly felé.

- Talán én... - hallatszott a katonák csoportjából. A fogoly fölé fiatal, szőke asszony hajolt.

- Ön kicsoda, asszonyom? - kérdezte kissé meglepődve Echagüo tábornok.

Az asszony felpillantott.

- Senabria de Aloman vagyok...

A tábornok köhintett:

- És ön gondolná a foglyot?

- Igen...

- Ön... hogy is mondjam csak... bár ez nem tartozik ide,... talán szerelmes belé?

Az asszony felemelte szőke fejét:

- Természetesen...

A fogoly lassan kinyitotta szemét. Véres-verejtékes arca megrezsent. Tekintetük találkozott. Az asszony pillantásában aggodalom és szerelem volt.

Garibaldi több mint egy évig élt Argentínában állandó összeesküvés és szerelem között. Míg végre meggyógyult és úgy érezte, hogy az új harcok vonzóereje ellenállhatatlanul, maradéktalanul betölti lelkét.

Montevideón át, ahol Rosellivel és sok más régi harcostársával találkozott, visszament Rio Grande do Sul tartományba. Itt örömmel fogadták. Bento, az elnök rábízta az egész flotta parancsnokságát. A flotta két hajóból állott. Az egyik tizenöt, a másik húsztonnás volt. Bento felkelő kormánya most állandóan mozgásban volt, óriás szekereken vonultak, melyeket négy-nyolc, sőt tizenkét pár ökör vontatott a végtelen pusztán, mert a brazil csapatok egyre jobban szorították a felkelőket a vad, nyugati országrészek felé.

Garibaldi többször tárgyalt vele a felkelés sikeréről. Bento, az elnök ilyenkor komoran nézett rá.

- A két hajó rövidesen elkészül, az a baj, hogy nem tudunk kijutni a tengerre, mert egy harminc hajóból álló brazil császári flotta elzárja az egyetlen kijárást...

- Még ma kilovagolok terepszemlére... - szólt töprengve Giuseppe, aztán odamutatott, ahol a kézzel rajzolt térképen zavaros, kusza vonalak húzódtak a zsírfoltos, széles papírlapon:

- Úgy látom, itt csak egy földszoros zárja el az épülő hajókat a tengertől...

Az elnök vállat vont:

- Hát igen, ötvennégy mérföld.

Garibaldi összehúzott szemmel latolgatott valamit:

- Olvastam egy könyvet, mely arról szól, hogy II. Mohammed szultán Konstantinápoly ostrománál fából csúszdát építtetett és úgy juttatta szárazföldre át hajóit a Crisotoros öbölbe, hogy ott támadjon, ahol leggyengébbek az ősi Bizánc falai...

Az elnök barna, sebhelyes arcán meglepetés látszott, aztán reménytelenül legyintett:

- Hol kapunk fát ezen a végtelen pusztán?

Garibaldi sokáig hallgatott:

- Annyi fa a környéken valóban nem akad, de ha kerekeket ácsoltatnánk és csúszda helyett kerékre raknánk a két hajót... azt hiszem, ez lehetséges...

Éjjel-nappal csattogott a fejsze. Garibaldi könyörtelenül hajszolta a fegyveresekkel körülvett, összeszedett ácsokat, kerékgyártókat, munkások százait... A forgácsok illatos hullámai közül hatalmas kerekek emelkedtek...

A két hajó a tömeg vállán emelkedett az ormóttan kerekek tengelyére. Giuseppe élesen kiáltott:

- Most... rajta!

A kerekeken gördülő, hajókat vontató huszonöt pár ökör nekifeszült az irdatlan súlynak. Az ormótlan kerekek csikorogva forogtak. Az ökröket hajtó gaucho-pásztorok kezében pattogtak a hosszú ostorok... A két hajó egyenetlenül, mintha vihar korbácsolta tenger hullámaival birkózna, billegett jobbra-balra...

Mikor a hajók a kerekek tengelyéről leemelve, lecsúsztak az óceán hullámaira, felharsant a diadalrivalgás. Garibaldi az örömtől csillogó szemmel rendelkezett:

- Ez valóban komoly siker... - szólt rekedten - Ma éjszaka rátörünk a császári flottára. Az a fontos, hogy sekély vizek közelében maradjunk, mert oda nem követhetnek minket a császár mélyebb járású hajói...

Garibaldi két hajóval gerillaháborút viselt. Éjszaka tört rá a császári hajóhadra, majd gyorsan vitorlázott a sekély vízben a parti nádasok között, ahol nem kellett tartani a tizenötszörös túlerőben lévő ellenségtől.

Kellemes, lágy nyári éjszaka volt. Garibaldi a kicsiny vitorlás elő-fedélzetén állott. A többiek - harmincheten -, a víziharcra kiválasztott legjobb úszók, a legvakmerőbbek némán, ing nélkül, nekivetközve csoportosultak mögötte. A roppant ősi nádasban úgy rejtőztek, mint tigrisek a dzsungelben.

- Fel a vitorlát! Rajta, kormányosok! - kiáltotta halkán. A kis hajó kibomló vitorlái feszülve dobbantak. A két hajó szinte hangtalanul siklott a halkán súrlódó nádasban...

Elöl, ahol fel-feltűntek a mélyebb vízben lehorgonyzott császári hajók, gyengén pislákoló lámpások rőt fénye derengett. Az ölmagas nádason vezető keskeny, csupán a parti halászok által ismert csatorna végén már szélesre tárult a sötét óceán. Egyre közeledtek a lehorgonyzott császári hajók lámpásai.

Garibaldi látta, hogy a legszélén lehorgonyzott, az övénél háromszor nagyobb hajón megmozdul valami. Talán a vitorla dobbant a frissen kelő, de mocsárszagú nyugati fuvallatban. Garibaldi anélkül, hogy hátranézett volna, szaggatottan rendelkezett:

- Csákyások, rajta! Kardosok utánam!

A kis hajóról egyszerre nyolc-tíz csákya vágta bele acélagyarát a császári hajó oldalába.

- Hé! Mi az?! - horkantott fel az őrségen álló matróz.

- Föl! Előre! - csattogott halkán Garibaldi parancsa.

A felkelők válogatott harcosai kardjukat a foguk közé szorítva, nesztelenül rontottak előre, kúsztak fel a megcsákyázott hajó oldalán. A fedélzeti őrség parancsnoka egyszerre csak azt látta, hogy négy-öt kard szegeződik torkának, mellének... A támadók tízszer annyinak látszottak a trópusi éjszaka sűrű, puha homályában.

- Csend, vagy halál...! - zizzent, mint kardpenge, a suttagás. Az őrparancsnok némán hátrált. Garibaldi hozzáhajolt:

- Kiáltsa, hogy névsorolvasásra sorakozó a fedélzeten... Mondja, hogy ellenőrzés jött a tengernagyi hajóról! Gyorsan, fegyver nélkül sorakozó!

Az őrparancsnok halálsápadtan hallgatott.

A Garibaldi mellett álló öles termetű gaucho a parancsnok vállára tette csákyája acélfogát.

- Siessen, parancsnok úr, még rengeteg dolgunk lesz ma éjjel... A másik megkaparta nagy, rozsdás kardjával a parancsnok torkát:

- Név szerint szólítsa a legénységet...

A harmadik hűvös nyugalommal hajolt a parancsnok füléhez:

- Siessen, mert ha én kapom el a torkát... befellegzett a tengernagyi pályájának...

Az őrpapancsnok hirtelen érezte, hogy a halál szárnylebbenése rebben át a lelkén.

- Uraim... - szólt halkán, magához térve az első halálos meglepetés rémületéből. - Uraim... elismerem, megleptek... vesztettem, s nem szeretném, ha derék matrózaim közül akár egynek is baja esne... biztosítsák hajóm csónakjait a legénység elvonulására, s birtokukba adom ezt a hajót, melyet mi úgysem tudnánk használni Önök ellen, hiszen mély-járatú, akárcsak a Brown braziliai császáradmirális parancsnoksága alatt álló flotta mind a huszonkilenc hajója...

Garibaldi türelmetlenül intett kardot tartó kezével:

- Vége a tárgyalásnak, kapitány úr... Szólítsa az embereit.

Az őrpapancsnok a hajó fedélzetére felvezető lépcső korlátjához lépett. Hirtelen nem tudta, hogy is szóljon a sok nemzetiségű legénységhez, aztán mégis portugálul mondta:

- Fedélzetköz őrtisztje, hozzám! - kiáltotta halkán, szinte nyugodtan. A hangja nem remegett, és mikor feltűnt a fedélzetre felvezető lépcsőn a tiszt borzas feje, rendelkezett:

- Kedves bajtársam, tengernagyi ellenőrzés... teljes csendben sorakoztassa fegyvertelenül a hajó csónakjai mellé a legénységet...

Lent parancs csattant. Lábak dobogtak. Mindenki megmozdult. Garibaldi megvárta, amíg a nehéz tengerészalomból felriasztott matrózok felsorakoznak a fedélzeten heverő mentőcsónakok mellé, aztán intett kardjával:

- Le a csónakokkal! Beszállni... Indulás, az „Imperatore du Brasil” fedélzetére...

Senki sem kiáltozott, csak a hajó fedélzeti lámpájának derengő világosságában csillantak meg a kardok, török fedetlen pengéi. Mindenki értett mindent.

- Le a csónakokat a vízre... Beszállás! - csattant a parancs, de senki sem tudta, ki szólott. Az álomtól szédelő császári matrózok szemében most lobbant fel a bénító meglepetés, az álmából felvert alvó hirtelen lobbanó riadalma, vagy a megkönnyebbülés, a közöny...

Garibaldi megvárta, amíg a legénység csónakba száll.

- Parancsnok úr, elnézését kérjük, de a levegőbe kell röpíteni az Ön hajóját, mert nem használhatjuk a sekély vízben... - és a kötélletrákon a csónakokba tódult matrózok felé intett:

- Gyorsabban, pajtások, gyorsabban... olyan pompás tűzijátékban lesz részünk, mint még soha...

A foglyok egyre gyorsabban tolongtak lefelé. Garibaldi hátraintett:

- Most! Gyűjtőzinórt a lőporkamrába... Én magam gyűjtom meg! - s mikor a kékes láng sercegve kúszott a vaskos, szürke gyűjtőzinóron, rendelkezett: - Most aztán vissza a nádasba... mert mindjárt megnyílik a tűzhányó és az egész császári hajóhad a nyakunkon lesz.

A csónakok evezői, melyeket a felkelők rongyokba csavartak, hogy ne csobbanjanak, nekifeszültek a víznek és a csónakok gyorsan az ősnádas felé siklottak.

Jobbról, ahol a császári hajóhad lámpái derengtek, hirtelen evező-csobbanás hallatszott és valaki egészen közélről rekedten kérdezte:

- Önök honnan jönnek?

A felkelők kardjuk markolatát szorítva hallgattak. Hirtelen mintha az égbolt leomlott volna, szegletes fényekké, vad színekké, tovatűnő hajóbordákká, széttépett vitorlákká, titáni erővel felszaggatott kötelekké vált minden...

Az óceán sima tükrén roppant, zöld fényben derengő hullám emelkedett fel és sodorta az ősnádas felé a maroknyi vakmerők kicsiny hajóját.

Kora reggel volt. Garibaldi a hajóépítő munkások barakkjában indította útnak a tengerparti műhely felé az ácsokat, a hajóépítőket, és egyedül maradt a szakáccsal, aki kétségbeesetten panaszkodott a rossz élelmezés miatt, mert mindenki őt szidta. Giuseppe a ferde falitükör előtt állva becézte rövid, de sűrű vörösesbarna szakállát. A szakács reménytelenül legyintve indult a konyha felé. Hirtelen megállott. Megfordult és elsápadva, halkán kiáltotta:

- Parancsnok úr... meneküljön! Jönnek...!

Garibaldi tudta, hogy a császáriak legkegyetlenebb hadvezére, Moringue alig néhány mérföldre tőlük partra szállt, s bár nem várta a hirtelen támadást, a barakk falához támasztott puskák sorára tekintett.

- Hányan lehetnek?

- Legalább hetvenen... - kiáltott a szakács. - A part menti indiánok két törzse mellé állott és hetven lovassal támogatja hadát.

Kint lövés dörrent.

- Hej! Adjátok meg magatokat, mert valamennyiőtöknek kitekerjük a nyakát!

Közeledő lódobogás hallatszott, aztán újra dörrent a lövés.

Garibaldi még egy utolsó pillantást vetett a tükörbe, nyugodtan végigsimított szakállán és felkapott egyet a fal mellé támasztott puskák közül. Az ablakhoz húzódva tüzelt. Kint jajgatva összeroskadott valaki. A lódobogás elhalt. Puskatűz ropogott, a golyók a barakk ablakát súrolva vágódtak be. A szétfröccsenő üvegcserepek csengve hullottak a padlóra. Garibaldi a szakács felé intett:

- Ide a másik puskával... csak töltsd, én majd tüzelek...

Kikapta a szakács remegő kezéből a fegyvert és a másik ablakhoz húzódva, hogy az ellenség azt higgye, a védők sokan vannak, újra tüzelt. Gyors, rugalmas léptekkel lendítette magát ablaktól ablakig. Bátor kezében új és új puska dörrent. A szakács zihálva, imádkozva, kapkodva töltötte meg a kilőtt fegyvereket. Hirtelen csend lett.

- Adjátok meg magatokat! mert a lábatoknál fogva akasztatlak föl benneteket, akárhányan is vagytok! - hallatszott Moringue, a kegyetlenségéről híres császári csapatvezér szava.

Garibaldi a szakácshoz fordult:

- Hallod? Azt kiáltja: akárhányan is vagyunk! Úgy látszik, sikerült megtéveszteni. Azt hiszi, hogy fél század küzd ellene... - halkán nevetett és az ablakrájának támasztva a puskát, hogy a tüzelés biztosabb legyen, odatüzelt, ahol a pálmák mögött négy-öt fegyveres széles karimájú kalapja feltűnt.

A puskagolyó surrogva tépte a pálmaleveleket. A fegyveresek szétugrottak. Az egyik - láthatóan a vezér -, talán maga Moringue, átkozódva rázta öklét:

- Dupla ételadagot kaptok, ha leteszitek a fegyvert!

Garibaldi odasietett ahhoz az ablakhoz, ahonnan a legkedvezőbb volt a lőállás, és a csövet ismét a párkányra szorítva, tüzelt... Valaki jajgatva összeesett. A támadók alakjai eltűntek a dús, alacsony pálmák mögött... A hajóépítő műhelyek felől kiáltva, szekercét rázva, ácsbaltát emelve, jöttek a tüzelés hangjára a munkások. A puskatűz ropogva felcsapott. A barakk ablakaiból már tizenötön, húszan tüzeltek. A császáriak gyorsan húzódtak vissza a pálmaliget fái közé.

A barakk-csata híre szerteszállott Rio Grande do Sul őserdőiben, Uruguay végtelen pusztáin, pásztortúztól pásztortúzig.

- Garibaldi... egyedül hetvenkettő ellen! Micsoda páratlan hősiesség...!

- A rettenthetetlen! Ő a győzhetetlen!

Montevideo újságjai első oldalon, szalagcímekkel hozták minden tettét, vásári ricsajjá sokszorosítva valódi vagy vélt győzelmeit... Garibaldi a már kész hajókon készült a tengeri harcra, mikor az öreg Hannibale Fresee, aki hetvenéves létére is a legjobb tengerész-tüzér volt, odalépett a „Caudillo”-nak - vezérnek - kikiáltott Garibaldi elé:

- Most vigyázz a hajóidra, Caudillo. Jön a ciklon... Mi azt mondjuk: legyalulja a tengerpartot...

Garibaldi a tiszta, csodásan kék déli eget nézte:

- Tengerész vagyok én is... - szólt végül gőgösen. - Nem lesz itt semmiféle forgósél, vagy ha lesz, hát elébe állunk... Mi félnénk a viharoktól?!

A kéklő égbolton hirtelen apró, tömör, koromfekete kicsiny felleg bukkant fel. Percek alatt minden megváltozott. A koromfekete kicsiny felhő irtatlan felleggé nőtt, és úgy húzódott az égbolton, a megdermedt tengeren, mint réműlettől mozdulatlanává vált zsákmányára az ormótlan, hangtalan ragadozó... Még mindig bénító, iszonyattól halálrasújtott, terhesen súlyos csend volt.

- Hé, legények, le a vitorlákkal! Luigi Cardiglia a kormányhoz! Én magam vezetem az elővitorlák bevonását...

Látta, amint Luigi Cardiglia a kormányhoz áll, és izmos, kardvéste testének erejét fitogtatva, maga lendült fel a kötélletrán az árbocra, hogy bevonja a hajót irányító, legfontosabb elővitorlát.

A többi úgy történik, mintha maga a Sors sújtott volna óriás, vakító, bénító villámmal a vakmerők kicsiny csapatára, két apró hajójára...

A tenger vad tajtékot túrva, örvénylett a hullámot szaggató forgószelek kavargása alatt. Giuseppe érezte, mint sodorja a mélybe az előárboc töredékével együtt az őrjöngő tornádó... vadul küzdött a tajtékozó árral... Látta, hogy Luigi Cardigliát, akit odaállított helyettesének a kormánykerék mellé, a vad vihar az örvénybe sodorja, és egy szemvillanásnyira merült fel benne a tudat: „A zubbonyától nem tud úszni...”

- Vágd el a zubbony zsinórjait! - kiáltotta fulladozva Luigi felé... de egy sötét hullám újra elborította. Mikor kétségbeesett életvággyal a hullámokból újra felmerült, már nem látta Luigit... Vadul küzdött a halálhordozó ár ellen. Az ormótlan, iszonyúan tajtékozó óriás hullám

a partra sodorta... Leroskadt és némán hevert két bálványszerű, tízezer éves, ősi faragott sziklaoszlop között...

Sokáig hevert dermedten, félholtan. Aztán felemelkedett, rekedt hangon hívta bajtársait.... A széles, messzeívelő homokos parton csak itt-ott látott egy-egy csodával határos módon megmenekült tengerészt.

Garibaldi kapcsolatot keresett a megmaradt tengerészekkel, a felkelés harcosaival, s örömmel csatlakozott Canavarro felkelő csapataihoz, amelyek a roppant préri legnagyobb városa, La Guna de los Pados felé nyomultak. Azt várták, hogy a császáriak ellenállást tanúsítanak, de a városban senki sem gondolt ellenállásra, s ujjongva fogadta a köztársaságiakat.

Garibaldi - mint hajósvezér - a kikötőben váratlan rajtaütéssel zsákmányolt hajóra tette át székhelyét. A nyugtalan, feszült várakozás hónapjai voltak ezek. Érezte, hogy történik valami. Néha felment az előfedélzetre és a kikötő nyüzsgő életét nézte, vagy a messzi táruól láthatárt kutatta, mikor tűnik fel a császáriak hajóhada. De minden csendes volt. A napsugarakkal felriasztott világoslila párák lassan emelkedtek, felleggé váltak, melyeket összevissza szakított a folyton változó lágy, tavaszi fuvallat.

Az asszony karcosú, kecses mozgású volt... Kiült ezen az alig szürkülő hajnalon a világoskék tiszta hullámokat futtató tengerpartra és érezte a még élön meleg követ... Mellette, a tengerparton álló sovány, okos arcú halász az itt-ott szakadozott hálót foltozta a nyáriasan meleg napfényben és az asszony felé fordult:

- Énekelj valamit, Anita - szólt. - Ismered azt a dalt, a „rettenthetetlenről”, a „legyőzhetetlenről”, amit itt La Gunában költöttek róla az ifjú forradalmárok?

Az asszony sokáig hallgatott, figyelte az óceán végtelenjébe futó hullámok taraját, dallamos zúgását:

- Úgy szeretném látni Garibaldit... - tört ki hevesen. - Tegnap azt mesélték a halárusok, már itt is van, és egy zsákmányolt hajón tartózkodik a kikötőben...

A sovány, okos arcú halász a hálót kötözte:

- Mondták neki tapasztalt tengerészek, ne induljon ki nyílt tengerre csatázni, de ő nem hallgatott rájuk. A vihar aztán mindkét hajóját elsüllyesztette, ő maga is csak csodával határos módon menekülhetett meg, alig néhány társával... s később Canavarro felkelő tábornok hadához csatlakozott...

Anita melléhez szorította mindkét kezét:

- Garibaldi... milyen sokat olvastam róla a lapokban... Milyen sokat beszéltek hőstetteiről a halászok, arról, mikor egy társával együtt vertek vissza egy egész ellenséges századot... Én nem csodálkozom, hogy megmenekült a halálos viharból, mert a hősoket, akik oly ösvényen járnak, ahol minden lépés; egy halál - maga a Sors oltalmazza.

A sovány halász homlokát ráncolta:

- Ne feledd, hogy férjes asszony vagy, a *Caudillót* pedig legalább hét-nyolc hölgy koszorúja kíséri, az újságok is megírták...

Anita hirtelen elpirult, s maga sem tudta, a félelemtől vagy a féltékenységtől-e. Érezte, hogy hűvös fuvallat éri a lelkét.

- Eh, de hiszen én csak egy halász felesége vagyok... - tört ki keményen záródó ajkáról. A férfi kezében megremegett a sűrűfoltos háló:

- Igen, én csak egy halász vagyok... - szólt fojtottan - de a becsület dolgában különb vagyok akármilyen híres kalandornál, kalóznál, vagy lehűtőnél...

Az asszony hirtelen lobbanó haraggal ugrott le a szikláról, belemarkolt a homokba és szitkozódva a férje felé vágta:

- Vedd tudomásul, most mindjárt bemegyek a városba, és akárhogy is, megnézem azt a híres hőst!

A férfi rövid ideig úgy babrált a hálóval, mintha nem hallotta volna Anita szavát, aztán kiegyenesedett, és hűvösen, elszántan, méltóságteljesen mondta: - Nézd meg úgy, ahogy a vándorcirkuszoknál is láttuk az oroszlánokat, a tigriseket... Nézd meg, mondom, de ha a feleség kötelezettségét elfeledve az ő útját akarod járni, s ha becsületemen akár parányi folt is esik... - újra leguggolt a háló mellé és halkán mondta: - akkor meghalsz...!

Rövid csend támadt.

- Én nem félek a haláltól, s ha nem akad senki, aki megvédjen a bosszúdtól, méltó is vagyok a halálra...

Hallgattak. A férfi fogát csikorgatta hirtelen lobbanó dühében, melyben ott vibrált a végtelen házastársi veszekedések emléke, s egészen messziről, hűs fuvallatként a megkönnyebbülés. Az asszony komoran, makacsul, halálraszántan hallgatott.

A tenger mérhetetlenül áttetsző tisztasággal borította el a láthatárt. Az áttetsző mélységben tarka, virágszerű halak cikáztak. Anita hirtelen támadt csodálattal eszmélte ezt a furcsa, új érzést:

„Ilyen... igen, ilyen az élet, olyan mint a tenger: csupa veszély, csupa vihar, de olykor mégis csodálatos lágy...” - házassága első esztendejére gondolt, mikor itt a tengerparton egy elhagyott konyhóban laktak: a konyhá vihartépte szalmatetején beragyogtak a csillagok... a színes tengeri mohákból, szőlőlombokból felhalmozott illatos, puha fekhelyen közeledtek egymás felé, vagy álmodoztak, s Anita hallgatta a férje elbeszéléseit a halászéletről, a halálos viharokról, vagy sikeres halfogásokról. Mindez olyan lélegzetelállító volt... Most minden megállt, megtelt valami idegtépő viharral: a szerelmük oly hirtelen omlott össze, mintha földrengés omlasztotta volna le... Még nem történt semmi, de máris minden megtörtént... s a féltékeny őrzöngés halálos tüze mintha máris lesújtott volna. A férfi sóhajtott.

- Na jó, menj be a városba, nézd meg azt a Caudillót, de ne vesd magad a karjaiba, mert én ezt nem tűröm... hisz ismersz... megtorlás nélkül nem hagyom...

Anita mintha nem hallotta volna a férje szavait, apró köveket dobált a tengerbe, a tarka, uszonyszárnyakon lebegő apró, csillogó virágsziromszerű halak felé...

Immánuel José Darta, a halász, akinek Anita hat évig a felesége volt, hátat fordítva neki, kereste a régi halászháló kibomlott kötécscsomóit...

Garibaldi az általa zsákmányolt Itaparica fedélzetén alacsony, háromlábú vadászszéken ülve újságot olvasott. Hirtelen mintha láthatatlan szárnyak érintették volna homlokát, feltekintett: a parton, a hajótól nem messze, egy sudár, karcsú, erős fiatalasszony állott. „Ugyan kit várhat?” - gondolta váratlanul támadt kíváncsisággal. Oldalt nézve felemelte a kapitányi messzelátót. Érthetetlenül, idegesen megrezzenő figyelemmel forgatta a messzelátó egymásba kapcsolódó,

már kopott hengereit: „Ugyan kit várhat?” - töprengett egyre nyugtalanabban. „Eh, ha egy udvarló így megvárakoztat egy ilyen nagyszerű kislányt, megérdemli, hogy elveszítse...”

A tettvagy ingere lassan betöltötte rettentő viharokkal, vad csatákkal edzett lényét. Letette a messzelátót, összehajtotta a lepedőnagyságú újságot, és levezett a partra. Az asszony hirtelen felvetette a fejét. „Engem néz?” - horkantott fel a férfi.

Az asszony karcsú, erős alakja eltűnt a kikötő tarka kavargásában.

- Oh, a Caudillo? - hallatszott mellette szívélyesen, örömmel. - Oh, Garibaldi, a hős! Garibaldi itt van nálunk... La Guna de los Padosban... - hallatszott elragadtatással - aztán hirtelen észbe kapva, hogy a város, mikor önálló köztársaság lett, Republica Juliana nevére vette fel, készségesen helyesbített: - Itt a felszabadított Julianában mindenki rajong érted, admirális polgártárs... vagy szenvedélyesen, vagy tehetetlenül átkozódik, de cselekedni nem mer, mert a kikötő népe testestől-lelkestől melletted van, és senki sem akarja, hogy lábánál fogva, fejjel lefelé felakasszák, és kizsigereljék...

A Caudillo türelmetlenül nézett körül:

- Hát igen, Rossas, Argentína diktátora, engem is fejjel lefelé lógatott fel és lasszókötelekkel korbácsoltatott meg, hogy valljam ki, kik a társaim az ellene szőtt összeesküvésben...

A másik mohón figyelt:

- Na és te, admirális polgártárs?

Giuseppe fölényesen legyintett:

- Oh, semmi az egész. Elájultam. És utánam senki sem bukott le... - Aztán hirtelen oldalt lendült és kémlélődve nézett körül a színek, a hangok, a tarka ruhák kavargásában. - Egy asszonyt keresek... Ott ültem az Itaparicán... és láttam, hogy engem néz...

A régi ismerős legyintett:

- Hős lettél, Giuseppe... az egész város lakói rajonganak érted... Gyere, igyál egy kávé - és mikor a másik szabadkozva, idegesen tiltakozott, mosolyogva mondta: - Nem mersz?

- Pedig itt kell lennie... itt a közelben, érzem...

Az öreg összeesküvő elmosolyodott:

- Hát igen, az Úrjézusnak isteni kötelessége, hogy megismertesse veled az élet szebbik oldalát is...

Giuseppe engedte, hogy a másik vigye, de hirtelen megtorpant.

A kicsi kávéház alacsony ajtajában hirtelen egy asszony tűnt fel. A férfi lassan előrenyúlt. Kezének ujjai szinte érintették az asszony vállát. Giuseppe egész testében megremegett.

- Ő az... Ő... - mormogta akadozva. Az öreg összeesküvő mindent előre tudó mosollyal reménytelenül legyintett: - Most látom, itt felesleges a harmadik... - figyelmeztetően felemelte az ujját: - De előre kifizetem az italszámládat...

Giuseppe hálásan bólintott.

- Azt jól teszed... - és az asszonyhoz lépett. - Engedje meg, hogy meghívjam egy kávéra... - és kissé felszabadultan nevetett: - Hajóm, az Itaparica fedélzetéről, mikor megláttam Önt, asszonyom, és valami csodás hirtelen lobbanó, lágy kényszer parancsára...

Anita egy pillanatra behunyta nagy, szürke, hosszúpillás csillagszemét:

- Igen, Caudillo... pontosan ez történt velem is... Mikor a kikötőbe értem, izgalomban százszor is megkérdeztem, hol van a Caudillo... hol van Garibaldi... Mindenki az Ön hajója felé mutatott, de én valami álomszerű bódulatban sodortattam ide vagy oda... míg végre láttam az Ön hajóját és az előfedélzetén Önt... Elnémult, még jobban elpirult és gyorsan hadarta: - Most láttam már Önt, admirális polgártárs, és megyek vissza a férjemhez, aki halász, és - tudom - ha nem térek vissza időben, megkeres engem élesre köszörült tőrrel...

Csend lett. Körülöttük vidáman vagy inszakajtó munkában gomolygott a kikötőmunkások, hajósok vállán az ormótlan gyapotbálák tömege. A férfi körülpillantott.

- Jöjjön... - kezdte bizonytalanul.

- ... Anita... - szólt közbe félénken az asszony. A férfi hevesen helyeselve bólintott:

- Igen, Anita... jöjjön be egy kávéra... - Az ajtón függő csengő árulkodóan csörrent. Az asztalok mellett a déli forróságban alig néhány vendég szűrölte az apró csészékből a méregerős kávé.

Ők ketten leültek. Nem nyúltak egymáshoz, de a férfi bizonytalan mozdulatot tett:

- Úgy érzem, a mi kettőnk sorsa már eldőlt... Ön az én királyi zsákmányom. Jöjjön a hajómra, s én mindenkitől megvédem önt kardom éles pengéjével...

Hallgattak. Anita érezte, hogy könnyei végigfolynak orcáján és nem törölte le.

- A férjem, Immanuel José Duarte, a halász, oly sokat dolgozik, s még akkor is csónakba száll, ha a többiek, az öregek intik: vigyázzon... nekem szerencsém lesz most is, mert az édes, drága jó csillagszemű védőszentjeim vigyáznak rám a legnagyobb viharban is...

Most puha májusi éjszaka volt. A tengerparton épült rozzant kunyhó, melynek fedelét most javította a sovány, munkától meggyötört José Duarte - olyan volt, mint a tengeri viharokkal a partra sodort hajó. A halász odament a sziklához, ahol a csónakja hevert. Leült. Lehajtotta fejét. Puha, lágymáty borított be mindent, csak a kunyhóból hallatszott néhány pillanatig bizonytalan mozgás, aztán könnyű léptek a tengerparti fővényen.

- Megyek, José... - az asszony hangja megremegett. A halász legyintett:

- Menj... ha úgy gondolod... Én elsíratlak, mintha halott lennél, de ne feledd, ha egyszer visszatérsz, várva-várlak.

Csend lett. Csak az asszony sírósan elcsukló hangja hallatszott:

- Sohasem felejtelek el téged, José...

Mély, tompa némaság borított el mindent, aztán lassan, de egyre gyorsabban távolodtak a könnyű, kecses asszonyléptek.

„Elment...” - lobbant fel hirtelen a férfi agyában. Sajgó fájdalom és zavaros, megfoghatatlan megkönnyebbülés viharzott át a lelkén.

Az asszony görcsösen szorította apró ujjaival a férfi erős, súlyos kezét.

- Hová megyünk most, Giuseppe?

A férfi szélesen intett hatalmas karjaival:

- A hajóm, az Itaparica vár ránk... száz harcban megedződött, hú fegyvertársaimmal...

Csend volt. Anita sóhajtott:

- Legyen minden úgy, ahogy te akarsz, Giuseppe... de ha csak úgy magaddal sodorsz, mint a többiek, pisztolygolyót röpítek hűtlen szívedbe, s a szeretőd sem menekülhet meg a bosszúmtól!

A férfi lágyan átölelte:

- Én szeretlek, Anita... - szólt egyszerűen. - Úgy csapott le rám ez a szerelem, mint villám a derült égből... Ragyogó fénnel sziporkázó csoda volt... Tiszteljük a Sors kezét, és legyünk méltók hozzá tetteiben, szívben, gondolatban.

A kikötőben zsúfolódó hajók között őrség állott az Itaparica fedélzetére vezető pallón. Az óriás termetű, dörgő szavú őrpapancsnok, Leonardo Corleone felemelte nyolcszor sebesült karját:

- Csapat, vigyázz! Jobbra nézz! Az admirális! Tisztelegj!

A viharvert, rongyos mezítlábasok kezében tisztelgésre emelkedtek a rozsdás, lomtárból szerzett hosszú szuronypuskák.

Lágyan siklottak a játékos kedvű hullámok a hajó oldalán. Mély, tiszta csend borult a kikötőre.

- Giuseppe... valóban szeretsz?

- Valóban, Anita.

- Úgy mint azt a sokat, a többieket?

A férfi habozott. Hirtelen elszégyellte gyávaságát:

- Nagyon szeretlek, Anita és sohasem hagylak el...

Az asszony sóhajtott:

- Ezt mondd el többször, mert olyan jólesik hallani...

Giuseppe lágyan csókolta meg a homlokát:

- Elmondom ezerszer is...

Az asszony görcsösen fonta át két karjával a férfi nyakát. Mély csend volt, csak a hajóbordáknál siklottak hangtalanul, mint a múltó órák a könnyű, gyors hullámok. Minden vonal, épület, raktár elmerült a csendes éjszakában, csak az érzések lebegtek láthatatlan, mindent elborító tüllel.

1840. elején újra felviharzottak a harcok. A köztársasági kormány ellen Imaruhyban fellázkodtak a felbujtott császárpártiak...

Bento, aki Rio Grande do Sul köztársaság elnöke volt, odafordult a haditanácsban mellette ülő Garibaldihoz:

- Hallotta-e admirális polgártárs, mi történt Imaruhyban?

Garibaldi vidám, nyugodt arca hirtelen elkomorodott:

- Azt mesélik a menekültek: irtják a köztársaságiakat.

Az alacsony, széles vállú, hajlott lábú köztársasági elnök bölintott:

- Szóval hallotta... Parancsom: az egész hajóhaddal Imaruhy ellen induljon és torolja meg a kegyetlenségeket... Minden kivégzett republikánusért három császárpártit lövessen föbe...!

Garibaldi sokáig hallgatott:

- Azonnal indulok az egész hajóhadammal... de a hóhérmunkára keressen mást elnök polgártárs... - szólt végül.

Mikor visszatért hajója, az el Pardo fedélzetére, az asszony hozzásimult és görcsösen átkarolta:

- Mi történt? Míg odavoltál, ágyúszót hallottunk... Hát máris ilyen közel vannak?!

A férfi kitérően legyintett:

- Ma az egész hajóhad Imaruhy ellen indul... Ne félj, majd szétágyúzzuk a hajóinkkal a császáriak hadát.

Az el Pardo lassan siklott a kicsiny köztársasági hajóhad élén. Az előfedélzeten ültek. Anita átkarolta Giuseppét és mellére bújva suttozta:

- Giuseppe... gyermekünk lesz...

A férfi összerezzen:

- Gyermekek... mikor minden nap halálos veszéllyel terhes?

Anita elmosolyodott:

- Mit lehet ez ellen tenni?

A férfi hirtelen leverten elhallgatott.

- Én csak téged féltetek, Anita... - szólt végül és hangja megremegett.

- Elkezdődött! - hallatszott az árbockosárban figyelő matróz kiáltása. - Ellenséges hajók a láthatáron!

Garibaldi odasietett a már csoportosuló harcosokhoz. A mindig gondosan öltözködő Marino Rosetti izgatottan intett:

- Nekünk négy hajónk van, kevés ágyúval, ők legalább harmincketten... legalább százötven ágyúval...!

Garibaldi végigsimított magas, ránctalan homlokán:

- Valóban vissza kell vonulnunk, mert ha hajóink sérülten kerülnek vissza La Gunába, a köztársaságért hevülők lelke megbénul, s az ellenség még könnyebben győzne a városban rejtőző híveik által. Hiszen hajóhad nélkül a tenger menti telepek, városok egymás után a császáriak kezébe kerülnének... - Összehúzott szemmel nézett előre. A császári hajóhad lassan hadialakzatba fejlődött, mely jobbról-balról kanyarodott bekerítésre. A férfi érezte, hogy Anita görcsösen kapaszkodik a karjába:

- Giuseppe, kedvesem... ne kísértsük a sorsot... Menjünk vissza La Guna de los Padosba...

A Caudillo egyik legrégebbi harcostársa, Luigi Rosetti megérintette Garibaldi vállát.

- Asszonyodnak igaza van, ha félt téged, s ezáltal félt mindnyájunkat...

Garibaldi lehajtotta róthajú fejét. Keze ökölbe szorult. Szemében könnyek csillantak.

- Hát jól van, vonuljunk vissza... de ha üldözni fognak, szembeszállunk velük és az utolsó töltényig, utolsó lélegzetvételeg, az utolsó csepp vérig harcolunk!

Anita szemében diadal csillant. A kúrtszó elröppent hajótól hajóig, a kicsiny köztársasági flotta lassan fordult meg.

A La Gunát körülvevő ősnádasok felett fekete füstfelleg gomolygott, mikor a kicsiny hajóhad a kikötőhöz ért. A köztársaságiak lövöldözve hátráltak és démoni robajjal röpült a levegőbe valami felrobbantott épület. Garibaldi heves mozdulatot tett:

- Ki hitte volna, hogy a császáriak ily rövid idő alatt támadnak? Minthogy Brazília lényegében a tengerparton épült telepek sora, a hadműveleteknél rendkívül fontos a hajóhad...

Luigi Rosetti, aki a Caudillo legjobb barátai közé tartozott, köhintett:

- La Guna de los Pados az utolsó kikötő, melybe még nem hatolt be az ellenség... Ezért okvetlenül ki kell kérni a köztársasági vezérkar főnökének, Canavarro ezredesnek a véleményét...

Mindnyájan feszülten hallgattak.

- S ki lesz, aki elviszi a levelet Canavarro vezérezredesnek? - kérdezte Rosetti.

A brazil hajóhad felől most dördültek fel az ágyúk. Egy gránát olyan közel sívított el, hogy mindenki elsápadt.

Anita mosolygott:

- Pá-pá... - integetett a gránát után. Szeplős, de mégis szép arcán nem látszott félelem.

Garibaldi hirtelen úgy érezte, most alkalom nyílik, hogy asszonyát, legalább néhány órára eltávolítsa a csatatérről.

- Anita... - szólt lágyan - ülj csónakba, evezz a partra, keresd meg Canavarrót, s annyit mondj: a Rio Grande do Sul köztársaság tengernagya kérdezi: mit csináljunk? - kissé habozott, aztán elpillantott az asszony kócos, bájos feje felett, és halkán hozzátette: - Canavarro vezérezredes küldjön teljhatalommal megbízott katonatisztet... Te pedig maradj a vezérkarnál.

Az asszony most sápadt el először.

- Így akarsz megszabadulni tőlem, Giuseppe? - kérdezte és nagy, éjfekete szemében féktelelenül lángoló féltékenység lobbant. A férfi zavartan felpillantott.

- Te a gyermekünk anyja leszel, és a még meg nem született sorsáért is felelős vagy...

Anita erélyes mozdulatot tett:

- Veled megyek, veled maradok, s ha kell, veled együtt halok meg...!

A férfi átölelte és gyengéden csókolta meg apró fülét:

- Jó, jó... csak most a császáriak mindjárt bekerítik La Guna de los Pados kikötőjét... szállj csónakba és siess...

Az asszony bólintott:

- Igen, sietek elvinni az üzenetet Canavarro vezérezredesnek, de vissza is jövök.

A császáriak ágyúiból most dörrent az első sortűz. Az el Pardo fedélzetét halomra gyalulták a gránátok.

- Siess! - fordult a Caudillo az asszony felé. Anita vidáman nevetett.

- Elmegyek... de visszajövök!

Canavarro, a köztársaság seregének fővezére bátor, de nem éppen képzett katona volt. Anita csuromvizesen állott előtte.

- Ön úszva tette meg az utat a hajótól idáig? - kérdezte önkéntelen elismeréssel. Az asszony mesterkélt fölényel vállat vont.

- A császáriak szétágyúzták a csónakomat... - és gyorsan mondta: - A köztársaság tengernagya tanácsot vagy parancsot kér: mit csináljunk?

Canavarro rövid ideig hallgatott. Megtörülte hidegverejtékes homlokát.

- Mit csináljunk? Ha én azt tudnám... - mormogta zavartan, aztán egyszerre az asztalra csapott öklével:

- Visszavonulásban vagyunk, polgártársnő! Több kikötő, ahová befuthatna a köztársasági hajóhad, nincs. A tengernagy polgártárs gyűjtassa fel a hajókat, hogy ne kerüljenek az ellenség kezére... A legénység szálljon ki és csatlakozzon szárazföldi hadunkhoz, s vonuljon délre...

A hajók lobogva égtek. La Guna da los Pados felett sűrű füst gomolygott. A legénység partra szállva nézte az erős, egyre pusztítóbban égő lángokat. Giuseppe odafordult Anitahoz és lágyan hessegette el az asszony rövidre vágott, bomlott haja között a fekete lepkékként ráhulló koromszemeket.

Az asszony hozzásimult:

- Gyors voltam, igaz? - kérdezte mosolyogva. A férfi is elmosolyodott:

- Gyors, szinte gyorsabb, mint kellett volna...

- Hát nem vártál vissza? - kérdezte az asszony gyanakodva. A férfi sóhajtott:

- Most lóra száll mindenki... s te a gyermekedet hordozod a szíved alatt... Hogy bírod a veszett vágatást?

Anita szemében határtalan lelkesedés lobogott:

- Én melletted mindent kibírok...

Garibaldi lehajtotta fejét.

- Igen, tudom, de bár te nem panaszkodsz, Rosetti barátom elmondta, hogy a múltkor leestél a lóról, holott szülés előtt vagy...

Az asszony elpirult hirtelen lobbanó haragjában:

- Szóval mégis elmondta neked?! - csattant fel - pedig szavát adta nekem, hogy nem szól erről a kis balesetről...

Most a férfi komorodott el:

- Szép kis baleset, fél óráig eszméletlen voltál... Nemcsak a magad, de az újszülött életét is kockáztatod...

Az asszony az ajkába harapott:

- Hát ez így bevezetésnek az anyai örömök értékéről nagyon szép és főleg terhes kismamának meghatározó... de most mondd csak, mit akarsz tenni? Mert én nem hagylak el sem itt, sem

akkor, mikor hazatérsz Itáliába, az óceán túlsó oldalára... Nem bizony, drágám, minket az óceán sem választhat el egymástól!

Garibaldi kesernyésen mosolygott:

- Eh, Anita, itt egy nagy forradalom és az új szabad köztársaság omlik össze, s te csak magadra gondolsz? Hogy mit akarok? Hát elmegyek a köztársaság elnökéhez, Bento polgártárshoz, aki itt a vakmerő lovasok között is a legvakmerőbb, leglovagiasabb, és elmondom neki a bajomat: kérem, engedjen el a harctérről valami biztosabb helyre, ahol nem kell aggódnom érted, sőt a gyermek miatt sem...

Az asszony sokáig hallgatott:

- Igen, ez okos gondolat... olyan jó lenne, ha rendes ember lennél, nem kalózkodnál örökké, nem kellene mint az üzött vadnak rejtőzni az őserdőben, vagy kóborolni ökrösszekérrel a végtelen pusztán... Igen, igen... - suttogta és egészen elfogta a nyugalom vágya - egy kis ház kellene, egy kis kert, teli nagy, piros vagy sárga illatos virágokkal, és hidd el, oly boldogok volnánk még akkor is, ha vagy féltucat gyerek lármázna körülöttünk... - és mint aki már határozott, gyorsan, halkán mondta: - Menjünk Montevideóba, ott már ismerik haditetteidet, de te ott keress rendes munkát... hisz oly okos vagy! Mindenhez értesz! Például taníthatnál számtant, történelmet, földrajzot, sőt még szépírást is, mert gyönyörű az írásod...

A férfi lehajtott fejjel hallgatott.

- Hát igen... - szolt vívódva - családapa vagyok, és gondolnom kell a családomra... Beszélek Bento polgártárssal, aki Rio Grande do Sul köztársaság talán utolsó elnöke, s feltárom előtte a helyzetet. Bento polgártársat mindenki nemes lelkűnek, bőkezűnek ismeri, és főleg nagyon emberségesnek... ha csapatai valami szörnyűséget követnek el, állítólag könnyezik és igyekeznek, hogy kárpótolja veszteségeiért a szegény népet...

A tizenkét pár ökörrrel vontatott óriás szekér fakerekei puhán örölték a végtelen pampák ritka fűvel benőtt rögét. Itt, Montevideo felé táruló pusztán az utóbbi hetekben bőven esett az eső, és az Atlanti-óceán felől gomolygó fellegekből újra és újra bőséges meleg eső permetezett.

Az elnök és az admirális egymás mellett lovagoltak az óriás szekér után, melyet főhadiszállásnak neveztek a köztársasági felkelők pásztor lovasai...

Giuseppe, aki most rövid idő alatt kitűnő lovas lett, széles mozdulatokkal hevesen magyarázott. Néha kifogyott az érvekből, töprengve nézett fel a meleg esőtől duzzadt felleggel borított égre.

Bento a végtelen pampák pusztáinak, a messzeségek meleg ködbe borult horizontjait nézte:

- Igazad van, tengernagy polgártárs, valóban kevés harcos tett többet a köztársaságért, mint te... Menj, elbocsátlak békével, de te oly sokszor kockáztattad az életedet a Rio Grande do Sul köztársaságért, hogy ez különös megtiszteltetést érdemel. Elhallgatott, aztán halkán mondta: - Neked adom elnöki hatalmamnál fogva azt a kilencszáz szarvasmarhát, melyet a gauchóim tereltek Corral da Pedras környékén... - és előre mentegetőzve folytatta: - Mindenképpen megérdemled most, mert ha te nem viszed el, elviszik a császáriak...

Giuseppe sóhajtott:

- De hát mit csináljak én ezzel a kilencszáz szarvasmarhával?

Bento elnök szemöldökét felvonva, harsogóan nevetett:

- Hát eladod... Montevideóban... Gazdag forradalmár leszel! Nagy rang...

Giuseppe lehajtotta fejét:

- Éppen mondja egy fiatalasszony, aki a feleségem akar lenni, hogy legyen nekünk is kis házunk kerttel... Egy olyan szakállas törpe szoborral a közepén. Rengeteg gyerek, egyik bajosabb, vidámabb, mint a másik...

Bento elnök hallgatott. Arca megváltozott. Kemény, súlyos tekintete megenyhült.

- Hát igen... igen... én is nyugodtan élhettem volna, de elfogott a vágy a szabadság, a hatalom után, s most aztán úgy hordozom a hatalmat, mint púpos a púpját.

A kilencszáz szarvasmarha csordájától felvert por messzire füstölgött a végtelen pusztá felett. A négy hajcsár úgy hajtotta a csordát, hogy a porfelleg mögött egyre több jószág maradozott el. Anita, aki bár gyermeket várt, a férfi mellett lovagolt, megragadta karját:

- Giuseppe, vak vagy?! Ezek a pusztai betyárok százával csapják el az állatokat a csordától...

Garibaldi tanácstalanul legyintett:

- Hát mit csináljak? Lőjem le őket?

Anita hevesen a levegőbe csapott:

- De hiszen mire Montevideóba érünk, alig marad valami...!

A férfi újra csak legyintett:

- Eh, Anita, itt a nép forradalma bukott el, s a császáriak győzelmüket ünneplik, te meg azért siránkozol, hogy lopnak a marhahajcsárok!

Anita újra a levegőbe csapott apró ökleivel:

- Márpedig az én marháimból ne lopjanak! Adj mellém két embert!

Garibaldi hátraintett:

- Hé, Pedro, Antonio! Töltsétek élesre a revolvereiteket, és engedelmeskedjete Anita parancsainak.

Előttük a Rio Negro fenséges fekete hullámai futottak. A csorda megállt.

- Hol a gázló? - kérdezte Garibaldi. A Caudillo mögött lovagló széles vállú, görbe lábú legény, aki a legvakmerőbb volt az olaszok között és éjjel-nappal, hol titokban, hol nyíltan lopta a Caudillo marháit, balra mutatott:

- Ott délebbre... de nem mehetünk oda, mert a császáriak már nemcsak a gázlót ellenőrzik, de az utat is...

- Hát akkor hol kelünk át? - kérdezte a Caudillo tanácstalanul. A gaucho előre mutatott:

- Neki a víznek, a túlsó partra... Lesz majd állat, mely bizony elvész, de akad, amelyik átússza a folyót, szép számmal...

Garibaldi legyintett:

- Nyakunkon a császáriak... - szólt elkeseredve - neki a víznek!

Mire a menekülők elérték Montevideót, Uruguay szabad földjét, a kilencszáz állatból alig háromszáz maradt, s ezért Anita, mikor eladásra került a sor, alig száz cruzeirót kapott. Ezzel a csekély összeggel apró házat béreltek Montevideóban, a Porton utca 10. szám alatt. Volt két

szoba, konyha, egy kis terasz, melyről kiláthattak a kikötőre, a tengerre. A tenyérnyi udvaron egy kút állott. Anita virágokat ültetett az ablak alá és ellenkezést nem tűrően kijelentette:

- Most pedig megesküszünk és vége annak a kóbor cigányéletnek... - ujját fenyegetően felemelte: - Megesküszünk... S te végre rendes munkát keresel.

Giuseppe zavart arccal lepillantott:

- Milyen rendes munkát? Milyen mesterséghez értek én?

Anita bólintott:

- Igen, valóban... De te nagyon okos vagy, bármihez kezdesz, minden sikerül neked... - kissé felvidult, elmosolyodott, majd titokzatosan mondta: - Az egész Montevideo zúg rólad, hogy itt vagy... Az újságok első oldalai írnak tetteidről... Itt volt Paolo Felice Smidei, az a korzikai pap, akit kiűldöztek Párizsból, mert kicsiny könyvet írt, melyet eretnek írásnak nyilvánítottak az egyházi hatóságok... Most diákkollégiumot alapított és mondta, hogy szívesen venné, ha te tanítanád számtanra, földrajzra, szépírássra az ő tanintézetének növendékeit...

Giuseppe felvetette fejét. Szeme homályos volt.

- Tehát itt a vég: számtan, földrajz, szépírás...

Anita harciasan kezébe szorítva a seprűt, mellyel a kicsi ház teraszát söpörte, élesen nézett rá:

- Új emberré kell lenned, Giuseppe... Családapa vagy. Három gyerek várja a kenyeret, a ruhát, s ha majd hidegebb lesz, a cipőt... - Áttette a seprűt a másik kezébe és tréfás fenyegetéssel megrázta: - Nekem tíz évvel ezelőtt megjósolták, hogy felesége leszek egy vörös hajú embernek, de az egész rosszul végződik... Most látod, melletted vagyok... Rendezni kell a helyzetet. - Előrehajolt és hátramutatott Montevideo apró épületei felé: - Tudod, én sohasem sürgettem a házasságunkat... - térdére csapott - holott minden asszonyról tudtam, aki körülötted lebzsel... Igen, eddig így volt, de mikor már teljes esztendeje élünk itt Montevideóban... mindenki kérdezi, kid vagyok én neked? Mid vagyok én neked? Én? Neked! Mikor már gyermeket szültem. - Lecsapta a seprűt és derekára tett kézzel élesen kiáltotta: - Most én is kérdezem tőled: mid vagyok én neked?! - hangja elcsuklott a dühtől, féltékenységtől, bosszúvágytól mindenki iránt, akit csak látott, amit hallott, amit érzett: - Kid?

Giuseppe lehajtott fejjel a tankönyv fölé hajolva hallgat.

- Jól van, hát esküdjünk meg, Anita, valóban igaz... három gyerek... De hát neked férjed van, Immanuel Duerte, s amíg ő él, nem házasodhatunk meg...

Az asszony kihevült arcán látszott, százszor is feltette önmagának ezt a kérdést.

- Az első férjem halott... - szólt határozottan. - S te esküvel bizonyítod hivatalos tanúk előtt, mindenki előtt, aki erre kíváncsi, hogy jelen voltál a temetésén... A temetésén...!

Újra felkapta a seprűt. Giuseppe érezte, hogy a tankönyv megremeg a kezében.

- Szóval hazudjak is, hamis vallomást tegyek csak azért, hogy néhány vénasszonynak ne járjon a szája?!

Anita legyintett:

- A három gyereknek apa kell, s ez a legnagyobb igazság a világon... S amíg nem esküszünk meg, addig ezek a porontyok apátlanok, megvetettek, semmirevalók, akik nem merik az atyjuk nevét kiejteni...

Giuseppe sóhajtott. Hallgatott.

Aznap késő délután volt, mikor a trópusi színek fenséges kavargásában lobog minden, az ég és a föld. Hóna alatt egy iskolás számtan- és történelemlékönyvvel lassan lépdelt a kiterített halászháló, a halbüzös, kicsiny, széles, otromba csónakok, a karcsú, fehér vitorlások között. Kinyitotta a történelemlékönyvet és mereven nézte a pápapárti guelfek és a császárpárti ghibellinek csatáját ábrázoló együgyű képet.

A gondolatok lassan siklottak az alkonyba boruló tenger végtelenjébe: „Hát igen, a forradalom elbukott... Talán véglegesen... s nekem, hát igen, három gyereke van. Ezekről gondoskodnom kell, és feleleveníteni vagy feljavítani mindazt a kevés tudást, melyet Don Daniellótól, az öreg paptanítótól kaptam sűrű nyaklevesek, pofonok, fül- és hajcibálás árán. Tanulni... tanulni... Mi voltam én eddig? Hajósvezér, akinek két balkeze volt és sohasem akadt szerencsés napja... Hiszen én hagytam bukása előtt cserben a Rio Grande do Sul köztársaságot...” Végigsimított hirtelen hidegverejtékessé vált homlokán. „Eh, aki háborút vet, az bizony vihart arat...” - Izzgatottan csapta össze a történelemlékönyvet és az „Itália” szerkesztőségbe indult, ahol régi bajtársa és ismerőse, Taddeo Cuneo volt a főszerkesztő.

Cuneo vastag szivarfüstjébe burkolódzva széles mozdulatot tett:

- Jó hogy jössz, Giuseppe! - kiáltott fel vidáman, a vérbeli újságíró ujjongó kárörömeivel: - Most már biztos a háború Argentína és Uruguay között. Rossas, Argentína mindenható, vérengző diktátora szabadságunkra tör... Itt benn a városban és környékén már csapatokat szerveznek Uruguay újdonsült állampolgárai: franciák, angolok, németek, spanyolok... és igen, az itáliaiak is... - jelentőségteljesen felemelte a kezét: - Ki lenne alkalmasabb az itáliai bevándoroltak, vagy éppen a politikai üldözöttek bevetésére, mint te? Aki végigharcoltad a polgárháborút Rio Grande do Sulban? Tehát tapasztalt harcos vagy, sőt szinte az egyetlen, aki hadvezéri gyakorlattal rendelkezik!

Garibaldi elsápadt:

- Én...? Szóval én szervezzem meg az olasz légiót?

Cuneo bólintott:

- Nem csak az itáliai politikai menekültek és bevándoroltakból álló harci csoportokat, hanem az egész nemzetközi légiót... - habozott, aztán hozzátette: - Persze ez már nehezebb, mert a vezetés általában a francia forradalmi csoportok, emigránsok kezében van... Mert ezek vannak a legtöbben és ők a leghangosabbak. Amint nekem ma délben de Rivera köztársasági elnökünk bejelentette, holnapután gyűlést tartunk, melyre valamennyi nemzet bevándoroltját és politikai menekültjét meghívjuk, s az itáliai légió szervezésével téged és Pietro Mingréliát bízzuk meg. - Eloltotta szivarját és széles mozdulatot tett: - Kérlek, foglalj helyet... Az *Italiano* holnapi számában nagy tudósítást akarok közölni az itáliai légió megalakulásáról és megpergetem a sajtó hasábjain a harci dobokat... Meg kell határozni például, milyen legyen az olasz légió zászlaja. A szűk körű, s csak a meghívottak számára tartott gyűlésen a gyönyörű, szőke, tizenhat éves Anita Olafsson - bár skandináviai - az apját és testvéreit végezték ki Modenában, és Pármában a zsarnokok hóhérai... azt mondta: Legyen a lobogónk színe fekete, mely gyászt jelent, de jelezze azt a legyőzhetetlen erőt is, mellyel a nép kitör a rabságából és megsemmisíti a zsarnokokat... Ezért többen is ajánlották, hogy a fekete lobogón a kitörő tűzhányó, a Vezúv képe legyen... - körülményesen új szivarra gyújtott a feszült csendben és röviden kérdezte: - Mi a véleményed?

Giuseppe, a hivatásos szoknyavadász mosolyával sápadt arcán, hódolatteljesen meghajította fejét:

- Hát kedves Cuneo polgártárs, ha valaki kislány, tizenhat éves is, szőke is, annak csak igaza lehet...

Cuneo a szivarja után nyúlt.

- Milyen bölcs vagy, Giuseppe... Persze, most rohannál az egész világot meghódítani csak azért, hogy ne kelljen az ifjú és bájos, de már nem újdonság Anita szoknyáján ülni... - megvárta, amíg a szivar jól szelel és illatos füstbe burkolódzva, együttérzően bólogatott:

- Hát igen, tudom, három gyönyörű gyereked van... Igen, igen. Gyönyörű gyerekek, láttam őket. Minden szavuk, melyekkel önmaguknak az új, nagy világot felfedezik, ígéret és igaz bilincs... Milliók és milliók becsülettel, meleg szeretettel, apai örömmel vállalják ezt az életmódot... De neked, Giuseppe, más a sorsod. Én Taddeo Cuneo, aki jól ismerem eddigi életpályádat, a harcokat, a pusztákat vagy a trópusi őserdőkben... én mondom neked: Te öreg cimbora, igazi Caudillo vagy, vezérnek születél és a halál mint bölcs hóhér, még vár, míg ügyeidet rendezed... Vár, Giuseppe, és hidd el nekem, aki bele tudok nézni a zavaros jövőbe, szolgaságba görnyedt népek várják, mikor harsan meg a te szabadságharcra hívó kürtjeled... - öklével az asztalra csapott: - Nem csupán Itália egységéért és szabadságáért, de az egész emberiség ügyéért emeled a halálraszántak tűzhányó-jelvényes, fekete lobogóját...!

Garibaldi összerezgett:

- De szerkesztő polgártárs! A forradalmakat leverték, vezető harcosait felakasztották, vagy húszévi börtönre ítélték... A nagy Napóleon mondta egyszer, mikor a hadállások védelméről beszéltek: „Egy zászlóalj: az egy zászlóalj...” vagyis hogy a tábormokok ne kívánják egy zászlóaljtól, hogy egy hadosztály feladatát teljesítsék.

Cuneo engedékenyen bólintott:

- Igaz, Bonaparte pápa a harc mezején... De a harcmezőn a fordulatok váratlanul kavarnak fel, és a megoldásokat nehéz előre látni... Persze, persze, ez így is van, de a jó hadvezér mindig látnok egy kicsit... Megérzi, és irányítani tudja a tízezrek ifjú életét, sírverembe sodró viharát...

Garibaldi sóhajtott:

- Tudod, szerkesztő polgártárs, hogy a harcaimat, sikereimet a Rio Grande do Sul és később Montevideo kormányzóköréi felnagyították, hogy ezzel mentsék uralmukat a bírálattól...

Cuneo visszaült a kéziratokkal zsúfolt, szinte roskadozó íróasztala mellé.

- Persze... minden államfő szereti, ha győzelemnek harsoghatja serege kudarcait a sikerre várakozó állampolgárok előtt... - Körülpillantott, mintha a dohányos szelencéjét keresgelné, aztán engedékenyen bólintott. - Persze... vagy talán azt akard, hogy a montevideói újságok az ellenség diadalát dicsőítsék? A helyzet most az, ahogy Keresztelő Szent János jó másfélezer évvel ezelőtt kikiáltotta: *A fejsze a fa gyökerének vettetett*. A vérengző dúvad Rossas, Argentína diktátora, illetve Montevideo szövetségeseinek csapatai már a tengeren, a Montevideo felé vezető tengeri utat uraló Corro szigetet szállták meg, és egyre sűrűbb tömegekben szállják meg, foglalják el a nagy viharban a város körül emelkedő magaslatokat... - kezével az asztalra csapott. - Gyors, könyörtelen harccal kell rájuk támadni és visszaverni, hogy meginogjon a Rossas elnök-diktátor véres hatalma. Ha itt Uruguay földjén vereséget szenved, egyszerre öt-hat nagybegyű tábormok nyúl Argentínában a hatalom után.

Cunco Garibaldi vállát veregette:

- Hát ez a helyzet, cimbora... élethalálharc ez Uruguay szabadságáért...

Garibaldi látta, hogy a másik eléje tartja az illatos, tömör, közvetlenül a termelőktől szerzett szivarokkal teli díszes, faragott dobozát. Elismerően bólintott és halkán nevetett:

- Ejha, szerkesztő polgártárs, ilyen jó dolguk van a hazafiság oszlopainak Montevideóban?

Cuneo halkán nevetett:

- Hát bizony, bevallom, mi saját magunknak csináljuk a forradalmat, a honvédő háborút, a lelkesedés harcra hívó lobbanását... Emlékszem, mit írt neked Mazzini, az „Ifjú Itália” republikánus titkos szervezet megalapítója: „Csak egy szikra kell! Egyetlen szikra és Itáliában soha nem látott forradalom lángol fel...”

Garibaldi lehajtotta vöröses hajú fejét.

- „Egy szikra... egy szikra...” - mondta nekem Mazzini... hogyan tudnám, hogyan emlékeznék... de mi lesz, ha mi belekeveredünk a dél-amerikai államok nagy háborújába, s így egyszerűen nem vehetünk részt az itáliai szabadságharcban?

Cuneo harsogva nevetett:

- Itália? Szabadságharc?! De hiszen ez Károly Albert piemonti király érdeke, akinek bírái téged már egyszer... nem, kétszer halálra ítélték...

- Csak egyszer... - mormogta a másik - és meg is érdemeltem... mert ügyetlen voltam, s a világforradalom világmesterei semmibe vették a szavamat...

Cuneo legyintett:

- Eh, te is, admirális polgártárs, kinőttél közülük... A legnagyobb hivatásos forradalmár lettél, akit egész Európa tisztel, vagy fél... az európai újságok foglalkoznak veled, találgatják terveidet...

Garibaldi sokáig hallgatott.

- Mennék én szívesen... de Anita nem enged... - szemöldökét felvonva mondta: - Hová mennék én három gyerekkel?

Cuneo helyeslően rázta szivart tartó kezét:

- Hát bizony, admirális polgártárs, így kenyértörésre kerül a sor vagy a szabadság, vagy az asszony akarata... - feszülten nézte a másikat: - Jól van, admirális polgártárs, holnap délre itt várnak rád az itáliai légiók parancsnokai... - halkán nevetett: - csupa parancsnok, csupa tábornok, akinek legnagyobb szája volt, annak legmagasabb a zsoldja... Tegnap már gyülekeztek a vezetők és azonnal vitába kezdtek, hogy mennyi zsold jár azoknak az árváknak, akiknek apjuk a halálos harcban elesett. Pontosan megtervezték, mennyi cruseiro jár a részvételért, a megsebesülésért, mennyi a tartós harcképtelenségért... - fölényesen legyintett: - Na persze, itt Montevideóban más a harc, mint Itália százszorszént földjén... Itt zsoldosok csak, akik esetleg vérüket ontják az ügyért, melyért felemelték a tűzhányócímeres fekete lobogót...

Garibaldiról látszott, hogy teljesen elfogja az új, messzeszálló gondolatok sodra.

- Igen, igen... de egyenruha... a fegyverzet... az hogy lesz?

Cuneo mindentudóan írt félkört parázsló szivarjával:

- Gallina festő, aki elsőként lépett be az olasz légióba, és csak téged vall Caudillónak, most festi a képedet, és azt mondta nekem, hogy az admirális polgártárs mindig valami vörös színt viselt a ruháján... feketét és vöröset fest az arcképed köré, amennyit lehet...

Garibaldi fölényesen legyintett:

- Jó, jó... de az egyenruha?

Cuneo lassan vett fel egy jegyzetet az íróasztalán felhalmozott iratok közül:

- Egy montevideói vállalat, az argentin záróöv következtében nem tudja eljuttatni az Argentínába irányított árukat... köztük nagyszámú vörös inget, mely nagyon népszerű a szegényebb nép között, mert nem piszkolódik olyan hamar... Most a határzár miatt a vállalat csődbe jutott, így nagyon olcsón juthatunk vörös ingekhez... - habozva vonogatta vállát. - Igen... eléggé bizonytalan megoldás, de ha az olasz légionisták mindnyájan egyforma vörös inget viselnek: az már egyenruha.

Az olasz önkéntesek vörös ingben, széles karimájú kalapban, ócska, nehéz szuronyos puskával a vállukon sorakoztak fel a régi, rozszant, ütött-kopott spanyol-korabeli, egyenetlen kövekkel kikövezett udvaron. Százszor rozsdás szuronyaikon nem csillant meg az emelkedő áprilisi nap fénye.

Garibaldi sok, alkalmi rangot szerzett tisztjével lovagolt el kusza soraik előtt. Megállította lovát, megvillantotta kardját:

- Polgártársak! Testvérek! Az ellenség Uruguay szabadsága ellen tör! Rossas, a véreskezű argentin diktátor serege most foglalta el Corro szigetét, itt a városunkkal szemben, és el akarja vágni az utolsó szabad utat... Tűrhetjük-e ezt mi, kik ez államban dolgozunk, s oly sokan új hazát vívtunk ki magunknak itt, ezen a földön?!

Egy pillanatig csend volt, aztán délies hévvel tört fel a küzdelem vágya:

- Nem tűrhetjük!

A Caudillo helyeslően bólintott:

- Igen, harcosok, ezt vártam tőletek! Holnap kora hajnalban rohamcsónakokba szállunk... visszafoglaljuk Corro szigetét, s megnyitjuk az utat az argentin záróvonalakon át, Montevideóba... - habozott, aztán heves mozdulattal kapta le széles karimájú sombreroját: - Harcosok! Holnap hajnalban eldől a minket, hazátlanokat, üldözötteket oly szívesen befogadó Uruguay állam szabadsága!

Az egyenetlen, kusza sorokon átvibrált a hirtelen lobbanó latin szabadságvágy:

- Előre Corro ellen! Előre, foglaljuk vissza a szigetet... Corro most szálka a torkunkban!

Alig hajnalodon... A vörösinges fegyveresekkel zsúfolt négy rohamcsónak egymással versengve siklott előre Corro meredek barna sziklái felé... Garibaldi elöl állott. Kezében kivont nagy, rozsdás karddal hevesen intett:

- Ne kerülgessük a partot, mert míg a kiszállóhelyet keressük, észrevesznek és egyből puskavége kapnak...

A sziklák felől lövés dörrent... másik, harmadik... Rendeden sortűz ropogott. Egy szálás, göndör hajú evezős hátracsapta a fejét, és hanyattzuhant a rohamcsónak deszkáira. Kezéből kihullott a vaskos, nehéz evező, véres tenyerét arcához szorította.

- Vissza! - szállott a hirtelen lobbanó halálfélelem az evezősök között. A négy rohamcsónak egyszerre torpant meg. A harcosok szemében a halál-látás hűvös köde gomolygott fel. A Caudillo odaugrott az evezőpadhoz és elkapta a halott kezéből kihulló, vértől síkos evezőrudat:

- Előre polgártársak! Utánam itáliaiak!

A rohamcsónak ismét előre lendült. Az evezők körül fehéren tajtékzott a hullám... A másik három határozatlanul megtorpanó csónak lassan mozdult meg. A parti sziklák tetejéről gyors, biztos célzással porzottak a lövések. A golyók vizet freccsentve, vagy tompa dobbanással hullottak a rohamcsónakok oldalába... Egyszerre három evezős kezéből hullott ki az evező rúdja, de a rohamcsónak besiklott a sziklák alá... Garibaldi felugrott az evezőpadról:

- Utánam! Rajta... - csattan rettenthetetlenül a kiáltás. A vörösingések rivallva ugráltak ki a csónakokból, kúsztak egymás hegyén-hátán a sziklára...

Az argentin lövészek tüzelése most teljesen a partraszállók felé fordult, de a három másik rohamcsónak meg-megtorpanva siklott előre... A vörösingések féltérdre ereszkedve, a csónak magas bordái mögül, egyre közelebből küldték golyóikat az ellenségre. Az argentin rajvonalak megbomlottak és egyre gyorsabban húzódtak a sziget déli partján kikötött két rozzant vitorlás felé...

A Caudillo, aki még mindig elől harcolt, hevesen intett:

- Roham a vitorlások ellen! Vágjuk el a visszavonulás útját!

A három hátramaradt rohamcsónak most futott neki a biztos, homokos partnak. A vörösingések szuronyrohama mindent elsodort. Előretörő csapataik éket vertek a visszavonuló argentin helyőrség és a két argentin vitorlás közé. Garibaldi látta, hogyan emelkedik egy szuronypengén a megadás fehér kendője, és zihálva kiáltotta:

- Polgártársak! Elég a vérontásból...!

Mindenki megtorpan. A meleg tengeri szélben diadalmasan lobogott a vörösinges csapatok felett a halálraszántak tűzhányócímeres fekete zászlaja.

Corro sziget elfoglalása után az argentin záróvonalak megritkultak és Garibaldi új és új, kisebb harcokban vezette az olasz légiót, mely diadalmenetben tért vissza Montevideóba. A Porton utcai kis házban Anita fogadta a győztest. Éppen gyerekeit dajkálta, amikor a Caudillo megérkezett. Teste reszketett a sírástól és a férfi nem tudta, örömeiben sír-e, vagy bánatában... Lágyan átölelte és borzas haját simogatva, aggodalmasan kérdezte:

- Történt valami? Csak nem betegek a gyerekek?

Az asszony mélyet sóhajtott.

- Itt volt Bandini és Pazzi polgártárs... Levelet hoztak Mazzinitól... E levél zárt volt, de nekem elmondták, hogy Mazzini nagy lendülettel szervezi a köztársaságiak titkos egyesületeit, és egyetlen szikra elegendő, hogy Itáliában kitörjön a szabadságharc... Azt mondták, itt az ideje, hogy az olasz légió meghordozza tűzhányócímeres fekete zászlaját a régi hazában is...

A férfi egész testében összerezzen. „...Itália... valóban Itália az igazi harctér...” villant fel legyőzhetetlenül a gondolat.

- S te ezen sírsz? - kérdezte kirobbanó örömmel. Anita hevesen mutatott oda, ahol a város épületei húzódtak a tengerpartig.

- Itt a montevideói kormány kitüntetett téged, földbirtokot ajánlott fel, biztos állást... S az argentinai háború már-már befejeződik... Béke lesz... érted, Giuseppe, béke! Anyagi gondoktól mentesen gondozhatjuk gyermekeinket... S most újra idegen országba hívnak, hogy újra és újra kockáztasd az annyiszor kockáztatott életedet...

- Idegenbe? - kérdezte a férfi és hangja megremegett. - Nem idegenbe, hanem Itáliába, az én Itáliámba, hogy hozzám méltó módon küzdjek a szabadságért, egységért, a szabad köztársaságért, Anita... Hol a levél?

Anita némán intett az asztal felé, ahol egy alacsony cserépvázában csodálatos szépségű lila virágok pompáztak. A tenger sós leheletétől megfakult terítón vastag boríték fehérlett.

Csendes, kora tavaszi éjszaka volt. A gyerekek - Menotti, Riciutti és a kis Theresa - már aludtak. Giuseppe levelet írt Mazzininek Anita komoran, feszült arccal, némán húzódott a gyerekágy mellé.

- Az uruguayi miniszterelnök a haderő fővezérségét ajánlotta neked... - suttogta szaggatottan, és nagy, barna szemében kétségbeesés volt. - De te inkább romlásba döntöd a családodat éppen most, amikor már biztosabb, nyugodtabb életet élhetnénk, hiszen béke van...

A férfi feltekintett. Hangjában parancs volt:

- Úgy határoztam, hogy te és a gyerekek előttem mentek Genovába barátaimhoz, akik majd elvisznek titeket anyámhoz Nizzába... én még néhány hónapig szervezem itt Uruguayban a légiót...

- Néhány hónapig... - az asszony hangjában kétségbeesés volt. A férfi felpillantott és hirtelen megbánta, hogy ilyen ridegen szólt. Megsimogatta Anita könnyektől ázott arcát. Zavartan köhintett. Az asztal felé pillantott, ahol egyetlen gyertya égett, és ott fehérlett a félig már teleírt levélpapír, melyet Mazzinihez intézett:

- Bízzál az erőmben, Anita... Ha partra szállunk Itáliában, százezrek ragadnak fegyvert és tömörülnek a vulkáncímeres, fekete lobogónk alá.

Anita fölpillantott:

- De hiszen azt sem tudod, hová mész! - kiáltotta elkeseredve. - A biztos halálba rohansz, családod sanyarú sorsával nem törődve!

A férfi verejtékes homlokát törölte kardforgatáshoz szokott kezével:

- Eh, hát Nizzában anyám úgy gondoz téged és a gyermekeinket mintha édes lánya lennél...

Az asszony hirtelen kilobbanó kitöréssel ölelte át és oly görcsösen szorította magához, hogy a lélegzete elállott.

- Harcolni kell Anita, mert mit ér az élet harc nélkül, a nagy célokért, vagy a hatalmas álmok beteljesüléséért... Igen, mit ér az élet, ha tunyaságban, a fojtó hétköznapiakban szétfoszlanak az álmok, a remények...

Anita már nem sírt:

- Igazad van José... - szólt spanyolul, mint mindig, ha érzelmeit nem tudta elfojtani. - Igazad van, de én melletted akarok lovagolni a csatában, hogyha egy gránát elsüvit mellettünk, vidáman integethessek utána: pá-pá...

Garibaldi arcán csodálat és szerelem volt.

- Igen, ezt már megtetted, láttam, de most én mondom neked, vigyázz magadra, hiszen három gyermeket kell nevelned... - látta, hogy az asszonyt meghökkenti ez a halálosan egyszerű, életigénylő érvelés és tovább támadott: - Itáliából a híveim közadakozásból aranykardot küldtek nekem, mert tőlem várják Itália felszabadítását, az egységet és a köztársaságot. Elvethetek-e ennyi reményt, ha nem akarom, hogy gyávának higgyenek?

Anita komoran bólintott.

- A te hatalmas eszméid szentek számomra, bár egyszerű kreol asszony vagyok... de ha harcba indulsz, melletted akarok lovagolni...

A férfi bólintott:

- Mellettem lovagolhatsz, Anita, de ne feledd, hogy már a negyedik gyermekünket várod... Ne feledd, hogy a fiunk, Menotti megsérült, mikor te akkor ott délen a harc közben leestél a lovadról...

Az asszony arca megváltozott:

- Igen... igen, ez nagyon komoly érv... - mélyet sóhajtott. - Menj, írd meg Mazzininek a levelet... Én addig megvetem az ágyat...

Ezen a nyár eleji meleg napon minden ragyogott az éjfél tájt hullott meleg esőtől: a fehéren virágzó bokrok, az apró házak előtt pompázó, alig tenyérnyi csodálatos kis kertek...

A Caudillo ezen a reggelen fogadta a nyúlánk, de már férfiasan erős Giacomo Medicit, aki két évvel ezelőtt érkezett Montevideóba. Kiterítette a kicsiny kerti asztalról mindenféle lenyúló térképet és halkán, röviden beszélt.

- Téged, Giacomo polgártárs, előre küldelek Itáliába. A feladatod az, hogy előkészítsd a hadműveleteket... Értesítsd Mazzini polgártársat légióink érkezéséről, biztosítsd az élelmet és a szállást... - habozott, kimondja-e, aztán szemöldökét összevonva, mesterkélten fölénnyel siklatta ujját a térképen: - A mi hajónk, a „Speranza” valószínűleg Livorno és Viareggio között köt ki... - hangja megremegett - kiköt Itália, a mi Itáliánk partján... - most tisztán, élesen érezte, hogy minden áldozatra kész, s ha száz élete lenne, mind odaadná Itália egységéért, szabadságáért. Giacomo Medici tiszteletteljesen bólintott:

- Biztosítlak, tábornok polgártárs, mindent megteszek, ami csak lehetséges...

Garibaldi mélyet sóhajtott.

- Hát akkor rajta... - szólt mosolyogva, és kezét nyújtott.

Derült, csendes tavaszi nap volt. A kikötőben, a kikötőre nyíló utcák torkolatánál, a házak ablakaiban, az erkélyeken sokezres tömeg szorongott.

- Indul Garibaldi... - szállott ajakról ajakra.

A Caudillo, tisztjei körében, a partról a hajóra átvezető deszkapallónál állott. A tömegből néha egy-egy vörösinges vált ki, és sietett át a léptek alatt ritmikusan behajló deszkán... Néhányan láthatóan tanácstalanul állottak a parton zsúfolódó tömeg között. Az idő hosszúra nyúlt... Ha egy-egy vörösinges fellépett az imbolygó pallóra, diadalrivalgás harsant ezek ajkáról... Aztán újra sokáig üresen nyúlt a deszkapalló. A magas, csontos Gazzolo hajóskapitány a Caudillóhoz fordult:

- Meddig várjunk még, tábornok polgártárs? Ezren jelentkeztek, de csak hatvanhárman szálltak a fedélzetre... Azt hiszem, ideje indulni, nehogy ezek is meginogjanak a hosszú várakozástól, akiket ide a fedélzetre sodort a feltörő lelkesedés...

A Caudillo arcán keserűség és szilaj vakmerőség váltakozott:

- A régi rómaiak nagy hadvezére, Geius Pompeius azt mondta a kételkedőknek: Én dobantok egyet a lábammal, és harcosok légiói támadnak még a rögből is...

Gazzolo rejtett gúnnnyal elmosolyodott:

- Nos, tábornok polgártárs, dobantson csak, hátha beteljesül a nagy Pompeius jóslata, mert így bizony szinte üres hajóval megyünk Itáliába...

A parton szorongó tömegeből lobogóruhás fiatal lányok zengő kiáltásai szállottak. Friss csokrok, mezei virágokból font koszorúk röppentek a fedélzetre...

Gazzolo kapitány, aki a hajóját, a „Speranzát” a felkelőknek súlyos összegért bérebe adta, láthatóan szerette volna, hogy minél kevesebb utasa legyen az átkelésnél:

- Úgy látszik, tábornok polgártárs, az az ezer, aki jelentkezett, de itthon maradt, sajnálta elhagyni ezeket a szép montevideói lányokat...

Garibaldi szóttalanul körülpillantott:

- Szedjük fel a horgonyt, kapitány polgártárs, fel a vitorlákhoz... Indulhatunk bátran... Engem nem itt, de a szent Itália szolgaföldjén várnak diadalmas légiók...

Gazzolo gúnyos kalmárcán átrezzen a tisztelet:

- Fel a horgonyt, legények! - intett a hallgatagon csoportosuló tengerészek felé. - Fel a vitorlát! A szél kedvező, az óceán tükörsima... Előre hajósok...!

A Caudillo felélénkülve csapott kardjára:

- Ez a hajó az a szikra lesz, melyből az Itáliát felszabadító vihar támad... Ez a szikra a jel, hogy a forradalom vulkánja most zúdítja a zsarnokokra, a szolganép gaznövényeit felperzselő lánvját... Mi *Reménynek*, *Speranzának* neveztük el a hajót, mely nem csak Itáliának, de az egész emberiségnek hozza a szabadság, vakmerő kézzel az égből lelopott tüzét...!

A fedélzeten szorongó hatvanhármak most egyszerre mintha többen lettek volna. Az ócska szuronypuskák a levegőbe emelkedtek:

- Éljen a Caudillo! Éljen Garibaldi! Éljen Itália! Egység és szabadság!

A hajó lassan elvált az újonnan kikövezett parttól. A hajót a rakparttól elválasztó víz csíkja hirtelen óceánná vált, melyen túl a százsorszép Itália várta a hősokeket, a szabadságért küzdő diadalmas harcosok fergetegét.

A trópusi éjszaka csendje mint nehéz királyi bor, töltötte be az Atlanti-óceán, az Atlantisz világrészt elborító, kozmikus tüzekkel lobogó mélységét, és az idegen délszaki csillagzatokat porlasztó magasságot, mint lelket részegítő, vakmerő vágyakat lobbantó varázsital, az istenek alkotó kegyével ékes roppant kelyhet.

A Caudillo egyedül állott az előfedélzeten. A délnyugati láthatár mögé új és új déli csillagzatok hanyatlottak le, és a végtelen messzeségben, egészen a láthatár szélén már a Göncölszekér ismerős hét csillaga lobogott...

A fedélzeten halk léptek surrantak... A Caudillo megfordult. A hajókötelek gomolya között egy árny húzódott meg. A léptek elhalkultak. Garibaldi közelebb lépett. Derekára tette kezét és halkan mondta:

- Ej, ej, da Costa, te lopni mentél...

A mesztic kiegyenesedett. Rövid ideig habozott, aztán suttogva mondta:

- Nem én... tábournok polgártárs... csak az én Azzolino barátom feje alá tette párnának a pálinkás butykosát... Megvártam volna, amíg elalszik, és csak hármát húztam volna belőle... - felemelte rövid, izmos, vaskos kezét és úgy mondta: - csak hármát, polgártárs... - és gyorsan lepillantott: - Majd fizetek én neki ezért, a háromért, akár egy egész hordóval, ha győzünk...

Garibaldi habozott:

- Miért nem mondtad ezt el neki? Három hosszú nyelésért egy hordó pálinka nem rossz csere...

A mesztic legyintett:

- Mondtam én neki, tábournok polgártárs... de hiába...

A Caudillo sejtett valamit. Kissé közelebb hajolt, mintha a csillagokból jött jósigét várna.

- Miért hiába...?

Da Costa felhúzta a vállát:

- Azt mondja, sohasem adom meg neki azt a hordó pálinkát... mert valamennyien halálnak halálával halunk meg, mihelyt Itáliában partra szállunk...

A Caudillo sokáig hallgatott. Lassan a zsebébe nyúlt. Kulcsot vett elő, és a meszticnek nyújtotta:

- Menj be, Costa a tengernagyi kabinba... ott az asztal bal felső fiókjában van egy üveg konyak... Húzzál belőle, ha egyszer ilyen hűséges republikánus vagy... de csak hármát... hajnalban megnézem. Azzolinót pedig ne bántsd... Én saját szememmel láttam, hogy kísérete sírva a hajóra három gyereke meg a szép, fiatal felesége... egyszer vagy kétszer megtorpant a deszkapallónál... De ő csak ment... - közelebb hajolt és mintha titkot súgna da Costa fülébe, gyorsan, barátságosan mondta: - Itt a kulcs, siess... de egyenletesek legyenek a lépteid, ha visszahozod... Figyellek. - A mesztic átvette a kulcsot és katonásan tisztelgett. Elosont a homályba.

A könnyű, álmosító fuvallat mintha erősödött volna. A gyorsan sikló „Remény” elején szikrázva vibráltak, villództak, foszforeszkálva suhantak a trópusi halrajok. Az előfedélzet kopott deszkáin nehézkes, csoszogó léptek zörrentek. Garibaldi sokáig úgy nézte a villódzó tengert, mintha semmit sem hallott volna, aztán anélkül, hogy hátrafordult volna, résztveően, lágyan kérdezte:

- A tüdőd, Anzani?

A másik görnyedten állott a hajókorlátnál. Zihálva lélegzett.

- A tüdöm... Giuseppe... - suttogta akadozva. Az egész légióban csak a vakmerő, démonian értelmes őseitől örökölt értelmével ékes Giacomo Medici és Anselmo Anzani tegeződtek a Caudillóval.

Garibaldi hozzálépett és lágyan átölelte:

- Ez a csodálatos trópusi, tiszta tengeri levegő jót tesz a tüdődnek, Anzani...

A másik úgy hallgatott, mintha nem hallotta volna a barátja szavát.

- Igen... - mondta végül. - A tengeri levegő jót tesz... talán négy-öt hónapot nyertem... de vajon harcolhatok-e Itáliáért?

A Caudillo keze görcsösen összeszorult a másik, a hosszú betegségtől horpadt vállán:

- Harcolni fogsz, Anzani... S ha elesünk a harcban, vérünk összefolyik, s egyszerre lépünk az örökifjú, örökké vidám olymposziak Elysium mezejére...

A beteg halkán nevetett:

- Giuseppe... neked verseket kellett volna írni, szobrásznak lenni... festőnek, s te Michelangelo, Leonardo da Vinci, Raffaello Santi hivatása helyett ezt a hiábavaló hadvezéri pályát választottad... Én, ha kell, meghalok melletted a harcban, de... de a legnagyobb vétked, hogy nem tanultál meg ölni úgy, ahogy a Sors: gondolatlanul...

Giuseppe elmosolyodott a homályban:

- Oh, Anzani, most már ölni csak rendes hadseregekkel lehet, száz meg száz ágyúval... halálos fegyelemmel, tébolyító hatalomvággyal, démoni elszántsággal, történelemtudással lehet... A világforradalom minden eszköze, melyet csak idéz a nagy, a csodálatos, a rettenthetetlen, a megvesztegethetetlen Robespierre mutatott be nekünk a nagy francia forradalom ama három hónapja alatt... Tehát világforradalom, Anzani, minden eszközét igénybe kell venni, de nem leszükíteni, csak a rongyos hazafiak ágyút görgető, külvárosi lándzsások küzdelmére, hanem kiterjeszteni az egész népre, minden becsületes hazafira... akár itáliai, akár más...

Anzani halkán köhintett:

- Igen, Giuseppe, igen... Mily sorsadta erő lenne, ha felszabadítanánk az egész Itáliát, megrohannánk a Balkán-félszigetet, és összetörnénk a szultán uralma alatt félezer éve nyögő népek ázsiai igáját... Milyen csodálatos volna továbbtörni, mint vihar az óceánon, és lengyel bajtársaink segítségével megszabadítanánk a cár önkényétől, a mohó zsarnokoktól háromfelé tépett, letiport, vérbe borított Lengyelországot... - hosszú, vékony kezét ünnepélyesen emelte fel: - Giuseppe, ne feledkezz meg erről a dicső győzelmed csodálatos pillanatában sem...

Csend lett. Várakozva hallgatott az ezerszeres titkokat rejtő végtelen óceán, az új és új csillagokat a zenitre hajtó trópusi égbolt. A másik sokáig hallgatott.

- Hát győzők? - kérdezte halkán, fojtottan, mintha önmaga előtt is rejtegetné a választ erre a halálos kérdésre.

- Győzől, mert te vagy a történelmi erő, mely a népek viharát felszítja, és megdönthetetlen trónokat dönt le, koronákat ver le a pöffeszkedő zsarnokok fejről... - ujját figyelmeztetően emelte fel: - Világméreteken, az egész emberiség sorstárulásában kell cselekedni, gondolkodni, újra és újra cselekedni, hogy a cselekvés olyan legyen, mint a nyári vihar, mely életadó esőt ad annak, ami él és ledönti azt, ami rothadt, ingatag, idejétmúlt... Ha ez sikerül, ez az egész szabad Európa, s általa az egész szabad világ, az emberiség győzelme is lesz, mert az egyik eredményt könyörtelenül, törvényszerűen követi a másik... - habozott, várva régi bajtársa válaszát, és végül kimondta - Úgy érzem, az egész emberiség szabadsága feszül hajód, a „Speranza” vitorláiban...

Hallgattak. Az egyenlítői trópusi éjszaka kozmikus pompája mindent elborított, betöltött és a gondolatok a legmesszibb csillagok felé szállottak. Ők érezték a csillagfény kozmikus ízét és megmámorosodtak tőle...

- Igen... az egész emberiség szabadságáért, az egész emberiség minden erejének összefogására, valami kozmikus nagy, kápráztatóan hatalmas, lenyűgözően nagyszerű célra volna szükség... ez a nagy feladat, melynél nagyobb ember nem tűzött maga elé. A fejlődés kozmikus változatai elképzelhetetlenek az egész emberiség szellemi egysége nélkül... - hirtelen átölelte a másikat: - Hidd el, Giuseppe, ha sokáig nézed a csillagokat, ha a lelked megittasul a csillagfénytől... bolygónk, a Föld problémái hirtelen oldódnak fel, mint a rab csuklóiról letépett vasbilincs...

A Caudillo átölelte:

- Jól van Anzani, én hű maradok a nép ügyéhez... s ha volt bátorságom, hogy hatvanhárom fegyveressel induljak Itália felszabadítására, a zsarnokok százezres képzett hadserege ellen, lesz bátorságom arra, hogy a fegyveres nép élén be is fejezzem azt, anélkül, hogy a teljes egyéni hatalomra vágyó cézár, vagy az előkelők bizalmát élvező Pompeius lennék...

A Caudillo szinte ösztönösen feltekintett: úgy érezte, soha nem látott olyan fenségesen táruló, kábítóan pompázó csillagos égboltot, mint most.

Anzani érdes, egyenetlen, halk köhögése belegyalult a kristálytisza csendbe:

- Ígérd meg még egyszer Giuseppe, hogy sohasem árulod el a nép ügyét...

Garibaldi hirtelen úgy érezte, a másik úgy beszél vele, mint Krisztus, aki háromszor hívta a hívei őrzésére Péter apostolt. Zihálva átkarolta:

- Értsd meg te bolondos, én forradalmár vagyok, s nem a törvényeket tisztelő, mindent betartó és talán éppen azért megbénított gondolatokat hordozó tudós, bölcs, írástudó, farizeus.

Anzani felegyenesedett:

- Akkor készülj fel a Krisztus sorsára és a végzeted láthatatlan kereszt lesz...

A Caudillo érezte, hogy cselekvést szomjazó ereje visszatért:

- Nekem?! A mindenségit! Lesznek nekem hűséges zászlóaljaim, melyek az én kürtszómra menetelnek... Leszek én még Európa minden elnyomott népének a vezére... Nem csak az itáliaiak, de a lengyelek, a magyarok, s a szláv népek is meghallják az én harci kürtjeimnek az egész világon végigzengő szavát...!

Anzani átölelte:

- Hiszek neked, Giuseppe... hiszek neked... - suttogta akadozva, és hangjában nagy, kozmikus megkönnyebbülés volt. - Megyek a fedélzet alá haldokolni... de te maradj itt, és csak a csillagos eget nézd, csak a csillagos eget, mert tehet-e ennél nagyobb a vakmerő, ha a lelkét a csillagoknak, a messzi, elérhetetlen és mégis a sorsukat irányító csillagoknak adja...

Hosszú, csontos keze elsiklott a Caudillo mindig borzas fején. Giuseppe tudta, hogy a másik mosolyog a puha, csillagfényes homályban és maga is elmosolyodott.

- Eh, öreg cimbora, itt a tengernagyi kabin kulcsa... menj be, hajts fel három nyelés jó konyakot... - kezét tiltakozva felemelte: - De ne többet, mert az már megárt annak a gyilkos tüdődnek...!

Anzani halkán nevetett. Mélyet sóhajtott, s aztán felvidulva mondta:

- Micsoda csillagos éjszaka, micsoda trópusi éjjel! Én, ha uralkodó lennék: afféle kalifa, szultán, cár, császár vagy emír, arra kötelezném az alattvalóimat, hogy minden nap két óra hosszat nézzék a csillagokat... s hidd el, Giuseppe, az egész emberiség természete megváltozna...

Lassú lépése elhalt a trópusi éjszaka csodálatos homályában.

A Caudillo egyedül állott. A keleti égbolton új csillagok merültek fel. „Eh, ha valaki nem értette meg, nem elemezte egy ilyen kozmikus csodálatos éjszaka alig látható, de világokat teremtő villanásait, az egyszerűen nem képzelheti el a kozmikus drámák, tragédiák nagyszabású költészetét, és soha ki nem hunyó élet fergeteges örvénylése tárul fel előtte, ha a gondolata erejével eléri... A tudomány... a tudomány” - vibrált ajkán az inkvizítorok máglyáin kihunyt vakmerők varázsa: - „A tudomány... a csillagos ég kozmikus fenséges, kápráztató képletei...”

Egy hulló csillag lobbant fel. Egyetlen pillanatra minden fénybeborult, az égbolt, az óceán, aztán minden tovatűnt a homályban. A Caudillo káprázó szemmel nézett a mérhetetlen magasba: „Történt valami a mérhetetlen, nagyobb méretek világában, mely mellett eltörpülnek a kisebb, de az emberiség szempontjából egyelőre mégis elérhetetlen titkok...”

Figyelt. Csend volt, csak a vitorlák dobbantak a könnyű szélben. A homályban gyors, hangos futóléptek zörrentek... Garibaldi megfordult és megismerte lépéséről a másikat, egyet a hatvanhárom közül, és hangosan, barátságosan kérdezte:

- Mi bajod, Ruffo?

- Penészes volt a tegnapi puliszka-kenyér... fáj a hasam, admirális polgártárs... - hullott elfúlva.

A Caudillo sóhajtott:

- Hát bizony az eléggé penészes volt, de hát itt, az Atlanti-óceán közepén mit lehet tenni? - Hallgatott. A trópusi, csodálatos éjszaka kozmikus, lenyűgöző és tettehívó pompája mindent betöltött. A „Speranza” alig duzzadó vitorlakkal tört az új és új láthatárok felé... A Caudillo komoran nézett a magasba:

„Vajon igaz-e, hogy a csillagok hordozzák sorsunkat? - rántott egyet a vállán. - Miért ne lenne igaz? Hány igaz tudóst égettek el a máglyán az inkvizítorok, és utólag mindenki értelme felfogta: mégis forog a Föld...” - görcsösen megmarkolta a hajó fából faragott alacsony korlátját. Zihálva meredt a messzeségbe. Az éjszaka sűrűsödött, új és új csillagzatok emelkedtek az égboltra. Giuseppe megbabonázva a trópusi éjszaka szépségétől, úgy kapaszkodott a korlátba, mint soha, ha vad vihar hánytá-vetette a tajtékozó hullámhegyek és halálosan nyíló hullámvölgyek között. A láthatár felett most villant fel a hajnalcsillag szikrázó kozmikus ékszere. A gondolatok fellebbentek a csillagok felé, kozmikus, életethozó csillagködökké váltak, és ráomlottak az északnyugati láthatárokra, melyeken túl az örök, a csodálatos, az emberi elme titáni kincseit hordozó, mindig nyugtalan Itália rejtőzött...

A Caudillo hirtelen lendülettel hajlott előre. Különös, nem álom és nem ébrenlét állapota fogta el. „Csillag? Égbolt? Föld? Hát lehet ezt a hármat elválasztani? S ha nem lehet, mi az eredménye: az égbolt, a csillag és a föld teljes, megcáfolhatatlan kozmikus egysége, melyet csak látszólag bont meg néhány végtelenbe száguldó, milliányi kilométerre elnyúló csóvájú üstökös...”

Keleten, a végtelen óceán síkjából most merült fel csodás, mesés kozmikus pompájában a Hajnalcsillag...

Ezek a napok a viharos érzelmi kitörések napjai voltak. Anzani akkor hívatta ágyához a Caudillót, mikor éppen a legkevesebb szabad ideje volt.

- Ígérd meg, hogy hű leszel a nép ügyéhez... - suttogta halkan és halvány arcából kipirosuló véres ajka alig mozdult.

A Caudillo erőt vett a türelmetlenségén:

- Hűséges leszek, Anzani...

A haldokló megtörülte ajkát.

- Ez kevés... Nekem az kell, hogy esküdj meg: nem hagyod el a nép ügyét!

Garibaldi hozzahajolt és homlokon csókolta:

- Ne nyugtalankodj, Anzani... itt fogadom neked, hű leszek a néphez!

- Gondolsz-e Robespierre-re?

- Gondolok rá, tanulok tőle...

- Gondolsz-e, magad elé idézed-e a rettenthetetlen, huszonkét éves Saint Just szellemét?

- Idézem, Anzani...

A haldokló lassan felemelte hosszú, csontos kezét:

- Akkor menj, és légy könyörtelen azokhoz, akik a nagy, nemzeti itáliai forradalom könyörtelen kopói...!

A Caudillo sóhajtott:

- Könyörtelen leszek, Anzani...

A láthatáron a könnyű ködök lépcsőjével koszorúzva Gibraltar - angol nehézágyúkkal megrakott - égbetörő, meredek, roppant sziklája kéklett. Mindenki a sziklát nézte:

- Ez már a Földközi-tenger, s rajta küzd Itália... - szólt Garibaldi. Hangja megremegett.

Anzani, aki egy matracon haldoklott, és a tüdőbaj végsőkéig pusztította már tüdejét, felemelte hosszú kezét:

- Ha mi, mind a hatvanhárman azt akarjuk, teljes szívvel és minden erőnkkel, az utolsó csepp vérig azt akarjuk, hogy Itália felszabaduljon, akkor elsöpörjük a zsarnokokat egyetlen diadalmas rohammal, mert a nép a bátrakat követi a harcban...

- Igen, igen... a tömeg szomjúhozza a legbátrabbak hősi példáját...

- Hajó a láthatáron... északnyugaton! - harsant az árbockosárban figyelő tengerész hangja.

Most már mindenki figyelt. A fedélzeten tornázó, vagy stratégiai fejtegetéseket hallgató vörösingesek már mindnyájan a gyorsan sikló háromárbocos klippert figyelték, melynek árboacán zöld-fehér-piros színű zászló lobogott. Garibaldi, aki személyesen állott a kormánykeréknél, úgy érezte, hogy a szeme káprázik.

- Polgártársak! De hiszen ez... ez a szabad Itália zászlaja! - szólt és hangja rekedten elfúlt.

- De hát mi történhetett?! Valami elképzelhetetlen, váratlan, csodálatos dolog történhetett!

Hirtelen lobbanó hévvel kormányozta hajóját közelebb a klipperhez, aztán áttolakodott a vörösingesek izgalomtól dermedt némasággal figyelő csoportjain és áthajolva a hajófedélzet korlátján, harsogta:

- Hej, Commodore! Miféle zászló az ott az árboctokon?

A másik hajó elején cingár, gyorsmozgású kapitány ajkához emelte a szócsövet és kiáltott:

- Ez a szabad Itália zászlaja!

- Mi történt?

- Milánó népe fellázadt és ötnapi harc után kiverte az osztrák császár hadát a városból...! Egész Lombardiában dúlnak a harcok... Piemont királya, Károly Albert a hazafias felkelés ügye mellé állt, és seregével betört az osztrák császár hódoltság területére!

Mindenki hallotta a lágú tengeri szélben átröppenő híradást, és ujjongva ugrált, táncolt, cigánykereket hányt... vagy éles fejhargon rikoltva keringett körbe. Csak Garibaldi komorodott el:

- Eh, elkéstünk! Elkéstünk...! - aztán hangosan rendelkezett: - Induljunk Nizzába! Piemont királyságba... Igaz, hogy Károly Albert király, de ha Itália szabadságáért vezet hadat, még szövetségese is lehet mindenkinek, aki Itália egységéért, szabadságáért harcol... - majd óvatosan hozzátette: - legalább néhány hónapig... - Hátrafordult és gyorsan rendelkezett: - Kormányos! Irány északészakkelet! Nizza! - Kezét magasra emelte: - Olasz zászlót a főárbocra! Előre a szabadságáért harcoló Itáliába! Minden vitorlát felvonni!

A vörösingések rikoltozva, egymást biztatva lendültek fel a kötélletrákon. A fellebbenő új vitorlák dobbanva feszültek a szélben.

A nizzaiak június 26-án pompás lakomával várták a vörösingeseket. Mikor a Speranza a kikötőbe siklott, egy bárka evezett feléje. A hűséges, mindig féltékeny Anita ott állott a bárka elején. Dús fekete haja lobbant a Riviéra szelében.

- Giuseppe, kedvesem! - hangja elakadt. A férfi magához szorította:

- Jól van, csacsika... Nincs itt baj semmi! Most minden jól megy... Itália úgy rázza le magát a nagy és apró zsarnokait, mint az életadó esőt hozó viharban az almafa a férges almát...

Az egész forrongó Itálián átharsant Garibaldi visszatérésének híre. Az újságok az első oldalon hozták az ünnepélyt leíró tudósításokat...

Garibaldi Nizzából Genovába hajózott. Mikor a „Speranza” befutott Genova kikötőjébe, ezrek szorongtak a mólón, a rakparton, a városháza felé vezető keskeny, régi utcákon.

- Evviva Garibaldi...! - zúgott tízezrek ajkán.

Károly Albert, Piemont királya ezen a szeles, nyár eleji napon fogadta Fanzoni hadügyminisztert. A tanácskozás beletorkollott a vég nélküli apróbb, mindennapi bajok elemzésébe. Mikor a tanácskozás véget ért és Fanzoni kapkodva szedegette össze az okmányokat, a számlákat, a törvényjavaslatok papírjait, hirtelen felpillantott:

- Igaz is! Híreket kaptam, első kézből, hogy a régi összeesküvés miatt halálra ítélt Giuseppe Garibaldi caudillo dél-amerikai-itáliai légiójával Nizzába érkezett...

A király vállat vont. Rövid ideig hallgatott.

- S mi a létszáma ennek az úgynevezett légiónak?

A hadügyminiszter arcán lekicsinylő fölény látszott:

- Hatvanhárom lövész Montevideóból... de Nizzában, ahol viharosan ünnepelték, ezt a sötét kalózt és hétpróbás összeesküvőt, még hetvenketten csatlakoztak hozzá.

A király habozott, aztán hogy a másik ne lássa tájékozatlannak, mondta:

- Igen, én is így értesültem, magánúton, hogy ez a csapatvezér kalózkodással foglalkozott, és köztársasági lázadók bandáit vezette Brazília törvényes uralkodója, Don Pedro császár hadai ellen...

A hadügyminiszter mélyen meghajolt:

- Felsőged tájékozottságánál csak a szívjósága a nagyobb... - érdesen folytatta: - Leghelyesebb lenne most elfogatni ezt a szökött lázadót és végrehajtani rajta az oly jogosult törvényes halálos ítéletet... de - oh, mily sajnálatos - a nép rajong érte, mert ismeri ponyvaregénybe kívánczó harcait, Rio Grande do Sulban, Uruguayban és Argentínában... - hümmögve rázta fejét: - Garibaldi úgynevezett Itáliai Légiója ez a maréknyi szedett-vedett csapat, természeténél fogva nem illeszthető királyi seregünkbe, mert katonai fegyelemről szó sem lehet, és mivel valamennyien republikánusok, bomlasztó tevékenységük több kárt csinál mint hasznot... Ezért egyetlen megoldás, ha a vörösingések bandája valahol messze, a császári vonalak mögött bomlaszt... - és anélkül, hogy felpillantott volna, vontatottan mondta: - Igen... minél messzebb, minél veszélyesebb helyekre... ezekkel a tengeri kalózokkal, a dél-amerikai pusztákból jött kalandorokkal úgysem lehet mást csinálni...

A hatvanhárom légionistából álló itáliai légió létszáma időközben ezeröttszázra növekedett. Medici, aki a tüdőbajban elhunyt Anzani halála után egyedül tegeződött a Caudilloval, kipillantott az apró, bájos, keskeny ablakon a Lago di Como tengerként táruló, hosszan elnyúló tükrére:

- Szóval, Károly Albert királyi kormánya Bergamóba küld minket, s úgy vetnek a császári sereg elé, mint koncot a mérges kutyának, hogy mérsékeljék dühét, ne zavarjuk a király és császár hadvezéreinek haditervét!

Garibaldi hallgatott. Gőgösen felvetette fejét.

- Ma érkezett a király fiának, Genova hercegének felszólítása, hogy oszlassam fel a légiót és hagyjam el Piemont királyság területét...

- S te mit válaszoltál neki?! - kérdezte kihevülten Medici.

A Caudillo legyintett:

- Semmit... Úgy mondják, kutyaugatás nem hallik az égig... - töprengve nézett az ablak felé, ahonnan látszott a tó piciny kikötőjében horgonyzó két hajó és néhány bárka. - Mindenesetre, megüzenem nekik, hogy nem ismerem el a piemonti király felsőbbbségét az osztrák császári tartományok felszabadított területén... legyen az akár Lombardia, vagy éppen Venete. A hozzánk, felügyeletünkre beosztott három királyi tisztet azonnal vegyétek őrizetbe...

Medici felélénkülve dörzsölte tenyerét:

- Nagyszerű! Ez aztán a visszavágás! De aztán...?

Garibaldi az ablak, a tó felé intett:

- Lefoglalom ezt a két hajót, amely ide látszik, hozzákötjük a bárkákat, megrakjuk élelemmel és gyerünk a tavon át az osztrák császári hadsereg hátába...!

Könnyű, lágy, nyári itáliai éjszaka volt. A vörösingések tavon átkelő csapatai megszállták Lecce falut. Garibaldi, akin kiújult a malária, orvosságot szedett be és lefeküdt kicsinyke, piszkos szalmazsákjára. Összehúzott szemmel nézte a keskeny ablakon át besugárzó

csillagokat, melyek minden lázroham alatt hatalmasan megnőttek és fényesebben sziporkáztak. A kicsiny fogadó előtt az éjszaka csendjében hirtelen puska lövés dörrent.

- Itt vannak az osztrákok! - harsant a rémült kiáltás s egyenletesen, szabályosan dörrent, alighanem a katonák sortüze. A csend hirtelen megbomlott. Valami recsegve lezuhant. Valaki, talán egy sebesült, feljajdult. A beteg érezte, hogy a testét rázó malária láza átlényegül, és a tébolyító cselekvésvágy mindent elsodor. Baljában ócska pisztolyt jobbában széles, súlyos, rozsdás kardot emelve rontott ki. Karddal, tengeri viharokkal, dél-amerikai őserdők áttörhetetlen rengetegével edzett vastestéről hirtelen foszlott le a betegség okozta bénultság. Kint a keskeny utcán puska tűz ropogott. Medici ismerős alakja hirtelen tűnt fel előtte.

- Vigyázz...! Ne hetvenkedj... ott az ellenség! Úgy vettem észre, tiroli lövészek...

- De hát hol maradnak a mieink?

- A falu nyugati felébe hátrálnak.

- Úgy?! De hát mi történt...?

- A császáriak egy szakasza betört a faluba, elfoglalta a fogadót, a sírkőkészítő udvarát, meg néhány kunyhót...

- Elég! Mindent tudok... Sorakoztasd, aki el nem futott, ott a templom előtt...

A sorakozó kürtjele hirtelen ércesen hullámozott fel. A homályban árnyak kavarogtak, aztán fokozatosan tömörültek valami szilárd tömbként.

Garibaldi úgy, ahogy volt, szinte ruha nélkül, magasra emelt karddal állott az első, a meglepetés riadtsága után magához tért vörösingesek élére.

- Előre, legények... Szuronyt szegezz! Utánam! Irány a fogadó!

A harcosok szégyenkezve a hirtelen fellobbant félelmük miatt, némán rontottak előre.

A császáriak alighanem nem vártak ily gyors ellentámadást, az imént még álmukból felriasztott légionistáktól, és heves, pontos, gyilkos tüzeléssel kezdve a visszavonulást, hátráltak.

A keskeny, ősrégi utcákban nem állhattak csatarendbe.

Második rész

Hát igen, lehet arról vitatkozni, ki a legszebb lány a városban, de a fiatalok, akik San Antonio de Padove székesegyház mögött, a köszörűsök keskeny, régi utcájában a Piglini mester kis műhelyében összeverődtek, egyhangúlag úgy vélték, hogy Éva Pirenelli a legszebb lány Padovában, sőt talán Velencében is.

- Micsoda szerencsés fickó ez a Matteo Barano... Tegnap délután ott láttam ácsorogni Pirenelli ezüstműves műhelye előtt, de nem a kirakatban csillogó, kikovácsolt ezüstitálat nézte, hanem igenis arra várt, hogy Éva Pirenelli átvigye a mintára kiadott munkadarabokat a gazdag és hatalmas Ramiro Vitelli üzletébe, aki az ezüstművesek koronázatlan királya nemcsak Padovában, hanem Milánóban és Velencében is...

Ezen a kora tavaszi napon Vittellozzo Pirenelli, a művészkezü ezüstműves idegesen pillantott fel a munkájából.

- Mondd csak, Éva... miért ácsorog itt a műhely előtt már második hete minden kedden és pénteken ez a Matteo Barano, akinek se rendes foglalkozása, se semmiféle mestersége nincsen...?

Éva zavartan vont fel sűrű, sötét szemöldökét.

- Hát ezt is én tudjam, atyám? - kérdezte azzal a tudatlansággal, mely úgy felbosszantotta mindig Vittellozzo Pirenellit.

- Meg ne lássalak együtt ezzel a nincstelennel, te lány... - dörgött mindentudó apai fenyegetéssel -, gondold meg, hogy a szépségnek, ifjúságnak ára van: a munkás, eredményes, biztonságos élet. Mit tud neked nyújtani ez a Matteo Barano? Semmit! De... - elhallgatott és elmélyedten kalapálta a csodálatos ezüstitálat, melyet megmunkálásra kapott a nagy Ramiro Vitellitől. Éva összeszedte a megmunkált darabokat.

- De...? - kérdezte azzal a készséggel és fölényel mely úgy felbosszantotta az apját.

Pirenelli mester komoran felpillantott:

- Ki küld neked gyönyörű, melegházból kikerült virágokat a tél közepén?

- Na, ki? - kérdezte a lány zavartan. Pirenelli mester felemelte az ujját:

- Ki? Piero Ordolini... A gazdag bankár, Adriano Ordolini fia... Ezt már az egész Padova beszéli... és te mutatkozni merészelsz azzal az istenverte Matteoval? Hát hova visz ez téged, ha a felesége lennél... Mikor a szülei - ezt is mindenki tudja -, nincstelen zsellérek, a hatalmas földesúr, Silvio Guistiniani birtokán, itt Padova mellett!

Éva hallgatott. Karcsú, erős, izmos alakján előmlött a kicsiny műhely ablakán ilyenkor, kora tavasszal, alkonyatkor behulló napfény. Éjhajába könnyű, rezes árnyalat vegyült.

- Vihetem a munkadarabokat? - kérdezte, jelezve, hogy a vita befejeződött. Pirenelli legyintett:

- Viheted, de siess, mert a nagy és hatalmas Ramiro Vitelli nagyon szigorú, s ha késel, nem ad új munkát.

Éva szótlanul rakosgatta a nagy, kopott bőrtáskába a művészileg kikovácsolt ezüstitálat...

- És eljön...?

- Egész biztosan eljön.

- Nem vagy te kissé beképzelt, Piero?

- Nem, csak ismerem a nőket.

- Én is azt hittem tizenhét éves koromban, de mikor húsz múltam - s ez az idén volt - rájöttem, hogy becsapom magamat, mert a lányok látszólag szelídek, mint a galambok, de valójában ravaszok, mint a kígyó... - hangjában suhancos bölcselkedés csendült. Piero vállat vont:

- Éva se nem kígyó, se nem galamb. Majd mindjárt meglátod, micsoda nagyszerű kislány! Egész Padovában nincs ilyen, talán másutt sem...

- Éva... Éva... - mormogta a vállát vonogatva - Sok Éva van... te melyiket várod?

Piero hallgatott.

- Majd meglátod... - vetette oda fölényesen.

A templom előtti téren, az elmaradhatatlan galambok turbékoltak. A székesegyház tornyából lassan, mint ércesen zengő tollú madár, szállott a harangszó. Piero állával intett előre:

- Ott ni, ott jön az én Évám... - mormogta hirtelen lobbanó suhancos örömmel. - Nézd, Matteo, nézd a járását, olyan mint... olyan könnyed, olyan lebbenő, mint egy lepke...

Matteo döbbenetben állott:

- Micsoda?! Ez a te Évád...?

Piero nem figyelt rá.

- Éva! - kiáltotta ellenállhatatlanul kitörő örömmel.

- Tudtam, hogy eljössz...

Éva Matteóra pillantott. Merev arccal hallgatott. A két fiú is megállott. Különös, zavart csend támadt, mintha a harangszó is elnehezült volna. A lány hirtelen megfordult és futásnak eredt. Piero döbbenetben nézett utána.

- Éva! - kiáltotta hirtelen és szaladt utána. Matteo egy pillanatig bénultan állott, aztán sietve elindult a másik kettő után.

Hirtelen történt valami. A székesegyház előtti térre nyíló utcákon tollasföveges, világoszöld egyenruhás császári katonák sűrű sora bukkant fel. Feltűzött szuronyos puskájukat maguk elé tartva húzódtak szét sűrű rajvonalba a térre nyíló utcák körül. Előttük ide-oda futott a razzia csapdjába került járókelők, nők, gyerekek, öregek csapata. Mellüknek szuronyok szegődtek. Matteo hirtelen megállott:

- Ne fussatok, mert bekerítenek! - kiáltotta akadozva a futástól. De már késő volt. A templom előtti téren mintha óriás vashálóban vergődnének, zsúfolódnának a négyfelől szorító szuronyok elöl menekülő csoportok...

A szuronyok köre egyre szűkült. A katonák hirtelen megállottak. Szuronyaik már szinte érintették a közrefogott járókelők mellét. A tisztek hüvelyből kiröppenő kardja ércesen pendült.

- Igazoltatás! - reccsent a kiáltás. - Ha valakinél pisztoly vagy tőr van, és ezzel fenyegetően viselkedik: azonnal tűzparancsot adok! - harsogta egy szálas, erős kapitány, és halkabban, tapasztaltabban folytatta: - Ha valaki eldobja rejtett fegyverét, az mentesül a rögtöni golyó általi haláltól...

Piero látta, hogy itt is, ott is csörrenve hullanak a tér ősi, kikopott kövére a török, a pisztolyok. A riadt, vagy halálraszánt, a megvető vagy közönyös pillantások vibráló mozaikká váltak szeme előtt. Itt-ott dulakodás kavargott, és bilincsek csörrentek, szitkok röpöntek...

- Ki vagy?! - csattant Piero felé a kapitány hangja. Piero hallgatott. Az események olyan váratlanul kavargtak fel, mint láthatatlan örvény...

A kapitány arca hirtelen bíborvörös lett a feltörő dühtől:

- Nem hallottad fickó, mit kérdeztem? Ki vagy?!

Kardja hegye szinte érintette Piero mellét.

- Oh, kapitány úr, kedves kapitány úr... - hallatszott mellette Éva hangja. - Kérem, könyörgöm, ne bántsa a vőlegényemet, hisz oly sápadt, olyan rémült... alig bír szólni...

Piero érezte, hogy a szégyenkezés olyan fojtóan szorul mellére, torkára, mint a hóhér kötele és egész lénye szétmállik ebben a szégyenkezésben. A kapitány végigsimított tömör, hegyes bajuszán:

- Tanulja meg, kislány, hogy mi magyarok, királyhű és becsületos lovagok vagyunk. - Aztán Pierohoz fordult: - Mi a neved, fickó?

Éva halálsápadtan, de széles, bájos mosollyal villogtatta hibátlan fogsorát:

- Oh, hogy ő...? Hát egyetemi hallgató... történelmet és geográfiát hallgat itt a páduai egyetemen, s a neve: Piero Ordolini... 18 éves... a szülei gazdagok és előkelők... tiltakoztak, mikor Piero elmondta a szüleinek, hogy engem akar feleségül venni, mert az én apám viszont csak egy szegény mesterember...

A kapitány egy pillanatig némán nézte a leány feszült arcát, nagy, sötéten csillogó szemét, bomlott, éjfekete haját, nyúlánk, s mégis asszonyosan érett alakját:

- Hogy különböző semmirekellőknek micsoda szerencsájuk van! - mormogta magyarul. Aztán Matteo felé fordult: - Hát te ki vagy?

Matteo szótlánul nézte a mellének nekiszegeződő kardpengét.

Éva odanyúlt és félretolta a kardot.

- Oh, kapitány úr... ő a bátyám... az én drága testvérbátyám, Matteo Pirenelli... Írnok Malafettiék téglagyárában... itt mindjárt Padova és Venézia között... Azonkívül máris kiváló szobrász. Ő is az egyetemen tanul... de nagyon lassan halad, mert saját maga keresi meg a kenyerét...

A kapitány barna, éles gladiátorarcán mosoly rezzent:

- Úri becsületszavamra, kisasszony, még egy ilyen mosoly, és én még az unokatestvérét vagy a nagybácsikáját is átengedem a kordonon...

A tér túlsó felén, ahol Velence irányába vezetett az út, lövés dörrent. Kiáltások röpöntek.

- Utánam! - intett a kapitány a katonák felé. - Mi történt?

Egy széles vállú, erős lövész feszesen tisztelgett:

- Csak riasztólövés! A biztonság kedvéért, kapitány úr...

Ők hárman ösztönösen sietős léptekkel, megkönnyebbülten, felszabadultan siklottak ki a katonák záróvonalán.

Egyszerre olyan mély csend lett, hogy hallatszott, mint kiáltanak a közeli tenger felől szálló sirályok, melyek csak olykor-olykor billenő szárnyal lebegtek a városszéli nádasok felett.

Piero állott meg elsőnek.

- Ha a halálba kellene mennünk, akkor sem lennék soha a vőlegényed, ezek után... - sziszegett Piero ajkáról a bánat és a düh.

- Visszamegyek, s megmondom a katonának, hogy hazudtál, nem vagyok a bátyád! - köpte a szót Matteo. Hirtelen megfordult és a katonák felé indult. Éva melléhez szorította a kezét:

- Jaj, te eszeveszett! Jaj, Piero, ne engedd! Gyere, fogjuk le! Ne engedjük!

Piero dermedten állt. Éva belekapaszkodott Matteo karjába és sikoltva rángatta vissza. Matteo hirtelen megállott:

- Mit rángatsz? Úgysem ér az életem semmit, ha nem szeretsz!

A lány zihálva vergődött:

- De én... szeretlek... szeretlek... csak, csak... csak...

Matteo leült az utca szélén emelkedő faragott kőre, és arcát eltakarva sírt. Könnyei lecsorogtak karján, egészen a könyökéig. Piero hozzálépett.

- Ne sírj... - lemondóan legyintett: - Neked hagyom Évát... én úgyis megyek...

Egy pillanatra dermedt csend támadt.

- Hová? - csattant fel a lány elfehéredő ajkáról a kérdés. Piero felvágta a fejét. Alig borostás arca hideg volt.

- Elmegyek a becsület mezejére, hogy ott keressem meg a férfihoz legméltóbb hősi halált...

Éva elkapta kezét:

- Veled megyek, Piero... veled...

Csend lett.

- Én is veled megyek, Piero... - szólt halkán Matteo.

Mély, tiszta, tavasz eleji csend volt. A sirályok alig billentve szárnyukat, keringtek a San Antonio de Padove tornyai körül.

Éva hol az egyikre, hol a másikra pillantott.

- Most mit csinálsz? - kérdezte Piero felé fordulva. Piero lehajtott fejjel hallgatott.

- Este van és haza kell mennem vacsorázni, hisz tudod... lehet, hogy az ellenzéki lapok tudósítást közölnek a razziáról, s hozzák esetleg az igazoltatottak névsorát is... Az apám persze dühös lesz, hogy megint mibe keveredtem tanulás helyett.

Éva kiegyenesedett.

- Holnap itt, a templom előtt várlak... - szólt gyorsan, halkan, aztán Matteo felé fordult: - Téged is... - látta, hogy a két fiú ellenséges indulattal mered egymásra és gyorsan, halkan folytatta: - Ne haragudjatok egymásra... még nem tudom, igazán kit tudnék szeretni... Nem tudom, s igen, nem szeretném egyikőtöket sem becsapni...

Mindhárman hallgattak, aztán elindultak a kis utcák szűk, kanyargós tömkelegébe...

Gróf Pálffy Fidél, Velence császári helytartója ezen a napon látogatta meg Velence katonai parancsnokát, gróf Zichy Kamilló tábornokot, aki éppen a legújabb érkezett régi, itáliai mesterek képeit, legújabb szerzeményeit nézegette a helyőrségi palota teraszának vaskos üvegtetője alatt, hogy tanulmányozza a színhatásokat.

- Tiepolo? - kérdezte a helytartó.

Zichy tagadóan intett:

- Nem... Paolo Veronese... - szólt önérzetesen.

A helytartó halkán köhintett.

- Legjobb lenne, ha még ma elküldenéd valami biztonságos helyre...

- Még ma? - csodálkozott Zichy. - Miért ilyen sürgős?

A kormányzó végigsimított homlokán.

- Nem tudom, behozta-e neked a napostiszt a mai táviratokat?

Zichy vállat vont.

- Ma délután? Miért hozta volna be? Én délelőtt 11 órakor szoktam átvenni az aznapi anyagot...

A helytartó előrehajolva nézte a festményt.

- Bár, mint Velence katonai parancsnoka, nem foglalkozom politikával és gyűlölöm a lármás ügyvédeket, de mégis, ugye tudod, hogy január 12-én Palermóban kitört a forradalom, és a felkelők öt napi elkeseredett harc után győztek...?

Zichy vállat vont.

Palermo nagyon messze van innen, túl a tengeren.

A helytartó bólintott.

- De arról is tudsz, hogy február közepén Párizsban is kitört a forradalom, és a korlátlan hatalmú Bourbon-család helyett Franciaország alkotmányos királyság lett, s a király Orleani Fülöp...

Zichy legyintett:

- Párizs? Az még messzebb van innen, mint Palermo... Ott mindig füstölög valami, robbanásra kész történelmi-társadalmi ördögjáték...

A helytartó újra bólintott.

- De arról még nem tudhatsz, amit a mai táviratok jeleztek, hogy március 13-án Bécsben és március 15-én Pesten is kitört a forradalom...?!

Zichy döbbenetesen tekintett fel.

- Mit?! Bécsben, a kedélyes, mindig vidám Bécsben forradalom...? És Pesten...?! - Sokáig hallgatott. - Pest... az egy sváb falu - mormogta erőltetett nyugalommal. - Nekem két palotám van Bécsben, de hogy Pesten éljek, sváb kocsisok között, erre valóban soha nem gondoltam... Egyébként, mi történt Pesten?

A helytartó zavartan hallgatott.

- Valami Petrovics nevű vándorszínész, aki Petőfinek nevezi magát, úton-útfélen forradalmi verseit szavalja, s az emberek elveszítik a józan értékítéletüket...

Zichy köhintett:

- Mint hivatásos katona, tudom, hogy a budai vár ágyúiból rommá lehet lövetni egész Pestet... Mit csinált a várparancsnok, az öreg Hrabovszky generális?

A helytartó újra sokáig hallgatott.

- Erről nem szólnak a táviratok. De mivelhogy szó sincs véres összetűzésekről, gondolom, a várparancsnok, az öreg Hrabovszky generális a bölcsebb utat választotta.

A városparancsnok úgy érezte, ez a kérdés már órá tartozik.

- Mit nevezel te bölcsebb útnak?

Pálffy zavartan vállat vont.

- Hát, mit...? Hát, nem adott lehetőséget, a... hogy is mondjam csak... mondjuk így: a „felkelőknek”... hogy lekartácsolt asszonyok, férfiak, esetleg gyerekek halálával bősziítsék fel a magyar szent korona felkent viselője, az isten kegyelméből való apostoli királya ellen a felizgatott tömeget...

A városparancsnok igazgatta a fal mellé állított képeket, és halkán kérdezte:

- Te, Fidél... miért mondod ezt így? Miért példálódzatsz a budai várparancsnokkal? Itt Velencében nem lehet barikádokat emelni... Vagy talán arra gondolsz, hogy a gondolások puskát vesznek a kezükbe a gitár helyett?

Pálffy a homlokát ráncolta:

- Császáruk öfelsége és udvara Bécsből, a hűséges Tirolba, Innsbruckba menekült...

Zichy érezte, hogy a lélegzete is eláll:

- Innsbruckba Bécsből?! De hiszen akkor az egész mérhetetlen Habsburg-birodalomban Velence az egyetlen biztos hely...

Pálffy legyintett:

- Csak látszólag... Beatrice mesélte tegnap, hogy ismeretlen egyének hajókon fegyvert szállítanak a csatornákon...

Zichy összecsapta a tenyerét.

- És ezt csak most mondod nekem, aki a város katonai parancsnoka vagyok?!

A helytartó zavartan lepillantott:

- De hiszen én is csak Beatricétől tudtam meg... Szörnyű lenne, ha valami ostoba vérfürdő fűződne a nevemhez... Hiszen a helyőrség egyetlen ezrede, a Kinsky-gránátosok között is igen sok a magyar... S bár, remélem, hogy a forradalmi események híre csak akkor válik ismeretessé a katonák között, mikor Bécsben és Pesten már megtörtént a döntés... Szörnyű lenne, ha menekülnünk kellene, és esetleg elveszíteném Beatricét... Szörnyű... Hiszen

hatvankét éves vagyok, s ez az utolsó nagy szerelem... S őfelsége, bár rendkívül lojálisan nem vont felelősségre, de ha valami megbocsáthatatlan hiba történne... Hát, igen, féltem a szeretőmet, az utolsót, a legszebbet...

Zichy legyintett:

- Ha elveszítéd Velencét, elveszítéd a szeretődöt is... vagy Kondorosra akarod vinni, a nagy magyar pusztá kellős közepébe?! Eh, ha valami itt is megmozdul, én bízom a Kinsky-gránátos ezred hűségében, és tüzeimmel szétkartácsoltatom az egész népünnepélyt!

Pálffy elvörösödött haragjában:

- Mit akarsz te itt szétkartácsolni? A Doge-palotát, a San Marco székesegyházat, a Campanille-tornyot? Itt nem lehetnek barikádok! Vagy talán a Szent Márk tér oly szemtelen galambjaival akarsz hadakozni?! Csak nem gondolod, hogy a mi jószágos, bohókás, gyermeteg lelkű V. Ferdinánd magyar királyunknak és osztrák császárunknak tetszene ez az értelmetlen pusztítás...? Ha lesz valami, én Beatricével Triesztbe utazom. Úri módon adjunk át mindent az utánunk következőknek, és fölényesen, tiszta lelkiismerettel távozzunk... - hirtelen a városparancsnok vállára tette a kezét: - Nagyon óvatosan kell cselekedni... mert ha nem, Franciaország kiszorít minket Itáliából, Poroszország a német birodalomból, s ami még marad, az széthull, áldozata lesz a szláv tömegveszélynek és kozákok állnak majd őrséget a bécsi Hofburgban... - széles mozdulattal a képekre mutatott: - Ezek a képek eltakarják előtted a vészterhes jövőt. De én, aki a Habsburg-ház hűséges harcosa vagyok, tudom, el kell kerülni a vérengzést, mert olthatatlan gyűlöletet szül, s túl a látszateredményeken, jobban aláássa a Habsburg-birodalom jövőjét, mint bármelyik katonai vereség...

Sokáig hallgattak.

- Én még ma kivesszem ezeket a festményeket a keretből, és... - szeretett volna egy várost mondani, ahol kincsei háborítatlanok maradnának, de csak hallgatott és a torka összeszorult.

Mikor Piero hazaért, már mindenki a vacsorához ült. Giancarlo Ordolini, ismert padovai ügyvéd, aki az asztalfőn trónolt, egy pillanatra összeszorította ajkát, aztán megtörölte a száját egy fényes rézgyűrűvel összeszorított asztalkendővel és senkihez sem fordulva, hangosan, hűvösen mondta:

- Hogy valaki elkésik a vacsoráról, azt értem, de hogy valaki éppen a saját édesapja születése napján késik el a szülői házból, azt már igazán nem értem...

Piero halk, összefüggéstelen szavakat mormogva siklott a helyére. Megtorpant. Az ő székén az Ordolini család szemefénye, Buffi, az agyonbecézett pincsi ült. Piero határozatlanul állott.

- Menj le, Buffi... - szólt a kutyának.

A pincsi élesen kaffogott. Piero megfogta és a szőnyegre tette.

- Ne bántsd azt a szegény állatot... - fortyant fel Rozália néni, akiről az a hír járta, hogy hatalmas vagyonát a végrendeletében a kedvenc kutyájára hagyta. Piero zavartan mormogott valamit. Giancarlo Ordolini lassan veregette mutatójával az asztalkendő rézgyűrűjét.

- Ma a városházán hallottam, hogy a padovai egyetem diákjai lelkiismeretlen lázítóktól felbízattva, valami éretlen csínyre készülnek... Remélem, sőt megparancsolom, hogy távol tartsd magad ezektől a lármás, tejfelesszájú suhancoktól...

Piero bólintott.

- Igen, atyám... Ha valóban tejfelesszájú suhancokkal találkozom, messze elkerülöm őket.

Halkan köszönt. Felsietett a szobájába és végigdobta magát a keskeny, keresetten igénytelen ágyán. Behunyta szemét. Mindaz, ami aznap történt, hirtelen felkavarodott előtte.

Egyszerre koppant valami az ablakon. Villámgyorsan felegyenesedett. Az ablakhoz lépett és kihajolt. A San Antonio de Padove temploma felé vezető keskeny, régi utcán ketten állottak. Piero nem látta az arcukat a kora tavaszi este félhomályában, de sejtette, hogy kik lehetnek. Levette cipőjét és kezében fogva, kilopakodott a folyosóra. A lépcsőházba nyíló ajtó zárva volt. Megállt. Ez az egyszerű felismerés, hogy az ajtót éjszakára bezárják, egyszerűen nem jutott eszébe a nagy izgalomban. Halkan zihálva a hirtelen lobbanó elkeseredéstől, forgolódott.

Benyitott a keskeny kamrába, ahol az öreg dajkája aludt.

- Cosena... hol a kulcs? Nyisd ki az ajtót...

Az öregasszony sóhajtva forgolódott.

- Bűnbe viszel, gyermekem, bűnbe... Ha öméltósága megtudja, végünk van... végünk. Akkor már csak szent Taddeusz segíthet...

- Hagyd nyitva az ajtót... - suttogta Piero -, mindjárt jövök... - és leviharzott a lépcsőn.

Kint ketten állottak: Matteo Barano, jogász és Camillo Ricorsi, ezüstműves, aki ugyancsak az egyetemen tanult már hosszú idő óta, de csak ritkán vizsgázott, mert sokat dolgozott az egyik ezüstműves műhelyben. Piero hozzájuk lépett. Köszönés nélkül meredt a homályos arcokba. Matteo felemelte kezét.

- Ma éjjel az „Ifjú Itália” szövetségének három megbízottja érkezett az egyetemre. Te és mi ketten azt a feladatot kaptuk, hogy lázítsuk fel a Padova és Velence körül állomásozó császári ezredeket, ahol a legénység teljesen vagy nagyrészt itáliai katonákból áll. De ha kedvező a helyzet, megpróbálhatjuk a lengyel, cseh, magyar katonák fellázítását is. Velence császári helytartója és a városparancsnok csak a Kinsky gránátos ezredre számíthat...

Csend lett.

- De hogyan lázítsuk fel a katonákat? - kérdezte zavartan Piero. - Nem hiszem, hogy be tudunk jutni a kaszárnyába, hiszen ott az őrség...

A magasabb, vállasabb, idősebb Matteo Barano oldalt mutatott, és Piero csak most látta, hogy a járdán papírkötegek fehérlenek.

Matteo felvetette fejét.

- Megnyerjük az őrséget, melynek parancsnoka ma éjjel Pompeo di Naldi hadnagy, az „Ifjú Itália” bátor és lelkes titkos híve... Behatolunk a kaszárnyába, s riasztjuk az ezredet. Szétosztjuk a röpcédulákat és gyűlést hívunk össze a laktanya udvarán... A hazafias érzésű tisztek közül már többen, hetekkel ezelőtt kijelentették, hogy mellénk állnak, csak merni kell... Fegyverünk a tör és pisztoly. Kerüljük okos, megnyerő szóval a fegyveres összecsapást, de ne is térjünk ki előle túlzott óvatossággal, mely már a gyávasággal határos...

Csend támadt. Camillo Ricorsi, aki eddig csak némán figyelt, előrenyújtotta két kezét.

- Íme, Piero, abban a megtiszteltetésben részesülsz, hogy fegyvereket kapsz, íme a tör és a pisztoly...

Piero érezte tenyerében a tör s a pisztoly markolatát. Ujjai összeszorultak. Camillo a papírkötegekre mutatott:

- Vigyétek testvérek, sietni kell. A hold ma korán kel fel...

„Fellázítani az ezredeket!” - Piero úgy érezte, a parancsból eszelős vakmerőség csendül. Melléhez rejtette a pisztolyt és a törte. Kezébe kapta a röpiratsomagot.

- A jelszó: *Szabad Itália vagy halál!* - hallotta Matteo halk kiáltását.

„Szabad Itália vagy halál!” - a gondolat kigyúlt, mint hirtelen lobbanó fáklya.

Futólépésben haladtak át a téren. A kaszárnya kapujánál a sárga-fekete Habsburg-színekkel befestett őrház előtt kettőzött őrség állott. Matteo elsőnek indult a tér árnyékosabb, homályosabb végéből a kaszárnya felé. A két őr egyszerre emelte fel szuronyos puskáját.

- A jelszó?! - hallatszott ideges várakozással.

- Szabad Itália vagy halál! - kiáltotta halkán Piero.

A katonák leengedték puskájukat.

- Pompeo di Naldi hadnagyot keressük... - szólt gyorsan Matteo.

- Ott vár a folyosón... Ma éjjel ő a napostiszt... - hadarta az őr.

A kaszárnya földszintes folyosóján lépések koppantak... pendült a sarkantyú. A hadnagy alakja egy pillanatra megtorpant. Kezét kardjára tette. Matteo eléje lépett.

- Szabad Itália vagy halál! - röppent az izgalomtól megremegő ajkáról a jelszó.

Csend lett. A hadnagy előrehajolt. Levette a falon függő viharlámpát.

- Villámgyorsan kell cselekednünk... A tisztikar tagjai általában a városban vannak. Csak az őrnagy alszik itt a kaszárnyában.

Újra csend lett. Matteo előreintett.

- Ejtsük fogságba a tiszteket, s utána riaszthatjuk az ezredet.

Pompeo di Naldi bólintott.

- Ezt a tervet már ismertették előttem. Utánam, testvérek! Őrség, zárjátok el a bejáratot!

Előresietett. Matteo és Ieró törrel a bal kezükben, pisztolyt szorítva a jobbjukkal, siettek a nyomába.

A kaszárnyafolyosó hirtelen véget ért. A hadnagy kezében a felemelt viharlámpa ormóttan árnyakat vetett a folyosó falára. Pár pillanatig mind a hárman mozdulatlanul álltak, erőt gyűjtve, mint az ugrók a halálos ugrás előtt.

A hadnagy felrántotta a tisztiszoba ajtaját. A fal mellett álló ágyon riadtan horkantva ült fel valaki.

Pompeo di Naldi, Matteo és Piero egyszerre szegeztek rá a pisztolyukat. Csend támadt.

Az őrnagy döbönt arccal meredt a rászegeződő fegyverek csövére.

- Mi ez? Mi történik? - horkant fel és a viharlámpa bizonytalan fényében látszott, mint sápad el a torkát szorító megdöbbenéstől. - Kik önök? Mit akarnak?

Matteo intett.

- Ott a derékszíja! Kötözzük meg... - és mikor már hátracsavarta az őrnagy karját, gyorsan suttogta: - Őrnagy úr, ön fogoly... Még ma éjjel döntünk a sorsa felől, de ha egyetlen hangot is hallat: golyót kap.

A hatalmas hálóteremben a száz meg száz alvó surrogó lélegzete vibrált. Pompeo di Naldi odalépett a kürtöshöz, aki összegörnyedve aludt a vékony, lyukas takaró alatt, és a vállára ütött.

- Ébredj, Guidobaldo! - és amikor a kürtös riadtan felült, hangosan, parancsolóan intett: - Riadót...!

A kürtös arcán átrezzent a meglepetés.

- Máris?! - kérdezte hirtelen, ébredve, de mindentudóan.

Pompeo di Naldi ünnepélyesen bólintott.

- Máris, Guidobaldo.

A kürtös kiugrott az ágyból. Lekapta a falon függő kürtjét és a kaszárnya néma épületén átviharzott a riadó kürtje.

Az éjszaka csendje megtört. Egyszerre száz meg száz alvó ült fel ágyában, kapkodott az egyenruhája, a fegyvere után.

- Az udvarra! Az udvarra! - harsant Pompeo di Naldi hadnagy hangja.

A katonák szótlanul tolongtak a kijárat felé.

Pompeo di Naldi megállt a kaszárnya udvarára nyíló teraszon. Mögötte Piero emelte magasba a homályosan égő viharlámpát.

- Katonák! Eljött a cselekvés várva várt órája! Kiáltasuk egy szívvel, lélekkel: Éljen a szabad Itália! Vesszenek az idegen zsarnokok!

Egy pillanatra mély, hangtalanul örvénylő csend támadt, aztán itt is, ott is felcsattant a kiáltás:

- Evviva Italia libera! Vesszenek az idegen zsarnokok!

Pompeo di Naldi derekára tette kezét:

- Katonák! Ti, a padovai ezred katonái, néhány magasabb rangú tisztet kivéve, valamennyien itáliaiak és jó hazafiak vagytok. Itt, a ti kaszárnyátokban vértelenül győzött a forradalom. De most menjünk más ezredek kaszárnyáiba, ahol lengyelek, magyarok, csehek, a testvéreink szolgálnak a Habsburg iga alatt! Menjünk oda, és hívjuk fel lengyel, magyar, cseh testvéreinket, hogy csatlakozzanak hozzánk, s császári zsoldosokból váljanak népeink szabadságáért küzdő vakmerő harcosokká!

- Gyerünk! Menjünk...! - csattan fel hirtelen lobbanó itáliai lelkesedéssel.

Pompeo di Naldi hadnagy szélesen intett kivont kardjával.

- Sorakozó! Négyes rendek, balra át! Irány a kijárat! Csapat, utánam indulj...!

A lépések egyenletessé váltak. A vállra vetett puskák szuronyain alig láthatóan csillant meg a márciusi csillagok tavasziasan vibráló fénye.

Pompeo di Naldi odafordult Matteo és Piero felé.

- Siessünk Venéziába, és jelentkezzünk Carrer polgármesternél, mondjuk el, hogy a páduai ezred a forradalom mellé állt, és ha az osztrák császári hadsereg magyar és lengyel katonái is mellénk állnak, az ezred Velence felszabadítására indul, és pár órán belül már ott is lesz a Szent Márk téren...!

Hajnalodott. A Szent Márk téren hatalmas tömeg szorongott. Néha szónokok emelkedtek fel társaik vállán és a téren előmlött vakmerő szavaik ereje.

Gróf Pálffy Fidél, Velence helytartója, palotájának ablakánál állt. Éjfél után valahol lövöldözés támadt, és Zichy gróf, a császári katonai parancsnok riasztotta a helyőrséget, de csak a császárhű Kinsky grófról elnevezett, többségében osztrák ezred engedelmeskedett a riadóparancsnak, és sorakozott lábhoz tett fegyverrel a Doge-palota oldalfalánál, farkasszemet nézve a téren egész éjjel hullámozó, vitatkozó tömeggel.

A császári helytartó verejtékes homlokát törölgette.

- Ezek a lármás suhancok, úgy látom, előbb-utóbb nekiusítják a tömeget ezredünk szuronyainak - szólt zavartan.

Zichy gróf, a katonai parancsnok vállat vont.

- Leghelyesebb volna szétágúzni ezt az egész zsbivásárt... De az olasz, lengyel és részben magyar többségű ezredek vagy átpártoltak a forradalmárokhöz, vagy semlegesek maradtak.

A helytartó bölintott.

- Igen, éppen ez az. Véleményem szerint úri módon intézzük el az ügyeket, és kifogástalan eleganciával távozzunk...

Az ajtó hirtelen feltárult. A küszöbön egy adjutáns-hírhozó alakja tűnt fel.

- Kegyelmes uram! - hangja megrezzent, ahogy erőt akart venni izgalmán. - A tömeg megrohanta a börtönöket, és kiszabadította a politikai foglyokat! Daniello Manin ügyvédet és... sok mást is...

A helytartó átpillantott a városparancsnokra.

- Dániel Manin ügyvéd, akit mi januárban fogtunk el... a legveszedelmesebb lázító egész Velencében. Ha ő kiszabadul, vérontás lesz itt, mely a Szent Márk téren is megkezdődhet...

Zichy bölintott.

- Igen... így egyedül, körülvéve a tömegtől, s az átpártolt katonai alakulatoktól... a Kinsky-ezred valóban csak a legsúlyosabb véráldozatok árán kísérelheti meg az ellenállást. Indítványozom, adjuk fel a várost a szabad elvonulás mellett, és csatlakozunk Radetzky tábornagy ökegyelmességéhez... aki valahol Milánó körül hadakozik.

- Milánó? - kérdezte sóhajtva a másik. - Az most igazi pokol lehet, mert a „barabba”-csöcselék biztosan megkezdte a garázdálkodást...

- Ez valószínű... - hümmögött Pálffy. - De Radetzkyben alighanem emberükre akadnak... Ellenben, megdöbentő IX. Pius pápa öszentségének állásfoglalása: alkotmányt adott a népnek és minisztériumába - melynek eddig csak bíborosok lehettek tagjai - világi politikusokat is meghívott.

Zichy legyintett:

- Az ilyen szabadelvű politika mindig megbosszulja magát. A csöcselék - bár kerülő utakon - hatalomhoz jut, és a felfordulás annál teljesebb lesz... De addig is, még idejében csomagoljunk, és távozzunk tisztességgel... - csapta össze a tenyerét.

1848. március 17-én a bécsi, majd a pesti forradalmi megmozdulások láttára, Velencében is fellobogtak a harcok a felkelők és a császárhű Kinsky-ezred között. A nép visszaverte, megkergette a katonákat, és kiszabadította a börtönökből a velencei szabadságmozgalom legismertebb vezetői: Daniello Manin ügyvédet, és más politikai foglyokat.

Manin azonnal a felkelők élére állt, és barátjával, Corner polgármesterrel megtett minden szükséges intézkedést a város felszabadítására. A felkelők vezérei nemzetőrséget szerveztek, megszállták a város fontosabb pontjait, a fegyvertárat, a raktárakat.

Velence és a város körül állomásozó császári hadsereg olasz ezredei a forradalom mellé álltak. Mindez arra készítette gróf Pálffy Fidélt, a város helytartóját és Zichy gróf katonai kormányzót, hogy már március 22-én aláírják a megegyezést, amely szerint szabad elvonulás mellett feladják a várost; elismerték a polgárőrség szervezését, eltávolították a városból a császárhű Kinsky-ezredet és átadták a Manin vezetésével megalakult kormánynak a pénztárakat és a hadifelszereléseket.

Piero, aki ekkor érkezett Velencébe, érezte, hogy a felszabadulás ujjongó öröme latin hévvel tör át a lelkén. A Szent Márk téren kiáltozó sokaság gomolygott. Idegen, ismeretlen emberek örömkönnyekkel a szemükben borultak össze:

- Szabadság! Szabadság! - hullott, röppent, zúgott ez az egyetlen varázsszó, mely fegyveres seregeket tört le és betöltötte a lelkeket.

- Milánóban már három nap óta szörnyű harcok folynak... - röppent a hír szájról szájra...

A bécsi és a pesti forradalmak hírére valóban megmozdult Milánó is. A „barabbá”-nak csúfolt szegény nép fegyvert ragadott és minden kopott, szegényes emeletes ház erőddé vált. Minden pince rejtett tüzelőállású. Az utcákon torlaszokat emeltek. Férfiak mellett az asszonyok, lányok, gyerekek együtt küzdöttek és hulltak el a golyózáporban, s vették ki az elesett hősök kezéből a fegyvereket és folytatták a harcot, küzdöttek tovább a többiek...

Egyre több házból egyre több ablakból tüzeltek...

A termékeny Pó-síkságon haladtak a sűrű part menti olajfabokrok között. A sűrű bokrok elrejtették a kis csapatot. Éva Pirenelli férfiruhában, két pisztolyt tűzve széles bőrvébe, emelte fel a kezét, hogy elhárítsa az éles, surrogó levelek suhintását. Dús, fekete haját háromszögű velencei katonafőveg alá rejtette. Piero, aki előtte haladt, néha széttárta karjait, hogy védje a leányt az éles levelektől.

- Nem vagy még fáradt? - kérdezte aggodalmasan. Éva Pirenelli visszafojtotta ziháló lélegzetét.

- Nem, Piero... nem. Egy cseppet sem vagyok fáradt.

A lány tavaszi levegőben füstszag sodródott. Matteo, aki az élen haladt, megtorpant.

- Mi ez? - suttogta meglepetten. Ki rak tüzet itt a sűrűben?

- Engedd, hogy felderítésre menjek... - kérte Piero. A másik intett:

- Csak óvatosan... óvatosan. Itt az osztrák vonalak mögött fel kell készülni minden meglepetésre.

Piero lehúzódt a bokrok alá és óvatosan kúszott előre. A sűrű bokrok között kicsiny tábortűz égett. A tűz körül hét-nyolc vörösinges, széles karimájú sombrero-t viselő fegyveres hasalt, nyársra tűzött szalonnaszeleteket tartva kezében.

Piero figyelt:

- Nem, ezek semmiképpen sem lehetnek az osztrák császár seregének katonái... itt valami ismeretlen új erővel állunk szemben... - hirtelen villant át agyán a felismerés: - Oh, de Padovában az összes mazzinista köztársaságiak Garibaldit magasztalták, aki most tért vissza Dél-Amerikából, hogy küzdjön az egységes Itáliáért! Hát persze! Vörös ing, Garibaldi... A nagy összeesküvő, Mazzini leghíresebb harcostársa, aki a szabad köztársaságért, az egységes Itáliáért küzd... - lassan felegyenesedett, aztán megtorpant. Mély csend volt.

- Hová, hová, fiatalember? - hallatszott közvetlenül mellette halkán, nyugodtan. Piero egész testében összerezett. Az övébe dugott pisztolyaihoz kapott. Villámgyorsan megfordult. Közvetlenül előtte öles termetű, barna arcú férfi állott. Fején széles karimájú sombrero, vállán vörös gyapjúing. Otromba szuronyos puskájára támaszkodva nézte a diákot, de bajusza alatt jóindulatú mosoly vibrált. Egy pillanat alatt minden világos lett: „Hát igen, ezek csakis Garibaldi vörösingesei lehetnek...” - villant át Piero agyán. Akaratlanul elmosolyodott.

- Mi hárman a padovai egyetem diákjai vagyunk, és Milánóba sietünk, hogy részt vegyünk a város felszabadításában... egyébként az Ifjú Itália szervezet parancsára cselekszünk, s azt valljuk, hogy vezérünk Giuseppe Mazzini...

A vörösinges óriás elmosolyodott.

- Mazzini az egységes Itália, az Olasz Köztársaság nagy hirdetője, de ha célzásra emelem puskámat vagy szuronyrohamra megyek, én bizony közvetlenül Giuseppe Garibaldi vezényszavára cselekszem...

Csend támadt. A vörösinges óriás megigazította széles karimájú kalapját:

- Antonio Armentano itáliai származású, uruguayi állampolgár vagyok... Ha fáradtak, pihenjenek meg a tábortűzünknel... én később vezetőt adok, aki a császári vonalakon átvezeti Önöket... Milánóba. - Elkomorodott. - Mi is szívesen mennénk, de az a hadi feladatunk, hogy a császári generálisok felvonulását zavarjuk és a legveszélyesebb helyeken küzdünk Itália egységéért és szabadságáért...

Esteledett. A végtelen magasban a Pó-síkságra boruló égbolton gyorsan gyúltak a nagy, lobogófényű itáliai csillagok. Éva Pirenelli, aki férfiruhában ült a tábortűz mellett, érezte, amint a harcosok tekintete kíváncsian és elismeréssel fordul feléje.

- Ha sok ilyen fiatal lenne Padovában, nem bírna Milánóval Radetzky generális-feldmarschall, az osztrák császár fővezére... - szólt tisztelettel Antonio Armentano. Éva vállat vont:

- Nehéz átjutni a császári vonalakon? - szólt halkán, hogy rejtse hangja nőies lágyságát. A vörösinges óriás, aki a vörösinges csapat vezérének látszott, engedékenyen bólintott:

- Nehéz, de lehet... ha olyan a hadiszerecsse. Holnapután hajnalban már Milánó körül járnak, s hallják az ágyúörgést... Legjobb gránátos ezredeit küldte a felkelők ellen a mi nagy ellenségünk, Radetzky tábornagy...

A beszélgetés hullámozott. Éva lehajtotta fejét a puszta földre és érezte, hogy a halálos fáradtság álma mindent elsodor...

Radetzky tábornagy, a világhírű hadvezér csapatai fokozatosan szorultak ki a városból az elől, hátul, jobbról, balról hulló golyózápór alatt. A táborszernagy, akinek főhadiszállása a Dóm téren volt, a halálos veszéllyel nem törődve, lovagolt hadoszloptól hadoszlopig, s biztatta az embereit, de a kanyargós, régi utcákban minden támadás megtorpant.

- Kegyelmességed helyesen teszi, ha kedvezőbb csatatérre vezeti a császár őfelsége zászlóaljait... - hallatszott a sápadtan hallgató vezérkari tisztek csoportjából először halkán, bizonytalanul, aztán egyre konokabban a vélemény. Radetzky sóhajtott:

- Rettenetes elhatározás. De rá kell adnom a fejemet... - mormogta zavartan. - Kürtösök, elvonulást!

A császári ezredek kürtjein először bizonytalanul, aztán egyre hangosabban, ösztönös megkönnyebbüléssel omlott el a „visszavonulás” jelzése.

A császári csapatok kék-fehér tömegei megmozdultak. A mozdulatok egyre gyorsabbak lettek. A sorok felbomlottak. A katonák rendetlen tömegben bukdácsoltak ki az utcák halálos tömkelegéből, a négy napos gyilkos, veres birkózás után. Radetzky a vezérkarához fordult:

- Üzenem Lombardia minden helyőrségének, hagyja el állomáshelyét és egyesüljön hadaimmal.

- Kegyelmes uram... az olasz legénység állományú ezredek szinte mindenütt átálltak a forradalmárokhoz... - érvelt báró Khuen-Héderváry, aki majdnem vezérkarifőnök-helyettes lett, de a forradalom eseményei megtorpasztották diplomata-katonai pályafutását.

A vezérkari tisztek sápadtan, zavartan tárgyalták meg a hadihelyzetet. Az öreg Radetzky tábornagy már nyolcvankét éves volt. Mint fiatal katonatiszt, részt vett II. József háborújában a törökök ellen, majd végigharcolta a háborúkat a forradalmi Franciaország, később Napóleon császár ellen. Nagy tapasztalattal rendelkező, lángeszű, egész Európa által a legkitűnőbb hadvezérek egyikének tartott katonai vezető volt, és így a felkelő milánóiak győzelme kétszeresen is diadalnak számított.

- Szóval, alig van összesen tizenhatezer katonám, ötven agyúval... - hümmögte zavartan az ősz táborszernagy. - Ilyen kevés haderővel csak védekezni is csupán kivételesen erős hadállásból lehet... Vonuljunk, uraim, a Verona, Mantova, Pesciera, Legnano várnégyszögbe, s ott várjuk meg az események kialakulását, míg újra támadhatunk...

Az, hogy a hős Milánó szegény népe és polgársága saját erejéből űzte ki falai közül az osztrák császári hadakat, soha nem tapasztalt lelkesedést keltett egész Itáliában.

Minden kis fejedelem úgy érezte, ha nem csatlakozik Itália felszabadításáért vívott küzdelembe, a vesztesek oldalára kerül.

Károly Albert, piemonti-szardíniai király, már március 23-án kiadta a parancsot seregének az előnyomulásra, hogy megszállja a Radetzky által kiürített területeket.

Seregének előcsapatai már március 26-án bevonultak Milánóba, mely örömujjongással fogadta az osztrák császár Lombardiát, Velencét megszálló csapatai ellen vonuló piemonti hadat.

A népfelkelők keresztesvitézeknek nevezték magukat. Fernando, nápolyi király tizenháromezer embert küldött az öreg Pepe tábornok vezetése alatt. Az Egyházi Államból tízezer ember érkezett. Ezeket Durando generális vezette.

Maga IX. Pius pápa apostoli áldással bocsátotta el hadait az észak-itáliai harcterekre. A toscanai nagyhercegség ötezer katonát küldött, Langueron tábornok vezetése alatt. Pármából és Modenából, melyek most úzték el a hercegeiket, háromezer főnyi szabadcsapat jött, míg a népes, gazdag Lombardia, Milánó és környéke nyolcezer embert állított fegyverbe.

A Pó-síkság felett már a csillagok ragyogtak.

- Mi megyünk... - szólt kissé határozatlanul Piero. A vörösinges óriás barátságosan bólintott.

- Hogy el ne tévedjete, gyerekek, - mert ha rossz irányba mentek, könnyen golyót kaphattok
- mellétek adom az én jó komámat, Guidobaldo Bagno szabadlövész... - szólt és egy alacsony, vaskos, egészen fiatal harcos felé mutatott. - Guidobaldo hevesen nyújtotta előre kezét:

- Bennem megbízhattok, testvérek... én ha száz életem volna, mind odaadnám egyszerre a szabad Itáliáért...

A vörösinges óriás helyeslően mormogott valamit.

- Igen... ilyenek ismerlek, Guidobaldo... - aztán halkán köhintett: - Ha Milánóban eldől a harc, gyertek vissza ide az én körülrajongott fővezérem, Giuseppe Garibaldi vörösingesei közé. Mi mindig a legveszélyesebb harcteret keressük... Már Dél-Amerikában: Brazíliában, Rio Grande do Sulban, Uruguayban is harcolt az olasz légió, melyet Garibaldi szervezett meg, ott az óceánon túl... Most idejöttünk, mert úgy éreztük mindnyájan, itt van a legnagyobb szükség olyan emberekre, akik a vérüket ontják a szabad, egységes Itáliáért...

Csend volt, csak a sűrű, örökzöld bokrok rezzentek meg olykor a tavasziasan meleg itáliai március szelében...

A síkság felett messziről morajlott az ágyúdörej. A messzeségben, mint a tengeren hajózőknek utat mutató fáklya, nagy lánggal égett valami: talán egy város, talán csak kis falu. Egymás nyomában haladtak. Piero és Matteo előreengedték Éva Pirenellit, hogy el ne maradjon, s ha látták, hogy már fáradt, lépéséhez igazították a lépteiket. De az erős, karcsú, hollófekete hajú leány - már csak azért is, hogy bebizonyítsa erejét, kitartását - egyre gyorsabban lépett.

A szervezet milánói vezetője, a barna arcú, sovány, mozgékony, Vittelozzo Barberini, gyorsan rendelkezett:

- Jól van, nagyszerű gyerekek vagytok, hogy a biztos, csendes Pádovából ide merészkedtetek, hogy életeteket kockáztassátok a szabad Itáliáért... Menjete a Via Unione 4. szám alá, ahol a Dóm téri felkelő csapat tartalékjai gyülekeznek és te, Guidobaldo testvér, kérj a nevemben fegyvereket, s jó kilövőhelyet az ablakoknál vagy a pincében...

A kopott, régi ház udvarán kavargott a harc. A tollas kalpagos császári tiroli lövészek, akik híresek voltak arról, hogy kitűnően tüzelnek, feldühödve a pincékből, padlásról, ablakokból rájuk hulló golyózápportól, öldököltek... A kicsi udvar közepén egy bomlotthajú testes asszony jajgatott a férje teteme felett.

- Kelj fel, Giovanni... Kelj fel! Nem halhatsz meg! Családod van... - sikoltotta haját tépve. Egy katona nyakánál fogva hurcolt egy sovány, nagyhajú fiatalembert:

- Megdöglesz, te orgyilkos! Most megdöglesz... Ablakokból?! Hátulról?! - belemarkolt a foglya hajába és halántékára nyomva a szuronyos puskája csövét, tüzelt. A fiatal harcos vérbeborulva roskadt össze. Néhány katona a lépcsőház felé rohant. Az emeletekről lövések ropogtak. Egy öles termetű tiroli lövész némán dőlt végig a piszkos, kopott lépcsőkon. Mögötte öldöklő dühkiáltással rohantak le a lépcsőn a többiek...

Itt, a pince mélyében hirtelen csend támadt.

- Most a hátukba... - zizzent Guidobaldo parancsa. Piero, Matteo és Éva Pirenelli puskájukat a pince ablakára szegezve tüzeltek. Kiáltva roskadt össze valaki az udvaron. Vezényszavak csaptak fel. A lépcsőházba felzúduló császári lövészek csapata megtorpant. Éva köhögve a pincét elborító lőporfüstben, hajolt a törtüvegű pinceablakhoz. A katonák visszazúdultak a lépcsőházból, átkutatták a földszintet.

Az egyik felrántott ajtó mögött egy pap vagy szerzetes húzódott meg. Bal kezében az olvasófüzér, jobbában puska. A tört ajtó előtt egy anya szorította magához három apró gyermekét. A császári lövész átkozódva szegezte mellének szuronyos puskáját.

- Most mind a négyen pusztuljatok, orgyilkosok... most valamennyien... Mondjátok meg, honnan lőttek?!

Egy császári tiszt eléje nyújtotta a kardját:

- Asszonyokat, gyerekeket nem bántunk... - kiáltotta magyarul.

A pincében gyorsan töltötték puskájukat a felkelők. Éva Pirenelli elsőnek rántotta meg a ravaszt. Az öles termetű császári lövész a lábához kapott. A lépcsőházból a földszintre törő katonák újra visszafordultak. A pinceablakokból, az emeletekről lövések ropogtak. Már szinte minden udvarra néző ablakból puskacsövek nyúltak és közvetlen közlőlől ropogtak a halálos lövések. Egy apró, borzas kutya élesen ugatott.

- Elhagyni az udvart! - rendelkezett a hadnagy, aki az imént magyarul szólt katonáihoz. - Sorakozó kint az utcán...

A pinceablakokból újra és újra ropogtak a lövések... Innen lentől csak a katonák csizmás lába látszott, és Éva Pirenelli, Matteo, Piero és Guidobaldi csak a gyorsan tünedező csizmákra tüzelt...

A milánói Dóm téren táborüz égett, itt csoportosultak a felkelő fegyveresek. A dóm fenségese magasztos épületének vonalai mintha a csillagos égig siklottak volna...

A zömök, vaskos Guidobaldo Bagno a tűzbe meredve, halkán beszélt:

- Milánó ötnapos harc után kivívta szabadságát, de mi se késlekedjünk... Károly Albert piemonti király az osztrák császár ellen felvonuló hadában nem kapunk harcikedvünkhöz méltó helyet, mert nem lehetünk hadviseléshez értő, rendes sorkatonák... ezért mondom most, hogy megnyílt az út, megnyílt a legveszélyesebb helyre, Garibaldi a császári vonalak mögött küzdő szabadlövészei közé...

Éva Pirenelli helyeslően bólogatott:

- Igen... oda menjünk, ahol legnagyobb a veszély...

Piero és Matteo egymás arcát kutatta. Piero némán bólintott:

- Helyes... - szólt hangosan Matteo. - Menjünk amíg Radetzky a Mantuába, Perchierába, Veronába, Legnagno Varnicgébe vonul, menjünk amíg nyitva az út Garibaldi szabadcsapataihoz...

A lelkesedés csodákat művelt. Maga Károly Albert Piemont királya bátor és tevékeny volt, de minden hadvezéri tudást nélkülözött. Éppen akkor lett határozatlan, amikor győzött, mert az egyes csapatok hadmozdulatait nem tudta eredményesen összefogni. Vele szemben az öreg,

lángeszű Radetzky állott. A hadjárat elején még az olaszoknak voltak sikereik. Geitamónál legyőzték az osztrákokat és kierőszakolták maguknak a Minció folyón való átkelést; Villafranca és Portrepe mellett vívott ütközetek újabb olasz győzelmet eredményeztek, s ők már arra készülődtek, hogy Perchiera és Mantua erődjét támadják meg...

Az öreg Radetzky tábornok ezen a napon a Santa Lucia körül kibontakozott harcokban keményen ellenállt az olaszoknak, mert az ifjú, alig tizenhat éves Ferenc József főherceg látogatását várta, aki az Innsbruckba menekült császári udvartól jött, hogy mint trónörökös, részt vegyen a harcokban és „puskapor szagoljon”. Az ifjú főherceg természetesen szabott, vértés dragonyosegyenruhában lovagolt az ügyeleteivel megbízott daliás tisztek csoportjában. Fehér egyenruháján - ki tudja miért és kinek az akaratából - feltűzött érdemjeleket viselt. Az öreg Radetzky aggodalmasan fordult a vezérkar tisztjei felé:

- Uraim, a legfőbb gondunk legyen, hogy óvjuk az ifjú főherceg őfensége testi épségét...

Szemben velük a bokros terepen sortűz ropogott. A golyók füttyenve szálltak jobbról-balról. Radetzky odafordult az ifjú főherceghez:

- Fenséged most már elmondhatja, hogy átesett a tűzkeresztségen és legfőbb kívánságom, hogy fenségedet biztonságban lássam...

Ferenc József főherceg dacosan vetette fel fejét:

- Nem, nem, én részt akarok venni a harcban! Én lovasrohamra akarom vezetni dragonyosaimat! - kiáltott hevesen. Az öreg Radetzky széttárta karjait:

- De fenség! Az ön roppant birodalmának tizenhárom népe tölem, szegény rozzant vénembertől kéri számon fenséged testi épségét... Ha a tizenhatezer katonám elvész, az nem olyan nagy vereség, mintha fenséged egyetlen karcolást is szenved...!

A főherceg hevesen legyintett:

- Én pedig lovasrohamot akarok vezetni! Ellenállhatatlanul vágatni büszke dragonyosaim élén...

Az öreg Radetzky sápadozva segélykérően nézett körül:

- Fenség... ezen a bokros-ligetes területen a lovasroham szinte lehetetlen... Viszont szent ígéretet teszek, ha fenséged visszatér vezérkaromhoz Santa Luciába, akkor néhány nap vagy hét múlva úgy vezetem a hadműveleteket, hogy fenséged igazi viharzó lovasrohamot szemlélhet a közvetlen közelemből...

- Én nem félek a haláltól! - kiáltotta zengő hangon az ifjú trónörökös. Az öreg Radetzky ismét segélyt kérően tárta szét karjait:

- Fenség, én hatvan év óta hadakozom és mindig féltem a haláltól... Pedig mily értéke van az én életemnek a fenséged oly ragyogó ifjú élete mellett? Fenségedre hosszú és dicsőségteljes uralkodás vár... Az ön élete, fenség, többet ér, mint egy egész hadsereg.

Az ifjú Ferenc József elpirult.

- Tábornok úr oly sokra értékél, hogy ez máris a legnagyobb dicséret, melyet valaha is hallottam... - kiáltotta akadozva és minden szónál felegyenesedve a kengyelben, mint a kerítésre repülő, hangját próbálgató fiatal kakas. Az öreg Radetzky mosolyát rejtve, nyolcvankét éves korában is domború, kitüntetések sorával ékes mellére tette hosszú ujjú művészkézét.

- Nincs nagyobb vágyam, minthogy az életemet adjam fenséged dicsőségéért... - szólt és pillátlan vörös szemében tisztán, élesen megcsillant valami. A fiatal főherceg érezte, hogy talán életében először és utoljára az ő szemében is megcsillan a könny.

Santa Lucia mellett az olasz egységért küzdő piemonti csapatok súlyos vereséget szenvedtek. De Radetzky még nem nyomulhatott előre, mert serege csekély volt. Károly Albert a csata után alig vonta vissza csapatait. Az európai hadi helyzet nagyon kedvezett az olaszoknak: Bécsben és Magyarországon magasra csapott a forradalom lángja. Az Innsbruckba Bécsből elmenekült osztrák császári udvartól talán könnyű is lett volna előnyös békét kicsikarni: de az itáliai felszabadító mozgalom akkor kettéoszlott. Mazzini, az „Ifjú Itália” szervezet alapítója és főnöke azt akarta, hogy a felszabadítandó Itália köztársaság legyen. Most Mazzini attól tartott, hogy az egyesült Itália királyság lesz. Fegyveres csoportjai tehát mindenütt Károly Albert ellen fordultak, s azt hirdették, hogy a piemonti király áruló, aki csak a maga számára keresi a hatalmat. Lebeszéltek a királyi csapatokhoz induló önkénteseket, megakadályozták az élelem és hadiszerek szállítását. Mazzini propagandája eredményeképpen az osztrákoktól felszabadult lombardiai olasz parasztok csakhamar gyűlölködve fordultak a piemonti király serege ellen.

Ezen a meleg márciusi napon fogadta IX. Pius pápa herceg Festetichet, az osztrák császár és knyáz Voroncovot az orosz cár nagykövetét; a két követ egyidőben jelentkezett kihallgatásra. A herceg a pápához lépve, megcsókolta a IX. Pius kezén csillogó „halászyűrűt”, a pravoszláv Voroncov pedig mélyen meghajolt.

- I. Miklós cár őfelsége üzenetét hozom, melyet az osztrák császárral együtt intéz szentségedhez... - kezdte a követ hibátlan olasz nyelven, melyet harminc évi vatikáni megbízatása alatt főleg a római szépasszonyoktól tanult: - Őfelsége, aki a rend, a trón és oltár sziklaszilárd oltalmazója, úgy véli, Szentséged rossz tanácsadókra hallgatott, amikor az Egyházi Állam, a Patrimonium Petri hadseregét északra küldte az alkotmányával másoknak oly rossz példát adó Károly Albert piemonti király támogatására, Észak-Itáliába... Őfelsége kijelenti, hogy bármely uralkodót, aki arra kényszerül, hogy alkotmányt adjon lázongó alattvalóinak, végtelen birodalma egész hadseregével megsegíti, s ha kell, mindenütt eltíporja a forradalom tüzeit... Szentséged, mint a béke fejedelme, nem lehet támogatója a forradalomnak, s bizonyára nem azért küldött tízezer harcost Lombardiába, mert segíteni akarta a piemonti Károly Albertet, hanem mert ez szükséges volt, az egyházi állam északi határának védelmére...

IX. Pius jóságos, ám zavart arcán árnyékok suhantak. Tépelődvé nyúlt a mellén függő kicsiny, de súlyos, színarany kereszthez:

- A gondviselés néha csodálatos bíró, mely ott mutatja meg erejét, ahol éppen a legnagyobb szükség van rá... Részemről - ha szükség lesz - szívesen fordulok segítségül barátainkhoz, ha ezzel nem sértem meg a pápai állam önállóságát...

Csend lett Festetich herceg bölintott:

- Szentséged tudja a legjobban, hogy a hatalmas Habsburg császárság és királyság most élethalálharcot vív a forradalommal Bécsben, Pesten és Prágában, már a lázadók gyilkolnak és gyújtogatnak... Elég, ha az osztrák császári hadügyminiszter: Baillet de Latour gróf vagy Lamberg gróf császári magyar kormányzó és hadparancsnok szörnyű sorsára utalunk, s most ebben a döntő pillanatban akadtak oly államférfiak itt, Rómában, akik gyászos cselszövésessel hadsereget küldtek a Habsburg-ház itáliai birtokai ellen...

A pápa keze összeszorult a kereszt körül:

- Valóban... valóban... - szólt zavartan, aztán Festetich-hez fordult: - Úgy tudom, herceg, hogy a magyar szent korona címerpajzsát két angyal tartja... Ez a jelkép égi biztosíték arra, hogy Magyarországon is helyreáll a rend, a forradalom zavaros vihara elnyugszik, és az oltár, a trón dicsősége újra felragyog. Bár ez a Kossuth... bár ez a Kossuth... rendkívül veszedelmes lázító... - Elhallgatott. Némán bólintott. - Még ma kiáltványt intézek Róma népéhez, melyből fenségték a legnagyobb nyilvánosság előtt tapasztalhatják: a szívem és az eszem egyaránt irtózik az alkotmánytól és a forradalomtól... A kiáltvány másolatát holnap reggel megkapják Antonelli bíboros államtitkártól hivatalosan, az osztrák császár-magyar király, illetve az orosz cár őfelsége római diplomáciai képviselői...

Matteo, aki két nappal ezelőtt a szövetség romagnai titkos követeként érkezett Rómába, a Monte Gianicolóra sietett, ahol Pompeo di Naldi főhadnagy apjának, Orfeo di Naldi házában biztos rejtékhely és további utasítások várták. Az utcák csendesek voltak, csak az oly régi, nyílegyenes Via Guihán csoportosultak a járókelők a frissen kiragasztott plakátok előtt.

Matteo látta, hogy a plakátragasztók kis csapata, melyet ősz oldalszakállas főtisztviselő vezetett, kapkodva ragasztja fel a plakát világoszöld, olesó papírját és szinte futva siet tovább. A kora reggeli órák dacára, nyolc-tíz főnyi csoport verődött össze a frissen kiragasztott, még nedves plakát előtt. Matteo közelebb lépett, majd lábujjhegyre állva próbált többet látni. A plakát szövege latin nyelvű volt.

„Gyermekeim! Én a béke fejedelme vagyok, s ezért nem akarhatok háborút... Csapatainkat nem azért küldtem északra, hogy ott háborút viseljenek, országainak isten akaratából való uralkodója, az osztrák császár és magyar király őfelsége ellen, hanem hogy védelmezzék az Egyházi Állam, Péter öröksége északi határait...”

- Gyalázat! - harsant egy magas, göndör hajú fiatal diák hangja. - S ezt ki merik plakátírozni?!
- és a plakátragasztók riadt csoportja felé fordult: - Jöjjetek polgártársak, verjük bele a pofájukat a csirizes vödörökbe!

Egyszerre mindenki kiabált, átkozódott, öklét rázta. Zúdult a plakátragasztók felé, akik szétugrottak. A csirizes vödör reccsenve vágódott neki a ház falának. A plakáttekercek pillanatok alatt szétszagatva, repültek szanaszét. Az ősz oldalszakállas városi főtisztviselő fiatalos fűrgeséggel szedte a lábát. Nyomában kövek repültek...

- Árulás! - zúgott végig az utcán. Egyszerre száz ablak tárult, száz ajtó nyílt, százan és százan rohantak az utcára.

- A Kiáltvány árulás! Vesszen IX. Pius!

Órák alatt minden megváltozott. A Quirináli-palota kis kihallgató termében idegesen, sóhajtozva gyülekeztek a miniszterek. A miniszterelnök széttárta kezeit:

- Uraim! A nép az utcákon tüntet. Mindenütt leszaggatják a kiáltványt, alig bírtam a tömegen átvergődni... Részemről még ma bejelentem a pápa őszentségének lemondásomat.

- Én is! Én is...! - hallatszott innen is, onnan is a miniszterek csoportjából.

- Én maradok - szólt nyugodtan Antonelli bíboros-államtitkár. Az ablakhoz lépett és kinyitotta. A Quirináli-palota előtti teret beláthatatlan tömeg emberhullámai öntötték el. Tízezrek tekintetében a düh és csalódottság lobogott.

- Mondjon le a kormány! - harsogott dörögve.

- Éljen gróf Mamiáni, az új miniszterelnök!

Antonelli bíboros a tér felé mutatott:

- Sok történelmi vihar törte az Anyaszentegyház hajóját, de azt hiszem, ilyen még nem volt. Az emberek olyanok, mint a veszett farkasok... Ez a Mamiáni a legszabadabb elvű államférfi Rómában, de azt hiszem, ő is hiába próbálkozik, hogy rendet csináljon...

A pápa dolgozószobájában feszült csend volt. Antonelli bíborosállamtitkár, aki egyedül nem mondott le, hűvösen nézett a pápa gondterhes, hirtelen megöregedett arcába.

- A nép szabadelvű kormányt akar és Mamiáni grófot élteti...

A pápa előrehajolt ültében:

- Ha a helyzet ilyen súlyos, nincs ellenvetésem, ha gróf Mamiáni alakítja meg az új kormányt... - szólt leverten és a bíboros-államtitkár tekintetét kerülve azt mondta: - A legbizalmasabb módon vesse fel a kérdést, mi módon kaphatnék menedékjogot II. Fernandó nápolyi királytól...

Antonelli keskeny, finom vonalú arcán helyeslés látszott.

- Igen... Én is ezt akartam ajánlani, mert ha az osztrák császár öfelségétől kérnénk menedékjogot, a tömeg rögtön *árulást* kiáltana...

II. Fernandó király még fiatal ember volt, amikor a trónra került. Isten kegyelméből való uralkodónak tartotta magát. A római események, a papa esetleges menekülése rendkívüli izgatottságot lobbantott fel. Ezen az éjszakán nehezen aludt el és kínzó álmok gyötörték. Amikor végre úgy érezte, hogy elaludt, az ajtón hangosan kopogtak.

- Ki az?! - kiáltotta és felült ágyában.

- Felség...! Szörnyű szerencsétlenség! A római események hírére Szicíliában, Palermóban is kitört a forradalom... véres utcai harcok folynak!

A király kapkodva, mintha máris menekülne, kapta fel hálókabátját és saját maga rántotta fel az ajtót. A folyosón két magas rangú állami tisztviselő és egy sápadt, alacsony suhanc állott.

- Palermo fellázadt?! - horkantott fel az uralkodó. - Parancsom: a helyőrség ágyúzza szét a vérszomjas csőcseléket...!

- Felség... - szólt halkán a suhanc -, a felkelők egyre többen lesznek, mert egész Szicíliából odasereglik minden izgága lázító, a bűnszövetkezetek vezérei már kiosztották maguk között a főnemesek, főpapok palotáit, birtokait...

II. Fernandó gőgösen legyintett:

- Én ismerem Palermót... A citadellából akár az egész várost szét lehet ágyúzni... Azonnal induljon hírnök Palermóba, a városparancsnoknak teljhatalmat adok. Szóljanak az ágyúk!

A palermói citadella ágyúi megdördültek. Az ágyúgolyók süvítve vágódtak a házak rozszant tömkelegébe... Téglatörmelék, malter röpögt fel. A gyengébb épületek lobogva égve omlottak össze. Egész utcák lángoltak és dőltek rommá... Az asszonyok, gyerekek, öregek kétségbeesetten kiáltozva futottak a külváros felé. A forradalomra kelt nép mégsem győzetett le. A palermói citadellát ostromló tízezer felkelőhöz újabb csoportok csatlakoztak. Most már

az utcákon is megdördültek az ágyúk. A városparancsnok kétségbeesetten kapkodott a fejéhez:

- Menjen valaki... talán Amerigo Pazzi nemes úr, és tudassa ezzel a megvadult csöcselékkel, hogy szabad elvonulás mellett feladjuk a citadellát...

A nápolyi katonák hajón hagyták el a diadalmas forradalom tüzeiben égő Palermót. A szicíliai képviselőház összeült.

- Vesszenek a Bourbonok! Vesszen II. Fernandó király, ki örökké trónvesztett legyen Szicíliában!

A képviselőház megválasztotta az ideiglenes kormányt, melynek elnöke Settino Ruggiero lett, aki közismerten szabadelvű államférfi volt. A palermói forradalom győzelmes felkelést robbantott ki Nápolyban is.

A tömeg ellenállhatatlanul özönlötte el a királyi palotát. II. Fernandó mintha a halál elől menekülne, futott teremről teremre. A fegyveres tömeg - mint a végzet - feltartóztathatatlanul s könnyörtelenül közeledett. A menekülő megtorpant:

- Mit akarnak tőlem? - kiáltotta éles, vibráló hangon. Az ajtóban megjelent csoportok körülvették.

- Mi csak az alkotmányt akarjuk... - hallatszott diadalmasan. Az uralkodó most vette észre, hogy csak a jobb lábára húzott csizmát, a másik lábán öblös papucs lötyögött.

- Megadom szeretett népemnek az alkotmányt... - szólt megkönnyebbülten. - Mindent megadok, amit csak kedvelt híveim, alattvalóim kívánnak...

- Ez esetben vegye fel a másik csizmáját is... - szólt dörgő hangon egy óriás termetű kovácmester. Az uralkodó érezte a helyzet humorát.

- Valóban... igen... bemegyek a hálószobámba és felveszem a másikat is...

- Hohó! - harsant fel a fegyveres felkelők csoportjából egy hajlott hátú, ősz cserzővarga hangja. Kezében hatalmas bőrvágó, borotvaéles, hosszú kést szorongatott.

- Hohó, felség! Csakhogy az alkotmányra fel kell esküdni! - kezében a borotvaéles bőrvágó kés billegett.

Az uralkodó a kést nézte:

- Természetesen megesküszöm, kedvelt híveim, meg... meg... ott a szent Januárius templomban az oltár előtt, ahogy kell... hogy tisztelem a törvényeket és a kedvelt népem szabadságát.

Hirtelen csend támadt.

- Mikor lesz az eskü? - érdeklődött egy rongyos kikötőmunkás, aki régi rozsdás lándzsát szorongatott a kezében.

Fernandó király most már visszanyerte nyugalma:

- Akár holnap is, kedvelt hívem, akár holnap is...

Szent Januárius székesegyháza zsúfolt volt. II. Fernandó teljes tábornoki díszben állott az oltár előtt. Bal kezét a két térdelő pap által emelt bibliára tette. Jobbját esküre emelte:

- Esküszöm a mindenható Istenre, hogy népem szabadságát megőrzöm és az alkotmányt teljes szívvel-lélekkel betartom és másokkal is betartatom...

- Éljen a király! - kiáltotta egy rongyos, piszkos, de csodaszép tizenöt éves lány, aki a tömegben állott.

- Éljen! Éljen Fernandó király! Éljen az alkotmány! - zúgott a tömeg.

II. Fernandó hideg dühtől fuldokolva mondta az eskü szövegét. „Micsoda szörnyű megaláztatás...” - perzselt a gondolat. „Én... én esküszöm itt, ezeknek a lázadóknak. Ezért megfizetnek! Gondom lesz rá...” - aztán újra mindent előntött a reménytelenség. „Mit tehetek, ha seregemet Észak-Itáliába küldtem? De azért eljön az édes bosszúm oly rettentő órája...”

Estére a várost kivilágították... Az utcákat ünneplő tömegek járták be.

...Mikor híre jött, hogy Károly Albert piemonti király vereséget szenvedett Radetzkytól Santa Lucia mellett és IX. Pius pápa állást foglalt a forradalmi demokraták ellen, II. Fernandó elhatározta, hogy erővel kísérli meg letörni a forradalmat Nápolyban.

A képviselőháznak május 15-én kellett volna összeülni. A király a képviselőházat még alakulóülése előtt feloszlatta. Mikor az uralkodó erőszakos lépésének híre elterjedt, rögtön újra kitört a felkelés. Az utcákon torlaszokat emeltek.

Matteo, aki Rómából Nápolyba érkezett titkos kiküldetéssel, a Toledó utcában harcolt, ott, ahol a legnagyobb barikád emelkedett. Itt folytak a legvéresebb harcok. Matteo látta, hogy a felkelők már-már győznek. A győzelem csodálatos előérzete fogta el. Hirtelen ágyúdörej vágott a harci zajba. Egy gránát ott robbant fel a torlaszon. Fadarabok, bútorok, gerendák repültek fel. Matteo látta, hogy a Castro Nuovo fellelgvár ágyúi zúdítanak gyilkos tüzet a városra. Néhány épület lángba borult. A híres szép Gravina-palota, ahol a felkelők vezérkara tanácskozott, egyetlen óra alatt füstölgő romhalmazzá vált. A komor kőóriás Castro Nuovo kapui kitárultak és a királyi testőrök - svájci zsoldosok - szuronyt szegezve törtek ki.

A felkelők csoportjai megbomlottak. Mindenki menekült... A katonák gyilkolva, rabolva, gyújtogatva járták be a várost. A lumpenproletárok, a *lazzaronik* akik eddig a király ellen harcoltak, most a forradalom ellen fordulva a katonákkal együtt törtek a felkelőkre, rabolva, fosztogatva.

Az uralkodó főtisztjei között, a Castro Nuovo sarkbástyáján állott. Körülötte lángolt a város és dörögtek a citadella ágyúi.

- Most megkapják a magukét... - szólt mosolyogva a király - azt hiszem, mindent megtettem, hogy emlékezetes maradjon a lázadók számára ez a nap... - lassan bólogatott, aztán hirtelen felkapta a fejét: - Nem, még nem minden... tábornok úr! - fordult a hajlott hátú Francisco Zamboni generális felé -, intézkedjék, hogy nyissák ki a börtönöket és minden rablót, gyilkost, tolvajt szabadon engedjenek... Ez az ő idejük! Huszonnégy órára nekik ajándékozom Nápolyt!

Kétségbeesés és rettegés fogta el a várost. Aki csak tehetett, a város előtt horgonyzó francia hadihajókra menekült. Egész éjjel gyilkoltak, gyújtogattak, raboltak a király banditái, s olyan borzalmakat vittek végbe, hogy Bodin francia tengernagy, a francia hajóraj parancsnoka, felháborodva a kegyetlenkedések miatt, megüzente a királynak, hogy tűz alá veszi a Castel Nuovo fellelgvárat, ha nem vet véget a gyalázatosságoknak.

A francia hadihajók fenyegetően fordultak Nápoly kikötője felé.

- Mondja meg a tengernagy úrnak, kapitány úr... - fordult a francia tiszti küldöttség vezetőjéhez, August Béanugis-hoz -, hogy most, miután rendet csináltam a városban, vissza-parancsolom a katonáimat, de mondja meg azt is, hogy nem cselekedhettem másként, mert ez

az egyetlen mód, hogy az isten kegyelméből való uralkodó diadalmaskodjék a forradalom felett...!

A király másnap lefegyvereztette a nemzetőrséget. A szabadelvű minisztereket elfogatta, s vagy börtönbe vetette, vagy gályarabságra ítélte. Az Észak-Itáliában vívott harcokba küldött seregét visszahívatta, hogy a szicíliai felkelést is leverje.

Lombardiában Radetzky egyre erősebben szorongatta az olasz-piemonti sereget és így Károly Albert piemonti királyra súlyos csapást jelentett, hogy a nápolyi hadsereget II. Fernandó visszahívatta. Az olasz haditanács erősen nyomott hangulatban tárgyalta a nápolyiak elvonulását. Hirtelen hírnök lépett be.

- Felség... - fordult Károly Albert felé -, egy szabadcsapat érkezett Dél-Amerikából, hogy az egységes Itáliáért küzdjön.

A király feltekintett az asztalra kiterített térképekből, melyen piros és kék vonalak jelezték az olasz és osztrák seregek hadállását.

- Hányan vannak a Dél-Amerikából jöttek?

- Hatvanketten, felség...

- Maroknyi csapat - vont a király. - S ki a vezérük?

- Giuseppe Garibaldi...

A király meghökkent:

- De hiszen ez a Garibaldi itt nálunk, Piemontban mint köztársasági összeesküvő, halálra ítéltetett...

Ramorino vezérkari főnök vállat vont:

- Biztos valami szedett-vedett társaság... még egyenruhájuk sincs.

A napostiszt a vezérkari főnök felé fordult:

- Piros gyapjúinget viselnek, sarkantyús csizmát és széles karimájú kalapot.

A király türelmetlenül legyintett:

- Egyenruha nélkül nem sorozhatja be őket egy reguláris ezredbe sem... Milyen harcmódhoz értenek?

- Azt mondja a vezérük, Giuseppe Garibaldi, hogy a gerillaháborúhoz...

A király vonakodva intett:

- Hát menjenek az osztrákoktól megszállott területre és vitézkedjenek, ahogy tudnak... nekem amúgy is tengernyi gondom van.

A vezérkari főnök felemelkedett ültéből:

- Felség... én megnézem ezt a veszett mazzinista republikánust... - szólt fölényes mosollyal.

Kint a vezérkari sátor előtt középtermetű, nagy homlokú, sasorrú, barna szakállas, vörös inges férfi állott. Körülötte nyolc-tíz, szintén vörös gyapjúinget viselő, nagy kardos, szuronyos-puskás harcos figyelt a vezéri sátor felé. Ramorino szívélyes kézmozdulatot tett:

- Ha harcolni jöttek, harcolhatnak... de ne zavarják váratlan öncélú hadmozdulatokkal a rendes hadsereg hadműveleteit... Ön milyen rangot ért el Dél-Amerikában?

A magas, sima homlokú ember barna bajusza alatt alig észrevehető mosoly rezzent:

- Parancsnok voltam... parancsnok, kisebb-nagyobb harcicsoportoknál.

A vezérkari főnök kétkedő arckifejezéssel vonta fel a szemöldökét.

- Ha nincsen katonai rangja, itt nálunk a rendes katonaságnál nem lehet semmiféle parancsnok.

Garibaldi arca mozdulatlan volt.

- Saját csapatom parancsnoka csak lehetek? - kérdezte és éles, barna szemében vidám gúny csillant. A vezérkari főnök bólintott:

- Talán... - mondta fölényes, nagyképű titkolózással és zordon fenséggel szavalta: - Csapatainak sem egyenruhát, sem fegyvert, sem élelmet adni nem tudunk... Gyakorlatlan fegyvereseket csak úgy egyszerűen besorozni egy ezredbe lehetetlen...

Garibaldi rövid ideig hallgatott.

- Jól van, tábornok úr... elmegyünk, mi harcolni magunktól is... Nem kell minket odakergetni. Majd hallanak Önök a vörösingesekről még!

Lassan megemelte széles karimájú sombreroját. Magas szárú csizmáján megcsillantak a nagy, csillagtarajos gaucho rézsarkantyúk.

Garibaldi maroknyi harcosával, akikkel együtt még Dél-Amerikában tanulta meg a gerillaháború mesterségét, elindult, hogy Radetzky generál-feldmarschal seregének harcvonalai mögé kerülve, megkezdje küzdelmét az egységes Itáliáért.

Radetzky, miután értesült a római és nápolyi eseményekről, újabb erősítéseket kapott, s megkezdte a hadműveleteket. Elindult Veronából, ahová a Santa Lucia-i győzelme után vonult, és május 29-én megtámadta az olaszok Custodzza mellett emelt földsáncait. Azok a nápolyi katonák, akik itt vonultak védelmi állásba, puskalövés nélkül szétfutottak. De a toscanaiak vitézül verekedtek. Kicsiny csoportjuk gyilkos harc után csaknem mind hősi halált halt. A pisai diákok szabadcsapata az utolsóig elhullott dicsőséges harc után. Károly Albert piemonti király ugyanezen a napon vívott csatát D'Aspre osztrák tábornok ellen és fényes győzelmet aratott. A diadal után az olaszok behatoltak Peschiera várának sáncai közé és heves szuronyharc után elfoglalták.

...De a győzelem értékét leszállította, hogy ugyanakkor Durando tábornok a pápai csapatok főparancsnoka, egyetlen puskalövés nélkül feladta a gondosan megerősített Vicenza várát, melynek utcáin a felkelők és a reguláris csapatok torlaszokat is emeltek. Ugyanez történt Tervisóban is. A pápai csapatok tábornokai mindenütt úgyszólván harc nélkül adták fel a legerősebb hadállásokat.

Károly Albert piemonti király látta, hogy nem számíthat sem IX. Pius pápára, sem Nápolyra és ezért nem törődve árulásukkal, Felső-Itália királyának kiáltotta ki magát. A köztársaságpárti mazzinisták minden erejüket megfeszítették, hogy megakadályozzák ezt, de Lombardia - és rövid habozás után, Velence is - csatlakozott az új királysághoz.

Knyáz Arkagyij Vikentyjevics Voroncov, I. Miklós, minden oroszok cárja öfelsége vatikáni követe IX. Pius pápa udvarában, tulajdonképpen rövid szabadságra érkezett Sanktpetersburgba, hogy jelen legyen a tizennyolc éves bájos ifjú lánya, Glafira Arkegyevna Voroncova

esküvőjén a fiatal Petr Suvalov gróffal, aki a cári diplomáciának már nemzetközi viszonylatban is tekintélyt szerzett tisztviselője volt és Pekingben, a Mandzsu császárok ősi fővárosában képviselte mérhetetlen hatalmú uralkodóját, a *Vascárt*.

- Kihallgatásra megyek Zimnijba, a Téli Palotába, és azt hiszem, ha a templomi esküvőn nem is, de az esküvői vacsorán mégis ott leszek... - szolt és gyengéden megcsókolta a ragyogó ifjú menyasszony almavirág orcáját. - Okvetlenül ott leszek, hiszen szegény gyermekem, a gyönyörű ősi Pekingbe követed ifjú férjedet, és ki tudja, mikor találkozunk, mert Rómában az állomáshelyemen minden forr, erjed... Az ember érzi, egy tűzhányó szélén áll behunytt szemmel és minden inog körülötte...

A Téli Palotát beborította valami eddig sohasem tapasztalt hűvös fenséges izgalom. A Vascár öles alakja itt tornyosult a vaskos bronzveretes asztal mögött. Éles, kék szemében könyörtelen számonkérés volt.

- Ön akkor váltotta ki szabadságát, mikor ez évben, 1848-ban egész Európát valami soha nem tapasztalt izgalom fogta el... Tudja, mi történt Velencében, amíg önt Rómából Sanktpetersburgig hozta a postakocsi?

Voroncov sápadtan hallgatott. A Vascár hűvös, kék germán szemében az önkényuralom démoni fensége volt:

- Tud ön arról, hogy IX. Pius pápa tízezer katonát küldött Észak-Itáliába a forradalom támogatására, és a pápai áldást is rájuk adta?!

Voroncov úgy érezte, testileg-lelkileg megsemmisül az uralkodó súlyos pillantásától. Egy pillanatra a Téli Palota előtt álló akasztófákra gondolt, melyeken az 1825-ben a kivégzett, alkotmányt követelő dekabrista összeesküvők függtek.

- Felség... Rómában minden zavaros és áttekinthetetlen... IX. Pius a *Prio Nono*, nemzeti hős lett, mert szabadelvű minisztereket engedett a kormányba és sereget küldött északra...

Az uralkodó bólintott:

- Azt hiszem, mi itt Sanktpetersburgban többet tudunk a római eseményekről, mint te, aki onnan jössz... - elhallgatott és engedékenyen hozzátette: - Na persze, az út hosszú volt. S a gyors postakocsik is lassan haladnak... Induljon vissza állomáshelyére, és adja át személyes üzenetemet IX. Pius pápának... Én és Ausztria császára őfelsége úgy határoztunk, hogy a pápa nem lehet a forradalom eszköze, s nem lehet oly együgyű, hogy higgyen a forradalmárok lármájának. Ebben a diplomáciai játékban teljes mértékig számíthat herceg Festetichre, az osztrák császár római követére...

Voroncov megkönnyebbülten felvetette fejét:

- Igen, felséges uram... még a mai napon visszaindulok Rómába...

Az uralkodó szemén átrezzent valami:

- Csak vegyen részt a lánya esküvőjén... - szolt parancsolóan és érdesen, de aztán engedékenyen hozzátette: - Induljon két nap múlva. Festetich herceg is csak akkor megy vissza Bécsből Rómába... - Az uralkodó visszaült szegletes, kényelmetlen trónusszerű székébe és halkán, fojtottan mondta: - Igen, megbízható és pontos jelentéseket kaptam Európa fővárosaiból, hogy a szabadkőműves páholyok, a szabadelvűek-liberálisok és a még veszélyesebb radikálisok példátlan méretű, egész Európát lángba borító forradalom kirobbantásán dolgoznak, hogy ez az év, 1848, az eddig példátlan és a történelemben ismeretlen forradalom éve

legyen... - elhallgatott. Súlyos kezét az asztalon halmozódó jelentésekre tette és halkán kérdezte: - Mit tud ön erről?

Voroncov minden gondolatát összeszedve erőlködött, hogy válasza pontos és jól értesült legyen. Erezte, hogy diplomáciai pályafutása most fordul meg egész életére meghatározva sikerét vagy kudarcát:

- Ha szent felséged a legkegyelmesebben engedélyezné, részemről még ma éjfél előtt beterjesztem jelentésemet, különös tekintettel Itália, illetve Róma és az egyházi állam helyzetére a saját tapasztalatom és megbízható jelentések alapján... - szólt halk, egyenletes hangon.

A cár hűvös kék szemében az isten kegyelméből való korlátlan hatalmú „számogyerzsec”-uralkodó megsemmisítő fölénye volt.

- Nem hiszem, hogy általam ismeretlen tényeket mondhatna... - szólt halkán -, de azért persze kérem a jelentését... - gondolkozva elhallgatott. - Ha Rómába, a Vatikánba visszatér, működjön a legszorosabban herceg Festetich-csel, amint már mondtam, őfelsége osztrák császár római követével, és a nagy távolságok miatt cselekedjen önállóan, gyorsan, eredményesen... - habozott, aztán hűvösebben folytatta: - Engem személy szerint megdöbbentett a hír, hogy IX. Pius pápa tízezer katonát küldött a forradalmárokhoz, hogy az úgynevezett egységes Itáliáért harcoljanak más forradalmi csoportokkal együtt, őfelsége Ausztria császára és Magyarország királya ellen... Sőt mikor e had a harctérre indult, Lombardiába és Velencébe -, melyek az osztrák korona elvitathatatlan birtokai -, őszentsége pápai áldásban részesítette ezeket a szedett-vedett csapatokat.

Voroncov gondolkodott. Nem merte helyeselni a pápa eljárását s csak ennyit mondott:

- Rómában rendkívül erős a mazzinista köztársaságiak pártja. A köztársaságiak között rejtőző titkos híveink megbízható értesülései szerint Giuseppe Mazzini, az Ifjú Itália szervezet legveszedelmesebb forradalmi alapítója, egy fél éven belül kétszer is titokban Rómában járt, s bár magam azonnal értesíttem Antonelli bíboros-államtitkárt és valóban nagyszabású razziát tartottak, Mazzini kisiklott a rendőrség gyűrűjéből...

I. Miklós hűvös, kék germán szemében bosszúság rezzent, aztán engedékenyebben hozzátette:

- A legjobb rendőrök is becsapódnak egyszer-másszor, de végül is ez a Mazzini előbb-utóbb a jól megérdemelt akasztófára jut.

Voroncov szerette volna fitogtatni jólértesültségét:

- A királpártiak szerint a köztársaságiak égő gyűlölettel viseltetnek Károly Albert iránt, aki most ki akarja űzni Itáliából az osztrák császár hadait.

A cár rövid ideig töprengett:

- Igyekezzünk, hogy a két tábor között az ellenségeskedés minél nagyobb méretű legyen... - és jelezve, hogy ez általános tájékoztatás, hangosabban mondta: - Én, mint Isten kegyelméből való uralkodó, mindenképpen megakadályozom a forradalom diadalát, mely immár határainkon, Magyarországon bontakozik ki egyre veszedelmesebben... Igen, teljes erőmmel megakadályozom az oltár és a trón ledöntését, bárhol is történjék ez... s azt hiszem, miután Lengyelországban eltiportuk a forradalom lappangó szikráit, seregünk Magyarországon csinál rendet, gyorsan és megcáfolhatatlanul...!

Voroncov, figyelve, nehogy egy szót is elszalasszon, nézett az uralkodó arcába.

Az Innsbruckba menekült császári udvar rettegve figyelte az eseményeket. A trónörökösből lett ifjú császár, I. Ferenc József hívatta Radetzkyt:

- Ilyen nehéz helyzetben még sohasem voltunk... - szólt akadozva az ifjú császár. - A magyar forradalmi csapatok ellenállhatatlanul törnek előre és bevették Buda várát! Ez a Görgey valóságos ördög... de az a Kossuth maga a sátán! Néha azt hiszem, minden elveszett és csak az orosz cár segítségével bízhatom...

A nyolcvankét éves ősz tábornagy éles kék szemében rendíthetetlen hűség és törhetetlen bizakodás volt.

- Ne rettegjen felséged... - szólt nyugodtan -, a győzelem biztos és közeli... A piemonti király hadain - bár még győznek -, a fáradtság biztos jelei mutatkoznak.

- Valóban? Valóban...? - egyenesedett fel megkönnyebbülten az ifjú császár. - S mit akar ön tenni?

Radetzky ujja végigsiklott az asztalon kiterített térképen:

- Itt Custozánál egy fennsíkon bevehetetlen hadállásba vonulok, és hagyom, hogy támadjanak és beverjék homlokukat a falba...

A tizennyolc éves császár gyerekes elragadtatással tapsolt:

- Ez nagyszerű haditerv! Remélem, a magyar gránátosaim és huszárjaim, akiket még nem bódított el Kossuth démoni ereje, szilárdan kitartanak...

Az ősz tábornagy lassan bólintott:

- Mindnyájan, a fővezértől a konyha főszakácsáig, szilárdan kitartunk felséged fekete-sárga lobogója alatt!

Július 12-én Károly Albert seregének felét, Sonnaz tábornok vezetése alatt, Pesciérában hagyta és megindult, hogy a másik nagyobbik felével elfoglalja Mantuát.

Radetzky tábornagy ezt a helyzetet használta fel, hogy a megosztott olasz sereg ellen támadjon. Július 23-án éjjel rettenetes zivatarban, mely még észrevehetőenette hadmozdulatát, kivonult Veronából, és Somma Campagnánál tönkrevverte a kisszámú olasz csapatot, mely kénytelen volt Peschiérába menekülni.

Radetzky pedig - miután átkelt a Mincio folyón -, erős hadállást foglalt el az egész vidéket uraló magaslatokon, Custozza mellett.

Károly Albert ennek hírére hirtelen visszafordult, hogy kiverje Radetzkyt az erős hadállásából.

Július huszonötödikén indult negyvenezer harcosa élén a piemonti király döntő rohamra Custozza magaslatai ellen. Iszonyú erővel támadtak az olaszok az osztrákokra, de a tirolói és császári magyar ezredek helytállottak. A hőség rettentő volt... Százak és százak estek össze a napszúrástól. A hóguta is százakat buktatott fel. Sokan megőrültek. De mindez nem csökkentette a piemontiak bátorságát. Újabb és újabb rohamban törtek előre...

Kilenc órán át zúdultak új és új rohamokra a piemontiak és mindannyiszor visszaverettek. Este hét óra volt. Károly Albert a vezérkarához fordult:

- Uraim, azt hiszem, mindenki megcáfolhatatlanul, a saját szemével láthatja, hogy a hadseregünk nem harcképes többé...

A tábornokok hallgattak. A nap lassan hajlott a nyugati dombokra.

A visszavonuló piemontiak helyzete annál nehezebb volt, mert a kíméletlen élelmisszerszedéssel maguk ellen ingerelték a parasztságot, mely most ellenségesen lépett fel ellenük és az osztrákokat támogatta.

A vereség hatására Károly Albert táborában felbomlott a rend. A katonák csapatostól szöktek el, otthagya a zászlóikat. Mire Károly Albert Cremonába érkezett, már csak két hadosztálya maradt épen.

Radetzky most már ellenállhatatlanul tört előre. Augusztus 4-én Milánó falai alá érkezett. A piemonti király veresége teljes volt.

A király haditanácsot tartott. A vezérkara tompa némaságban hallgatta.

- Minden elveszett... - mormogta valaki.

Senki sem szólt ellene.

- Áldozzuk fel, ami már úgyszólván elveszett... Lombardiát, és Velencét engedjük át a császárnak, aztán kérjünk szabad elvonulási utat a piemonti határra...

A némaság újra mindent elborított.

A határozat híre óriási felháborodást keltett Milánóban, ahol az itáliai forradalmi harcosok az első, s talán a legnagyobb győzelmüket aratták.

Károly Albert be akart menni a városba, de csak a Grepipalotáig jutott el. A dühöngő tömeg beszorította a palotába.

- Üssük le a hazaárulót! - harsogott a mazzinista republikánusok felháborodása.

- Eladott bennünket!

- Árulás! Árulás...!

A király felrántotta az ablakot, hogy szóljon a néphez. A tömegeből puskalövések dörrentek. Károly Albert hátrább húzódott. Egész életének talán ez volt a legkeserűbb pillanata. Végül egy lengyel tiszt huszonkét lengyel lövéssel hátrább szorította a tömeget és táborába kísérte a királyt.

A vert had gyorsan, némán vonult nyugat felé, de egész Milánó megmozdult. Mindenki, aki félhetett az osztrákok bosszújától, nyugatra menekült. A vert sereget harmincezer menekülő milánói kísérte. Kietlen és elhagyott volt a város, mikor Radetzky katonái augusztus 6-án bevonultak.

Garibaldi szabadcsapata még egy ideig küzdött, és kisebb győzelmek egész sorát aratta, de aztán a császári túlerő ellen kénytelen volt átmenekülni a határon...

Esős, szeptemberi éjszaka volt. A határfolyó gyors hullámai csobogva torlódtak a homályban... Garibaldi megállította a lovát.

- Titkos követeim azt a megbízható hírt hozták, hogy Rómában történik valami... Menjünk oda. Harcoljunk Itália egységéért...! - szava halk, nyugodt volt.

Rómában nagy megdöbbenést keltett a forradalmi csoportok között Károly Albert teljes veresége, mert mindenki arra gondolt, hogy Radetzky most az alkotmányos Róma ellen fordul.

- Védjük meg Rómát! - szállott a vészkiáltás a forrongó sokaságból.

- Mozgósítsuk a nemzetőrséget! Toborozzunk zsoldos hadsereget! Gondoskodjunk az állam költségvetéséről...

- A bevonulók családtagjai kapjanak segélyt! - szállottak a kiáltások a tömegben és a képviselőházban.

Antonelli bíboros-államtitkár ezen a napon tárgyal Mamiáni szabadelvű államférfivel, aki most a nagy Egyházi Állam kormányának elnöke volt.

- A pápa őszentsége minden háború ellensége, mint Krisztus földi helytartója... nem avatkozhat bele a földi fejedelmek között dúló véres háborúkba... Az egyházi államot nem fenyegeti támadás, mert az osztrák császár öfelségének vatikáni követe, Festetich herceg külön jegyzékben biztosította IX. Pius pápa őszentségét arról, hogy a hadműveleteket nem terjesztik ki dél felé...

Mamiáni miniszterelnök sokáig hallgatott.

- Az osztrák követ jegyzéke nem nyújt biztonságot... Kérem tehát őszentségét, vegye tudomásul a lemondásomat.

Antonelli bíboros zavartan dörzsölte homlokát:

- S ön... kit... mégis, kit ajánlana miniszterelnöknek?

Mamiáni megkönnyebbülten sóhajtott.

- Talán Fabbri grófot, vagy éppen Pellegrino Rossi grófot.

Antonelli bíboros elkomorodott.

- Rossi nagyon erélyes ember hírében áll, de az egyházi vezetők közül többen bizalmatlanok iránta, mert túlságosan szabadelvűnek tartják... A forradalmárok viszont tartanak az önkényeskedéstől, s vajon így kire támaszkodhatna a kormánya?

Mamiáni vállat vont:

- Ezt talán bízzuk rá, mert persze, minden kormány most a tömegek játékszere... De azt hiszem, Rossiban emberükre találhatnak...

A polgári forradalmi párt - a radikálisok - két vezére, Bonaparte Lucian herceg, a nagy Napóleon unokaöccse és a sterbini lapszerkesztő szigorúan titkos megbeszélést tartott néhány forradalmi pártvezérrel.

- Cselekedni kell. Rossi, ez a keménykezű zsarnokjelölt, nem maradhat kormányon... - szolt Lucien herceg.

Sterbini sokáig hallgatott.

- Valóban nem... A tömegek előtt mint forradalmárnak nagy a tekintélye, csak hogy Rossi ezt a tekintélyt most éppen a pápa érdekében használja fel, s így megtagadja a forradalmat!

- Ha nem vigyázunk, a pápa uralma megszilárdul, és az egységes Itália gondolata, mozgalmá veszélybe kerül... A forradalom sorsát nem Milánó, de Róma állásfoglalása dönti el. Vesszen Rossi! Éljen a forradalom célja, a köztársaság!

A félhomályos teremben tizenkét vaskos gyertya égett. Sterbini előrenyúlt.

- Íme a tör, Matteo... Menj és cselekedj... Légy könyörtelen, miként az istenek, s e penge égi villám legyen, mely lesújtja a leghatalmasabbat is!

Matteo megszorította a tör markolatát.

- Nem tántorít el a legdicsőbb céltől sem a halál, sem az örök kárhozat! A százszor szent szabadság nevében sújt le a töröm a szent inkvizíció utódaira!

Rossi miniszterelnök november 15-én éppen a képviselőházba, a Quirinál-palotába igyekezett.

- Miniszterelnök úr... ne menjen... - csendült mellette egy ismeretlen hangja. - Ön ellen összeesküvők szövetkeztek, és titokban halálra is ítélték...

A miniszterelnök elsápadt.

- Ne jelenjek meg a képviselőházban?! A megnyitóülésen? Eh, akkor mindenki gyávasággal vádolhatna!

A Quirinál-palota bejáratánál, ahol a képviselők gyülekeztek, két nemzetőr állt feltűzött szuronnal. Mikor a miniszterelnök elhaladt mellettük, ügyetlenül, de nagy igyekezettel tisztelegtek.

Rossi elmosolyodott.

„Végre beértem... Nemzetőrök... itt már nem érhet baj...” - gondolta megkönnyebbülten.

Amint felfelé haladt a lépcsőn, hirtelen tolongás támadt körülötte. Valaki odaugrott hozzá és torkába döfte a törét. Rossi haldokolva roskadt össze. Átvágott nagy ütőeréből sűrűn fröccsent a vér...

Este a meggyilkolt miniszterelnök lakása előtt nagy tömeg gyűlt össze, és éjfélig gúnyos gyászdalokat énekeltek. Másnap a sokaság a Quirinál-palota előtt gyülekezett.

- Nevezzen ki a pápa demokratikus kormányt! - harsogott a kiáltás tízezrek ajkáról.

IX. Pius az ablakfüggöny mögé húzódva figyelt a Quirinál-palota előtti térre, ahol a hatalmas tömeg hullámozott.

- Küldöttség... - hallatszott fojtottan Antonelli bíboros-államtitkár hangja.

IX. Pius fölvetette fejét.

- Nem fogadom a küldöttséget, mondja meg nekik, hogy nem vagyok hajlandó az erőszaknak engedni.

Rövid időre csend támadt, aztán messze szállott a sokaság felett a szónok hangja:

- Polgárok! A pápa elutasította a demokratikus kormány megalakítását! Fegyverbe! Fegyverbe! Holnap mindnyájan fegyveresen jelenjünk meg itt, a Quirinál-palota előtt.

Az embertenger zúgva felmorajlott.

- Holnap! Fegyverbe! Fegyverbe...!

Éjszaka volt. Éjfél. IX. Pius az álmatlanságtól égő szemmel meredt maga elé.

„Mit tehetek? Egyetlen fegyveresünk sincs... Menekülni kell... menekülni.” A kijáráthoz lépett és félrehúzta a vaskos bársonyfűggönyt, melyről véres évszázadok pora lebbent.

- Kérem a házi prelátusomat, Andreo Palmát... - szólt ki az ajtónállónak.

A két díszes ruhás ajtónálló mereven nézett rá. Az egyik megmozdult és gyors, hangtalan léptekkel siklott a Quirinál-palota széles, reneszánsz folyosóján.

Pater Palma testes, vidám, mosolygós ember volt. Most egészen megváltozva, pár nap alatt szinte lesóványodva, gyorsan fél térdre ereszkedett, így fogadta a pápai áldást.

IX. Pius lehajtotta ősz fejét.

- Gyónni akarok, testvérem a Jézusban... - fordult hozzá halk, el-elakadó hangon. - Holnap fegyveresen törnek rám a forradalmárok, s az első véres áldozat már megtörtént... Kérem az Úrjézust, mulassza el tőlem a keserű poharat, de mindamellet úgy legyen minden, ahogyan ő isteni szent felsége akarja...

Pater Palma újra meghajolt. Megcsókolta a halászgűrűt a pápa ujján és felegyenesedett.

- Könyörögjünk mi, igaz bűnbánattal a Mindenhatóhoz, és az égi segítség nem marad el...

A pápa sokáig hallgatott.

- Jöjjön, testvérem a Krisztusban, imádkozzunk együtt... Ez talán enyhíti lelkem kínjait.

Reggel volt. Az itáliai ősz bearanyozta az Örök Várost, a Quirinál-palota előtt húzódó ciprusok kettős sorát.

A palota előtt viharként zúgva torlódtak az emberhullámok. A fegyveres nép jött el fenségesen, ereje teljében. A tömegből ezer fegyver szegeződött a Quirinál ablakai felé.

- Szabadságot! Szabadságot! Demokratikus kormányt! Köztársaságot! - zúgott százezer ajkon.

Bent, a Quirinál kancelláriatermében némán, sápadtan nézett pater Palma szemébe a pápa.

- Mit tegyünk most, testvérem a Krisztusban?

Pater Palma széles mozdulattal intett a hatalmas üvegajtó felé.

- Tanuljunk az Üdvözítőtől, aki egyetlen szavával lecsendesítette a tengert, s a könyörtelenül támadó vihart. Lépjen az erkélyre... szentséged, s az Úr erőt ad, hogy megszüntesse a vihart.

IX. Pius lehajtotta fejét.

- Meggyónom Önnek, testvérem a Krisztusban... gyarló ember vagyok... félelem bénítja a lépteimet...

Pater Palma rövid ideig hallgatott.

- Ne féljen... tegyen úgy, mint én. Lépjen bátran a tömeg elé szentséged, és bátorságának látványa lecsillapítja a sátáni szenvedélyeket... - lassan, nyugodtan indult. Kitárta az erkélyre vezető üvegajtót és kilépett az erkélyre.

- A pápa! - zúgott fel ezernyi ajakról. - Vesszen a főinkvizítor!

A tömegből egyszerre száz meg száz puska szegeződött az erkélyen álló pater Palma felé.

- Emberek! Testvéreim a Krisztusban! - kiáltott messzezengető hangon.

- Inkvizítor! Inkvizítor...! - zúgott fel újra. Egyszerre száz fegyver dördült el.

Pater Palma tizennyolc golyótól átvert teste hangtalanul hanyatlott az erkély cirádás padlójára. A puskagolyók üveget törve, zengve pattogtak le, fúródtek a mennyezetbe.

Fentről mézpor fellege hullott, és fedett be mindent... a termet, a testeket, az akaratot, a gondolatot...

- Hozzák be a testét...

- Nem lehet... lőnek! - hallatszott fojtottan, hűvösen.

- Kérem, adják tudtukra a képviselőknek, hogy ismét a szabadelvű Mamiani grófot nevezem ki miniszterelnökké és kérem, alakítsa meg a kormányát.

Knyáz Voroncov azon a napon kereste fel IX. Pius, melynek reggelén pater Palmát agyonlőtték. IX. Pius halálsápadtan hallgatott.

- Mi szentséged további szándéka? - kérdezte bevezetés nélkül Voroncov. A pápa kiegyenesedett ültében.

- Menekülni kell ebből a pokolból... Menekülni akárhová...

Voroncov szívélyesen bólintott.

- A szentszék mellé kinevezett külföldi diplomaták testülete indítványomra határozott már ez ügyben. Spaur gróf mint a katolikus bajor uralkodó követe, látszik a legmegfelelőbbnek a mentés végrehajtására.

A pápa sápadtan bólintott.

- Köszönöm... ez az ön érdeme, knyáz. Ezennel felhatalmazom önt, hogy tudassa a külföldi diplomatatestület tagjaival: bármilyen rendelet vagy egyéb jogi okmány jelenne meg az aláírással, ezt halálos kényszer alatt cselekszem...

Voroncov bólintott.

- Ez természetes... - szólt szívélyes együttérzéssel. - Ezt az egész keresztény Európa minden uralkodója tudja, de talán senki sem annyira, mint a minden oroszok cárja.

Hallgattak. Kintről néha puskalövések dörrentek. A pápa érezte, hogy a halálfélelem jeges marokkal szorítja torkát, és halkán, mintha imádkozna, mondta:

- Köszönöm, knyáz... köszönöm.

Spaur gróf, bajor követ hintója megtorpant Róma kapujánál.

- Ez az ember kicsoda? - kérdezte az őrparancsnok és az egyszerű, fekete talárisba öltözött, a hintóban ülő ősz hajú pap felé mutatott.

Spaur gróf fölényesen intett.

- A házi káplánom... - szólt hibátlan toscanai kiejtéssel.

A parancsnok visszaadta az útleveleket.

- Szerencsés utat, gróf úr... - szólt udvariaskodva és hamiskásan intett a szemével a két egyforma, gyönyörű, szőke, ifjú bajor grófnő között ülő ősz hajú, fekete taláros pap felé. - Úgy látom, kellemes útja lesz, káplán úr...

A hintó kigördült Róma kapuján.

A pápa november 24-én hagyta el Rómát, és Albanóba ment. Itt Spaur gróf felesége várt rá hintóval. A menekülő pápa átjutott a nápolyi határon és a bevehetetlen Gaéta várában talált menedéket.

Innen az volt az első intézkedése, hogy visszavonta gróf Mamiani szabadelvű miniszterelnök kinevezését. Erre a római képviselőház ideiglenes kormányt választott és alkotmányozó gyűlés megválasztását rendelte el.

A menekült pápa gaétai udvarában összegyűlt bíborosok ajkán csak úgy lángolt a felháborodás:

- Átokkal, a legnagyobb, legmegsemmisítőbb egyházi átokkal kell sújtani az istentelen szabadelvűeket! - hallatszott egyszerre nyolc-tíz, haragtól remegő kiáltás.

IX. Pius felegyenesedett trónusszerű székében.

- Igen, a legnagyobb egyházi átokkal sújtunk mindenkit, aki ezekben a választásokban részt mer venni.

- ...Átok! Átok! Úgy hunyjon ki az elátkozottak lelke a pokol mélyében... - harsantak a kiáltások a gaétai ősrégi templárius lovagrendi templom oltára felől.

A bíborosok a földre vetették a kezükben tartott hosszú, vaskos gyertyákat. Hirtelen mély csend támadt. A földhöz vert, kihunyt gyertyákról könnyű, kékes füstcsíkok kígyóztak a templomablak üvegfestményei felé, melyekre szent Rita harminc leghíresebb csodáját festette meg a leghíresebb üvegfestőmester, közel két évszázaddal ezelőtt.

Matteo érezte, hogy az Örök Városban az első szabad választás előtt különös ünnepélyesség fogja el az emberek lelkét. A régi szegénynegyedek lakói nyugodt felelősséggel, örömmel léptek az urnák elé.

- Én a szabadságra szavazok... - szólt nyugodtan egy csontos, markos, vasárnapian kiöltözött kőműves.

- Én Mazzinire szavazok, mert ő a köztársasági Ifjú Itália vezére... - mondta egy polgár, akit féltucat gyermek is elkísért a szavazáshoz.

A választásokat a legnagyobb rendben tartották meg. Az alkotmányozó gyűlés összeült, és 1849. február 9-én Rómát és az Egyházi Államot köztársaságnak nyilvánította, s egyszer-smind kihirdette, hogy a pápa világi hatalma megszűnt. Az új kormányzat, melynek lelke Giuseppe Mazzini volt, mindent megtett a köztársaság védelmére.

Radetzky most, miután a piemonti Károly Albertet legyőzte, bizonyára délre fordul - ez volt az általános vélemény.

- Központosítani kell a hatalmat... - indítványozta Mazzini. - Válasszunk három államférfit, akinek gondja a város védelme legyen.

- Éljen a hármas kormányzat! Éljen a triumvirátus! - harsogta a Quirinál-palota előtt hullámozó fegyveres nép.

Róma egészen a forradalmárok kezébe jutott. Míg Rómában diadalát ülte a szabadság, Piemont fővárosában, Turinban Károly Albert egészen összeroskadt a vereség súlya alatt. Aggodalmasan kémlelte a tanácsosai arcát.

- Uraim... adjanak tanácsot. Itt a végveszély... Róma már köztársaság, Toscanában és az egész Közép-Itáliában bármely percben várható a köztársaságpártiak győzelme, s ha ez megtörténik, mi a biztosíték arra, hogy az én trónomat nem dönti meg egy republikánus lázadás?! - hangjában kétségbeesés csendült.

- Nevezzen ki felséged szabadelvű minisztereket... - indítványozta az egyik tanácskozáson Gioberti, a szabadelvűségéről híres államférfi.

A király úgy nézett rá, mint a fuldokló.

- Uram... ezennel megbízom önt, hogy alakítson szabadelvű kormányt.

Gioberti bólintott.

- Vállalom, felség. De akkor kezdjük újra a háborút az osztrák császár ellen. Az osztrákok által elfoglalt Milánóból, Lombardiából rengeteg nemes és gazdag pénzember menekült el, ezek mind az új háború mellett vannak, hogy vagyonukat visszakaphassák... sőt hajlandók is bizonyos terheket viselni, ha felséged új hadjáratot kezd Lombardiában, ahol olyan ellenségesen viselkedett irántunk a lakosság. Most a nép hangulata az osztrákok ellen fordult, mert Radetzky 1849. január 1-én óriási megfizethetetlen hadisarcot vetett ki a szerencsétlen Lombardiára...

A király sokáig habozott.

- Tulajdonképpen nem is kell újra háborút üzenni, hiszen csak fegyverszünetet kötöttünk... - szólt végül.

- Intézzünk kiáltványt Európa népeihez! - ajánlotta Gioberti -, és mondjuk fel az 1848. augusztus 9-én kötött fegyverszünetet 1849. március huszadikára.

Mély csend támadt. A király habozott.

- Ön elfelejti, miniszterelnök úr, hogy seregünk elméletben százhuszezer emberből áll, de valójában alig vannak nyolcvanötezren, akik a harctéren felhasználhatóak... S nyíltan bevallom, hiányzik a jó fővezér is, mert én magam bizony - amint ez bebizonyosodott -, nem értek a seregvezetés oly bonyolult feladataihoz... Ezért semmi esetre sem vállalhatom a fővezérséget.

Gioberti töprengve ráncolta homlokát.

- Talán tanácskozzék felséged erről a kérdésről az agg, s oly tapasztalt Bugeaud francia marsallal...

Az öreg Bugeaud marsall sokáig töprengett a királynak adandó válaszon. Aprólékos elemzéssel vett szemügyre mindenkit, aki mint fővezér szóba jöhetett volna.

- Felső... - szólt végül -, én két embert ajánlok felségednek: a lengyel Krizsanowsky tábornokot, aki értékes tapasztalatokat szerzett az orosz-lengyel háborúban, és Ramorinót, aki ama híres napóleoni marsall, Lannes törvénytelen fia, és mindenütt ott volt, ahol verekedtek az emberek...

Károly Albert engedékeny mozdulatot tett:

- Legyen Krizsanowsky a fővezér...

A király elfáradt a tanácskozásokon, s mivel a lombardiai menekültek biztosították arról Károly Albertet, hogy amint a piemontiak betörnek Lombardiába, ott rögtön kitör a lázadás az osztrákok ellen... a király is, Krizsanowsky is úgy számított, hogy Radetzkynek nagyon el kell osztania a seregét, amely hetvenezer emberből és százhusz ágyúból állott.

- Mi lesz most az ön haditaktikája? - kérdezte James Simpson, angol újságíró, aki az ősz fővezér mellett tartózkodott a vezérkarnál.

Az ősz generál-feldmarsall mosolyát rejtve nézte a térképet.

- Önnek, de csak önnek... - szólt enyhe gúnnyal - megmondhatom, uram... A seregemet együtt tartom és egyenként verem meg a piemontiak szétforgácsoló seregét...

Radetzky március 20-án pontosan déli tizenkét órakor lovagolt át a határfolyó, a Ticino lankás partjain.

- Azt hiszem, most járt le a fegyverszünet, uraim... - fordult a vezérkar felé. A héjaképű generálisok halkán mormogva bólogattak.

- Pontosán így van, generál-feldmarsall úr... - helyeselt vidáman a daliás Zichy Gyula gróf, aki után bolondultak a milánói szépasszonyok.

Radetzky intett:

- Kürtösök, indulót!

A kürtök felrivaltak. A magyar gránátosok két zászlóaljja elsőnek gázolt bele a Ticino határfolyó gyors, de sekély vizébe.

Ezalatt a gyanútlan Wojciech Krizsanowsky, aki Radetzky hadmozdulatainak megfigyelésére Ramorino tábornokot küldte ki, szintén átkelt Magentánál a Ticino határfolyón.

Ramorino azonban a parancsokkal nem törődve, saját akarata szerint irányította a hadműveleteket.

Krizsanowsky arra a hírré, hogy Radetzky betört a piemonti királyságba, visszafordult. Három hadoszlopban támadta Radetzkyt, de a tábornagy Mortaránál és Vigevánónál könnyű győzelmet aratott összpontosított seregével a szétforgácsoló piemontiak felett.

Végül 1849. március 23-án Novarránál került sor döntő ütközetre...

- Úgy hírlik, győznek a magyarok Magyarországon... - szállott lopva, suttogva a hír a káplárok vasvesszőjével eggyékovácsolt magyar gránátosok között.

A komor, kemény katonaarcok zavartak lettek.

- Vorwärts! Ein, zwei! Ein, zwei...! - hangzott a parancs.

A zászlóaljok gépiesen, embertelen vasfegyelemmel bénítva zúdultak előre. A szuronyroham mindent elsodort. Mire a tavaszi nap a nyugati piemonti Alpokra hanyatlott, Károly Albert serege bomlottan hátrált a főváros, Turin felé.

A király vibráló tekintettel nézett körül a halottakkal borított csatatéren.

- Én lemondok... - szólt a legidősebb fia, Viktor Emmánuel felé fordulva. - Lemondok... Neked talán kedvezőbb feltételeket ad I. Ferenc József császár...

A trónörökös némán hajtotta le a fejét.

Károly Albert - miután Viktor Emmánuel herceg javára ünnepélyesen lemondott a trónról - csupán két szolga kíséretében Portugáliába utazott, ahol pár hónap múlva, 1849. július 26-án meghalt.

Abban az időben, mikor a magyar forradalom és szabadságharc a legdicsőbb győzelmeit aratta, az új király, Viktor Emmánuel, március 24-én találkozott Radetzkyvel.

A nyolcvanhat éves tábornagy fiatalos francia beszédében a nagy napóleoni háborúk emléke csendült.

- Fegyverszünetet kérek, tábornagy úr... - szólt zavartan Viktor Emmánuel.

Radetzky mélyen bólogatott.

- Oh, megértem önt, felség... megértem. Még a nagy Napóleon mondta nekünk, szerény tanítványainak a hadviselés művészetében: „mi, hivatásos katonák, akik már láttunk halottakkal elborított csatateret, mi valamennyien békepártiak vagyunk...” Még ma levelet intézek öfelsége, I. Ferenc József osztrák császár- és magyar királyhoz, és a legenyhébb békefeltételeket kérem...

Az ifjú Viktor Emmánuel meghatottan hallgatott.

A messzességben a tengerpart felől Oudinot francia marsall tüzér-I. Miklós orosz cár kétszáz-ezer katonája által segítve, akkor zúdultak a magyar szabadságharc eltiprására.

Itt, Itáliában a piemonti királyság Anglia és Franciaország közbenjárására területi veszteség nélkül, csak hetvenöt millió korona hadikárpótlást fizetett...

A messzességben a tengerpart felől Oudinot francia marsall tüzérségének ágyúi dörögtek és a gránátok néha vad robajjal omlasztották a városfalakat. A város nyugati falánál húzódó Villa Corsini erődnek kiépített épületéből, dörögve szállott a válasz.

Ketten, Garibaldi és Mazzini állottak az ősrégi kapubástyán néhány nemzetőr-parancsnok között. Már régóta vitáztak. A vita néha élessé, s itáliai módra hevesé vált. Garibaldi gyorsan, hangosan mondta:

- Az állandóan változó stratégiai tervek megbénítják a cselekvésemet... - kezét ökölbe szorította -, én vagy mint diktátor, vagy mint közkatona akarom szolgálni a római köztársaságot. Én tengerész vagyok, s kezembe akarom venni a római köztársaság hajójának kormányzását, nehogy a vihar a sziklákhöz csapja...

Mazzini hosszúkas barna arcán rosszul leplezett felháborodás volt:

- A szabad római köztársaságnak nem kellene diktátorok... - szólt élesen. Garibaldi hevesen legyintett:

- Ha ön elismerné, hogy értek egy kicsit a háborúhoz, akkor hallgatna rám és nem nyújtaná tálcán a seregünket Oudinot marsallnak... Végzetes stratégiai hiba volt, hogy ön Rómába vont össze minden erőt... Aki ismeri Rómát és tizennyolc mérföld hosszú falait, az tudja, hogy teljesen lehetetlen kevés emberrel megvédelmezni a létszámban és felszerelésben erősebb ellenséggel szemben... - öklével a levegőbe csapott: - népi háború kell, gerillaháború, váratlan kisebb-nagyobb ütések sorozata, melyek bizonytalanná, határozatlanná teszik az ellenséget. Vigyük ki a harcot a város falain kívül... Támadjuk meg a Nápolyi Királyságot és egész Itália népe, mely gyűlöli a királyt, mellénk áll!

Mazzini keskeny barna arcán felháborodás volt:

- Ha bármilyen okból csökkentjük a Rómát védő haderőt, elveszítjük Rómát... S ha Róma elvész: elvész minden! A főváros elestének híre pedig szétriasztja a még oly bátor sereget is...

A vitát figyelő nemzetőr tisztek csoportjából helyeslő mormogás vibrált. Garibaldi érezte, hogy egyedül maradt és hevesen legyintett:

- Ha eredményesen akarjuk védeni Rómát, legalább szálljunk meg a falakon kívül oly fontos hadászati pontot, mint a Villa Corsini... - szólt élesen.

Mazzini vállat vont:

- Ezt nem ellenzem...

Garibaldi a levegőbe csapott öklével:

- Akkor cselekedjünk most azonnal... - kiáltotta felhevülten. Mazzini a nemzetőr tisztek felé pillantott, véleményt várva. Egy magas, fekete hajú, éles arcú alezredes összevonta sűrű, fekete szemöldökét:

- Oudinot marsall követői útján június 4-ig fegyverszünetet ajánlott. Ma még csak elseje van...

- szólt fölényesen. - A Villa Corsini oly közel épült a városfalakhoz, hogy bármely pillanatban megszánhatjuk...

- Akkor szálljunk meg ma éjjel! - csattant fel Garibaldi hangja. A magas, fekete nemzetőr alezredes elnézett a feje fölött:

- A Villa Corsini védelmére csak gondosan kiválasztott harcosok alkalmasak...

Garibaldi hirtelen lobbanó haraggal nézett rá:

- Vagyis semmiképpen sem az én, az én harcokban kipróbált szabadlövészeim...

A vita hangosan felcsapott.

Csodálatosan szép tavaszi holdtölte volt. A római Fórum csodás, évezredes romjai megteltek súlyos, mesésen varázslatos fénnel.

Éva Pirenelli, Piero Ordolini, Matteo Barano és Guidobaldo Bagno nehéz szuronyos puskákkal a vállukon, őrjáratban mentek a Capitolium-domb magaslatán. Minden csendes volt. Az őrjárat lassan állott meg. Éva Pirenelli erős, arányos, karcsú alakja még karcsúbbnak látszott a vaskos töltényöv szorításában. Dús, éjfélete haja kibomlott a széles karimájú dél-amerikai ganbaldista sombrero alól. Előrenyújtotta kezét a csonka oszlopok így is fenséges sora felé, és halkán mondta:

- Fiúk... ezek a romok látták a hős Brutust és Cassiust, akik törrel sújtották le a lángeszű zsarnokot, Julius Caesart...

Matteo halkán felmordult:

- Igen, mert Caesar oly sok páratlan győzelmes hadjárata után az egyeduralomra tört. De lehet-e Itália más, mint köztársaság?

Piero feléje fordult:

- Valóban, talán igazad lehet, de ne felejtse el, hogy Károly Albert piemonti királynak kicsi, de kitűnő serege van; míg a köztársaságiak Mazzinivel az élen tulajdonképpen csak Garibaldi vörösinges légiójára - tehát miránk - támaszkodhatnak valóban... itt Rómában...

Csend támadt. Basilica Julia oszlopsora közül hirtelen lövés dörrent. A golyó sivítva ütötte át Éva Pirenelli fején a széleskarimájú Garibaldi-kalapot.

- Fedezzük magunkat! - kiáltott halkán Guidobaldo és az őrjárat már tapasztaltan, jó tüzelőállást keresve, hangtalanul húzódott az oszlopok, az ősi romok mögé.

Mindenki hallgatott. Mély csend volt. Aztán távolodó futóléptek zörrentek. Piero úgy helyezkedett, mintha tüzelne, aztán célpont nélkül eresztette le fegyverét:

- S még ezek neveznek minket orvlövészeknek, orgyilkosoknak... - szólt visszafojtott haraggal. Az őrjárat lassan szedelőzködött. Mély, tiszta csend volt.

Az éjszakai őrség az ősi római városfalak tövében rakott kicsiny tábortűz mellett csoportosult. Éva Pirenelli karcsú, arányos, erős alakján feszült a garibaldisták híres vörös inge. Hollófekete féktelen haját a széles karimájú sombrero alá gyűrte, de az ércesen merev, és mégis selymes hajtincsek, ha előrehajolt a súlyos, régi szuronyospuskájára támaszkodva, átkúsztak hosszú fehér nyakán, kitortek a kalap alól.

A keskeny mellékutcából léptek zörrentek. A magas, sovány Cicerouacchio a szabadlövészek ezredének kapitánya, aki az őrjáratokat ellenőrizte, megállott a tábortűznél. Jobbján Pompeo di Naldi hadnagy, aki ugyancsak ezredesi rangot viselt már, és Matteo Barano, a propagandatiszt néha egy-egy szót vetettek tanácskozva valamiről. Cicerouacchio intett:

- Éva Pirenelli tizedes, hozzám... - szólt halkán, vidáman. Éva lassan, fáradtan a vállára vetette súlyos szuronyos puskáját és eléjük lépett. Cicerouacchio rövid ideig habozott:

Anita Garibaldi Rómába érkezett... Itt szállásolták el a Palazzo Falconiereben... Anita teherben van és néha betegeskedik... Kellene valaki, aki ápolja, míg a férje harcol.

Csend támad. Éva Pirenelli tagadólag rázta fejét:

- Én nem hagyom itt Róma falait... én azért vettem fel a vörös inget, mert harcosnak jöttem ide és nem betegápolónak... - szólt halkán, komoran. Cicerouacchio zavartan megtörölte homlokát:

- Na, hiszen... persze, persze... tudjuk mindnyájan, nagyszerű kislány vagy, ezt Milánóban is beszélték... de értsd meg... Anita Garibaldi megérdemli, hogy legyen valaki mellette, aki közülünk való.

Éva rövid ideig hallgatott.

- A szabad időmben szívesen segítek, ha ez nem harc közben történik...

Piero Ordolini, aki a tűz mellett ült, idegesen felpillantott:

- Szabad idődben? - szakadt hirtelen ajkáról.

- Szabad idődben...? - Matteo Barano hangjában ugyanaz az érzés sajgott.

Éva feléjük pillantott. Hallgatott.

Éva Pirenelli őrségen állott a Porta del Poppolo kapubástyán. A sabin hegyek felett későnkelő fogyó hold kerekded, kozmikus kincse parázslott.

A leány úgy látta, a bársonyos félhomályban a Villa Corsini vaskos épülettömbje körül megmozdul valami. Ércesen csörrentek az ágyúkerek... Kihajolt a városfal két mellvédje között. Olyan feszülten figyelt, hogy a szeme káprázott. A tömör, emeletes épület körül alig

észrevehetően villantak meg az alacsonyan álló hold derengésében a szuronyok. Rövid, halk kiáltások röppentek, ahogy az utászok kilövöhelyre gördítették az ércesen csörrenő ágyúkat.

Éva rászorította az otromba, nagy nemzetőr puskáját a városfal kövére. A lövés tompán zörrent a holdkelte puha, sűrű csendjében. Egy pillanatra minden megtorpant, aztán vezényszó csattant, és öldöklő szabályossággal ropogott a sortűz. A városfal mohos kövén pattogó golyók kőport freccsentettek a lány arcába. Éva homlokát törülgetve húzódott vissza. Lent a várfal aljában néhány vörösingés futott fel a falra.

- Mi történt?! - kiáltotta Piero, aki elsőnek ért fel. Éva előremutatott:

- Azt hiszem, a franciák megszállták a Villa Corsinit... - mondta halkán.

Piero feszülten figyelt. A homályban torkolattüzek lobbantak. A sortűz, talán hogy akadályozza a kirohanást, most a városkapura freccsentette a golyókat. Piero rövid ideig hallgatott:

- Menj, siess... azonnal magának a fővezérnek jelentsd, mi történt! A Palazzo Falconiereben megtalálod. Anita nál van.

Éva átsietett az ősrégi, de nyílegyenes via Giulián. Az utca csendes volt, csak a nyitott ablakokból hullott néha szaggatott beszéd. A Palazzo Falconiere monumentális épületének bejáratánál két vörösingés állott őrségen.

- Anita lázas beteg már dél óta... - szólt a magasabbik - a fővezér nála van. Itt az emeleten, mindjárt balra...

Bent a Palazzo Falconiere tágas emeleti termében két gyertya égett. Anita széles ágyon feküdt. Arcán most is, a gyertya derengő világosságában is látszott a láz pirossága. A fővezér az ágya szélén ült. Néha aggódva az asszony felé pillantott. Éva zavartan állott meg. A férfi némán felpillantott. Éva hirtelen szégyellte, hogy rossz hírt hoz. Mélyet lélegzett, és gyorsan, halkán mondta:

- A franciák megszállták a Villa Corsinit...

Garibaldi felegyenesedett. Hallgatott. Anita lassan megmozdult.

- Valami rossz hír? - szólt bágyadtan. A férfi feléje fordult:

- Semmi különös... - szólt lágyan -, csak harcolni kell... harcolni életre-halálra... most azonnal.

Anita rövidre vágott haja, most amikor szétbomlott a párnákon a láz vergődésében, súlyosnak, dúsnak látszott. Nagy, okos barna szeme lázasan csillogott:

- Giuseppe... Giuseppe... - ragadta meg a férje kezét. - Én is, én is ott leszek...

A férfi bólintott:

- Persze, hogy ott leszel... velem... életre-halálra! - kardmarkolattal edzett keze becézve simított végig Anita haján. Aztán Évához fordult:

- Szóljon a napostisztnek: ide, a szomszédos terembe azonnal hívatom Cicerouacchio Ugo Bassit, Bixiot, Francisco Nullott és az egész vezérkart. Azonnal riadóztassuk a legjobb harci csoportokat.

Éva Pirenelli a nyitott ablaknál állt és feszülten figyelte a város nyugati fala felől morajló ágyúdörgést, mely se nem közeledett, se nem távolodott, de nem is némult el. Anita, aki férfiruhában ült az ágy szélén, még nagyon sápadt volt.

- Mikor az első fiunk, Menotti, akit a Menotti nevű szabadsághősről neveztünk el, még egészen kicsi volt, őserdőben harcoltunk Dél-Amerikában... Giuseppe a nyakába kötött ruhában vitte magával...

Éva bájos, fiatal arcán csodálat volt:

- Valóban csodálatos hősi élet... és Ön nehezen szült? - kérdezte áhítattal, aztán lányos izgalommal hozzátette: - Olyan asszonysorsot kívánok magamnak, mint az öné. Ugye, sokat szenvedett?

Anita vállat vont:

- Csak annyit, mint más... de most úgy érzem, ez nehezebb lesz... ott a dél-amerikai őserdő elrejtett minket... itt a vidék nyílt, rejtekhely alig akad, de én akkor is a férjem mellett voltam a harcban, s ha jobban leszek, most is odamegyek, ahol ő van.

„Igen, ilyennek kell lenni, mint ő” - villant át Éva agyán és hirtelen sajnó harag fogta el, hogy nem lehet ott, ahol az ágyúk dörögnek.

Éva Pirenelli és Cicerouacchio a félig eszméletlen Anitát támogatták. Az üldözők hajói megállottak a sekély, zátonyos part előtt. Fedélzetükről a tengerre csónakok ereszkedtek le... A menekülők látták a szuronyok csillogását... Garibaldi megállott a sűrű bokrokkal benőtt tengerparton:

- Harcosok! Oszoljunk szét és igyekezzünk minél hamarább, minél messzebbre jutni a partraszállás helyétől, mert így ha nem tudunk elmenekülni, könnyebben védekezhetünk.

Cicerouacchio átölelte:

- Búcsúzó, vezérem... - mondta fojtottan és szemében könnyek csillogtak. Garibaldi megcsókolta:

- Búcsúzó én is... rejtőzzetek el; bátraké a szerencse...

- Igen, de nem mindig -, mondta Cicerouacchio lehajtott fejjel.

Csodálatos harmatosan villódzó itáliai nyári reggel volt. Az üldözők csónakjai gyorsan siklottak a part felé. Garibaldi a sűrű olajfabokrok felé intett:

- Itt a sűrűben rejtőzzünk el... ott feljebb már egy fa sincs.

Piero Ordolini látta, hogy Éva egyedül támogatja a félig eszméletlen Anitát, és feléjük törtetett a bokrok között. Garibaldi körülpillantott.

- Itt jó lesz...

Megállottak. Éva Pirenelli és Piero lefektették a forró homokra Anitát. A sűrű tengerparti olajfabokrok össze-összereztek a meleg déli szélben. A part felől az osztrák raj vonalak fésülték át a bokrokat a tengerparton. A katonák a sűrű bokrokba bele-belevágták a puskájuk szuronyát... A menekülők mozdulatlanul heverték a bokrok között.

- Azt hiszem, ez a játszma véget ért... - szólt halkán Piero. Garibaldi hallgatott. Az ájultan fekvő Anita kicsi, lázas arcát nézte. Valaki megállott mögöttük.

- Itt a vég... - rezzent Piero agyában a gondolat.

- Vezér... - hallatszott halkán -, itt gyógyítottam sebeimet, melyet a római köztársaság védelmében kaptam... Ismerem a vidéket... Gyertek utánam.

Az ősz, hetvenéves Oudinot marsall a pápa hatalmának helyreállítására, a római köztársaság leverésére küldött negyvenezres francia sereg főparancsnoka, vezérkara élén szemlélte meg a hadállásokat.

- Milyen épület az ott? - intett a római nyugati városfal, a Porta del Poppolo zárt kapuja közelében emelkedő vaskos, ősrégi kövekből rakott épület felé.

Delacroix vezérkari főnök készséggel feléje hajolt:

- Ez a Villa Corsini, mon marschall...

Oudinot gondolkozott.

- A felkelők bizonyára megszállottak már az ilyen előretolt hadászati pontokat...

Delacroix tagadóan intett:

- Nem, mon marschall, az épület üres...

Az ősz, de egyenes tartású marsall, aki végigharcolta Napóleon hadjáratait, elégedetten veregette meg pompás ménje ívelt nyakát.

- Nagyszerű! Még ma éjjel rakjuk meg tüzérséggel és utászcsapatokkal... így pompás védett helyről - alig néhány lépésről - bombázhatjuk a városkaput, és úgyszólván az egész várost...

- Ma éjjel még fegyverszünet van... - vetette közbe Delacroix tábornok, vezérkari főnök. Oudinot marsall fiatalosan barna arcán zavar rezzent:

- Nem baj... a fegyverszünet csak Róma falain belül eső területekre vonatkozik.

A júniusi éjszaka csendjében élesen vijjogott fel a riadó kürtjele. Piero, aki a városkapu közelében emelkedő alacsony, hosszú sárga házban aludta a fáradt harcosok halottian mély álmát, nem hallotta a kürtjelet, csak arra ébredt, hogy mindenki megmozdult körülötte. Felült és látta, hogy a többiek már talpon vannak. Megrázta fejét és kábultan az álomtól, kapkodott ormóttan szuronyos puskája után.

Kint a csodálatos, mesésen finom párákat rezzentő, a fellegeket hangtalanul izzító itáliai virradat első derengése terjengett. A csillagok már belevesztek a hajnali fénybe, csak a Hajnalszillag sziporkázott diadalmas, el nem halványuló ragyogással.

A városkapu előtt már sorakoztak a vörösingesek hadoszlopai. Garibaldi lassan lovagolt a járda szélén, irányítva a sorokat. Mögötte a magas, sovány Cicerouacchio, a fővezér régi harcostársa, a valamit gyorsan magyarázó Ugo Bassi, Bixio és mások haladtak. Egy óriás termetű harcos a szabad, egységes Itália háromszínű, zöld-piros-fehér lobogóját emelte. Egy másik a garibaldisták fekete zászlaját emelte, melyen egy tűzhányó képe látszott.

- Mi történt tulajdonképpen? - kérdezte Piero, és odafordult a mögötte sorakozó Matteo Barano felé. Matteo a szemét törülgette:

- Az éjjel őrségen voltam, s olyan álmos vagyok, hogy majd leragad a szemem... - mondta kókadozva. Garibaldi hirtelen megállította a lovát. Kezét felemelte:

- Harcosok! A franciák az éjjel a fegyverszünettel, megszállták védelmünk egyik legfontosabb hadászati pontját a Villa Corsinit, melyet a gyengeség és gyávaság nem tudott megszállni,

míg mi Rómától távol harcoltunk... Katonák! Vegyük vissza a Villa Corsini... Innen a kaputól alig kétszáz katonalépés! Ha rögtön támadunk, míg a franciák meg nem erősítik az épületet, kiverhetjük őket állásaikból... - kirántott kardjával előreintett. - Kaput kitárni! Futólépés! Irány a Villa Corsini!

A hatalmas vasalt kapuk recsegve tárultak. Pompeo di Naldi hadnagy, ezredparancsnok megkerülte a hadoszlopot és eléje állott:

- Viva Italia Unita! Evviva Respublica Róma! - kiáltotta élesen.

A fővezér egy pillanatig aggódva pillantott feléje és komoran mondta: - Kíméld magad, Pompeo, ha elesel, az ezreded vezetés nélkül marad s ez kétszeres veszteség.

Pompeo elsőnek rontott ki a város kapuján:

- Előre utánam! Csak kétszáz lépés a távolság...

A kürtösök rohamot fújtak. Akkor emelkedett a nap a Giannicolo domb mögül... A vörösingesek ezrede szilaj harcikedvvel rohamozott. A Villa Corsini emeletéről, a keskeny reneszánsz ablakokból puskák százai nyúltak... A földszinten, ahol az ablakok tágasabbak, négyszögűek voltak, ágyúcsövek meredtek.

Pompeo kardját emelve, rohant a szuronyt szegezve előretóduló vörösingesek ezrede előtt. A vaskos épület körül még hajnali párak gomolyogtak. A villa Corsini felé vezető utat friss szántás szegélyezte. Piero érezte, hogy a lába belesüpped a porhanyós földbe. Megingott, aztán rohant tovább. A vörösingesek csoportjai olyanok voltak most, mint hirtelen nyíló piros pipacsszirmok.

Már csak néhány lépés választotta el tőle a villa falát. Hirtelen lövés dörrent. Gyilkos sortűz ropogott. A fekete szántáson mint letépett pipacsszirmok hevertek a holtak jajgattak, kiáltoztak a sebesültek. A villa épület két oldalán, jobbról-balról egy-egy zászlóalj francia utász bontakozott ki. Megállottak. Puskáik célzásra nyúltak előre... Új sortűz ropogott. A vörösingesekre előlről, jobbról, balról zúdult a pontos, öldöklő sortűz. Piero látta, mint esik arccal a földre a mellette rohamozó vörösinges, hogy hajlik le a másik a puha, sárgásbarna szántásra. A roham lendülete megtorpant. A rohamozó hadoszlop szétbomlott apró csoportokra, melyek gyorsan sodródtak vissza Róma falai felé...

De a nyitott városkapun már újabb hadoszlop bontakozott ki.

- Avanti! Aaaavantiii...! - harsogott elszántan. A hátrálók csoportjai megállottak és úgy sodródtak az új rohamra, mint a tenger tajtékja, ha új hullám kapja fel és zúdítja neki a parti szikláknak...

A Villa Corsini földszinti ablakaiból most dördültek meg az ágyúk. A kartács belevágott a rohamozók közé. A vaskos épület két oldalán még két francia zászlóalj tűnt fel. A gyilkos keresztűz halálos gáncsot vetett a rohamozók léptének. A magas, sovány, éles hangú Cicerouacchio ezredparancsnok a kardját rázta:

- Avanti! Avanti! Előre! Előre...

A villa ablakaiból ismét láng csapott az ágyúk csövéből... A kartács alig néhány lépésről szaggatta a sorokat. A vörösingesekre kétfelől keresztűzet zúdító négy bataillon sora mögött két üteg tűnt fel. Gyorsan lemozdonyzott. Ágyúik megdördültek. A rohamot szétszaggatta a gyilkos ágyú-keresztűz. Mindenki megtorpant másodsorra is... majd visszavonultak Róma nyitott kapuja felé...

A nap lassan emelkedett. Garibaldi a lováról leszállva, szuronyos puskával a kezében állott a harmadik rohamra készülődő hadoszlop első sorában.

- Vedd át a vezényletet... - intett Cicerouacchio felé.

- Be kellene keríteni őket jobbról-balról... be kell keríteni azt az átkozott villát! - zihálta Cicerouacchio. Garibaldi legyintett:

- Ha a jobb- vagy a balszárnyra helyezzük át a roham súlypontját, az épületből oldaltűzet kapunk, s Oudinot marsall akár mind a negyvenezer emberét felsorakoztathatja az ily fontos hadászati pont védelmére...

Cicerouacchio a düh könnyeit nyeldeste:

- Hát akkor mi minek harcolunk?!

Garibaldi komoran nézett a villa épülete felé, ahonnan a két ütegállás felől már Róma városkapui ellen összpontosult a tüzérségi tűz.

- Harcolni kell, hogy megvédjük Rómát! - kirántotta kardját és ércesen, messzezen gőn kiáltotta: - Róma vagy halál! Előre!

A vörösingesek csoportjai rivallva rohamoztak. A gyilkos ágyútűz fokozódott. Garibaldi érezte, hogy egy gránátszilánk éles tűzként perzseli homlokát. Orcáját elborította a vér. Szédelegve hanyatlott hátra. Guidobaldo Bagno elkapta a karját. Néhányan köréjük csoportosultak. Az ütegek ösztüze mint halálos gereblye tépte fel a sorokat.

A roham negyedszer is összeomlott...

A nap lassan hanyatlott a messzi tenger vizébe. A francia tüzérség már a város kapuját védte, és a visszaözlő rohamozók éppen a város küszöbén hullottak el. Garibaldi bekötött fejfel ül a lován.

- Mennyi a veszteség? - kérdezte tompán.

- Pontos adatokat csak éjfél felé kapunk... de az biztos, hogy veszteségeink súlyosak. Különösen sok tiszt esett el, sok vörösinges veterán, aki még Dél-Amerikából követett téged... - válaszolt Cicerouacchio.

Garibaldi alvadt vértől foltos arcán könnyek csordultak.

A francia tüzérség közel egy hónap óta bombázta Róma falait. A római köztársaság alkotmányozó nemzetgyűlésének termét betöltötte a komor, súlyos némaság.

Mikor Garibaldi belépett, taps csattogott és a képviselők székeikből felállva, tisztelegtek előtte. Garibaldi a szószékre lépett. Szava hirtelen élesen csendült.

- Uraim, a francia tüzérség összebombázta falainkat... Az egyetlen megoldás az, ha gerillaháborút kezdünk a túlnyomó ellenség ellen... Ez még akkor is eredményes lehet, ha átmenetileg el kell hagynunk Rómát... Indítványozom, hogy a nemzetgyűlés kövesse a hegyekbe vonuló sereget, mely megkísérel áttörni Velence felé, ahol még a forradalom lobogója leng. Az út elképzelhetetlenül nehéz. De van-e oly nehézség, melyet ne vállalnánk a szabad Itáliáért? Rómát védeni már lehetetlen.

Halálosan mély csend támadt. A várost kormányzó triumvirátus egyik tagja, a mindig ünnepélyes, meggondolt Armellini lassan emelkedett szólásra:

- Igen... az ellenállás immár lehetetlen, de nekünk a helyünkön kell maradni, mint őseinknek, a római szenátoroknak, akik a helyükön várták be a barbár gallok támadását, s a végsőkig kitartottak... Mi nem menekülünk, mert nincs hová menekülni... mi rómaiak vagyunk, s ha kell, Rómában, itt e teremben gyülekezve várjuk be a végzetet...

Július másodika volt. Délelőtt könnyű, meleg eső pásztázta Rómát, aztán ismét kisütött a perzselő nap. A kicsiny teret zsúfolva töltötték be a vörösinges önkéntesek és polgárőrök. Garibaldi a lova nyergében ülve beszélt:

- Katonák! Elhagyom Rómát! Aki tovább akar harcolni, tartson velem. Nem ajánlhatok fel sem megbecsülést, sem zsoldot... éhséget, szomjúságot, erőltetett menetet, harcot, halált ígérhetek csupán... - egy pillanatra elhallgatott, aztán megvillantotta kardját: - Aki szereti a hazáját, az velem jön!

A lelkesedés rivalgása egyszerre csapott fel ezrek ajkáról...

Július másodika volt, este. A csillagokat puha fellegek takarták el. Garibaldi negyvenezer önkéntesével a város északkeleti kapuján át három hadoszlopban indult, hogy áttörje az ostromzárat. Anita mellette lovagolt. Övében két töltött, hosszú csóvú pisztoly. Mögötte Éva Pirenelli haladt széles hátú, alacsony, hosszú sörényű parasztlovacskán. Vörös inget, sarkantyús csizmát viselt, és a széles sombreroja alá gyűrte vaskos, dús haját. Vállán átvette a súlyos, szuronyos gyalogsági puskáját.

Piero Ordolini az önkéntesek századosa, aki az előhadat vezette, összehúzott szemmel, feszülten figyelt a homályba. A vörösinges század lövésre készen tartva puskáját, futólépésben nyomult előre. Az égbolt egyre jobban kitisztult. Az Albani hegyek alacsony, sötétkék hullámai felett az új hold keskeny sarlója lebegett.

Piero körülpillantott. Jobbra-balra a franciák tábortüzei vibráltak. Előttük szélesen, sötétén, egyre közelebb emelkedett az egyre keskenyebbé váló hegyi út. A hadoszlop, mely eddig tízes sorban haladt, most kisebb csoportokba szakadozott. Egyetlen lövés sem dörrent... A mély csöndben csak a botorkáló léptek zörrentek az egyre meredekebben emelkedő úton.

Oudinot francia marsall, aki kora ifjúságában a nagy francia forradalom vörössapkás jakubinus közkatona volt, némán figyelte a Róma és környéke térképén az ostromlók és a védők hadrendjét jelző, a térképet elborító piros, kék jelzéseket.

Delacroix vezérkari főnök, aki mindig gonddal öltözködött, mintha hadiszemlére menne, hanyagul intett a Város északkeleti kapuja felé:

- A szökevények azt mondják, hogy Garibaldi talán négyezer önkéntessel ma éjjel itt át akar törni a vonalainkon és Velencébe jutni, amit még védhetnének...

A nyolcvanéves marsall szálfegyenesen állott az asztal mellett.

- Végre megjött az eszük... - mormogta megkönnyebbülten. - Szedjük fel őrláncainkat a város északkeleti kapui előtt... Holnap be kell venni Rómát, mert ha nem, az osztrák császári csapatok vonulnak be és megkezdődnek a tömeges akasztások....

A vezérkari főnök, aki lelke mélyén királypárti volt, de a régi napóleoni tábornokok előtt szeretett volna komor republikánusnak mutatkozni, hümmögve rázta fejét:

- Csakhogy, mon marsall... Garibaldi ha Velencébe jut, ahol még Daniello Manin forradalmi kormánya védi a várost, éppen az osztrákok szuronyainak fut neki... Ha pedig az Appennin

hegység vad sziklái közé veti magát, nem tudja élelmezni vörösinges önkénteseit és a serege pár nap alatt szétforgácsolódik...

Oudinot marsall legyintett:

- Akkor is jobban járnak, mint azok, akik Rómában maradnak és bevárják, míg az osztrák császár hadbírái felakasztják és a visszatérő pápa pedig kiátkozza őket... Én visszahozom a pápát Rómába, mert ezt így akarja Louis Bonaparte polgártárs, köztársaságunk elnöke... akinek szüksége van a katolikusok, a parasztok és a falusi plébánosok szavazataira, az új elnökválasztásnál... de sohasem felejttem el, hogy a Nagy Napóleon megszüntette a pápaságot és csak a jezsuiták támasztották fel mikor a császárság ezernyolcszáztizenötben lebukott... - kezével a térképre csapott -, tehát, tábornok polgártárs... ma éjjel szabad az út, minden bölcs menekülőnek... s holnap szép csendesen általános bevonulás: Rómába!

Cicerouacchio, az önkéntesek ezredese, két fiával az utóhadat vezette. Róma falai lassan merültek el mögöttük az éjszaka homályában. Az utóhad, amely még Campagna síkján haladt, lassan zárkózott fel az emelkedő úton lelassult meneteléssel haladó főserceghez. Cicerouacchio jobbra-balra figyelve észrevette, hogy a franciák tábortüzei lassan elmaradnak. Az ezredes gúnyosan, halkán nevetett:

- Nem ízlik a győzelem a vénjakubinus Oudinot-nak... Tudja, hogy a római köztársaság elnyomásáért minden régi bajtársa elfordul tőle...

A messzeségben, ahol Róma elhagyott falai rejtőztek a homályban, harangszó kondult, megkettőződött, egyre erősödött. Ezer harang zúgott és hangok, mint acélszárnyú láthatatlan madarak csapongtak az éjszakában. Cicerouacchio átölelte két fiát:

- Halljátok? Zúgnak a harangok, mert mi eljöttünk... Üdvözlik a visszatérő diadalmas pápát... De bezzeg hallgatnak majd, mikor azokat lövik föbe, akik most a köztársaságot, a szabadságot védtek és Rómában maradtak... mert eléggé könnyelműen bíznak a győztesek nagylelkűségében...

A kicsiny hegyi falu népe a templomtéren gyülekezett. Garibaldi a vörösinges vezetők csoportjában, lován ülve nyújtotta előre a kezét:

- Itáliaiak! Azért jöttünk ide, hogy szabadságot hozzunk nektek, hogy alkalmat adjunk a jó hazafiaknak, hogy fegyverrel küzdjenek Itália boldogságáért... Segítsetek nekünk a harcban, mely a ti harcotok is... Aki harcolni akar, emelje fel a kezét!

Mély csend támadt. Senki sem mozdult. A komor, feszült arcokon semmi sem változott. A földre süttött pillantások némán kerülgették a fővezér tekintetét. Garibaldi elsápadt.

- Miért hallgattok?! Mondjátok el a bajaitokat...

Egy alacsony, zömök hegylakó hirtelen gyorsan hadarva mondta:

- Hát baj, az van elég... és az ön katonái, tábornok úr, elhajtották a tehenemet... S mikor én ezt meg akartam akadályozni, majdnem agyonlőttek!

Garibaldi lobbanó haraggal fordult feléje:

- Azok katonaszökevények voltak, s ha én bárkit is rajtakapok a garázdálkodáson, ott helybe lövetem föbe!

Újra csend támadt.

- Nehéz nekünk, egyszerű parasztoknak eligazodni ezekben a városi dolgokban... - szólt komoran egy csontvázsovány, rongyos birkapásztor.

- A plébános úr azt mondta, hogy te, vezér és főbb híveid egyházi átok alatt vagytok, mert kiűztétek Rómából a pápa őszentségét!

Cicerouacchio hirtelen előrehajlott nyergében:

- Aki a hazáját igazán szereti, az nem a pápával, de magával a Jupiterrel is szembeszáll, ha így kívánja Itália üdve! - kiáltott hevesen, kitörő haragjában.

A tömeg hallgatott. A kicsiny, de művészi ízléssel épült falusi templom tornyában hirtelen szólalt meg a harang... Cicerouacchio előrántotta hosszú csövű pisztolyát és a templomtorony csúcsíves, apró ablaka felé tüzelt.

A tömeg riadtan húzódott el.

- Esti misére harangoznak! Gyerünk a szent misére! - röpönt egy éles női hang.

A tömegeből apróbb csoportok szakadoztak és siettek a templom felé Garibaldi legyintett:

- Menjünk tovább, bajtársak... - szólt tompa hangon.

Pompeo di Naldi hadnagy s ezredparancsnok és Matteo Barano századparancsnok felderítésre indultak. A vörösinges önkéntesek sorai erősen ritkultak. A lakosság közönyösen, vagy éppen ellenségesen fordult szembe Garibaldi seregével. Körös-körül az Appenninek vad, kopár bércei nyúltak a felhőkig. Az önkénteseket örjítő szomjúság kínozza a perzselő napsugarakban: bénította az éhség. Egyre többen maradoztak el a menettől.

Pompeo di Naldi megállott egy kopár sziklacsúcson és tenyerével elfedve szemét a túrhetetlenül tűző napsugaraktól, nézett oda, ahol az alacsony hegyeken túl falvak fehérlettek, utak kanyarodtak. Jobbról a messzi tenger felől az országúton hadoszlopok meneteltek. A napsugár egyenletesen villogott meg-megbillenő szuronyaik hegyén: sziporkázott a dragonyosok sisakján, a por fellege gomolygott a gördülő ágyúk rézcsövén.

- Osztrákok... - szólt halkán Matteo Barano, aki Pompeo di Naldi mögött állott.

Pompeo balra mutatott: ott, ahol az út az Appenninek bércei közé kanyarodott, éppen úgy csillogtak a szuronyok és alig látható por lebbent a katonák csizmája alól: - Arról is... - szólt fojtottan -, bekerítenek... Menjünk a vezérkarhoz. Itt nincs szükség térképre... Innen a hegygerincről mindent pontosan láthatnak... - szólt nyugodtan. - Ha ma éjjel erőltetett menetben továbbindulunk, talán kikerülhetjük a bekerítést... Éjszaka jobb menetelni, mint nappal, mikor perzsel a nap és kínozza az átkozott szomjúság...!

Éjszaka volt. A vörösinges önkéntesek erőltetett menetben botorkáltak a keskeny zergeösvényen, a hegygerinc tetejére. Lent jobbról-balról, előttük, mögöttük az osztrák császári zászlóaljok tábortüzei vibráltak.

A vezérkar egy kopár mészkőfennsík szélén tanácskozott, mely még most éjszaka is csak úgy ontotta magából a nappal felgyülemlett bénító hőséget.

- Ahogy múlnak a hetek, embereink végleg kimerülnek... A szökevények száma egyre több. Néha egész csoportok szöknek el, üzve az éhségtől, a szomjúságtól... megtámadják a környékbeli falvakat, kirabolják a lakosságot... - Cicerouacchio halkán, akadozva beszélt.

Garibaldi sápadtan hallgatott. Csend volt. Csak az egymás után botladozó harcosok lépte zörrent. Garibaldi érezte, hogy a hallgatás súlyosan nehezedik a lelkére: „Feloszlatom a légiót, nem kívánhatom, hogy az emberek a biztos pusztulásba kövessenek...”

- Holnap San Marino köztársaság területére érünk... ez semleges föld... Ott talán megpihenhetünk és döntünk a továbbiakról... - szólt végül.

1849. július 31-e volt. A vörösingések a templom előtti téren gyülekeztek, hogy meghallgassák az utolsó parancsot. Garibaldi fellépett a templom lépcsőjére. Szava elakadt:

- „Katonák! Felmentelek benneteket attól a kötelességtől, hogy tovább kövessetek! Térjete vissza otthonaitokba! De ne feledjétek el, hogy Itália nem maradhat szégyenletes rabságban...”

A téren mély, fojtott csend volt. A halálosan kimerültek puskáikra támaszkodva álldogáltak. A templom lépcsőjére testes, mozgékony, ősz hajú ember lépett fel. Mellén a San Marino köztársaság elnökének rangjelző széles bíborszalagja piroslott. Hangja szívélyes volt:

- Kedves vendégeink! San Marino köztársaság kormánya tárgyalásokat kezdett az államunkat körülvevő osztrák császári hadsereggel. Megegyeztünk abban, hogy Önök itt, semleges területen leteszik a fegyvert és akadály nélkül hazatérhetnek otthonaikba...

Csend támadt.

- Igen... visszatérhetünk otthonainkba, hogy ott lőjenek föbe vagy akasszanak fel...! - szállott a vörösingések tömegéből a kiáltás. Aztán újra a végső vereség bénító némasága ömlött el a lelkeken.

Anita Garibaldi lázasan feküdt a San Marino Köztársaság elnökének tágas, palotaszerű villája teraszán.

- Vérzem... vérzem... még mindig vérzem... - lihegte kicserepesedett ajakkal.

A férfi komoran lehajtott fejjel ült az ágy mellett álló könnyű, kényelmes, fonott széken. Az asszony hirtelen előre nyúlt és görcsösen szorította meg apró ujjaival a férfi kezét:

- Giuseppe... hát valóban vége a harcnak? S te, ki Róma népe által választott diktátora voltál, most leteszed a fegyvert?

A férfi komoran nézett maga elé.

- Számomra nem lehet vége a harcnak, mert ha mindenki kegyelmet is kapna, én nem...

Anita összerázkódott a rátörő érzések hullámában.

- Úgy van! Menjünk Velencébe... Ott még lángol a forradalom, ott még küzd a nép...

Garibaldi hallgatott. Gyengéden simogatta az asszony kicsi, rövidre vágott haját.

- Hát persze... Néhány hű bajtársammal áttörünk valami tengerparti kikötőbe. Ott hajót szerzünk, s a tengeren át eljutunk Velence védőihöz... - szólt halkán, megfontoltan. - De... - kezdte és hangja bizonytalanná vált -, de neked, Anita, jobb lenne... a köztársasági elnök biztosított, hogy gondodat viseli, míg meggyógyulsz...

Az asszony hirtelen felült. Lázától kipirult arca sápadt lett.

- Hogyan, Giuseppe?! Itt akarsz hagyni?!

A férfi szótlanul, magába roskadva ült. Anita hirtelen ledobta takaróját és halkan, nyugodtan mondta:

- Éva, add a ruháimat...

Éva Pirenelli zavartan hajtotta le szép fejét.

- A ruhákat? Kimostam... és még nem száradtak meg...

Anita kifelé pillantott. Arca hol kipirult, hol elsápadt.

- Nem igaz... ott vannak a szekrényben!

A szekrényhez lépett és gyors, erélyes mozdulattal felrántotta az ajtót. Lázasan sietséggel öltözött. A férfi nem nézve rá, reménytelenül hallgatott.

Éjfél volt. A leghűségesebb harcosok csoportja lövésre kész szuronyos puskájukkal a kézben, lépésről lépésre haladt a sűrű bokros terepen a tengerpart felé. Vaksötét volt. Jobbról-balról az osztrákok, a császáriak tábornözei lobogtak. A csillagokat vaskos, fekete fellegek lepték el. Mennydörgés morajlott. Nagyot lobbant a villám. A zuhogó eső elnyomta a lépések zaját. A bokrok véget értek.

Piero, aki mint a felderítőcsoport vezetője, a rajvonal élén haladt, látta, hogy a tenger szélesen tárul előtte. Az eső elállt. Balra távol, a kicsiny kikötőben néhány bárka és egy nagyobb vitorlás hajó állott. Távolabb valószínűleg az osztrák őrség három tábornöze égett. Piero megállott. Hátrább akart húzódnival a jelentéstételre, de Garibaldi, Cicerouacchio, Anita és Guidobaldo Bagno most tűnt elő a part menti sűrű olajfabokrokból. Garibaldi megvárta, amíg a villám egy pillanatra vakító kék fény lobbanásával letépi az éjszaka homályát, és némán a kikötő felé intett. Halkan rendelkezett:

- Előre! Utánam! Kíméljük a kevés tőltényt! Csak szuronnal!

A villám újra lobbant. A nedves gallyakon pislákoló tábornöznél álló nyolc-tíz katona a tűz fölé hajolva alighanem a ruháját szárították. Az egyik valamiért hátrafordult. A villám nagyot lobbant. A hátraforduló katona hirtelen felegyenesedett.

- Halt! Wer da! - kiáltotta rekedten. A homályból egyszerre félszáz vörösinges bukkant ki. Mielőtt a gúliba rakott puskáik után nyúlhattak volna a többiek, szuronyok szegeződtek a mellének. Csend támadt.

Garibaldi intett:

- Két ember a foglyok őrzésére hátramarad. A többiek utánam a kikötőbe! Negyven ember emeljen torlaszokat a kikötőbe vezető utcákon, hogy védekezhessünk, ha az ellenség meg akarja akadályozni a kihajózást.

Mindenki megmozdult. Piero érezte, hogy most vág arcába a tengerről csapódó nyugati szél. Ha lobbant a villám, egyre közelebb látszottak a kikötőben horgonyzó kisebb vitorlánhajók és a tucatnyi apró bárka. Matteo Barano odafordult Garibaldihoz:

- Vezér... Le kell löni a foglyokat, mert ha szabadon hagyjuk őket, riasztják az üldözőket!

Garibaldi zavartan lepillantott:

- Eh, nem... nem... fel a vitorlásra! Be a bárkákra! Ki a tengerre!... A vitorlás kötélen vontassa a bárkákat...

- Tizenhárom bárkát egy vitorlás? - kérdezte aggódva Cicerouacchio. Garibaldi szélverte tengerészarcán vidámság volt.

- Miért ne? Igaz, az idő viharos, de közeledik a hajnal és a leggyorsabban ki kell jutni a nyílt tengerre...!

A nyugati szél egyre erősödött. A vitorlás veszettül táncolt a tajtékos hullámokon. A kötélén vontatott bárkák sora hol az elején, hol a végén, hol a közepén néha lesüppedt a hullám-völgybe, vagy felsodródott a tajtékozó hullámok tetejére; ilyenkor a kötés pattanásig feszült, az egyik bárka a másikat nyomta a tajtékbá és a halálos rettegés siklott át a rettenthetetlen harcosok csapzott arcán.

Keleten az osztrák partok felől lassan birkózott a fellegekkel a virradat. A vihar hirtelen lecsillapodott. A tajtékos hullámok kisimultak. Déli szél feszítette a vitorlákat, és a kis vitorlás lassan nekifeszült a tengernek: a bárkák sora gyorsan siklott északra, a még szabad Velence felé...

A már harmadik napja alvás nélkül küzdő harcosok úgy érezték, a megmenekülés közel van...

Garibaldi a vitorlás kormányánál állott. Szemét összehúzva figyelt északra. Szélverte tengerészarcán diadal volt. Hallotta, hogy valaki hozzálép. Lassan oldalt pillantott. Éva Pirenelli állott mellette. A leány karcsú, erős, izmos, arányos alakján megfeszült a vörös ing. Dús, éjfékete hajfürtjei vibráltak a tengeri szélben. A férfi önkéntelenül elmosolyodott. Éva arca feszült volt:

- Commodore... vezér... Anita nagyon rosszul van!

A férfi arcáról eltűnt a mosoly.

- Giudobaldo... - intett Bagno felé -, vedd át a kormányt!

...Anita lázasan lihegve feküdt a kicsi kapitányi kabin keskeny ágyán. Nagy, csillogó szeme a férfira szegeződött.

- Giuseppe... rettenetesen szomjas vagyok... vérzem...

A férfi a lányra pillantott. Éva lesütötte a szemét.

- Nincs víz a hajón. Elfelejtettünk a kikötőben vizet felvenni a nagy kapkodásban...

Garibaldi elsápadt.

- Ez az én hibám! - mormogta hirtelen verejtékké vált homlokát törülgetve. Diadalérzete hirtelen eltűnt. Nem mert rápillantani Anita lázas, kicsi arcára, lázasan csillogó szemére... Hallgattak. Az asszony ajkáról gyors, lázas szavak szakadtak:

- Oh, Giuseppe... ne haragudj rám, hogy most annyi gondot okozok neked... de hidd el, nem tudtam Nizzában biztonságban a gyermekeinkkel maradni... mert nagyon szeretlek és féltékeny voltam... Igen... azért mentem Rómába, hogy veled, melletted harcoljak úgy, mint ott a dél-amerikai őserdőben... - aztán halkán, nyugodtan hozzátette: - Tudom, hogy meghalok... ne haragudj, hogy ennyi bajt okoztam neked... Menj vissza a kormányhoz.

A férfi szótlanul ült. Lassan megfogta Anita kezét:

- Nem megyek... Guidobaldo jobb kormányos mint én...

- Parancsnok! - harsant a fedélzeten. - Hajó a láthatáron! Keletről...

Garibaldi rövid ideig úgy ült, mintha nem hallotta volna a kiáltást. Anita görcsösen megragadta a kezét:

- Menj, menj, ha szeretsz...

A férfi szótlánul indult a fedélzetre. Cicerouacchio átnyújtotta a látcsövet. Garibaldi feszülten figyelt. A láthatáron keskeny füstoszlop lebegett.

- Ha észrevesznek, fél óra alatt beérnek... tíz perc alatt szilánkokká ágyúzzák ezt a szép kis hajócskát a bárkákkal együtt. Húzódjunk nyugatra, a part felé... - mormogta kissé megnyugodva a halálos veszedelem árnyékában.

A vitorlás és a bárkák egész nap kedvező szélben siklottak Velence felé. A nap lassan hanyatlott nyugatra, az itáliai partokra. Sötétedett. A szél még mindig jó volt. Cicerouacchio megvárta, amíg a vezér egyedül marad a vitorlás elő részében és halkán kérdezte:

- Mondd csak Giuseppe, ha Velencébe érünk, átveszed a diktátorságot Daniello Manintól? Mert ha nem, akkor úgy járhatsz vele, mint Mazzinivel Rómában, ők csak akkor ruházták rád a diktátorságot, amikor már minden veszve volt...

Garibaldi hallgatott, aztán elfordulva mormogta:

- Nincs víz a hajón... Ki kellene kötni valahol, hogy vizet vegyünk fel. De kockáztathatom-e kétszázötvennyolc harcos életét, mikor a part ellenséges hely?

Cicerouacchio figyelmesen elemezte a választ:

- Nézd, Giuseppe... tudom, mi fáj neked... de én két fiamat hoztam a harcba, s a kisebbik alig tizenhárom éves múlt...

- Az itáliai férfiak korán érnek... - mormogta a másik, aztán halkán hozzátette: - azt kellene tudni, holdas éjszaka lesz-e vagy sem, mert ha nem... akkor talán, félek kimondani, hogy el ne kiáltsam... de ha sötét lesz, úgy lehet, Velencébe érünk, bár az osztrák hajóhad bizonyára elzárja a tenger felől a velencei partokat.

Guidobaldo Bagno lassan felemelte kezét és előremutatott. A tenger síkján keletről az éjszakai párák felett a telihold izzó varázspajzsa emelkedett. Mindnyájan elnémultak.

- A sors ellenünk vet kockát - szólt halkán Cicerouacchio.

Csodálatos holdtölte volt. A tenger felett kékezüsten, mesésen lila párák lebegtek. A szőke, arányos termetű, egész életén át tengerész Tegethoff admirális, öapostoli királyi felsége, I. Ferenc József osztrák császár és magyar király tengernagya a forradalmi, ostromolt Velencét a tengerről elzáró császári hadihajóhad főparancsnoka a mindig nyugodt Szvatopluk Rukovina kapitány és a zömök, hosszú kezű Johann Krk kormányos között állt. Tegethoff kemény tengerészarcán megkönnyebbülés látszott.

- Őcsászári és királyi felsége kegyelme valóban csodálatraméltó... mikor két héttel ezelőtt azt mondtam a rendkívüli kihallgatáson: Felség, miért kell Velencét ostromolni? Felséged egyetlen szavára a hajóhadunk porrá bombázza az egész zsidvasárt... - rövid szünetet tartott, megvárta, amíg a kapitány és a kormányos lelkileg megsemmisül abban a tudatban, hogy maga az elérhetetlen magasságban, a vezérhajón, a tengernagyi lobogót viselő óriás páncélos parancsnoki hídján trónoló admirális szól hozzájuk, rangja mennyei magasságában, az Isten kegyelméből elképzelhetetlenül hatalmas, s nem a népek hebehurgyaságából császárrá, sőt

királlyá lett uralkodóval való beszélgetését közli velük - mire őfelsége így szólt: „S akkor hová mennek a nászutasok?”

Csend támadt. Szvatopluk Rukovina kapitány kívárta a tiszteletteljes csend idejét, aztán meghatottan mondta:

- Admirális úrnak alázatosan jelentem, őapostoli felsége tán még a magyaroknak is kegyelmet ad...

Tegethoff tengernagy elkomorodott:

- Hát ott Magyarországon nehezebb a helyzet... de a lázadók ott sem menekülhetnek, mert őapostoli császári és királyi felsége megengedte I. Miklós orosz cárnak, hogy a magyarok közül a lázadó lengyel vezéreket kihalássa...

Az áhítatos megsemmisülés újra előmlött a kapitány és kormányos arcán. Tegethoff admirális érezte, hogy most tengernagy tekintélyének veszélyeztetése nélkül szólhat.

- Hát az ilyen remek időben nem őrjárat ez, de nászutazás... csak egy szép, fekete hajú itáliai asszonyka kéne...

A kapitány halkán nevetett. A kormányos tiszteletteljesen elmosolyodott.

- Hajó a láthatáron délnyugatról! - csattant hirtelen az árbockosárban álló matróz hangja. Az admirális szeméhez emelte a messzelátót, de a holdfényben nem látott többet.

- Ha megengedi admirális úr, hogy véleményt mondjak... - szólt halkán a kapitány -, mert nekem híres jó szemem van...

Az admirális szótlánul újra a szeméhez emelte a messzelátót, de csak a holdfényben csillogó tengert látta.

- Mondja csak, kapitány... - szólt méltóságteljesen. Szvatopluk Rukovina felemelte a kezét.

- Amott egy kisebb vitorlás vontat kötélén vagy tíz-tíz bárkát. Alighanem az ostromzáron át akarnak Velencébe jutni.

Tegethoff intett:

- Rakétajelzés! Riadó! Riasztjuk a hajóhadat!

A rakéta sziporkázva felröppent. Most már mindenki látta a menekülőket.

- Tűz...! - rendelkezett az admirális.

A tenger felett előmlött a holdtölte kozmikus pompája. A vitorlák megteltek súlyos óarany fényekkel. A hajó hullámokon sikló árnyéka, ahogy emelkedett a hold s nőtt a fény, egyre súlyosabb, bársonyfekete lett.

A tizenhárom bárka egyenletesen siklott előre a kis vitorlás kötélén. Elöl, egészen alacsonyan fények lebegtek.

- Az talán már Velence... - mormogta megkönnyebbülten Cicerouacchio és görcsösen szoritotta magához két fiát. A fények gyorsan közeledtek. Hirtelen ágyúlövés dörrent. A gránát sívítva vágódott a vízbe a vitorlás előtt.

„Megállni” - vibrált a fényjelzés.

- Osztrák hadihajók! - szállott a megdöbbenés a már-már menekülést remélő harcosok ajkáról. A szinte nappali világosságban már látszott a feljűk törő hajók körvonala. A

hajóágyúk újra megdördültek. Az ágyúgolyók alacsony célzással pásztázták a tengert, a kötélén vontatott bárkák sorát. Garibaldi, aki a kormánykeréknél állott, hevesen intett:

- Riasszuk el őket! Minden bárkáról puskatúz! Rajta!

A fegyverropogás visszhangosan recesent az éjszaka kristálytisza csendjében. A torkolat-tüzek nagyot lobbantak az éjszakában. Az osztrák hadihajóról rakéta szállott.

- Riasztják a Velencét elzáró hajóhadat... - morogta a szálas, erős Ugo Bassi ezredparancsnok, aki hallgatózza figyelt a messzeségbe. A felcsapó rakéta fénye újra feltépte a félhomályt. Északról a közeledő osztrák hajók kettős lámpafényei derengtek. Az ágyúk torkolattüzei egész közel lobbantak. Mindenki látta, hogy a tizenhárom bárkát vontató kis vitorlást mindjárt utoléri és szétágyúzzák. Matteo Barano, aki a negyedik bárka parancsnoka volt, körülpillantott:

- Harcosok! Ha továbbra is kötélén vontatjuk magunkat, egykettőre utoléri és elfogják a vezérvitorlásunkat az osztrák hadihajók... Az ostromzár miatt nem tudunk bejutni Velencébe. Vágjuk el a vontatókötelet, és ki a partra!

- Úgy van! - hallatszott a válasz. Matteo kardja megvillant. A kötélcsálak felborzolódva hasadoztak. Matteo kardja újra megvillant, a kötélszakadt.

- Evezőkhöz! Ki a partra! - vezényelte. A bárkák a part felé fordultak. A kis vitorlás a három maradék bárkát vontatva, megkönnyebbülten siklott tovább... Az üldöző hadihajók fényei széles körbe kerítették be a menekülőket. Keletről a virradat derengett. A bárkákból puskatúz ropogott.

A rövid, augusztusi éjszaka félhomálya szétfoszlott. Gyorsan virradt. A kis vitorlást nyolc osztrák hadihajó vette üldözőbe. A gránátok sivitva tépték a vitorlavásznat, szaggatták fel a fedélzetet... Garibaldi hátrafordult:

- Ki a partra!

- De hiszen a partot végig az üldözők tartják megszállva...! - kiáltott fel akadozva Cicerouacchio. Garibaldi komoran nézett előre, a kormánykereket forgatta.

- Akárhogy is, itt tíz perc alatt szétágyúznak minket, s mindenki a tengerbe vész...!

- Így igaz! - helyeselt a hallgatag Ugo Bassi. - Ha szárazföldön fognak el, legalább nyolc-tíz nappal tovább élünk, míg a császári generálisok hadbírósa felakasztat vagy föbe lövet! Nyolc-tíz nap! Komoly érték, cimborák! Komoly érték...

A kis vitorlás és a három bárka nekifutott a lankás, homokos partnak. Garibaldi megvárta, amíg a harcosok kiugrálnak a bárkákból.

- Hallottam az ágyúszót... tudtam, hogy Velencébe tartasz... Idejöttem a lovakkal! Milyen szerencse, hogy rád találtam.

Garibaldi feltekintett.

- Vittellozzo, öreg cimborá, hát itt vagy? - hangja megremegett. Vittellozzo sebhelyes, barna arcán öröm volt.

- Otthagytam a lovakat a bokrok mögött...

Cicerouacchio mozdulatlanul állott a rászegeződő puszkák előtt. Két fiát magához szorította. Hangja élesen csendült.

- Nem félem a zsarnok hatalmát! Szívesen halok meg a szabadságért... de a fiaim... a fiaim! Bírósági tárgyalást kérek!

A katonákat vezető magas, daliás magyar tiszt, aki megátalkodottan szolgálta a császárt, intett. A kivégzőszakasz sortüze megdördült... Cicerouacchio és a nagyobbik fia vérbe borulva roskadt össze. A kisebbik mozdulatlanul, megdermedve a halál-látásban, halkan szipogva állott. A tiszt a kivégzőszázad felé fordult:

- Mi az?! Vajszívetek van? Kuttyák! - odalépett a fiúhoz, halántékára nyomta a pisztolyt és meghúzta a ravaszt.

Garibaldi és kísérői egy szegény parasztviskóban találtak menedéket.

- Vízet kérünk... - mormogta zavartan a férfi. - A feleségem...

Anita érezte, hogy a vízzel teli cserépkorsó ajkához ér... Mohón ivott. Visszahanyatlott a fekhelyére. Különös, csendes nyugalom szállta meg.

- Orvost! Orvost...! - hallatszott egészen közlelről, de a hangok egyre távolodtak. Minden kihuny. A férfi zokogva fedte el arcát. Éva Pirenelli odalépett és mellén összetette a halott könnyű, apró kislánykezét.

- Jönnek! - riadt a hír. Vittellozzo, a régi bajtárs, odahajolt Garibaldi füléhez:

- Siess, vezér, ha itt maradsz, bajt hozhatsz azokra, akik oly szívélyesen fogadtak. Siess... Mi majd eltemetjük Anitát...

A férfi könnyű, halálos csókkal csókolta le Anita hűvös ajkát. Felegyenesedett. Kint a forró augusztusi éjszaka homálya borított el mindent. A régi bajtárs előremutatott:

- Látod Giuseppe azt a tüzet a hegyoldalon? Veszély jele az! Oda ne menjünk...

A hazafiak mindent megtettek, hogy megmentsek az immár oly híres szabadsághóst. Garibaldi falutól faluig vándorolt. S olykor egy éjszaka többször is változtatta tartózkodási helyét, hogy meneküljön a könyörtelen üldözők elől, akik már-már elérték. Harminchét napi út után jutott fel Genovába... Itt rögtön letartóztatták.

- Csak elárvult gyermekeimet akarom meglátogatni Nizzában... - mondta a körülötte rajzó piemonti csendőroknak. Az öles termetű, nagy bajuszos csendőrezredes habozott:

- A király öfelsége kormánya számúzta önt, tábornok úr... - mondta érdesen, de nem tudta elnyomni áhítatát, mely a híres szabadsághős, a római köztársaság forradalmi diktátora láttára elfogta: - Igen, tábornok úr... a kormány számúzta önt, mert idegen államban, a Római köztársaságban, katonai szolgálatot vállalt, s így elvesztette piemonti állampolgárságát... - aztán megenyhülve folytatta: - Huszonnégy órát adok önnek, hogy Nizzában gyermekeit meglátogassa, de mindenképpen el kell hagynia Itália területét...

Kint, a csendőrség nagy, sárga épülete előtt lelkes tömeg szorongott.

- Evviva Garibaldi! - harsant be a nyitott ablakon ezrek üdvívalgása. Az öles termetű, nagy bajuszos csendőrezredes zavartan mormogta:

- Hova akar távozni, tábornok úr?

Garibaldi sápadtan, összetörve hallgatott:

- Hova mehetnék? Franciaországba: nem... Itáliába: nem... Hispániába: nem... - aztán felélénkülve hozzátette: - talán Afrikába, Tuniszba... ott sok olasz él.

Forró augusztus vége volt. Az Appenninek vad, kopár bércei iszonyú hőségben izzottak. A rejtőzködők a messzi síkság felé figyeltek. Éva Pirenelli paraszti ruhában húzódott az árnyékba.

- Nem maradhatunk a hegyekben... - szólt újra meg újra halkán, makacsul Piero Ordolini. - A harcnak vége. Vesztettünk... Menjünk Padovába... a szüleim, úgy lehet, befogadnak.

Éva rápillantott:

- Téged lehet, Piero... de én szegény lány vagyok, engem... nem.

Piero zavartan lepillantott:

- A te vagyonod: a szépséged, az ifjúságod... Szüleim örülnek majd, ha visszatérek, mert halottnak hisznek... és engedékenyebbek lesznek.

Csend támadt. Matteo Barano komoran meredt maga elé:

- Én a hegyekben maradok, míg új forradalom vihara kél... Az Appenninek vad, kopár bércei évezredek óta menedékei voltak mindenkinek, aki üldözött volt... és a lány felé fordult:

- Nem kívánhatom, Éva, hogy itt maradj mindig halálos veszedelemben, éhségben, nélkülözésben... Most én is azt mondom neked: menj Padovába, és légy boldog... - hangja elcsuklott.

- De ne feledd, hogy szeretlek...

Éva lehajtotta fejét. Latin ifjúságának pompájában ült a forró mészkőszikla ormótlan trónusán.

- Fiam! Édes fiam! Csakhogy itt vagy... Hát lehetséges ez? Hát elképzelhető?!

Piero zavartan tűrte, hogy megtapogassák, csodálják, becézzék, mint aki a halálból tért vissza. Az anyja zokogott. Az apja sűrűn pillantgatott félre az ablak felé, hogy elfojtsa könnyeit.

- Az a fontos, hogy ez a szörnyű forradalmi kaland jól végződött... - szólt Adriano Ordolini, és várakozva pillantott Éva felé, aki kissé hátrábbhúzódva hallgatott. Piero elértette pillantását:

- Apám, ez a menyasszonyom... Éva Pirenelli, aki száz veszélyen át mellettem volt...

Az apa habozott. Az anya átölelte Évát:

- Kislány,... drága, kedves kislány... hát igaz ez? Ha igaz, mi nem akadályozzuk meg Piero boldogságát...

Éva most pillantott fel. Hosszú szempillás, nagy, zöldes csillagszemében hála volt:

- Sosem hittem volna, hogy önök engem befogadjanak... - szólt őszintén, egyszerűen. Piero feléje fordult örömtől szédelegve:

- Látod, Éva, ilyenek a szüleim... Látod, mondtam...

Adriano Ordolini elmosolyodott:

- Szerencsés fickó vagy, Piero, hogy ezt a világszép kislányt választottad - mormogta fejét rázva és jóakarató gúnnyal hozzátette: - Szeressétek egymást! Ne törődjetek semmi gonddal! Majd dolgozok én... - átölelte könnyedén a feleségét és halkán mondta: - Ne sírj, Theodora... Ne lássák meg a kisírt szemedet, mert még gyanút fog valaki... A fiatalok esküdjének össze

rendesen, egyházi esküvővel, és menjenek ki a városon kívüli villába. Ha nyolc-tíz hónapot átvészelnék... utána már unokánk is lesz, igaz, kislány?

Éva erős, piros ajkán mosoly futott keresztül. Lehajtotta fejét, és halkán, kicsit gúnyosan, önmagát gúnyolva mondta:

- Rajtam nem múlik...

Garibaldi nem maradt sokáig Tuniszban. A hatóságok itt is ellene fordultak s visszatoloncolták Piemontba. Egy kicsiny szigeten, a Maddalénán, Szicília közelében tették partra. De Viktor Emmánuel, Piemont királya, ehhez sem járult hozzá, ezért Garibaldit az angol Gibraltárba szállították, ám a hatóságok itt is felszólították, hogy hat napon belül hagyja el a várost. Tangerbe szállították, ahol a piemonti kereskedelmi konzul vendégszerető házában végre megpihenhetett. De nem akarta hosszú ideig igénybe venni a konzul vendégszeretetét. Bajtársai gyűjtést rendeztek számára, és Garibaldi az Egyesült Államokba ment, hogy visszatérjen a régi foglalkozásához. Összegyűjtött pénzből kis hajót vásároljon, s ismét tengerész legyen.

Az úton azonban kiújult a reumája, s hosszú ideig tehetetlenül hevert ágyában. New Yorkban kiderült, hogy az összegyűjtött pénz nem elegendő hajóvásárláshoz.

Egy olasz gyertyagyárban kapott munkát.

A munka egyhangú volt, s ezt nem bírta. Kiment a kikötőbe, hogy az ott horgonyzó hajókon munkát keressen.

Komor, ködös nap volt. Északról, az óceán felől néha élesen vágott a téli szél. A New York-i kikötőben horgonyzó hajók sora mintha a végtelenbe nyúlt volna a köd fakó takarója alatt.

Lassan indult a rakpart mentén. Az egyik kopott, tépett vitorláshajóról dallamosan itáliai szitkok pattogtak.

Garibaldi közelebb ment. Várt. A hajó fedélzetére vezető deszkapalló elején felbukkant egy férfi ködbevesző alakja.

- A kapitány a fedélzeten van? - kérdezte tőle izgatottan.

A tengerész heves kézmozdulatokkal repített szitkokat valahová hátra, mintha nem hallotta volna a másik szavát, aztán hirtelen odalépett a hajókorláthoz:

- Én vagyok a kapitány! Mi dolgod van velem?

- Munkát keresek...

- Munkát? Az van elég, csak ember legyen, aki kiállja...

Giuseppe vállat vont:

- Hát én kiállom... Voltam én már kapitánynál is nagyobb rangban.

A másik gögösen legyintett:

- A rang az csak cafrang, édes egy komám, ha jól megforgatja a vihar ezt a rozzant úszó koporsót!

Giuseppe legyintett:

- Bírom én a vihart...

- Merre hajóztál?

Garibaldi gondolkozott, melyik országot nevezze meg, aztán rávágta:

- Dél-Amerika... Rio Grande do Sul partjainál... La Plata folyamán is hajóztam...

- Miért nem maradtál ott? - gúnyosan nevetett. - Nem enyves a kezed, pajtás?

Giuseppe úgy tett, mintha nem hallotta volna a másik gyanakvó durvaságát:

- Elmentem egy kicsit Itáliába... az anyámat meglátogatni.

- Mikor volt az?

- Ezernyolcszáznegyvennyolc elején...

A kapitány hümmögve bólogatott:

- Na persze! Most már tudom is, miért koldulsz te itt munkát a kikötőben... Mit csináltál? Öltél? Raboltál? Fosztogattál? Mi?! Nem, barátom, nekem ingyen sem kellesz, még hogy mindenféle lázadó anarchista bomlassza a legénységemet...!

Giuseppe reménytelenül sóhajtva elfordult. A kapitány áthajolt a hajókorláton:

- Várj csak, koma! Értesz te a vitorla kezeléséhez?

A másik visszapillantott.

- Értek hát... - szólt önérzetesen.

- Na, akkor gyere a fedélzetre, vedd fel a középső árboc nagy vitorláját, aztán rögtön vond is be, mert mindjárt nekivágja a szél a hajót a rakpartnak.

Giuseppe felélénkülve sietett át a hajóhoz vezető egyenetlen pallón. A kapitány felfelé intett:

- Na, csak hadd lássam... Ma már egyre kevesebb a vitorlamester, amióta ezek a csúf, bűdös gőzösök teleköpködik a világot szénfüsttel... Ebben a vízben itt, New York kikötőjében minden hal elpusztul az olajos, szennyes vízben...

Giuseppe udvariasan megvárta, amíg a kapitány befejezi elmefuttatását, aztán parancs nélkül pontos, gyors mozdulatokkal kúszott az árbocra vezető kötélletrán. Hirtelen úgy érezte, hogy a levertség, a reménytelenség valahol lent marad a fedélzeten. A vitorla kibomlott. A kapitány elégedetten bólogatott.

- Jó... jó... Még egy-két gyakorlat, és kiváló vitorlamester lehetsz...

Megvárta, amíg a másik bevonja a vitorlát és leér, aztán cézári mozdulattal intett:

- Na jó, gyerünk, töltsd ki a hajónaplót... de... - emelte fel figyelmeztetően ferde körmű ujját -, de itt nálam a legkisebb lopásért háromnapos fogság a fedélzet alatt, a patkányok között... Értve?!

Giuseppe egyenesen, katonásan állott.

- Gyere utánam... - intett a kapitány. - Hogy is hívnak?

Giuseppe habozott.

- A nevem? - töprengett, aztán kimondta a régi összeesküvő fedőnevét: - Giuseppe Pane.

- Hol születted?

- Nizzában...

A kapitány szerette volna megmutatni, hogy figyelni az itáliai eseményeket.

- Nizzában? Mint Garibaldi vagy az argentinai diktátor, Rossas?

Giuseppe hallgatott. A kapitány figyelmeztetően felemelte kezét, amikor a kabinjába vezető rozzant falépcsőn lefelé indultak:

- Vigyázz, mert beütöd a fejedet ebben a deszka-mennyezetbe...

Giuseppe érezte, hogy a feje máris beleütődött az alacsony mennyezetbe. Halkan káromkodott.

- Hová vitorlázunk? - kérdezte sajtó homlokát simogatva, s bánta, mikor arra gondolt, hogy a felvétel előtt ezt nem kérdezte meg.

A kapitány büszkén kiegyenesedett:

- Bizony elég messze, kisöcsém... - szólt kedvenc szójárásával, mert véleménye szerint úgy gyakorolta a hatalmat a legénység felett, mint szigorú, de igazságos apa. - Majdnem egész Dél-Amerikát megkerüljük, és úgy jutunk el Peruba... Lima kikötőjébe.

Garibaldi lehajította fejét:

„Minél messzebb a zsarnokság diadalától, minél messzebb a vesztes csatáktól...” - derengett fel erőtlenül, de mégis súlyosan a gondolat. A kapitány kézzel-lábbal magyarázta hajója tulajdonságait, dicsérve a rongyos vitorlákat, a rozzant hajó szilárdságát, a rogygyant vitorlarudak hajlékonyságát.

És újra kitárult előtte az óceán végtelenje! Lassan elmaradt a fojtó, hűvös köd, a lelket didergető északi hideg. A hullámok áttetszővé váltak. Újra hajózott átszelve az Egyenlítőt, s ismét megrészegült a trópusi óceán kábító pompájától... A csillogó mélységben most is, mint akkor, szivárványszínű apró halak raja lebbent, aztán villámgyorsan suhant egy nyolcméteres tigriscsíkos óriás cápa...

Egyszer csak a parancsnoki hídon együtt állott a kormánykerék mellett a kapitánnyal, aki odamutatott, ahol a fellegek kéklettek a láthatár szélén:

- Az ott Szent Julián-öböl, ahol a hős Magalhães telelt a hajóival...

A trópusi óceán harsogó színei lassan halványultak el, a tenger ismét szürke, ködös lett. Giuseppe felcsillanó szemmel nézett a távolba. Szerette volna megmutatni a kapitánynak, hogy nem járatlan a tengerészet hagyományaiban, és halkán mondta:

- Hát igen, öt hajóval indultak el Hispániából a Guadalquivir torkolatából, és kétszázhuszan voltak a fedélzeten... de közülük csak egyetlen hajó tért vissza, tizennyolc emberrel... El Cano kapitány vezetése alatt...

A kapitány szótlanul rágta a pipáját. A hajó egyre közeledett a parthoz. A vad meredeken, a fellegeken túl felszökkenő sziklafalon egyetlen keskeny átjáró nyúlt... Két partján roppant jégárak villódzottak a nap erős sugárzásában, és nyúltak le a sziklafalakkal körülvett, teljesen mozdulatlan, koromfekete vízbe.

- Ezt az átjárót a nagy Magalhães fedezte fel - szólt Giuseppe áhítattal.

A hajó az alig észrevehető szélben siklott a sima, fekete vízen. A gleccserek örök jege felett halálosan hűvös szivárványok párhuzamos, kék-zöld-arany ívei lobbantak fel hangtalan örvényléssel...

A hajósok - a régi vitorlamesterek tudománya után - mesteri fogásokkal vezették a hajót a jégárak mellett, az acélszürke gránitfalak között az éjsötét vízben. A gleccserek feltorlódtak, a tengerszoros mintha bezárult volna előttük, aztán hirtelen nyíltak meg az égbe nyúló hegyek, és bukkant fel a Csendes-óceán végtelen tükre. Mindenki megkönnyebbülten fellélegzett...

Mikor Lima kikötőjébe ért a hajó, a tengerészek a kocsmák felé zúdultak. Ő nem szállt ki. A hajó oldalának támaszkodva nézett maga elé.

- Giuseppe, öreg cimbor! - harsant feléje a partról.

Garibaldi felpillantott. A partra kivetett palló túlsó végén régi nizzai ismerőse, gyermekkori, hűséges jó pajtása, Pedro de Negri állott testesen, megkopaszodva.

- Mit csinálsz itt, Pedro? - kérdezte nem túl barátságosan.

A másik hívogatóan intett széles karimájú sombrerojával.

- Remek üzleteket a bányákkal. Most éppen kapitányt keresek nyolcszáztonnás hajómra a *Carmenre*. Ezüstöt és búzát szállítana Kínába, Kantonba...

Garibaldi lehajtottá fejét. „Kína... Kanton... micsoda mérhetetlen távolság... de nem baj, minél messzebb a zsarnokságtól, annál jobb...”

Pedro de Negri szívélyesen integetett:

- Gyere csak, gyere... nem kocsmába viszlek, éppen hogy a házamba... Igen, magamhoz hívlak... - és mikor Giuseppe leért, szívélyesen karonfogta. - Nahát, hogy örülök! Nem tudtam, kire bízom a hajómat, gondold csak meg, innen Kína, vagyis Kanton kereken száz nap, ha kedvező az időjárás...

Giuseppe hűvösen nézett maga elé:

- Ha éppen ez a kívánságod, vállalom a kapitányságot a hajódon... - és hirtelen lobbanó kíváncsisággal kérdezte: - Mi a hír... te biztosan olvasol újságot... Mi hír Rómából, Itáliából?

Pedro de Negri vállára tette a kezét:

- Itáliában még mindig dühöng a reakció, Rómában a forradalmi szenátus egyetlen halálos ítéletet nem hozott... a római köztársaságot megdöntő, megszálló csapatok ezzel szemben három hónap alatt kétszázhatvankettő halálos ítéletet hoztak... - és elkomorodva legyintett. - Örülhetsz öreg cimbor, hogy csodával határos módon sikerült megmenekülnöd... - hevesen legyintett. - De hagyjuk ezt... Majd meglátod, milyen bájos fiatalasszonyka a feleségem... Nem engedi meg, hogy magam vezessem a hajómat, mert attól tart, hogy minden kikötőben lenne egy szépséges asszonyom... - szomorúan mosolyogva legyintett. - Pedig eljárt felettem is az idő, csak árnyéka vagyok a régi, viharban helytálló tengerésznek... - aztán felvidulva fordult Giuseppe felé: - Hanem a bányák szépen fizetnek, nem panaszkodom... - Balra mutatott, ahol a kikötőben álló hajók között egy öblös, vaskos, háromárbocos vitorlás horgonyzott:

- Az a *Carmen*... Ennek lesz te a kapitánya... Csak a legénységre vigyázz! Csupa hétpróbás vagány... - emlékeiben kutatva halkán felnevetett: - Na, de téged sem kell féltetni... Kemény öklöd van... emlékszem... - a beszéd mint halkán csobbanó patak csurrant, görgetve az emlékek tarka kavicsait...

És ismét kitárult előtte a végtelen Óceán. Örökké derült égében nem kelt vészthozó viharfelleg... A legénység szinte munka nélkül heverészett a fedélzeten, sütkérezve a

kellemes, nem túl forró napfényben. Március tizenkilencedike volt. Gyönyörű lágy, trópusi nap. Szent Józsefnek, az Egyház védőszentjének ünnepe, melyen külön kupa bort kapott mindenki.

Giuseppe felszólt az alacsony, széles vállú kormányosnak, hogy vigyázzon, és lement a kapitányi kabinba. Határozatlanul nyúlt a hajónapló felé, de hirtelen érezte, hogy a kék ablakon át besurranó lágy szellő könnyű álmoságot kelt. Összecsukta a zöld fedelű hajónaplót és végignyújtózott a nem éppen széles, de aránylag kényelmes kapitányi függőágyban. Az álom hirtelen mindent elborított színesen lebbenő leplével... A színek hirtelen megnőttek Nizzai gyermekkorából ismerős apró, kecses, házak bukkantak fel a pálmák alatt... Gyászszalag lebbent, egyre szélesebbé vált, mint a tengerbe ömlő folyam. A pálmák alatt gyászmenet sötétlett.

Anyám! - hördült fel, s szemét elborította a keserű férfikönny... Riadtan felegyenesedett. Minden csendes volt. A Carmen vitorláját kifeszítve szinte hangtalanul siklott az óceán tükrén. Giuseppe zihálva törülgette hidegverejtékes homlokát:

- Anyám... Eh, haza kell menni Nizzába... megnézni legalább, mi van az anyámmal, gyerekeimmel...

A nyolcvanhárom napig tartó út alatt és visszafelé Limába is, példásjártasságot mutatott a kapitányi dolgokban. Mikor megérkezett Limába, a legnagyobb hajózási vállalatok ügynökei érdeklődtek utána... Garibaldi a legkedvezőbb ajánlatot választotta: az ezerkétszáztonnás *Cammonwoolth* háromárbcossal színes szállítania Londonba. Ezernyolcszázötvennégy februárjában érkezett meg... s érezte hogy a Londonban élő emigráns forradalmár vezérek érdeklődése teljes erővel a római köztársaság egykori diktátora felé fordul.

Az Egyesült Államok nagykövete, mivel Garibaldi amerikai útlevéllel hajózott, meghívta vacsorára, melyen ott volt az európai forradalmi száműzöttek szinte minden vezetője: a magyar Kossuth Lajos, az orosz Alexandr Ivanovics, Gerzen, a francia Lodru Rollin, az itáliai Mazzini és Orsini és a velencei köztársaság egykori elnöke, Daniello Mani.

A vita lassan indult meg, ám idővel egyre hevesebbé vált.

- Míg ön a világtengereket járta, számtalan fontos esemény történt - magyarázta halkán, de fölényesen Mazzini. - Károly Albert piemonti király kormánya helyett - mely önt annak idején halálra ítélte - Viktor Emmánuel lépett a trónra. A király új miniszterelnöke gróf Camillo Benso de Cavour meglehetősen reakciós, de azért éppen úgy ellenfele az osztrák császárnak, mint IX. Pius pápának...

Garibaldi szeme felcsillant.

- Nagyszerű! Ha Viktor Emmánuel miniszterelnöke, Cavour komolyan akarja az itáliai egységet, segíteni kell neki... persze megőrizve a magunk cselekvési szabadságát is... - Látta, hogy Mazzini elsápadt hirtelen lobbanó haragjában és csillapítóan hozzátette - Viktor Emmánuelnek, illetve a piemonti királyságnak mindig képzett, kitűnő hadserege volt... Én köztársaságpárti vagyok, és úgy gondoltam, ha már ez a történelmi kép először Itália egységéért kell megküzdeni, aztán a köztársaságért...

- Ha így gondolkodik, ön a királyság kengyelfutója is lehet.

- Minél egységesebb Itália, annál biztosabb, hogy köztársaság lesz... - kezét figyelmeztetően felemelte. - Persze, ki kell választani a legmegfelelőbb történelmi pillanatot.

Mazzini keskeny, sápadt arcából csak nagy, szürke szeme tüzelt:

- Ez a pillanat eljött... Én megszervezem az itáliai száműzötteket, ön pedig vezesse Sziciliába őket, ahol minden forrong. Egyetlen szikra és Itáliában vulkanikus erővel tör fel a nép haragja zsarnokai ellen... Legyen ön ez a szikra, diktátor...

Garibaldi szemében megcsillant valami, aztán leverten sóhajtott:

- Eh, ne küldjük a biztos halálba ifjúságunk színe-javát... Rendezni kell a kapcsolatokat az új királlyal és miniszterelnökével, ezzel a Cavourral. - Ránctalan, hirtelen lobbanó feszültségtől sápadt arcán átrezsent a közvetlen, gyors cselekvés vágya.

Mazzini felvetette fejét:

- Milyen kapcsolatunk lehet nekünk egy zsarnokkal és jószágigazgatójával? Itália soha nem mehet azon az úton, melyen ők haladnak.

Garibaldi homlokát ráncolva figyelt:

- Viktor Emmánuelnek kitűnő, bár az osztrákokénál sokkal kisebb serege van... Nélkülözhetjük-e ezt az erőt, ha komolyan akarjuk Itália felszabadítását a Habsburgok uralma alól? Ne felejtse, a nagy Napóleon mondta ezt az egyszerű őrmesteri bölcsességet: „Egy zászlóalj az egy zászlóalj... de két zászlóalj az már két zászlóalj...”

Mazzini ideges fölényel legyintett:

- Eh, egy zászlóalj, két zászlóalj... verjük félre a harangokat, szólítsunk fegyverbe minden itáliait és a népből oly seregek támadnak, amelyet még nem látott a világ a nagy francia forradalom óta!

Garibaldi szólni akart, de a másik fölényes mozdulattal leintette:

- A diadalra kész nép oly zászlóaljokat állít talpra, melyek legyőzhetetlenek, mint a nagy korzikai ama rongyos batallionjai, melyek kikergették az osztrák császár generálisait Itáliából...

Buchanan, az Egyesült Államok londoni nagykövete most hozzájuk lépett.

- Hallom, tábornok úr - szólt Garibaldihoz fordulva -, hogy Ön útlevelet kért a piemonti királyságba, hogy meglátogassa elárvult gyermekeit... Mi eljártunk ebben az ügyben, hisz Ön amerikai útlevéllal utazott, tehát tulajdonképpen amerikai állampolgár... A piemonti király miniszterelnöke, Camillo Benso de Cavour először mereven elutasította az indítványunkat, aztán engedélyezte a visszatérését azzal a feltétellel, hogy békésen visszavonul szülővárosába, Nizzába a családjával együtt és tartózkodik a köztársaságpárti köröktől...

Mazzini sápadtan meredt rá. Hirtelen megfordult és gyors, majdhogynem futóléptekkel elhagyta a termet. Buchanan nagykövet meghökkenve nézett utána.

- Azt hiszem, hibát követtem el, mikor Mazzini úr előtt beszéltem erről az útlevelügről - szólt zavartan.

Garibaldi a fejet rázta:

- Nem, nagykövet úr, nem. Mindenáron Nizzába akarok menni az anyám sírjához, és törődnöm kell a gyermekeimmel is.

Buchanan az arckifejezését figyelte, a hanghordozását, de nem érzett semmi diplomáciai ügyeskedést.

- Nizza az ön szülővárosa. Oly sok szenvedés és üldöztetés után jót tesz önnek, ha hazalátogat.

Garibaldi szürke szemében hirtelen felcsapó vágyakozás volt.

- Már régen elhatároztam, ha tízezer lírám lesz, veszek magamnak egy szigetet... Most kaptam a hírt, hogy a fivérem, Felice, nemrégien elhunyt valamilyen bélbántalomban és harmincötezer lírát hagyott rám, sőt jelentékeny összeget folyósítottak az Egyesült Államokból is a kapitányi szolgálatomért. Ismerem a Szardínia közelében lévő kis szigeteket, s úgy gondoltam, hogy Caprera-sziget egy részét megvásárolom... Caprera éghajlata kedvező számomra, a hatalmas gránitsziklák visszaverik a napsugarakat, és ez jól tesz az átkozott reumám ellen.

Buchanan barátságosan bólintott:

- Tegye meg tábornok úr, tegye meg, és nyugalmat, soha nem érzett fenséges, olymposzi nyugalmat talál Caprerán.

Alexandr Ivanovics Gerzen még ereje teljében lévő ember volt. Évek óta az orosz cári önkény elől Londonba menekült üldözöttek, politikai emigránsok elismert vezére. A *Kolokol* - Harang - című lapot szerkesztette, melyet igen nagy példányban csempészték át a határon, illegálisan, főleg a külföldet járó kozmopolita orosz főnemesek, s állítólag II. Sándor cár íróasztalára is eljutott egy-egy példánya. A cár buzgó olvasója volt a lapnak, bár a legszigorúbban megtiltotta, hogy a lap a nép közé jusson. Gerzen mint korának nagy világforradalmárai, Bakunin, Kropotkin, a fiatal Marx, a nála is ifjabb Engels, Kossuth Lajos nagyon közel állott az itáliai, a lengyel, a francia emigráns csoportokhoz, de legjobb barátja mégis Mazzini volt, a száműzött itáliai köztársaságiak nagy szellemi vezére.

Ezen a napon Leon Zakrzsewszky lengyel politikai üldözött főnemes Temze-parti ódon palotájában gyűltek össze, melynek egyik emeletén régi angol arisztokrata házaspár lakott. Csendes nyári délután volt.

Alexandr Ivanovics Gerzen az asztalra kiterített *Kolokol* még friss szedését mutatta. Kossuth Lajos, Garibaldi, Mazzini és a mindig heveskedő lengyel száműzött, Leon Zakrzsewszky feszülten figyeltek. Gerzen megsimogatta vaskos, szőke bajuszát, és az asztal felé intett állával:

- A mai vezércikkben arról írok, hogy Európa rab népeinek, az itáliaiaknak, magyaroknak, lengyeleknek, és a szultán igája alatt raboskodó szerbeknek, románoknak, albánoknak, bolgároknak egyszerre, egyesült erővel kell fellépni elnyomóik ellen, s elsöpörni a cárt, a szultánt, az osztrák császár önkényuralmát, hogy egész Európa, az egész világ egyesüljön az emberiség nagy, dicső testvéri köztársaságában...

Csend lett.

- De hol kellene megkezdeni ezt a világharcot a zsarnokság ellen? - kérdezte fellelkesülve a fiatal, izgága Leon Zakrzsewszky.

Mazzini felemelte kezét:

- Csakis Itáliában. Felszabadítani az egész félszigetet, aztán átlépve az Adriai-tengeren, Dalmácia elfoglalásával betörni a láncát csörgető, oly hősi magyar nép földjére, onnan a Balkánra, megdönteni a szultán európai hatalmát, majd Galícián át betörni Lengyelországba, és támogatni az orosz demokratákat, hogy megdöntsék a cári önkényt...

Garibaldi, aki hivatásos katona volt, halkán köhintett:

- Valóban csodálatos, nagy, titáni álmom a diadalmas szabadságról, de ki lenne fővezére a világhadseregnek?

Mély csend támadt. Gerzen éles, kék szeme mindentudóan megcsillant:

- Erről később dönthetnek a szabadságukért küzdő népek oly sokat szenvedett vezetői...

Garibaldi nyugtalanul megmozdult.

- Én úgy gondolom, hogy a háború Európa zsarnokai ellen legyen gerillaháború, a felfegyverzett nép igaz küzdelme: Itáliában fel kell fegyverezni a népet, induljon meg a gyűjtés, hogy egymillió puskát adjanak a felkelőknek...

Ismét csend támadt. Mazzini idegesen legyintett, mert úgy érezte, hogy ötletével honfitársa megelőzte őt:

- Milyen sikere lehetne ezeknek a szedett-vedett gerilláknak a káplárok vasvesszejével összekovácsolt, harcedzett, császári ezredek ellen, melyek leverték az 1848-as európai forradalmakat?

Garibaldi hevesen intett:

- Az európai forradalmat az egész emberiség szabadsága nevében százszor is újra kezdhethetjük... - mellére csapott és gögösen mondta: - Én, aki a forradalmi Róma diktátora voltam a nép akaratából, biztosíthatom Önöket, polgártársak, hogy az egymillió puskát egymillió elnyomott ragadja meg, hogy diadalmas harcban felszabadítsa az egész emberiséget!

Kossuth Lajos, Magyarország száműzött és halálra ítélt kormányzója, aki daliásan, kissé színpadiasan bordópiros bársonyruhában, gögösen elkülönítve magát a nagy, csúcsíves ablak előtt ült trónusszerű székén, halkán mondta:

- Magyarországon lehetetlen gerillaháborút viselni, mert a nagy magyar Alföldön nincs rejtkehely, a hegyekben pedig ellenséges érzelmű nemzetiségek élnek, melyek 1848-ban is fellázadtak a magyar kormány ellen, és aligha támogatnák politikai, sőt hadászati célkitűzéseinket...

Gerzen tiszteletteljesen, szívélyesen figyelte a magyar száműzött kormányzó kitűnő angol beszédét. Az angol újságok sokat írtak Kossuth amerikai útjának kápráztatóan fergeteges sikeréről.

- Az itáliai királyság nem számos, de kitűnő hajóhaddal rendelkezik, mellyel át lehet törni az Adrián, és felszabadítani az osztrák császár birtokában lévő Dalmát tengerpartot, mely az egész Balkán-félsziget és Magyarország, majd Lengyelország felszabadításának mintegy talpzata lehet. Előbb persze nagy, látványos győzelem kell az osztrák császári hajóhad felett, mely jelenleg uralja az Adriai-tenger magyarországi és balkáni küszöbét...

A vita néha felviharzott, néha egyenletessé vált, érvel, ellenérvel, néha hevesen felcsapott, néha hirtelen elakadt és a gondolatok erőtlenül szétfoszlottak.

Gerzen sóhajtva intett a nyomdalevonatokért jött nyomdásznak, hogy szedje össze a Kolokol asztalra kiterített levonatát, és körülpillantva, kifogástalan angolsággal, melyet még Kossuth is megcsodált, mondta:

- Én azt hiszem, hogy az európai helyzet kulcsa: Oroszország... Míg Oroszországban cári önkény van, addig Európa népei is, amint ezt az 1848-as felkelések bukása is bizonyítja, hiába küzdenek a szabadságukért, de ha az orosz földön győz a forradalom, akkor egyszerre diadalmaskodnak elnyomóik felett Európa népei...

Mazzini köhintett:

- Oroszország gyakorlatban messzebb van, mint India, pedig most meg kell kerülni egész Afrikát... ha csak most, a II. Napóleon császár által oly nagyon szorgalmazott és francia mérnökök által épített Szuezi-csatorna fel nem épül...
- A cár! - szólt fojtottan Kossuth és szép, férfias arcát elborította a harag bíbora.

Mazzini nem mondott le arról, hogy a római köztársaság bukása után új felkelésre ösztökélje a népet. 1852-ben és 1853-ban Lombardiában kísérelte meg a fegyveres felkelést, de az osztrák császári csapatok véresen elfojtották.

Mazzini akkor titkos tanácskozássra hívta Garibaldit.

- Itt az idő, hogy néhány vakmerő partra szálljon a nápolyi királyság területén és meghordozza az új forradalom zászlaját...

Garibaldi sokáig hallgatta fejtegetéseit.

- Még nem jött el az idő, az ilyen partraszállás most biztos halál... - szólt végül.

Harmadik rész

Festetich herceg, osztrák követ, Voroncov, a cár diplomatája, de la Tassigny, francia kiküldött, Filangueri tábornok, a nápolyi király megbízásából és Luis Patez, spanyol ügyvivő egyszerre keresték fel a bevehetetlen Gaéta sáncai mögött IX. Pius pápát. Voroncov jelezve, hogy jó hírt hoz, már előre is mosolygott.

- Szentséges atyám... - szólt némi habozással használva ezt a megszólítást, mert nem katolikus, hanem pravoszláv volt -, szentséges atyám... íme, Franciaország, Hispánia, Nápoly királya és az osztrák császár összefogtak, hogy egyesült hadaikkal visszahelyezzék szentségedet Rómába... Az osztrák, francia, spanyol és nápolyi uralkodó bőven ellátja katonával szentséged kormányát... Ha pedig - ez persze lehetetlen -, az egyesült hadak valami akadály előtt megtorpannának, I. Miklós cár őfelségének tengernyi serege, mely most oly dicsőséges módon leverte a legveszélyesebb, a magyarországi forradalmat, és megszilárdította I. Ferenc József császár oly nagy veszélyben forgó trónját, ez a megszámlálhatatlan és legyőzhetetlen haderő is szentségedet segíti majd. A szövetségesek már tegnap elhatározták a római köztársaság leverését... S seregeik útnak indultak, és a győzelem most már napok kérdése csupán.

IX. Pius arcán könnyek csordultak.

- Meghallgattatott az én hő imám, és fegyver által pusztulnak el azok, kik ellenem fegyvert fogtak. Átkom mégis lesújtotta őket! Íme, az égi igazság diadala a földi hitványságok felett!

...Este, indulás előtt sokáig állt Gaéta bevehetetlen falán és nézte a végtelenbe táruló tengert. Lelke megtelt hálával és alázattal.

„Róma... Róma... Urbs Aeterna... te Örök Város, hát hogy is lehet, hogy én ennyi ideig kibírtam itt nélküled?” - mormogta maga elé.

A Róma felé vezető úton nápolyi, francia, spanyol és osztrák hadoszlopok vonultak.

„Igen... Európa uralkodói összefogtak, hogy megmentsek a pápaságot...” - vetődött fel a gondolat a pápa agyában és úgy érezte, ez az európai összefogás a legnagyobb győzelmek egyike, melyet valaha is kivívott történelme során a pápaság.

A városkapuk tárva-nyitva állottak. Zöldelltek a nápolyi hadsereg egyenruhái... Feltűzött szuronyokon a napsugár villódzott.

Bent az utcákon, egészen a Quirinál-palotáig, utcahosszat francia, osztrák, spanyol csapatok sorakoztak kettős sorban. Ott ahol nem álltak katonák, üresen tátongtak a terek, az utcák.

IX. Pius megvárta, amíg két görnyedt hátú szolga szőnyeget gurít a Quirinál-palota bejáratától a pápai hintóig, és lassan, nyugodtan kilépett.

II. Fernando, nápolyi király Radetzky nagy északi győzelme után elhatározta, hogy letöri a szicíliai forradalmat és Falangieri tábornokot húszezer katona élén a szicíliaiak ellen küldte.

Palermót, a sziget fővárosát egyszerre háromfelől bombázták: a város Citadellájából, a szárazföldön felállított ütegekből és a tengerről a hadihajókkal.

Hiába volt a szicíliaiak minden hősiessége, a felkelő csapatok, a gyakorlatlan nemzetőrök csapatai felmorzsolódtak a háromfelől zúduló ágyútűzben.

A város nagy lángokkal égett...

A kopár, vad sziklák pokoli hőséget árasztottak. A bujdosók szótlánul húzódtak a sekély árnyékba. A parasztokat várták, akik kenyeret, túrót, sajtot hoztak a kis hegyi faluból, és Pompeo di Naldi hadnagyot, aki hírekért ment Faenzába. Matteo Barano felfigyelt:

- Ketten jönnek - szólt halkán. A bujdosók a messzeségbe néztek. A vad szakadékon átvezető keskeny sziklaösvényen ketten haladtak. Pompeo di Naldi és egy ismeretlen, magas, könnyűléptű férfi.

A bujdosók a roppant szikla tövében csoportosultak. Pompeo di Naldi hadnagy a magas, fekete hajú, egészen fiatal férfire mutatott:

- Gróf Felice Orsini... A forradalom bukása után a rejtőzésben küzdő szabadok egyik titkos vezére...

Csend támadt. Orsini körülpillantott.

- A milánói központ úgy határozott, hogy Pompeo di Naldi hadnagy ezredparancsnok lépjen be a piemonti király seregébe, hadnagyi rangban, mivel ellene a római köztársaságban viselt katonai szolgálata miatt csak az egyházi államban emelnek vádat a bíróságok.

Pompeo di Naldi elkomorodott.

- Én köztársaságpárti vagyok, és az Ifjú Itália tagja. Miért kell belépnem éppen a piemonti király, Viktor Emmánuel seregébe?

Orsini sápadt, férfias arca mozdulatlan volt.

- Csatlakozni kell Genovában a hazafias tisztek titkos csoportjához és pontosan követni kell, életed árán is, a vezető utasítását. - Kezében hosszú névsor jelent meg.

- Matteo Barano... - szólt halkán. - Miután alaposan megismerkedtem forradalmi tevékenységgeddel... úgy határoztunk, hogy mellettem maradsz és velem együtt Párizsba jössz, hogy eredményesen segítsd Itália szabadságának francia barátait...

Matteo elvörösödött izalmában:

- Én padovai vagyok... - szólt hirtelen lobbanó izgalommal. - Padovába szeretnék visszamenni politikai munkára... - szólt hirtelen.

Orsini hallgatott.

- Te mint vezető, részt vettél Padovában a katonaság fellázításában...

Matteo heves mozdulatot tett:

- Én vállalom a kockázatot... Tavaly ősszel az egyik bajtársam, Piero Ordolini hazament Padovába és még csak bíróság elé sem állították...

Felice Orsini gróf belepillantott a névsorba:

- Adriano Ordolini és a még nála is gazdagabb húga, Francesca Ordolini súlyos pénzüsszeggel vásárolták meg azt, hogy a letartóztató hatóságok szemet hunytak Piero Ordolini hazatérése felett.

Matteo ajkát harapdálva hallgatott. Orsini szemében mindentudóan megváltozott valami:

- Piero Ordolini megnősült, egyházi esküvővel... és... - elhallgatott. Matteo halálsápadtan kapkodott levegő után:

- Megyek akárhová, akár a pokolba is lemegyek, csak el innen, el... mert megölöm... vagy vérét ontom annak a... - hangja elakadt.

A nap lassan hanyatlott az Appenninek kopár bércei mögött. A bujdosók halkán tanácskoztak. Orsini tájékoztatót, elemezve a válaszokat, kívánságokat, a feleleteket, a vágyakat, a bujdosás, rejtőzés könyörtelen évei alatt felgyűlt türelmetlenséget...

- Lombardiában a felkelés lehetetlen... - mondta a tapasztalt, de lelkes Giancarlo Pisacane, aki a római köztársaság idején Mazzini kormányának vezérkari főnöke volt 1849-ben. Mazzini mereven nézte Itália térképét:

- A nápolyi királyságban minden forrong, izzik, csak egy szikra kell és a forradalom lángja ismét magasra csap... - szólt végül. - Ha pár száz vakmerő partra száll valahol a nápolyi királyságban, rögtön kitör a felkelés!

Giancarlo Pisacane vívódva hallgatott:

- Talán... - szólt elgondolkozva. - Ott délen valóban izzik a parázs a hamu alatt...

- Vállalná ön a partraszálló csapat vezetését? - kérdezte Mazzini és hangja megremegett.

- Vállalom... - szólt Pisacane, és elsápadt a fellobbanó harci vágytól. Mazzini bólintott:

- A partraszállást jól előkészítettem... fegyver lesz bőven... a lakosság egy emberként áll mellénk.

Pisacane ezernyolcszázötvenhét június harmincadikának éjszakáján háromszáz társával szállott partra Capri mellett a nápolyi királyságban. De itt sem fegyvert, sem az őt váró önkéntes alakulatot nem találta. A lakosság közönyösen, olykor ellenségesen fordult szembe velük. Pisacane egy régi bajtársánál talált szállást.

- Holnap harcra hívom a lakosságot! - mondta elszántan, komoran figyelő harcosai felé fordulva.

Hajnalodott, mikor a felkelők puskalövésekre riadtak fel.

- A királyi hadsereg körülfogott minket! - jelentette Matteo Barano, aki az őrség vezetője volt. A puskatűz sűrűbben ropogott. A felkelők - egyikük-másikuk fegyvertelenül - kirohantak a falu utcájára.

Pisacane látta, hogy mindenfelé szuronyok szegeződnek rá.

- Előre, harcosok! Haljunk meg szépen! Éljen a köztársaság!

Egyszerre két pisztolygolyó és egy szuronydöfés érte a mellét, homlokát.

- Éljen a köztársaság! - harsant a vakmerők ajkáról.

A harc rövid volt. Pisacane társai szinte egy szálig elhullottak. Harmincöt felkelőt a helyszínen kivégeztek. Matteo Barano könnyebb sebbel, tizennyolc társával eljutott a tengerpartra és hajóra menekülhetett.

A véres kudarc rövid időre megbénította a forradalmi mozgalmat.

Felice Orsini gróf az ősrégi nagy kövekből rakott, elhanyagolt, omladozó Orsini villa vendégtermében ült Matteo Baranóval és Pompeo di Naldi hadnaggyal:

- Titkos barátaim értesítettek - szólt Orsini -, hogy a piemonti király belép a krími háborúba az oroszok ellen és sereget küld a harctérre, a krími félszigeten harcoló franciák segítségére, Szevasztopol ostromához. Az ezredet Genovában hajózzák be. A katonák s a tisztok hangulata, akiket ilyen messzire küldenek, nyomott lesz... Meg kell kísérelni a Krímbe küldött ezredek fellázítását, itt a genovai kikötőben... - elhallgatott, köhintett: - Ez a király seregébe oly sikeresen beépült titkos sejtjeinknek lesz a feladatuk, ezredparancsnok úr... - fordult Pompeo di Naldi hadnagy felé. - Ugyanakkor a búcsúzásra összegyűlt, bizonyára nagyszámú tömeget is cselekvésre kell bírni... Ez az ön csoportjának a feladata, Matteo Barano úr... Én a rakparton heverő gyapjúbálák mellett állok és kalaplengetéssel adok jelt az akció megkezdésére...

Elhallgatott. Éles, hűvös tekintettel figyelte a másik kettő arcát, aztán biccentett a fejével:

- Helyes... Úgy látom, ellenvetés nincs. Most tárgyaljuk meg a részleteket...

A kikötőt ezen a napon előzőnlötte a tömeg: asszonyok, feleségek, menyasszonyok sírtak. Gyerekek lármáztak. Összeszoruló torokkal biztatták, csillapítgatták szeretteiket a messzi krími harctérre induló katonák.

Matteo Barano nyolc fegyvertársával a tömegbe vegyülve várt. Pompeo di Naldi százada menetelakzatban most bukkant ki a kikötői raktárak sora mögül. Szuronyaik egyenletes csillanással ritmikusan billegtek a lépés ütemére. Matteo látta, hogy ott, ahol a katonák a hajókra vivő bárkákra szálltak volna fel, megjelent Orsini magas alakja.

- Vigyázat... - szólt halkán -, figyeljete jó!

Matteo olyan erősen figyelte Orsini gyapotbálákon emelkedő alakját, hogy a szeme káprázott. Hirtelen önkéntelenül halkán felkiáltott: Orsinit egyszerre négyen ragadták meg.

- Mi ez...? Mi történt?! - szakadt ajkáról a szó. Érezte, hogy kemény fogással fél tucat kéz szorul rá és fogát csikorgatva küzdött a támadóival.

A tömeg: az anyák, a rokonok tekintete a behajózásra induló katonákra szegeződött. Pompeo di Naldi látta, hogy Orsinit megragadják és dermedten a meglepetéstől megtorpant, de a katonák sűrű hadoszlopának menetüteme tovább sodorta. Zihálva botladozott előre:

- Rosszul van, hadnagy úr? - hallatszott mögötte egy tizedes hangja. Pompeo kiegyenesedett és hagyta, hogy a menet tovább sodorja a rakpart felé...

A tizenötezer, Krímbe küldött piemonti önkéntest francia és angol kereskedelmi, illetve hadihajók szállították egészen Szevasztopolig, ahol hónapok óta tartott az életre-halálra szóló viaskodás.

Dél volt. Csendes napfény becézte a széttúrt lövészárkokat, a poros arcokat. Szép, csendes kora őszi nap volt. A háromnapos iszonyú pergőtűz, mellyel a szövetségesek tüzésége a döntő rohamot előidézte, elhallgatott. Az orosz állásoktól harminc méterre húzódó francia és piemonti futóárkokban megvillantak a szuronyok. A franciák húszas vagy harmincas csoportokban rohmoztak... A piemontiak válogatott csapatai velük együtt indultak rohamra.

Pompeo di Naldi hátrafordult. Valamit mondani akart... Az orosz ágyúk most dördültek meg. A gránátok beleváltak a rohamozók tömegébe. Pompeo di Naldi halálos sebbel roskadt össze. A roham továbbviharzott... Szevasztopol romjain francia zászlók lobogtak.

III. Napóleon császár fiatal kora óta tagja volt az Itália egységéért és szabadságáért küzdő titkos akciópártnak és mikor a történelmi események Franciaország trónjára sodorták, az itáliai titkos szervezetek úgy vélték, eljött az idő arra, hogy Franciaország haderejével üzzék ki Itáliából az olasz egység legfőbb akadályát, az osztrákokat... De másképp történt.

III. Napóleon szerencsés körülmények által elnyert trónját féltette a kockázatos háborúktól. Az itáliai titkos szervezetek türelmetlenek lettek: vagy betartja esküjét III. Napóleon, vagy bűnhődnie kell az esküszegésért...

Felice Orsini, aki szerencsésen kimenekült a börtönből, most Párizsba indult, hogy végrehajtsa a „láthatatlan bíróság” halálos ítéletét a császáron.

Matteo elkísérte őt mint futárszolgálatra beosztott és egy hónap alatt háromszor tette meg az utat Párizs és a svájci Genf között, ahol az összeesküvők főhadiszállása volt.

Ezen a hűvös januári napon Matteo és Orsini utoljára találkoztak.

- Én dobom holnap a pokolgépet a császár hintájára, mikor az Operába megy. Ez természetesen az én haláloamat is jelenti... - szólt halkán, röviden Orsini. - Neked, Matteo, rögtön a merénylet után indulnod kell, hogy hírül vidd az eseményeket a genfi központnak... Ne közeledj tehát túlzottan a merénylet színhelyéhez, hanem csak távolból kísérd figyelemmel az eseményeket... Innen a szálloda ablakából jól láthatod mindazt, ami az Opera előtt történik... s rögtön, mielőtt Párizs kapuit bezárnák, már indulhatsz is... Ajánlom, hogy a Point de Jour városkapun át próbálg kijutni, így kerülővel biztosabb az út...

Matteo némán bólintott.

1858. január 14-e volt. Késő, már téli estébe hajló délután. Matteo az ablaknál állott. Kint a téren, az Opera előtt hirtelen láng lobbant... Vad mennydörgés morajlott. A szállodaablak üvegei pengve csapódtak ki. Matteo az ablaküvegektől felsebzett arcát tenyerével eltakarva, hátratántorodott. Zihálva állt. Megtörülte arcát és lassú léptekkel, hogy gyanút ne keltsen, indult kifelé.

...A cella tágas volt és csak az ablak kettős üvegén át szűrődő rács árnyéka jelezte, hogy börtön és siralomház. A kövér, készséges börtönőr - a pokolgép robbanásától csodával határos módon megmenekült császár külön rendeletére - úgy szolgálta ki Orsinit, mintha az inasa lett volna.

A halálraítélt írószereket kért, leült az asztal mellé és vigyázva, nehogy a császár félelemnek magyarázza elszietett, gondatlan írását, szép, olvasható betűkkel írta:

„Felség... ön fiatal korában velünk együtt küzdött Itália szabadságáért és egységéért... De mióta a Sors önt császári trónra emelte, megfeledkezett esküjéről... Nem természetes-e tehát, felség, hogy én végrehajtottam a titkos bíróság ítéletét és meg akartam ölni felségedet...? Nem félek a haláltól. Tudtam, hogy mikor felségedre dobom a pokolgépet, ez az én életemnek is dicsőséges végét jelenti... vagy úgy, hogy a pokolgép robbanása tép össze, vagy úgy, hogy a bírósága - természetesen - halálra ítélt... Különbem megköszönöm önnek, hogy nem akasztat mint az osztrákok, hanem főbe lövet... Mindig félttem az akasztástól, és mikor megtudtam, hogy csak főbe lőnek, olyan megkönnyebbülést éreztem, mintha megszabadultam volna. Felség, én most elmegyek. De ha továbbra is megfeledkezik Itália felszabadítására tett esküjéről, akad más hazafi, aki halálos ítéletünket végrehajtja. Ezért arra kérem, elégedjen meg az én bűnhődésemmel és tegye szabaddá Itáliát...”

Letette a tollat. Végigsimított homlokán. A gondolatok felrebbentek:

„Homloklövés... ez könnyű, gyors halál... de hát persze, a kivégzőszakasz csendőrei ilyenkor meggyávulnak és csak úgy nagyjából tüzelnek a test közepe tájára... Nem baj, ennek is vége lesz. Milyen különös, titokzatos dolog, hogy holnap hajnalban meghalok... Halálosan kíváncsi vagyok a halálomra. A nagy vita eldől: mennyország? pokol? vagy a nagy semmi? Mennyi rejtély, s mind megoldódik... De hogyan? Hogyan?”

Önmagát gúnyolva halkán nevetett. A gyertya sercegett. „Jaj, most jut eszembe... a borraival... ezek a derék, előzékeny francia börtönőrök még egy fillér borraivalót sem kapnak...”

Tiszta papírt húzott maga elé s fölényesen, kissé kapkodva írta:

„A börtönőrök, akik őriztek, az ügyvédek, akik védtek, fejenként 3000 frankot kapjanak az örököseimtől... A francia republikánusok, akik három kiló narancsot küldtek be, a hírlapokban Franciaországban és Itáliában nyilvános köszönetet kapjanak...”

Aláírta. Letette a tollat. Megkönnyebbülten sóhajtott. A börtönfolyosón nehéz léptek zörrentek. A cella ajtaja kinyílt. A fekete frakkos, cilinderes főügyész mélyen meghajolt.

- Gróf úr engedje meg, hogy lekísérem az udvarra... S mert a császárságban is republikánus maradtam, engedje meg, hogy mélységes részvételem és a legvakmerőbbeket megillető mélységes sajnálatomat fejezzem ki...

Orsini felemelkedett. Felvette az asztalról a leveleket.

- Engedje meg, főügyész úr, hogy önre bízam a levelek címzettekhez való eljuttatását...

A főügyész készségesen bólintott.

- Természetesen gróf úr... természetesen... - szólt udvariasan és oldalt lépett, hogy előre engedje a halálraíteltet.

A börtön udvarán csendőrszakasz sorakozott. Orsini nem rettegve a halált, lépett a börtön fala mellé. Karját felemelte. Hangja élesen csendült a tömör, tavaszízű csendbe:

- Az egységes, szabad Itáliáért halok meg!

A kivégzőszakasz puskái megdördültek. A halott teteme lassan hajlott a börtön fala mellé. Nem kapott homloklövést, mégis minden csodálatosan könnyű, felfoghatatlanul könnyű lett. A gondolata szétfoszlott, átlényegült...

A főügyész a börtönigazgatóhoz fordult:

- Egy szép fiatalasszony, ki nem rokona a kivégzettnek, kéri a holttestet, hogy illendően eltemethesse... Véleményem szerint a tetem kiadható.

A börtönigazgató a homlokát dörzsölte.

- Veszélyes, nagyon veszélyes, ha itt Párizsban temetik el... A köztársaságiak tüntetéseket robbanthatnak ki...

A főügyész legyintett:

- Most mindenki a pokolgéptől oly csodálatosan megmenekült császárt ünnepli... s legfeljebb a külvárosokban lehet valami megszokott nyugtalanság... A kivégzett frakkot kért a temetésére. Leküldök egyet a ruhatáramból, hogy a fiatalasszony, aki oly nagyon el akarja temetni, lássa: úgy bántunk a kivégzettel a halála után is, mint egy úri emberrel...

A börtönigazgató hevesen bölintott:

- Ez helyes... nagyon helyes... ezt szívesen megengedem.

A főügyész látta, hogy a négy egyforma hajlott hátú, kopaszodó börtönőr most emeli hordágyra a halottat. A főügyész felemelte kezét. Ujjai között papiros lebbent.

- Oh, ahogy most bepillantottam a végrendeletbe, látom, hogy a kivégzett meghagyta, hogy e derék fickók komoly borraivalóban részesüljenek... fejenként 3000 frank... Ejha!

A négy börtönőr felvidulva egyenesedett ki.

- Ez már igen! - szólt a legkopaszabb -, csak ide azzal a frakkal, ügyész úr, majd mi felöltöztetjük...

Lassan virradt. Nagy, vizes hópelyhek szállottak és gyorsan fedték be a börtönudvar kövére hullott apró vércseppeket...

Matteo Barano a merénylet után Párizs Point de Jour kapuja felé igyekezett, mikor egyszerre a mellékutcákból kizúduló rendőrök vették körül.

- Ki vagy? - mormogta egy testes, vörös arcú rendőrtiszt.

- Matteo Barano kőművesmester vagyok...

- Mit?! Olasz vagy?! Akkor gyilkos vagy! Kőműves? Mutasd a kezed!

Matteo előrenyújtotta a kezét. A rendőrtiszt diadalmasan felhorkantott:

- Na, barátom, ezzel a kézzel régóta nem raktál téglát! Mikor láttál utoljára maltert?

Matteo hallgatott.

Az ügyész nem tudta bebizonyítani Matteo Barano részvételét Felice Orsini merényletében, de a vizsgálati fogság a végtelenbe nyúlt... A börtönben megtanult gazdálkodni a gondolatokkal és mindig - ha csak tehette - arra gondolt, ami életében szép volt:

„Éva Pirenelli... - röppent fel a gondolat. Megtelt szívárványos fénnel. - Most gazdag, s talán boldog is... de az emléke... az én kincsem, melyet senki sem vehet el tőlem...”

„Éva Pirenelli karcsú, erős, csodálatos... hát persze...” Behunyta szemét hogy ne lássa a rabtársai fakó arcát. S már nem is érezte az ürítődény hányingertkeltő bűzét. „Éva Pirenelli a csodálatos, a hasonlíthatatlan, az utolérhetetlen...” A leány arckifejezése, mozdulata, egyszerű hétköznapi szava most itt a börtönrács mögött súlyosan csillogó, megcáfolhatatlan élménnyé lett... Nem hallotta rabtársai szaggatott, fakó beszédét, nem látta a börtönablakon a vaskos rácsot. Leült a cella sarkába és nem érezte a kőpadló hűvösségét, és úgy gyűjtötte a leány minden szavát, mozdulatát, szépségét, mint gyöngyhalász a tenger halálos mélységéből hozott kincsét...

A cella ajtaja nagyot csattant. A rabok felegyenesedtek. A két börtönőr között egy csendőrtiszt állott. Hangja élesen rikoltott:

- Matteo Barano!

- Igen, én vagyok...

- Született Reggio de Calabria... 1808. december 1-én...

- Igen, én vagyok...

- Apja neve Matteo Barano... kőműves....

- Igen, az...

A csendőrtiszt szélesen intett:

- Szedje össze, amije van... Szabadul...!

Matteo csak most érezte, mi van mögötte. „Szabadulok...” - görcsös zokogással kapkodott néhány újság, elnyútt rabrongy, meghatározhatatlan börtönkacat után.

- „Szabadulok... oh, soha semmit, soha semmit... csak a börtön el ne nyeljen... újra... akármí, akárhogy...”

A cella ajtaja szélesre tárult. A rabtársak arcán börtönbánat és kitörő szabadságvágy volt.

- Szabadul... - zizzent ajakról ajakra a suttogás.

Matteo zihálva lépdelt a csendőrtiszt után.

Károly Albert lemondása után Viktor Emmánuel lett Piemont királya. Különösebb tehetsége nem volt. Szívesebben vadászott zergére az alpesi havasokban, minthogy a tanácsosaival üldögéljen, a diplomáttal tárgyaljon turini palotájában.

Fellépését egyszerűség és jólelkűség jellemezte, de erős volt az érzékisége is. Vitéz katona. Alkotmányos uralkodó és lobogó lelkű olasz hazafi. Politikájában hol jobbra, hol balra fordult, aszerint, hogy melyik félt tartotta az erősebbnek. Mikor trónra lépett, Massimo d’Azeglio márki lett a miniszterelnök.

D’Azeglio először diplomáciai pályára készült, de a festőművészet ellenállhatatlanul vonzotta. Otthagyta a diplomáciát, és Rómába ment festőnek. Tíz évig csak a művészetnek élt. 1848-ban fegyvert fogott Itália szabadságáért és a Vicenza mellett vívott csatában súlyosan megsebesült. Mikor Piemont elvesztette a háborút, átvette a kormány vezetését, és sikeresen létrehozta a békét Ausztriával, melynek értelmében Piemont megőrizte alkotmányát.

D’Azeglio márki volt az, aki megismertette a királyt Camillo Cavour gróffal. Cavour nemzetgazdasági tanulmányokkal foglalkozott, és létrehozta a gazdasági egyesületet, mely csakhamar nem csak a gazdasági, de a politikai szervezkedésnek is a központja lett. Külseje is egészen más volt, mint Kossuthé vagy Mazzinié. Alacsony, kövérkés, testtartásában kényelmes. Jó szónoknak sem mondhatták a kortársai, mert hangja túl éles, magasan csendülő volt. Mint a piemonti nemesek általában, jobban beszélt franciául, mint olaszul. Minden költői tehetséget nélkülözött. Gyakran mondogatta: „Könnyebb tudomány megcsinálni az egységes Itáliát, mint írni egy jó szonettet...”

Cavour kereskedelmi miniszternek hívta meg a kormányba d’Azeglio márki, aki mint jó emberismerő, tudta jövődöbéli utódjának magas politikai pályáját.

D’Azeglio egy alkalommal így fordult hozzá:

- Ön bizonyára tudja, hogy a lemondott Károly Albert azt hirdette: Itáliának önmagának kell megteremtenie a saját egységét. Mi az ön véleménye erről?

Cavour habozott:

- Nos, megmondom... két szerencsétlen felkelés után, melyeket egyedül, szövetségesek nélkül vívtunk meg, nem próbálkozhatunk egyedül végigharcolni a harmadik háborút is az osztrákok ellen. Erős, megbízható szövetséges kell. Itália egységét csak fokozatosan lehet megvalósítani. Ki kell űzni az osztrákokat Lombardiából, Velencéből, s Lombardia, Velence, Párma,

Modena egyesüljön egy királyságban, az egyházi állam, Romagna területén pedig a pápai uralom helyett világi uralmat kell szervezni...

- S hogyan akarja ezt ön megvalósítani? - kérdezte aggodalmasan d'Azeglio.

- Közeledni kell Franciaországhoz, s a francia szuronyok üzzék ki Észak-Itáliából az osztrákokat... Ezért nélkülözhetetlen, hogy III. Napóleon császár hatalmas barátunk legyen...

D'Azeglio vállat vont.

- Franciaország...? De hiszen Angliával együtt egyéb gondja sincs, mint a krími háború megnyerése I. Miklós orosz cár ellen!

Cavour engedékenyen bólintott:

- Segítsük most mi a franciákat, III. Napóleont, kinek élet-halál kérdése az orosz háború győzelmes befejezése... Legyen a kis Piemont a mérleg nyelve... Küldjünk III. Napóleon segítségére, a Krím-félszigetre tizenötezer válogatott piemonti katonát, mondjuk, La Marmora tábornok vezetése alatt...

Ez annyira megnyerte III. Napóleont, hogy mikor a Krím-félszigeten elesett Szevasztopol, meghívta Viktor Emmánuel, d'Azeglio márkít és Cavourt...

A császár hálásan, szívélyesen fordult feléjük. Feltette a döntő kérdést:

- Mit lehetne tenni Itáliáért? - aztán hosszú és alapos tárgyalások következtek, melyek megszabták a későbbi történelmi eseményeket.

Bécsben nagyon jól tudták, mi rejtezik a piemontiaknak a krími háborúba való bevonulása mögött, és Schwarzenberg herceg gúnyosan mondta:

- A piemonti király a krími félszigeten át igyekszik eljutni Milánóba.

Mindenesetre, az osztrák uralom Itáliában enyhült. Az osztrák császári pár körutazást tett Lombardiában és Velencében. Amnesztiát adtak a politikai foglyoknak. Pármából és Modenából visszarendelték az osztrák helyőrséget.

A szigorú, öreg Radetzky helyett I. Ferenc József császár szabadelvűségéről ismert öccse, Maximilián főherceg lett Lombardia helytartója. De az itáliai hazafiak kiengesztelhetetlenül szemben állottak a császári uralommal.

- Mi nem azt akarjuk, hogy Ausztria szelíden uralkodjék, hanem azt, hogy eltakarodjék Itália földjéről... - mondta Daniel Manin, a velencei köztársaság egykori diktátora.

Az itáliai függetlenségi mozgalom vezetői egyre inkább Cavour diplomáciai ügyességében bíztak, csak Manin és társai hirdették továbbra is a köztársaságot: hol Genovában, hol Livornóban, hol Nápolyban törtek fel a mazzinista-köztársaságpártiak felkelései, de sikertelenül.

- Most már végleg eljátszottuk a császár barátságát... - vélekedett d'Azeglio.

- Ellenkezőleg, a császár látja, hogy Itáliából támadnak a forradalmak, szerveződnek a merényletek... Ezért III. Napóleon császár segítsége biztos... - érvelt Cavour.

III. Napóleon valóban megváltoztatta álláspontját és titkos tanácskozásra hívta Cavourt Plombières-be. Egy kis rejtett fürdőhelyen találkoztak; ezek a megbeszélések hosszú ideig tartottak.

Megegyeztek abban, hogy az osztrák császár hadait ki kell űzni Itáliából. Lombardia, Velence, Romagna, a pápai terület egy része Piemonthoz csatoltatik... Rómát meghagyják a pápának, az egyházi állam egy részével együtt.

Az Egyházi Állam többi részét Toscanával közép-itáliai királyságban egyesítik. Egész Itália államszövetséggé alakul át, melynek feje a pápa lesz...

Franciaország és Piemont nagyban készültek a háborúra. A határookra rengeteg hadianyag érkezett. Ezzel szemben a bécsi udvar alig tett valamit. I. Ferenc József császárnak Itáliában ötvenötezer katonája állomásozott.

A híres várnégyszög - Mantua, Pesciera, Verona, Nugano - régi, elavult ágyúkkal volt felszerelve. Vasút Lombardia és Bécs között még nem épült, és így a nehéztüzérség, a sereg felvonulása sok időt vett igénybe.

Míg azonban a háborús előkészületek ilyen lassan haladtak, az osztrák császári kormány ügyetlenül viselte a háborút megelőző diplomáciai hadjáratot, és Buol gróf, I. Ferenc József császár miniszterelnöke, nyíltan kijelentette, hogy nem is Piemont ellen akarnak háborút indítani, hanem éppen III. Napóleon ellen, s uralmát megdöntve, Chambord grófot, a Bourbon francia királyi család utolsó sarját ültetik a francia trónra, V. Henrik néven.

Erre az ügyetlen nyilatkozatra Franciaországban is fellángolt a háborús láz. Cavour minden reményét a háborúba helyezte, és örült, mikor I. Ferenc József császár ultimátumot küldött Piemontnak, és ebben a lefegyverzést követelte.

Rendkívüli követ, Kellersberg báró vitte meg az osztrák császár ultimátumát Cavournak. A piemonti képviselőházban éppen akkor szavazták meg Viktor Emmánuel királynak a diktatori teljhatalmat.

Cavour sugárzó arccal lépett ki a képviselőház terméből, és a körülötte csoportosuló államférfiak felé fordulva, mondta:

- Az utolsó piemonti képviselőházi ülésről jövök, mert a következő már az olasz királyság képviselőházának ülése lesz...

Délután öt óra volt, mikor Kellersberg báró átadta Cavournak az ultimátumot.

- Íme, őfelsége, I. Ferenc József császár és király ultimátuma, miniszterelnök úr... - szólt hűvösen és Cavour felé nyújtotta az okiratot.

Cavour alig tudta türtőztetni örömét.

- Báró úr, három nap múlva, pontosan ebben az időben megadjuk a választ... - szólt vidáman.

Rövidesen megjött a hír, hogy a francia csapatok átkeltek az Alpokon és gyorsan közelednek, hogy egyesüljenek az olaszokkal. Kellersberg báró április 26-án jelentkezett a válaszáért.

- Nem teljesíthetjük az ultimátumban felsorolt követeléseket... - szólt nyugodtan Cavour, aztán felhevülve a körülötte álló piemonti képviselők felé fordult: - Uraim... a kocka el van vetve. Történelmet csináltunk most... menjünk ebédelni.

Április 30-án érkeztek a francia csapatok Torinóba, Piemont fővárosába, ahol a lakosság kitörő lelkesedéssel fogadta őket.

Egész Itália lélegzet-visszafojtva várta a két császár seregének párviadalát. Mindenki vitatkozott, jósolt, fogadást tett. Maga Napóleon hajón ment Toulonból Genovába, hogy elkerülje az Alpok déli csúcsain való fáradságos átkelést.

- Azt mondják - fordult vezérkari főnökéhez, Mac Mahon marsallhoz -, hogy az osztrák haderő alig százhatezer szuronyból és hatezer lovasból áll, csupán háromszázhatvannégy ágyúval.

A marsall bólintott:

- Igen, felség, de ezzel szemben mi és a piemontiak százhetvenezer szuronyt és tizennégyezer lovaszt állíthatunk elébük... A győzelem biztos, mert az osztrákok nem támadták meg a piemontiakat, mielőtt velünk egyesülhettek volna.

III. Napóleon értelmes, sápadt, ernyed arcán vidámság tükröződött.

- Hát igen... ez valóban szerencse, mert nagy hiba volt a részükről...

Mac Mahon marsall az asztalra kiterített térképre intett:

- Az osztrákok csak április 22-én mozdultak meg és három hadtesttel lépték át a Ticino határfolyót. A piemontiak az erős Alessandria várába húzódtak és kerülték a döntő csatát, míg mi meg nem érkeztünk.

A császár körülpillantott:

- Valóban okos gondolat volt, hogy hajón menjünk Toulonból Genovába... Ha meggondolom, hogy ama Hannibál, a karthagóiak fővezére vagy az én nagybátyám, a Nagy Napóleon mennyi fáradsággal jutott át az Alpok égbe nyúló csúcsain, áldanom kell Eugénia császárné öfelsége ötletét, hogy az Alpok szakadékait elkerülve, kényelmesen hajón menjünk Genovába.

Mac Mahon marsall mosolyát rejtve meghajolt.

- Öfelsége Eugénia császárnő nemcsak Európa legszebb és legifjabb, de egyúttal a legokosabb császárnéja is...

A császár ernyedte filozófusarcán egy pillanatra gúny siklott át, aztán széles mozdulatot tett:

- Milyen csodálatosan kék a tenger! Milyen kellemes, lágy az idő. Ez nem háború, ez kéjútazás...

Mac Mahon elkomorodott:

- Bizonyára felség, de azt hiszem, sok tízezren lesznek, akik számára a háború bizony csak vért és iszonyt jelent...

A császár is elkomorodott:

- A sors útjai kiszámíthatatlanok... - mormogta zavartan. - A Napóleoni császárság nem állhatott fenn hatalmas, bár véres győzelmek nélkül... én bízom a sikerben. Ha annyi küzdelemmel legyőztük I. Miklós cár hadát Szevasztopolnál, ott messze Krím félszigetén... itt sokkal könnyebb dolgunk lesz.

- Talán... talán... - helyeselt a marsall.

Az osztrák-magyar hadsereg fővezére, gróf Gyulai Ferenc, aki még sohasem vezetett önállóan hadsereget, most, mikor százezrek véres tusakodását kellett irányítania, bizonytalan volt, mert Veronából I. Ferenc József császár és király udvarából új és új, egymásnak ellentmondó parancsok érkeztek. Az osztrák-magyar hadsereg megállott, hátrált... újra megállott. Ezzel a fejtelenséggel rengeteg idő telt el, amelyet a franciák jól kihasználtak.

Mac Mahon marsall már június 3-án átkelt a Ticino határfolyón, s csakhamar követte őt a főszereg is ötvenezer emberrel, mely magának III. Napóleonnak személyes vezetése alatt állott. Végül átkelt a francia gárda is parancsnokával, Mellinet tábornokkal az élen.

A férfiereje teljében lévő I. Ferenc József osztrák császár és magyar király a harctér közelében, Veronában ütötte fel főhadiszállását és kíséretével együtt egyre közeledett a harctérhez, s kényúri türelmetlenséggel váltogatta egyre növekvő, erősödő seregének fővezéreit, majd az egész sereg vezetését közvetlenül maga I. Ferenc József vette át. Benedek tábornok diadalt aratott ugyan a franciákon Melegnano mellett, de a francia előretörést nem tudta feltartóztatni.

Július 8-án III. Napóleon és Viktor Emmánuel király a nép örömujjongása közben vonult be Milánóba.

Az első nagy csatát Magenta mellett vívták meg. A franciák véres győzelmet arattak, de gróf Gyulai Ferenc, az osztrák sereg fővezére másnap új csatát akart vívni, ám tábornokai: Clam-Gallas és Lichtenstein anélkül, hogy bevárták volna a parancsot, az éjszaka folyamán sietve visszavonultak. Emiatt Gyulai újabb ütközet nélkül kénytelen volt meghátrálni...

A magentai francia győzelem híre bénító rettegést keltett az apró olasz államok uralkodói között. Toscanában kitört a forradalom. Leopold, toscanai nagyherceg már előbb elmenekült. Ugyanerre kényszerült Lujza, pármái régens hercegnő és Ferenc, modenai herceg, aki hatezer katonát vitt magával és nyolcvan megbilincselte politikai foglyot, akiken bosszút akart állni a meneküléséért...

Július 12-én kitört a forradalom Romagnában, a pápai helytartót elkergették, és Peruzzi marquis vezetése alatt ideiglenes kormányt alakítottak. Anconát szintén elhagyták az osztrák csapatok, de újabb megszállás következett, a pápai seregé.

A történelmi jelentőségű döntő csata ideje gyorsan közeledett. III. Napóleon császár nem késlekedett a döntéssel. Az ellenfél minden mozdulatáról értesülve, július 24-én, bénítóan forró nyári napon indult egész hadával az ellenség elé, hogy a döntést kicsikarja. Ez a nap volt az, mely véget vetett I. Ferenc József császár és király itáliai uralmának. A szövetségeseik csapatainak csupán a balszárnyát alkották a piemontiak, akik Desenzánon át vonultak az osztrák-magyar Benedek tábornok serege ellen. Mac Mahon marsall középen állott a bátor, félszemű Schlick tábornok ellen, aki oly sokat harcolt a magyarokkal 1849-ben.

Canrobert és Niel marsallok a francia sereg jobb szárnyát alkották Wimpffen osztrák generális csapatai ellen. I. Ferenc József császárt meglepte III. Napóleon előrenyomulása, ezért nagy lett a riadalom, mikor hajnali ötkor a franciák megtámadták az osztrákokat. Csakhamar három egészen különálló csata fejlődött ki, mert az osztrák-magyar sereget vezető I. Ferenc József császár és magyar király teljesen tájékozatlan volt, s nem követhette a mindig változó hadműveleteket.

Ferenc József császár a francia hadvonulatok megkerülésére küldte Lichtenstein herceget, de a hadmozdulat nem sikerült, mert a herceg elkésett. Canrobert marsall, akit III. Napóleon Lichtenstein ellen küldött, visszatérhetett, és teljes erővel fordulhatott az osztrákok jobb szárnyára, Wimpffen generális hadai ellen. Vad közelharc után az osztrák-magyar hadosztályok hátrálni kezdtek. Középen Solferino magas dombon álló fehér templomtornya volt a francia roham fő hadászati célja.

Baraguay francia tábornok négyórás gyilkos küzdelem után elfoglalta Solferinót, s ezzel eldöntötte a nagy csatát. Mac Mahon marsall Sancassianót foglalta el heves és hosszú harc után.

A félszemű, vitéz Schlick osztrák generális hadai az egész vonalon lassan-lassan küzdve hátrább szorítottak. Csak Benedek tábornok aratott győzelmet San Martinonál a piemontiakon... De ez már nem változtatott a döntő nagy csata sorsán, s ezért délután négy órakor Benedek generális is parancsot kapott a visszavonulásra. Az öreg tábornok, aki egész életét táborban, hadakozásban töltötte, átkozódva, sírva rázta öklét...

Késő este volt, mikor III. Napóleon vezérkarához befutottak az első jelentések a győzelemről és a győzelem áráról. Mac Mahon marsall, aki könnyebben megsebesült a nagy csatában a jobb kezén, bal kézzel tartva a jelentést, akadozó hangon olvasta:

- Mi csaknem tizenkétezer embert veszítettünk...

A sápadt császár filozófusarca még halványabb lett.

- Tizenkétezer?! Iszonyú... iszonyú! - mormogta fulladozva. Mac Mahon bólintott:

- Igen... szövetségeseink, a piemontiak, akik vereséget szenvedtek, ötezeröttszáz embert, az osztrákok és a magyarok huszonnégyezer és kilencezer foglyot.

A császár szótlanul nézett maga elé:

- Nem, nem... Akárhogy is, ezt a szörnyű vérengzést be kell fejezni... Igen, rögtön be kell fejezni! Végiglovagoltam a csatamezőn... Iszonyú... iszonyú... Nem értem, hogy tudta ezt a nagybátyám csinálni évről évre, napról napra...!

Mac Mahon bólintott:

- Bizony, felség, egy ilyen nagy csata, melyben összesen félmillió katona vesz részt, nem népünnepély...

Sokáig hallgattak.

- S az osztrákok? - kérdezte végül a császár. Mac Mahon arcán látszott, várta ezt a kérdést.

- I. Ferenc József császár kétszáz ezer ember élén a híres várnégyszögben, Verona mellett foglalt állást... Igen kedvező hadállás, mely csak rengeteg véráldozattal ostromolható meg...

III. Napóleon vívódva hallgatott.

- Ha most legyengítjük Ausztriát, akkor erősítjük legveszedelmesebb ellenségünket, Poroszországot, mely ugrásra készen várakozik... - és zihálva rázta fejét. - Nem, nem, elég volt! Béke kell... Béke. Bármilyen áron, de béke... Ez a szörnyű hőség, ez a rengeteg borzalom! Intézkedjen, hogy Feluri tábornok I. Ferenc József császár főhadiszállására induljon és rögtön fegyverszünetet ajánljon.

A fegyverszünet után, mely a franciák és Cavour diadalát jelentette, a közép-olasz államok: Párma, Modena, Romagna, Toscana népszavazást tartottak és óriási többséggel Piemonthez csatlakoztak. Franciaország Nizzát, és Savoyát kapta meg, hogy III. Napóleon császár érvelhessen új birtokokkal a háborúk hiábavalóságai miatt zúgolódó francia nép előtt. A pápa nagy egyházi átkot mondott azokra, akik a pápai birtokhoz tartozó Romagnában az egységes Itália hívei voltak, de nem tudta megakadályozni az osztrákoktól felszabadult területek csatlakozását Piemonthez, és az itáliai királyság megalakulását...

Negyedik rész

II. Fernando nápolyi király, aki kétszer bombáztatta rommá Palermót, egyszer meg saját fővárosát, Nápolyt, mikor a forrongásokat leverte, még kegyetlenebbül kormányozta a népet. A titkosrendőrség beleavatkozott a legbizalmasabb családi ügyekbe is. A nápolyi királyság területén száznolcvanezer ember állott állandóan rendőri felügyelet alatt. Ezeket száműzték az országból. A közvélemény minden szabadabb megnyilvánulását kíméletlenül, erőszakosan elnyomták. Az igazságszolgáltatás teljesen a kényúr királyt szolgálta ki, aki ellen számtalan merényletet követtek el a mazzinista forradalmárok.

A *Vaskirály* végső tusáját vívta az életéért, a könyörtelen kór ellen. A palota tárva-nyitva álló ablakán át a Vezúv gúlája emelkedett és a vakítóan kék égbe vaskos fekete füstoszlop nyúlt a magasba. A haldokló a fia felé pillantott, aki gyóntatója mellett állott az ágy lábánál:

- Vigyázz... - suttogta rekedten. - Vigyázz, könyörtelenül vigyázz... Olyan ez a nép, mint a tűzhányó az ablakon túl... Mindig forrong, mindig lázadzik, s csak vaskézzel lehet uralkodni rajta. Ha uralkodsz... ne adj engedményt... mert minden engedmény... bármekkora örömjajjal is ünnepli a nép, csak múló hitvány népszerűséget ad, valójában csak lépcső a romlás, a legszentebb, isten kegyelméből való királyi hatalom romlása az emberi, silány akarat által létrehozott alkotmányosság, a bukások felé. Együgyű gyermek a nép. Kötelességed védelmezni a lázítókkal szemben, megóvni az istentelen szabadelvűség lelkiismeretlen gonosztevőit ellen! Igen, együgyű gyermek a nép, de vérszomjas lázadó lesz, ha az istentelenek démoni demagógiájukkal fellázítják ellened...

Elhallgatott. Szürke, vasból kovácsolt arcán hűvös, végső árnyék suhant.

- Nyugodjék békében az örökkévalóságban - mormogta lehajtott fejjel a király gyóntatója, páter Santana és szeméből a gyász könnye csordult.

Fernandó király fia, II. Ferenc uralkodása első idejében szerette volna feloldani azt a mindent betöltő feszültséget, mely az államszervezet minden részében feltorlódott. Feleségül vette Mária bajor hercegnőt, Erzsébet magyar királyné hűgát, aki megkísérelte rávenni a királyt a szelídebb uralkodásra. II. Ferenc miniszternek nevezte ki a vaskezű Fillangieri tábornokot, aki közben némi népszerűséget szerzett és elbocsátotta svájci zsoldosait, akik rémei voltak egész Nápolynak.

A huszonhárom éves ifjú király ezen a kellemes, lágy őszi napon fogadta hivatalos kihallgatáson nagybátyját, Szirakuza grófját. A beszélgetés lassan, vontatottan indult meg, aztán örvénnyé válva fordult a legsúlyosabb témák felé:

- Nyomatékosan figyelmeztetnem kell felségedet... - szólt halkán, élénken a közel kilencvenéves, de erős, inas aggastyán -, adjon korszerű alkotmányt a népnek, mert enélkül a királyi hatalom mindig ingatag lesz...

II. Ferenc gögös suhancarcán türelmetlenség rezzent.

- Kegyelmisséged, kedves rokonom, nem akarja észrevenni, hogy az egész Nápoly olyan, mint a tűzhányó ott... - és fölényesen nevetett. - Próbálja jogi szabályokkal korlátozni a tűzhányó kitörését!

Szirakuza grófja lehajtotta ősz fejét:

- Fogadja el felséged azt a szövetséget, melyet Piemont kormány-elnöke, Camillo Cavour Nápolynak felajánlott...

II. Ferenc idegesen legyintett:

- Én isten kegyelméből való uralkodó vagyok. Piemont királya, Viktor Emmánuel pedig csak tehetetlen báb, akit madzagon rángatnak a szabadelvű miniszterek, főleg ez a Cavour miniszterelnök... Mi nem vagyunk egyenrangúak!

Szirakuza grófja sokáig hallgatott.

- Csak az alkotmányosság és a szövetség Viktor Emmánuellel mentheti meg koronáját, felség... - szólt tompán, akadozó hangon. - Én sokat láttam, mert sokat éltem. Óvakodjon felséged attól, hogy megboldogult felséges atyja példáját utánozza...

A királyi palota díszes, széles folyosóján léptek zörrentek.

- Felség... a mazzinista összeesküvők lázadást robbantottak ki Palermóban és Messinában...!

Az ifjú király ökölbe szorította kezét:

- Szicília... ismét ez az átkozott sziget! Hűséges csapataim bombázzák porrá ezeket a századszor is fellázadó városokat...! - aztán Szirakuza grófja felé fordult: - Tűzhányó ez a föld...

A keskeny, mézsfhéren csillanó ösvény lassan, de egyre emelkedett a Ligunai Alpok sohasem havas, mindig csak dús zöld bokrokkal, ligetszerű erdőkkel benőtt, nem túl magas hegyei között.

Az itáliai tavasz pompája betöltötte a gondolatot, vidám életerővel kápráztatta a szemet és szinte ösztönös örömet keltett.

Az ösvényen ketten haladtak egymás nyomában. Az egyik rozsdaszínű, alig-alig halványpiros, jellegzetes ruhát viselt, amelyen látszott, hogy a tíz évvel azelőtt elbukott, 1848-as szabadságharc magyar katonáinak honvéd atillája szerint szabott volt, de láthatóan nem régen varratott meg. Lépése szilárd volt. Fején széles karimájú, délies szalmakalapot viselt.

A másik, a magasabb, vékonyabb ugyancsak katonás szabású, de polgári kék ruhát viselt nagy, a napban meg-megcsillanó rézgombokkal. Barna arcán nyugalom és fegyelem látszott. Az ő lépése is egyenletes, pontos volt, de a máris forró itáliai nap kápráztatta keskeny szemét. Néha körös-körül pillantgatva, szeme elé emelte nem vastkos, de láthatóan gyorsmozgású, erős kezét, és az ösvénytől jobbra-balra csodálatos szépségben nyíló nagy, fehér virágokat nézte.

Csend volt, csak a lépés zörrent olykor ütemesen. A szalmakalapos férfi, akinek ruhája annyira hasonlított az 1848-as magyar honvédekéhez, balra mutatott az Alpok egyre alacsonyabb vonulata felé.

- Na, István... azokon a hegyeken túl - néhány kilométer az egész - ott van Genova. Az egykor hatalmas tengeri köztársaság. Hajói rendszeresen bejárták nemcsak az egész Földközi-tengert, a Nílus torkolatáig, hanem még a Fekete-tenger északi partján is városokat alapítottak a genovaiak... Ott volt a híres Kaffa, a hatalmas rabszolga piacával... ott adták-vették a rabszolgákat a keleti nagyurak! A tatárok, törökök, perzsák... - ajkán alig észrevehető mosoly rejtőzött. - Hát nem különös, hogy ezt a százezer lakosú Kaffa várost, ezt a rabszolgapiacot éppen a könyörtelen Tamerlán, vagy ahogy másképpen mondják: Timur Lenk pusztította el... és életben maradt hatvanezer lakosát ő hajította el rabszolgának...? - Mélyet sóhajtott. Átlépett

egy forró, márványként fehérülő mészkövön, aztán felélénkülve kissé hátrafordult a másik felé:
- Milyen vigasztaló, hogy a rabszolga-kereskedők mégis megkapták a büntetést. Igaz, hogy Tamerlántól, aki a világtörténelem talán legkegyetlenebb uralkodója volt, mert - hogy mást ne mondjak - háromszázezer koponyából piramist emelt a felgyújtott, oly fényes Bagdad romjain... Én, ha ezekre gondolok, egyszerűen megdöbbenek az emberi kegyetlenség határtalanságán. Talán mégiscsak a mi költőnknek, Petőfinek volt igaza, mikor azt írja az egyik versében: „Vérfolyam a világtörténelem...” - egyre halkuló hangon idézte a vers néhány szavát, aztán újra balra intett: Bizony, Genova függetlensége, hatalma is elveszett! Pedig száz évig harcolt a Velencei Köztársasággal és bizony a régi bizánci birodalom területén a genovai kalmárok voltak fölényben a velencei kalmárok felett... - Hümmögve, anélkül, hogy lépése katonás ütemét megtörte volna, mormogta: - Na, persze... kalmárok harcoltak kalmárokkal a nyereségért. Milyen más volt ezzel szemben a mi 1848-as szabadságharcunk! - Levette szalmakalapját, rövid ideig legyezgette magát vele: - Persze, a mi magyar népünk is magáénak akarta tudni azt, ami az övé...

A kékruhás szemét összehúzza végigpillantott a hatalmas rézgombok hosszú során, melyekről visszaverődött a napfény. Okos, barna arcán átsuhant az emlék.

- Persze, persze... De azért a genovai kalmárok között is akadt olyan ember is, mint Andrea Doria, a híres tengernagy, aki olyan ragyogó győzelmeket aratott hajóhadával. De persze gályáinak evezőit ott is a rabszolgák húzták... Igen, igen rabszolgák... De Genova mégis köztársaság volt, s nekem akárhogy is forгатom a gondolataimat, mindig eszembe jut Petőfi verse: „Köztársaság! Szabadság gyermeke, köszöntelek a távolból előre!”

Az elől haladó férfi arcán mintha meghatódás suhant volna.

- Hát igen! Respublica: Köztársaság! Mennyi vér hullott! Mikor leverték... tizenkét évvel ezelőtt, 1849-ben. De hiába bukott el, végül is elmondhatjuk, hogy akkor a híres tavaszi hadjárat idején bizony, akkor, amikor Párizsban, Bécsben, Berlinben, Rómában és másutt is elbukott a forradalom, az egész Európa minden szabadságra vágyó népe a magyar honvédet várta, hogy fellobbantsák az ott ugyan véresen levert, de az elnyomás hamuja alatt mégis parázsló forradalom tüzét!

A másik előre intett oda, ahol szétnyílt az örökzöld alacsony erdő, és néhány lépésre tőlük nem nagy, de nem is várszerű, nagy kövekből összerakott épület emelkedett.

- Hát most majd újra fellobbantjuk abból a parázsból a forradalom tüzét!

Ösztönösen, a tapasztalt harcos óvatosságával lelassította lépteit. Mindketten figyeltek. Az épület körül minden csendes, üres volt. A bejárat alacsony, de széles ajtaja zártnak látszott. A déli hőség miatt kicsinyre épített ablakok mögött sem mozdult semmi. Egyszerre indultak a bejárat felé. Újra megállottak az alacsony, széles ajtó előtt. Ismét figyeltek. A zömök, szilárd léptű férfi előre nyúlt és bekopogtatott. Nem kapott választ. Szemöldökét ráncolva lenyomta a hatalmas, rozsdás kilincset. Az ajtó halkán recsenve tárult.

- Na lám... nincs is bezárva... - szólt a magasabb, soványabb, és mindketten szinte egyszerre léptek be. Megállottak. Az ajtó közelében jobbról-balról egy-egy fegyveres állott. Az egyik kopott tengerész-egyenruhát viselt. Kezében nagyon régi szuronyos puskát tartott. A másik egyszerű pásztornak látszott, de az ő kezében is éppen olyan tartással mozdult meg a szuronyos puska.

A két belépő várta, hogy rájuk kiáltsanak:

- „Hová?” „Mit akartok?” „Kik vagytok?” - De csend volt. Csak a hosszú szuronyok hegyén csillant meg a négyzögű, nem nagy ablakokon át behulló napfény keskeny sugara.

A magyar honvéd egyenruhához hasonló atillát viselő férfi éles, tapasztalt tekintettel figyelte az őrt. Láta, hogy - bár tengerészegyenruhát visel - jobb kezének izmos mutatóujja nem fogja a fegyver ravaszát. S a puskát sem emeli fel úgy, hogy szuronyt szegezzen a belépőkre, hanem csak félmagasan tartja gyakorlott, várakozó tartásban, és anélkül, hogy a társához fordult volna, nyugodtan, magyarul mondta:

- Te, István... Nézd csak ezt a csodavitézt: tengerész-egyenruhát visel, de a puskáját olyan gyakorlottan tartja kezében, mint egy gránátos... Márpedig ki ne tudná, hogy a tengerész nemigen ért a szuronyharchoz.

A katonás szabású, nagy rézgombokkal díszített kéruhas, aki a másik őrt nézte, csendesen mondta:

- Éppen én is azt nézem: hogy csillog a szuronya hegye, de szegzi rám, s a fegyver ravaszához sem kapkod, csak úgy lebegteti ezt a nehéz fegyvert - és hangosabban hozzátette: - Na, hiszen mi fegyvertelenek vagyunk... Csupa jóakarát is lehet az egész szuronyvillogtatás. - Elmosolyodott. - Na és a tapasztalat, alapos tapasztalat...

Újra csend lett. A két őrcsón átcsuhant valami vidámsághoz hasonló érzés. Aztán az, amelyik közelebb állott az ablakhoz, magyarul mondta:

- Sejtettem... Itt Itáliában, főleg Piemontban sok ezer magyar gyűlt össze a szabadságharc leverése után... Az utóbbi időben főleg Genovában lehet sok magyar szót hallani. Ott a komám, aki most olyan békés pásztor, az is magyar! Én tatársánci vagyok, ő meg orosházi. Hát, itt, ahogy lassan-lassan összeverődünk, a katonai fegyelem bizony nem éppen kifogástalan. Nem akarjuk zordon hangon rivallni, hogy kit keresnek?!

A két vendég szabályos vigyázzállásba vágta magát. A zömök, erős, aki honvéd atillához hasonlóan szabott ruhát viselt, levette szalmakalapját, melyet túlságosan polgárinak érzett, és nyugodtan, nem túl hangosan jelentette:

- Tüköry Lajos vagyok. Százados az 1848-as magyar szabadságharcban...! Ez itt a barátom, Türr István. Neki sok neve van, mert a magyar szabadságharc bukása után még a messzi Kaukázus hegyei között is a szabadságért küzdött a hegylakók sorában. Meg mindenütt másutt is... Borotvaéles esze van. A haditudása ellen kifogás nincs. - Köhintett, és halkabban, szinte ünnepélyesen, szertartásosan mondta: - Commodore Giuseppe Garibaldit keressük, aki 1848-ban Róma diktátora volt. Valóban a nép akaratóból.

A két őrcsón lábhoz tett fegyverrel, arcukon hirtelen fellobbanó örömmel nézett rá:

- Hát ha magyarok is Garibaldi szabadságharczslaja alatt akarnak küzdeni, testvéri bizalommal fogadjuk magukat. Én Dunyov István vagyok, elég régóta ténfergek a Commodore körül... Mindjárt szólok. A Commodore három napig oda volt, ahol dolga akadt... lehet, hogy alszik. De kiadta a parancsot, bárki jelentkezik, rögtön jelentsem.

A bejárattal szemben lévő, halványsárgán kirajzolódó ajtó felé indult. A másik őrcsón közelebb lépett:

- Haj, haj... a szabadságharc után tíz esztendeig vetődtem mindenfelé, míg ide találtam... De szeretném, ha csak egy szócskát is tudnék, mi újság van Orosházán?

Tüköry sóhajtott:

- Bizony, én is keveset tudok arról, ami a hazánkban történik... bár az újságok itt Piemontban is elég sokat írnak Magyarországról... de leginkább szomorú dolgokat. Persze, hazánk sorsát csak a fegyver döntheti el. Ezt tudni kell.

A Commodore a kicsiny ablak előtt ült egy halom friss, illatos szénán, bár a szoba közepén alacsony kőlapos asztal állott és két hosszú, otromba pad. Arcát behunyt szemmel az ablakon át behulló világosság felé fordította, de ez talán csak látszólagos fáradtság jele volt, mert mikor Tüköry Lajos és Türr István belépett, könnyű, gyors mozdulattal felegyenesedett.

- Magyarok? - kiáltotta mosolyogva és kezét fogott a vendégekkel. - Nagyon örülök. Sok magyar jött hozzánk! Hogy mást ne mondjak: Teleki Sándor, Frigyesy Gusztáv, Éber Ferenc, Winkler Lajos... így hirtelenében fel sem tudnám sorolni... csupa önkéntes, jó demokrata, jó republikánus, hivatásos szabadságharcos! De nem csak harctársam, hanem szívbéli jó barátom Dunyov István, akit önök már láttak is... vagy legalábbis a szuronya hegyét, nem? - halkan nevetett.

Az alacsony asztal mellett álló, ugyancsak alacsony, igen régi kőpad felé intett:

- Foglaljanak helyet. Önök bizonyára nemcsak magyarok, hanem demokraták és republikánusok is... tehát a szívem az önöké... Abból, hogy ide találtak, az számomra már ismertetőjel. Jelenleg ugyanis itt, Itáliában Piemont kormánya engedélyezte a tartózkodásomat Genovában, de ami biztos, biztos... helyesebbnek tartom, ha itt vagyok, míg a tervem gyors, pontos, eredményes végrehajtására sor kerül... - Hibátlan fogait villogtatva, halkan nevetve idézte az ősrégi latin közmondást: - Bene vivi qui bene latuit... - és dallamos nizzai, kissé francia árnyalatú itáliai szóval is idézte: - Az él jól, aki jól elrejtőzik... Helyzetemben ez pillanatnyilag indokolt. - És mikor a két vendég már leült a padra, kiszólt az őrségnek: - István... Keress elő egy kancsót *Lacrima Christi*-vel és három poharat... Nem árt önöknek egy kis bor, ha már ilyen messzire eljöttek.

Ő is leült. Férfias, erős arcán őszinte öröm látszott. Megvárta, míg Dunyov István behozza a poharakat, az ősrégi boros cserépkancsót, melyen elmosódva még látszottak az ismeretlen művész kezével alkotott régi görög domborművek. Kivette kezéből és ő maga töltött a vendégeknek, jelezve örömét és tiszteletét. Aztán koccintott Tüköryvel és Türr Istvánnal. Mind a hárman egyenes, katonás állásba emelkedtek fel ülőhelyükről. Egy pillanatig csend volt. Garibaldi arcán hirtelen lobbant az egész eddigi életén átviharzó harcvágy:

- Emelem poharam a győzelemre, mely csakis a miénk lehet! - hangja halk, érdes volt.

- Evviva Victoria! Éljen a győzelem! - visszhangzott Tüköry és Türr ajkán.

Mindketten érezték a Commodore lényéből áradó erőt és a győzelem megcáfolhatatlan sejtelve visszaadta a hosszú gyaloglás alatt a hőségben kissé elhomályosodott lelkesedésüket.

Valami megváltozott, biztos, megcáfolhatatlan lett. Tüköry Lajos éles katonarcán pirosság ömlött:

- Higgycs el, Commodore, szívesen hullajtom vérem Itália szabadságáért, egységéért...! 1848-ban a *Népek tavaszán* Itália és Magyarország sorsa nagyon sokban összefüggött, s nemcsak akkor, de most, 1860-ban is... az önkény ellen vívott harc testvérekké avat minket.

Garibaldi megvárta, míg valamennyien ismét leülnek, és halkán, udvariasan mondta:

- Nem szeretném ismételni olyan szándékaimat, melyekről önök Genovában és bizonyára már másutt is hallottak... ezért talán tájékoztassanak önök engem, miről értesültek, s majd én kiegészítem, nyíltan, őszintén elmondom terveimet.

Tüköry Lajos lepillantott:

- Azt hiszem, a bajtársam jobban ért a jelentések, vagy akár a szállongó hírek összeállításához, mélyebb értelmezéséhez... - szólt halkán. - Mert Türr István bajtársam mikor 1849-ben

az önkényuralom győzött Magyarországon, és oly sokan a magyarok közül szétszóródtak a világban, ő sok országban részt vett a szabadságharcokban és mondhatom, a legjobb szervezők egyike... Az újságok sokat írnak Kossuth Lajosról, Magyarország volt kormányzójáról, aki kétségtelenül - véleményem szerint - a hazájukból elűzött magyarok leghivatottabb vezetője, hiszen republikánus és demokrata is... De közvetlenül a szervezkedésben azért nem vehet részt, mert különböző kormányfőkkel tárgyal. Ahogy az újságok írják, most éppen a tudós, a költő, a regényíró és egész életében hivatásos összeesküvő Bonapartéval, aki jelenleg III. Napóleon néven Franciaország trónján a nagybátyjához hasonló sikerekkel akarja igazolni a francia nép előtt császárságát. Más alkalommal hallottam, hogy Viktor Emmánuel, piemonti királlyal folytatott tanácskozást, de mostani állandó helye London, oly messze esik Magyarországtól, hogy gyakorlatilag a titkos szabadságharcot alig irányíthatja, így hát azt hiszem, Türr István barátom, aki természetesen Kossuth Lajos bizalmi embere, jobban tájékozathatja, mint én.

Csend támadt. Türr István az akkori viselet szerint jobbra-balra nyúló hosszú, egyenes bajuszához nyúlt. Rövid ideig gondolkozott, aztán nyugodtan, egyenletesen, mintha jelentést olvasna, mondta.

- A külföldre menekült magyar szabadságharcosok közül már többen megkísérelték légiók, sőt ezredek szervezését... Így Klapka tábornok is, az egykori hadügyminiszter... A konspiráció állandóan hullámzik, szinte bizonytalan. Én csak az általam áttekintett szervezkedésekről tudok... - Hangjában szerénység és önérzet vegyült. - Pontos, őszinte sokszor átgondolt tájékoztatást adok, de a helyzet - hangsúlyozom - állandóan változik. Úgy, hogy ha megengedi, néha kérdezek is valamit. - Kissé elmosolyodott. - Természetesen nem úgy, ahogy ez a polgári életben szokás, hanem ahogy a konspiráció - ami jelen esetben inkább szövetkezést jelent mint összeesküvést - szabályai megkövetelik. - Felpillantott. Arca egyszerre volt nyílt és rejtélyes. - Hírek járnak, hogy néhány angol üzletember pénzzel segíti a nápolyi királyság felszabadítására Genovában összegyűlt, természetesen főként itáliai, de magyar és lengyel önkénteseket is. Állítólag az önkéntesek száma alig ezerhatvannégy... Ezzel szemben II. Ferenc nápolyi király, aki Itália legnagyobb országának ura, akár ötvenezer főnyi rendes hadsereget is felvonultathat!

Ahogy a világtörténelemben eddig példátlan hősi vállalkozásról beszélt, a hangja alig-alig változott, nyugodt arca azonban néha kipirult. Ilyenkor hosszú, egyenes bajuszához nyúlt, de ahogy a beszéde, a fejében felvetődő lehetőségek továbbsodorták gondolatait, ez a mozdulat mindig félbemaradt. Ilyenkor az asztalra engedte kezét. S mikor az asztal kőlapjának hűvössége a két tenyeret érte, kissé mintha még nyugodtabb lett volna.

- Egy angol utazótól hallottam, hogy csupán Szicíliában közel huszonnégyezer rendes katona tartózkodik - habozva, alig észrevehetően rázta fejét: - Azt nem tudom, beszámítható-e ebbe a Palermo, Reggio Calabria... Valószínűleg Messina és más erősségek helyőrsége... Azt sem tudom, hogy a huszonnégyezer katona valóban teljes számban megérkezett-e Nápolyból Szicíliába, vagy pedig csak a nagyobbik része...

Garibaldi nyílt, férfias arcán a titkot tartó varázsló mosolya volt. Lassan a korsóhoz nyúlt. Megtöltötte a poharakat. A korsót visszatette az asztalra. Nagyujjával óvatosan letörölt egy borcseppet a széléről, és érdeklődve kérdezte:

- Én azt hiszem, hogy a mi olasz boraink tulajdonképpen nem is olyan jók, mint egynémely magyar bor... például ama híres tokaji... - Odakoccintotta poharát a másik kettőhöz.

Türr és Tüköry is úgy érezte, hogy ebben a mozdulatban szavak nélkül rejtőzik a válasz, és valamennyien a poharaik után nyúltak.

Ismét rövid csend támadt. Aztán Türr István maga elé nézve mondta:

- Amennyire értesültem, az ezerhatvannégy önkéntest két hajó, a *Piemont* és a *Lombardi* szállítja majd... A két hajó állítólag olyan régi, hogy a hajókereskedő nem egyszeri szállításra, hanem örökáron adta el annak a néhány angol üzletembernek, akiktől aztán önök megkapták... Úgy mondják, ez azért volt szükséges, mert Itália országai között a legfegyelmesebb hadsereggel rendelkező piemonti királyság nem akar vállalni semminemű látszatot, hogy támogatja az Itália legnagyobb királyságának megszállására induló ezerhatvannégy önkéntest... Ezért az önkéntesek nem kaptak sem egyenruhát, sem fegyvert, csak állítólag némi élelmet. - Habozott, aztán még halkabban mondta: - A két hajó ott horgonyzik Genova kikötőjének szélén... meglehetősen elhanyagolt állapotban, amint ezt már kívülről is látni lehet. És a hajó előtt a kikötőben néhány száz ember álldogál, ül a parton vagy éppen alszik ott a kövön... De én sem egyenruhát, sem fegyvert nem láttam. Azt hiszem, ez érthető is, mert amennyire értesültem, az ön önkéntesei, Commodore, nem viselhetik a piemonti hadsereg egyenruháját, sőt egyenruhát egyáltalában nem! Mert hisz ez azt jelentené, hogy Viktor Emmánuel, Piemont királya nyíltan támogatja a vállalkozást. Ezt pedig már III. Napóleon francia császár sem helyesli, mert ő II. Ferenc nápolyi király helyébe - aki teljes önkénnyel uralkodik, s néha valóban meggondolatlan, ami nem is csoda, hiszen alig huszonkét éves... nagybátyja, a nagy Napóleon által a nápolyi királyság uralkodójának megtett Joachim Murat, híres lovassági marsall családjának egy tagját szeretné... - Megszokott mozdulatával ismét a bajuszához nyúlt, majd leengedte a kezét, de most már kissé elvesztette a nyugalmát és gyorsabban mondta: - Ebben az esetben a nápolyi királyság lényegében Napóleon császár birtokában lesz, s ezáltal egész Itália... Hiszen az ilyenformán kialakult hadászati helyzet következtében Itáliában a piemonti királyság is még erősebb francia befolyás alá kerül! - Szokatlanul izgatott mozdulattal felkapta kezét és mellére ütött: - Én a köztársaságért és a demokráciáért harcolok, nem pedig egy másik császár hatalmáért...!

Tüköry feszülten figyelte a Garibaldi arcán át-átrezzenő gondolatokat és hirtelen lobbanó izgalommal, hangosan mondta:

- Igen, igen... Commodore... Sietni kell! Nagyon-nagyon sietni... De az egyenruha nélkülözhetetlen! Én katona vagyok és tudom, hogy az egyenruha összetartozást jelent az egyforma mundért viselőkkel; az egyiknek is, a másiknak is erőt ad, hogy mindnyájan egyformán, ugyanazt az egyenruhát hordják...! Ha nincs egyenruha, teljes egyenruha, akkor viseljenek legalább az önkéntesek egyforma inget. Tavasz van! Itália... viseljen az az ezerhatvannégy ember egyforma inget. A mi magyar nemzeti színeink a piros-fehér-zöld... a Szabad Itália zászlaján is ott láthatjuk ugyanezeket a színeket, bár más sorrendben. Viseljenek az önkéntesek - mondjuk - piros inget!

Garibaldi ajkán mosoly volt. Szívélyesen rázta fejét. Halkan nevetett.

- Hát önök, magyarok, valóban nagyszerű harcosok voltak ama világhírű „tavaszi hadjáratban” 1849-ben... Az én vezérkaromban sokat beszéltem magyarokkal magyarokról, de persze főleg itáliai önkéntes vezetőkkel erről az egyenruháról... és ott is felmerült az egyforma színű ing kérdése. Ott is mondták már néhányan: viseljenek az önkéntesek piros inget, mert végeredményben ez a felkelés, a szabadság, a forradalom színe...! - Hangja felzendült. - S a fegyverek? Hát mit gondolnak, az a két hajó, a Piemont és a Lombardi üresen áll ott a kikötőben?! De legyenek még vidámabbak, uraim! Útközben Orbitellóban még két kisebb bárka is csatlakozik hozzánk... Sőt a küldöttség közül, amely ezt velem közölte, az egyik nagyon-nagyon lelkes fiatalember, akinek szavában csak azért hiszek, mert olyan lelkes volt, azt mondta, hogy esetleg a bárkákon négy kis ágyút is hoznak. Nagyon ünnepélyesen néztem rá és olyan halk hangon, mint egy gyóntató, azt is megérdeklődtem, lőszer lesz-e...? -

Elhallgatott. Lehajtotta fejét és könnyedén mondta: - Reméljük, hogy az is lesz... - Aztán Tüköry Lajos felé fordulva, vidám titokzatossággal mondta: - Ami pedig az ön által említett vörös inget illeti, azt szülővárosomban, Nizzában néhány idősebb, tapasztalt hazafi a francia Lyon egyik szövőgyárában elkészíttette... s önök, s valamennyi magyar önkéntes, aki önökkel van, - mondhatom, mind vakmerő fickók! - például ez a Dunyov barátom is... akár már holnap felvehetik...! Majd megmondom hol és mikor... ezt megmondhatják Teleki, Éber, Winkler és Frigyesy... és minden magyar önkéntesnek, aki az én zászlóm alatt harcol!

Csend támadt. Mindnyájan hallgattak. Tüköry Lajos hirtelen felegyenesedett. Tartása katonás, férfias volt. Arcán elszántság. Szemében az elnyomottakért, az emberiség szabadságáért vívott harcok vágya.

- Commodore... - kezdte ércesen felzendülő hangon. Aztán hirtelen eszébe jutott, hogy most tulajdonképpen ismét tényleges katona és jelezve ezt, szabályosan jelentett: - Mio generale...! Tábournokom! Kérem a parancsot, hogy innen, ebből a szobából egyenesen Genovába induljunk a Szicília felszabadítására induló szabadságharcosok csapatához... és a tábornok polgártárs engedélyét kérem, hogy vörös inget és szuronyos puskát kaphassak.

Garibaldi tekintete egy pillanatra éles, súlyos lett, aztán fellobbant pillantásában az ösztönös lelkesedés. Valami nagyon barátságos szóval akarta kiadni ezt a parancsot: az indulásra, a biztos halálba... de aztán lepillantott és halkán, szívélyesen mondta:

- Százados polgártárs...! De hiszen a tiszteknek nem szuronyos puska, hanem kard kell. - Ajka szélén vidám mosoly rejtőzött és enyhe gúny.

Tüköry arcán is átsiklott a vidámság:

- Tábournok polgártárs... Én szeretem a szuronyrohamokat és a szuronyharcban a kard túlságosan könnyű fegyver... Tehát életveszélyes, nem?

Most mind a hárman halkán nevettek. A Commodore rövid ideig habozott, aztán halkán mondta:

- Maradjanak csak itt ülve egy pillanatra. Nekem lesz egy-két szavam Dunyov István polgártárhoz...

Felkelt. Kilépett az előtérbe. Dunyov István férfias, barna arcán látszott, hogy a kissé nyitva hagyott ajtón keresztül hallotta a beszélgetést. Garibaldi a füléhez hajolt. A dallamos itáliai szavak lágyan csendültek. Dunyov István arcán hirtelen olyan vidámság rezzent, hogy úgy érezte, a magyarországi szabadságharcban mindkét karján kapott egy-egy régi sebe felsajog egészen különös, szinte nem is fájdalmas sajgással.

Tisztelgett és a balra nyíló folyosó felé indult.

Bent a szobában a két magyar egy ideig poharára tekintve hallgatott. Aztán Türr elmosolyodott. Átpillantott Tüköry Lajosra. Odanyúlt a csodálatos, ősrégi s mégis alig kopott, Aphrodite Kyréne domborművével ékes cserépkorsóhoz és halkán mondta:

- Tudod-e Lajos, én mindig olyan tudós fajta ember voltam, amíg ott nálunk, magyar földön nem kezdődött meg a szabadságharc... - és lassan végigsimított hosszú ujjával az egyszerű agyagkorsó oldalán. - Látod, ez az asszony itt... Nézd csak, még most is látszik rajta, milyen arányos termetű, karcsú... hogy sugározza a nászrahívó fedetlenséget... - Újra a kétfelé, egyenesen nyúló bajuszához nyúlt: - Most, amíg a Commodore odakint boszorkánykodik, mutassunk be egy italáldozatot a legizzóbb ölü istennőnek! A tízezerévesnek... Italáldozatot, mint a régi rómaiak, vagy még előbb a régi hellének... akik már korábban kivívták a szabadságukat!

Lassan töltött. Először Garibaldi poharába, aztán Tükörynek, s végül magának. Arca ünnepélyes lett. - Tudod-e Lajos, micsoda gyönyörűek a szicíliai asszonyok?! Akkor fekete hajuk van, hogy a derekukig ér... Csodálatos szépségű mellüket, karcsú derekukat, arányos csípőjüket alig fedi az a délvidéki könnyű ruha... A szemük nagy, csillogó, hosszúpillás... Az ajkuk izzó piros... Tudod, én amikor Törökországban harcoltam, vagyis hát nem is éppen Törökországban, hanem a Kaukázusban... a cári csapatok ellen küzdő cserkeszekkel... s mikor hallottam az itáliai események hírét, hogy itt csak úgy izzik a forradalom parazsa a hamu alatt, elindultam Itáliába... Szicília partjai mellett vitt a hajónk, egy francia vitorlás... Először Szirakuzában kötött ki - az már Szicília -, és Messinában... meg Palermóban... ez a hatalmas sziget fővárosa... - Odakoccintotta poharát a másikéhoz. Lassú, ünnepélyes arccal emelték ajkukhoz a poharaikat és pillantásuk ösztönösen ráhullott újra a tízezer éves istennő, az olcsó, csorba szélű agyagkorsó dombormű alakjára.

Tüköry arcán is átrezzent valami. Visszatették az üres poharakat az asztalra.

- Bizony, irigyellek, István azokért a kaukázusi harcokért! Mert erre Itáliában is mondták: az egész végtelen török birodalomban a legszebb lányok a cserkeszeknél vannak... A török nagyurak asszonyházaiban mindenütt ott található. Csak úgy mondják, nagyon drágán adják őket. Hát hogy is van ez? Adják... veszik?

Türr mosolyogva legyintett:

- Nézd, Lajos... Egy tündöklően szép asszonymak, lánynak értéke van... Érted? Hát ha te bemegy egy trattoriába és iszol egy pohár bort... tán ennél rosszabbat: hát nem fizetsz azért? Éppen csak az asszonyok, lányok szépsége legyen értéktelen?! Nem rabszolganő-vásár ez! A török harcosok vezérei, a gazdagok valóságos küldöttséget küldenek a Kaukázusba, s úgy kéri meg az apától a lánya kezét a hatalmas uruk részére. Látod, mifélek Magyarországon nem árt, ha a lánynak hozománya is van... Igaz? Na hát tud meg, hogy azokat a cserkesz lányokat egy szál ruhában viszik magukkal... Csörgetik az aranyat. „Mondják, hogy a szíriai beglerbég asszonyházába kéri a lányodat, te vitéz és híres harcos Apa! Mert a lányod szépsége innen, a fellegek fölé érő hegyekből egészen odáig ragyogott, ahol a fényes Damaszkuszban a szíriai beglerbég tartja a mérhetetlen hatalmú szultán birodalmának akkora részét, mint a te legyőzhetetlen, maroknyi néped országának harmincszorosa... Ő maga küldött minket, mert vitézi híred eljutott hozzá...! Asszonyai házába kéri leányodat. Selyembe, bíborba járattja... Szolgák csapata kíséri karcsúbokás lábának minden léptét...” Szép, költői módon, keleti költészettel dicsérik a lánya szépségét. Aztán kérdik: „Mennyi aranyat adhatunk neked, hogy lásd, mennyire becsüli ama híres-nevezetes Halef Omár beglerbég a lányod szépségét?” Aztán csak úgy kifordítják egymás után az aranyakkal tömött bőrszényeket a cserkesz elé... Az az öreg cserkesz meg - most már nem tudnám megmondani, mi volt a neve... Nehéz ott magyar embernek eligazodni! Mert azok mind oly szép szál, daliás legények ezek a hegylakók... Ez a maroknyi, hősi nép... hogy bizony megcsodálja azt az európai... S nem is csodálkoztam, hogy azokért a tündöklő szépségű lányokért küldik az aranyatvivő követeiket a végtelen birodalom leghatalmasabbjai... - Egy pillanatra elhallgatott. Figyeltek. Csend volt.

Türr sóhajtott:

- Sokszor azt hiszem, jobb lett volna nekem, ha ott maradok... a Kaukázus fellegeken túlnyúló hegyei között valamilyen sasfészekként, sziklák között épült kicsiny faluban... Arrafelé úgy mondják: aul... Szóval, mondom - kezét Tüköry kezére tette és közelebb hajolt hozzá -, itt mondom neked, Lajos... volt útközben, hogy bántam, tán még most is bánom... hogy nem maradtam ott egy ilyen sziklafészekben... egy ilyen tündöklő szépségű lánnyal, vagy akár négyel is... mert azt tudod-e, hogy az iszlám hit szerint egy férfinak négy asszonya lehet? -

Mosolyogva rázta fejét, csavargatta hosszú bajusza két végét: - Hát szóval tudd meg, hogy Sziciliában az asszonyok, vagyis hát azoknak a fiatal lányoknak szépsége úgy tündököl, mint a cserkeszlányoké...!

Tüköry Lajos alighanem gondolt valakire, mert sóhajtott és halkán mondta:

- Megesik az ilyesmi férfiemberrel... - Elkomorodott a hirtelen rátörő emlékektől és hogy eltérítse a beszédet, köhintett. Igyekezett, hogy a hangja közönyös legyen. - Aztán mit vitt ez a hajó, mármint az a francia hajó, amin te utaztál, István...? Milyen árut?

Türr elnevette magát.

- Hát tudod, amikor ott a kisázsiai parton, Szmirnában hajóra szálltam, különös volt nekem, meg annak a nyolc-tíz magyarnak, aki ugyancsak ide igyekezett Garibaldihoz... hogy üres a hajó! Nem kérdezősködtünk sokat; később már az sem volt különös, ha a kapitány - miután egy szicíliai kikötőbe behajóztunk - elküldött minket a hajó hátsó részébe a fedélzet alá. Hát ki csodálkozna ezen? Harcolni jöttünk, nem? Na, most jön a csodák csodája! Vártunk a szicíliai kikötőkben... milyen árut vesz fel a hajó? Egy deszkafal választott el minket ott a hajó hátsó részében a hajó többi részétől... Emlékszem, szép holdas éjszaka volt. Hát az olyan gyönyörű, te Lajos, hogy én csak ott álltam a kis kerek hajóablak mellett, aztán néztem a tengert... a tengert! Mert nálunk az istenverte, szegény Magyarországon ki láthat tengert? Még Petrovics-Petőfi se! De mégis tudta, milyen a tenger! Mármint ő... Tudod azt a versét, ugye? „Lent az Alföld tengersík vidékén... ott vagyok honn, ott az én világom... Börtönéből szabadult rab lelkem, ha a rónák végtelenjét látom... Felrepülök akkor gondolatban, túl a földön, felhők közelébe...” Na, érted? Ő, a költő mondta, hogy „tengersík”! Tengerhez hasonlította az Alföldet abban a rettentő nagy lelkesedésében... Abban az emésztő, pusztító, hősi halálba kergető szabadságvágyában... Mert neki nem kellett a határok! Hegyek, fenyvesek... amikor csak úgy mászik az ember a hegyoldalon, mint a hangya! Mint ott a Kaukázusban. - Rejtegetve valami vidám titkot, amely esetleg éppen nem is olyan vidám... rövid ideig némán nézett a másik arcába.

Tüköry éles, barna katonarcán - ő maga sem tudta miért - hirtelen izgalom rezzent.

- A mindenségit, István! Ne csavard te nekem itt a szót! A holdfényel meg a tengerrel... Azt mondd, mi volt az áru?! A fegyver? A lőpor? A szétszerelt tüzérség?

Türr István kissé félrehajította fejét:

- Ne pattogj, hé! Várd meg, míg kimondom. Gondolhatod, hogy nem ok nélkül mondtam a tengert, a végtelent meg a csodálatos, kozmikus kincsként derengő Holdat... az itáliai tenger felett. Mert egyszer csak - gondolom, éjfél felé - látjuk ám, hogy jönnek... Először azt hittük, valami menekültek lehetnek, mert mindegyik olyan köpenyfélét viselt és széles karimájú kalapot... csak az volt a különös, hogy a széles karimájú férfikalap mindegyiknek nagy volt. Túlért a fülén. Aztán egyszer csak halljuk a nevetést, a lánynevetést... a kuncogást... aztán a kapitány, meg egy-két emberének azt a bizonyos híres francia udvariassággal kimondott szavait... Úgy bizony! Te Lajos! Mire végigjártuk Szirakuzát, Messzinát, Palermót... no meg Sziciliának is legnyugatibb részét, Marsala kikötőjét... annyi gyönyörű szép szicíliai lány volt azon a hajón, hogy a kapitány először mentegetőzött egy fél órát előttünk, hogy ideszorultunk ebbe a nagyon-nagyon szűk helyre a fedélzet alatt... aztán a biztonság kedvéért mikor kiment, ránk tolt a tolozárát...!

Most már mindketten nevettek.

Tüköry férfi-kárörömmel rázta fejét:

- Rátok toltá a tolózárat?! Na, hál' istennek! Engem már kerülgetett az irigység! Szóval szicíliai lányokat vittetek Franciaországba...

Türr legyintett:

- Dehogyan! Mi nyolcan-tízen magyarok, akik Genovába igyekeztünk, Marsala kikötőjében átszálltunk egy másik francia hajóra... ez meg - amelyiken odáig utaztunk - visszafordult keletre... Szmirna felé. - Elkomorodott. - Csakhogy hidd el, Lajos, én úgy gondolom, hogy Szcíliában sokkal nehezebb dolguk volt azoknak a nagypénzű ozmanli-török küldötteknek, mert ott aztán a család minden férfitagja - akár bátyja, akár apja, akár öccse - olyan éles késsel vigyáz a család lányaira, hogy én bizony nem tudnám megmondani, hogy boldogultak ott ezek a küldöttek? Mert ezek nem kalmárok voltak... nem kereskedők, hanem az anatóliai, ruméiai, szíriai, egyiptomi, iraki, vagyis hát mezopotámiai? beglerbégeinek válogatott, igen-igen okos eunuchjai... S azokat meg kísérte két-két ősz hajú, idősebb görög, aki értett az ilyen dologhoz... Ezek aztán őrizték azokat a lányokat érintetlenül, teljes tiszta szűziességben egészen annak a mérhetetlen hatalmú keleti nagyúr asszonyházáig... Szmirnában, Edirneben - itt úgy mondják: Drinápoly - Konstantinápolyban, Bagdadban, Damaszkuszban, Kairóban... - legyintett nagy fölénnyel. - Vagy mit tudom én, milyen nagy városig... Hát szóval, Lajos... mi most oda megyünk, Szcíliába! Micsoda harctér! Micsoda asszonyok...! Micsoda halhatatlan dicsőség, ha a világszabadságért hull a vérünk! Hát nem igaz?! Nem te emlegetted az imént a hősi halált az elnyomottakért, a szabadságért?!

Hallgattak. Csend volt. A folyosón hirtelen ütemes léptek zörrentek; mindketten az ajtó felé néztek.

Az ajtó kitért. A küszöbön hirtelen megjelent egy daliás férfi alakja. Mellén szinte lángolt a keskeny, kicsi ablakon behulló napsugárban a vörös ing... Mögötte még ketten tűntek fel egyenes, katonás tartással, vörös ingben, szuronyos puskával a kezükben.

Tüköry és Türr felegyenesedett. Egy pillanatig egyikük sem ismerte fel a Commodore-t, Dunyov Istvánt és a másik őrt. Aztán mindketten tisztelgtek. Garibaldi közelebb lépett. Megállt és bal kezét felemelve, Dunyov István és a másik őrt felé mutatott, akik mindketten egy-egy vörös inget tartottak a kezükben. Átvette tőlük a vörös inget és ünnepélyes, láthatóan meghatódva, igazi itáliai érzelemkitöréssel áttelelte Tüköryt, aztán Türrt, és feléjük nyújtott egy-egy vörös inget. Hangjában megcsendült a nagy, halálos harcok előérzete:

- Íme, polgártársak! Mi a köztársaságért és a szabadságért harcolunk...! Vegyék fel már most ezt a vörös inget... amely olyan színű, mint a szabadságért életüket adó harcosok bőven hulló vére...! - Aztán Dunyov kezében most zörrenő két régies, rozsdás szuronyos puská felé nyúlt. - Íme, a fegyver! Parancsom: a szabadság nevében, a köztársaság nevében ma napnyugta után induljanak Genovába, a kikötőbe... oda, ahol Piemont és Lombardi gőzösök körül az önkéntesek gyülekeznek, hogy még ez éjjel vagy legkésőbb hajnal felé induljanak Itália felszabadítására, Marsala kikötője felé! Először Szcíliába, aztán végig Itálián... végig a felszabadult, demokratikus, köztársasági Európán...!

Csend lett. Mindnyájan érezték a pillanat történelmi súlyát és lassan nyúltak a fegyverek felé. A szuronyos puskák csörrenve ereszkedtek lábhoz. Ez a fegyvercsörrenés betöltötte a csendet, és Tüköry úgy érezte, egész Európa minden elnyomottja, a szolgaságba belevakult népek hallják ezt a csörrenést - szívvvel vagy gondolattal.

Nyugaton az alkony utolsó derengése is elhalványult. A liguriai Alpok alacsony, erdővel borított csúcsai felett nagy, itáliai csillagok tűntek fel egyre fényesebben és fényesebben, ahogy sötétült az égbolt.

Ők ketten egymás nyomába léptek, egyenletes katonaléptekkel, s vállukon vitték a régi, súlyos szuronyos puskákat, melyekkel talán még a nagy jakobinus világ-császár, a nagy Napóleon gránátosai harcolhattak itt Észak-Itáliában... a híres itáliai hadjáratban.

Tüköry, aki elől haladt, kissé feljebb emelte a puskája tusát, hogy a hosszú, hegyes szurony ne zörrenjen a lehajló ágakon és halkán mondta:

- Hanem hallod-e, akárhogy forogtad a szót, bizony lánykereskedés az, amiről beszéltél... - szava halkán hullott az ugyancsak nesztelen, de ütemes, de egyenletes léptek zörrenésébe.

Türr most csak a hátát láthatta a másíknak, és anélkül, hogy lépése ütemét megtörte volna, jókorát csapott a hátára tenyerével:

- Már hogy volna lánykereskedelem?! Hát a lánykereskedők azokat a lányokat mindenféle bordélyházakba viszik... meg mulatóhelyekre! Meg mindenféle ocsmány helyre... ahol minden tele van szeszgőzzel, fürtelemmel, betegséggel... Ezeket a lányokat, barátom... ha teszem azt, már a beglerbég asszonyházában vannak, abban a csodálatos keleti pompában, s ha kedvük van kimenni a városba vásárolni az ékszerésznél mindenféle csillogó, drága ékszert, szolgál kíséri, arcukon meg ott van a fátyol... hogy az idegen férfi még csak az arcát se lássa... mert az a lány olyan szép, hogy ha két férfi ránéz, akkor az egyik is, a másik is abban a pillanatban tört ránt vagy kést... a lány miatt. Aztán meg különben is, azt az arcfátyolt nem is azért hordják az asszonyok abban a sivatagi városban, ahol csak úgy száll az utcán a szinte láthatatlan, forró homokpor, hogy a férfiak elől elrejtsek arcukat, hanem azért, hogy védjék azt a csodálatos, finom arcbőrüket, melyet mindenféle kenőccsel ápolnak; tejben mosdanak... főleg rózsaoajjal kenetetik... meg mindenféle olyan illatszerekkel, amiről itt nálunk, Európában nem is álmodnak az emberek... Maga az Isten hírnöke mondja a Korán nevű szent könyvben, amely az Iszlám bibliája, hogy „Én hús vagyok, mint ti, harcosok... szeretem az asszonyokat és az illatukat...” Na persze ez érthető is, mert ott olyan iszonyú forróság szokott lenni, hogy azt elképzelni nem lehet. Hull a verejték... Kell az illatszer... még a legtündöklőbb szépségű asszonynak is...

Hallgattak. Léptük halkán, egyenletesen dobbant. Az alacsonyán nyúló ágak néha mégiscsak meg-megzörrentek a szuronyok hegyén.

Tüköry gondolatai lassan egyesültek emlékké.

- Tudod, ott Erdélyben a mi híres lengyel generálisunk, akit úgy hívtak a székelyek, hogy Bem apó... szóval már eléggé idős volt, és ráadásul még az arcát is elcsúfította a löporrobbanás...

Türr fölényesen újra hátbavágta:

- Persze... Bem generális... Bem József... akiről azt írta a Petrovics-Petőfi „Hogyne győznénk, hisz Bem a vezérünk, a szabadság híres bajnoka... Bosszúálló fénnel jár előttünk Osztrolenka véres csillaga...”

Tüköry rántott egyet a vállán:

- Hát, igen... az, az! Szóval, mondom: az a nagyon bátor öregember, aki mindig azt mondta a katonáinak - mert hogy magyarul igen rosszul tudott -, mindig kiabálta nekik olyan kukorékoló hangon, hogy: „Ne felj székeli elere!” - Érted?

Türr horkantott egyet:

- Már hogyne érteném! „Ne félj székely, előre!” Mert az ipszilont is i-nek mondta...

A másik láthatóan habozott, elmondja-e, mit hallott a hős generálisról... és úgy érezte, hogy Türr talán félreértheti szavát, de végül mégis kimondta:

- Én később, 1849 után még Várnában... már száműzetésben hallottam, hogy Bem generális, a mi Bem apónk... a nagy szultán seregébe állott és iszlám-hitre tért! Aztán a szinál beglerbég mellett a tüzérség parancsnoka lett. Most nem tudom, Aleppóban vagy Damaszkuszban... azt hiszem, az utóbbiban.

Türr úgy bólintott, mintha a másik a sötétben láthatta volna mozdulatát, és hogy hallja is, fölényesen mondta:

- Jól hallottad, pajtás! Így volt ez, és nem másképp. Bizony, iszlám hitre tért az... felvette a mohamedán hitet. De hogy most aztán megtette-e azt, hogy úgy éljen a házában - mert külön házat kapott a janicsár kaszárnyán túl, a város legszebb helyén... -, szóval hogy ott azt a lőporvéste, ráncos arcát hány asszonya csókolta, azt nem tudom. De én úgy vagyok veled, hogy az ifjúság ifjúságot ad! Miért ne csókolták volna meg annak a nagy, híres szabadságharcosnak arcát azok a hajlékony, sudár, fekete hajú, izzóajkú szíriai lányok...? Vagyis hát az asszonyai...

Tüköry zavartan köhintett:

- Nem erre gondolok most... Hanem arra a katona-szóbeszédre, hogy amikor az arabok vagy százegezszer fellázadtak az ozmanli török uralom ellen, akkor ő bizony a tömegbe kartácsoltatott egy-két ágyúból...!

Türr sokáig hallgatott.

- Ezt nem tudom biztosan... De mit tehetett volna mást? Ha egyszer a beglerbég parancsolt neki... Én részemről úgy tudom, hogy ő ilyen parancsot sosem adott ki, mert törökül nem beszélt egy szót sem, csak franciául beszélt egy keveset...

A ritkuló fákon egy levél sem rezzent. Úgy látszik, az erdőkön túl már kelt a hold, mert az itáliai éjszaka csodás csendjében szinte egyszerre zendült fel mindenfelől a madárdal...

Mindketten ünnepélyes áhítatot éreztek és lépésük halkabb lett. Az ösvény hirtelen kikanyarodott a hegyoldalra. Tüköry elmosolyodott a sötétben és előremutatott, ahol Genova kikötőjének apró, pislákoló fényei csillogtak, mint a tengerpartra leszállt rőt szárnyú lepkék... -

- Na, halod - mondta halkan -, hogy lecsendesedett a léptünk a madárdaltól, igaz? Akár egy konspirációs jelzésnek is jó volt, mert itt aztán egy ideig jó lesz, ha halkabban, óvatosabban haladunk... a nyílt terepen.

Türr anélkül, hogy válaszolt volna, csak ennyit mondott:

- Éppen jó helyen vezet az ösvény, mert a Piemont és a Lombardi a kikötő bal oldali szélén horgonyozik... Így nem kell átmenni a városon, hanem egyenesen a kikötő széléhez mehetünk... ahol az önkéntesek várakoznak.

Tüköry halkan nevetett.

- Majd csodálkozik a sok istenverte futóbetyár, ha mi ketten vörös ingben, szuronyos puskában megyünk hozzájuk... A sötétben a piros feketének látszik, aztán ha látják a vállunkon a fegyvert, úgy lehet, csupa óvatosságból belénk eresztenek néhány pisztolygolyót... mert ha puskájuk nincs is, egy szép szicíliai leány csókjába fogadom, az ezerhatvannégy közül legalább százötvennek van töltött pisztolya, vagy töre. Ezért se nem hall, se nem lát semmit a király, mert kellene neki egész Itália...

Palermo citadellájából süvítve szálltak a golyók a felkelők felé, főleg a szegény negyedek irányába. Itt-ott barikádok emelkedtek és a csendes derült ég felé szinte egyenesen szállottak fel az égő épületek lángjai. A barikádok körül holtak heverték. A vörösingeseknek a Harnando utcán rohamozó szakasza szuronyt szegezve zúdult előre a barikádon küzdő felkelők segítségére. Tüköry Lajos - a magyar légionisták csoportjában - Dunyov István mellett rohant előre. Arcán a szabadságharc szilaj vágya és a hősi halálra majd elszánt harcos rejtelmes nyugalma. A mögöttük rohamozó - főleg francia és lengyel - vörösingesek csoportja, amely a város többi utcáján főrohamra indított itáliai önkéntesekkel együtt viharzott a citadella felé, egy pillanatra megtorpant a barikádnál. A felkelők itáliai hévvel borultak egymás nyakába. Tüköry Lajos látta, hogy a lengyel önkéntesek csoportja, mely a keskenyebb utcán nem tudott felfejlődni, most éri el őket.

Itt vannak - kiáltott nevetve a magyar önkéntesek csoportja felé, itt vannak a lengyelek is. Úgy látom még húszan is lehetnek. Itt vannak ezek a derék taljánok akik ezt a barikádot építették! Aztán a lengyelek felé fordulva, akik vörös ingben, kormosan az égő házak füstjétől, zihálva a futástól, már szintén összevegyültek a barikád védőivel. Vállára csapott egy széles vállú csontos harcosnak és itália zengő nyelvén kérdezte.

- Lengyelek vagytok? Mi? Számúzóttok? - a széles vállú csontos harcos, akinek sápadt arcát nem tudta megbarnítani még az itáliai nap sem - átölelte Tüköryt és nevetett.

- Hát polgártársam, azok ott mind számúzóttak. De én nem. Én magamtól jöttem ide, mert úgy határoztam.

Tüköry Lajos végigpillantott rajta, látta hogy a másik hosszú, finom ujjai erősen fogják a nehéz, ócska, szuronyos puskát és elismerően mondta.

- Ez már igen. Én Tüköry Lajos a százados vagyok. Mi a neved?

A lengyel elmosolyodott, sápadt arcán megrezzentek az égő házak koromfoltjai:

- Leon Zákrzswszky. Az én életem a szerelem és harc. Sokat hallottam a szicíliai asszonyok szépségéről de természetesen azért is jöttem ide, mert innen elindulunk Európa összes népei, tehát Lengyelország felszabadítására is. A famíliám már vagy 800 éve harcol, én sem tudok mást, mint harcolni és ölelni...

Francia nyelven szólott itt-ott keverve az itáliai szavakat. Aztán hirtelen felemelte kezét. - Nem gondolja, százados polgártárs, hogy ne torpanjunk meg itt védelemre a barikádon, hanem törjünk előre és egyetlen viharzó rohammal söpörjük le a zsarnok hadát?! Hevesen előremutatott.

Tüköry Lajos hirtelen úgy érezte, hogy hűvös árny suhan el lényén, aztán hirtelen lobbant a harci tűz és rekedtes és mégis érces hangon kiáltotta.

- Roham! Előre! Én vezetem a rohamot! És anélkül, hogy megvárta volna, amíg a többiek megmozdulnak, elsőnek ugrott fel a barikád tetejére és rontott előre a nyílt utcán.

- Hohó az első én leszek! - hangzott francia nyelven Leon Zákrzswszky szava. Kikapta az egyik vörösinges kezéből a Vezúv kráterét ábrázoló fekete zászlót, és ő is átvette magát a barikádon. A többiek rivallva zúdultak előre.

- Gyorsabban, gyorsabban! - szállott Tüköry ajkáról a kiáltás. Érezte a szabadságért vívott harc, a hősi halál alig észrevehetően ráhulló árnyékát, hallotta maga mögött most már szinte tömeggé növekedett itáliai felkelők, lengyelek, franciák, magyarok kiáltásait. Szembe velük a

nyílt utcán a királyi hadsereg, az osztrák császári hadsereg egyenruháját viselő nápolyi király százada sorakozott lövő állásba.

Tüköry látta, hogy a puskacsövek pontos mozdulattal szegeződnek a vörösingések felé és harsogva nevetett. - Úgy élek, hogy remeg kezükben a puska - kiáltotta. Éljen a szabad Magyarország! Éljen a köztársaság! Hirtelen kikapta a lengyel kezéből a tűzhányó címerével ékes fekete lobogót és magasra emelte. A királyi katonák puskáinak csöve már szinte a rohamozók mellét érte.

- Lőjetek ti nyomorult gyávák! Már mindnyájatokat lekaszabolnak ezek a vörösingés vadak - harsant egy őrmester szava.

A sortűz eldőrdült, második, harmadik, Tüköry Lajos érezte, hogy mindent elfed előtte valami különös ezüst köd, hirtelen könnyűvé válik, s nem érezte amint hanyatt zuhant az egyenetlen kövekre. A lengyel kikapta a kezéből a zászlót, új sortűz dörrent, a zászlóvivő nyolc-tíz golyóval átluggatva éppúgy zuhant az utca véres kövére, mint a másik, de a vörösingések szilaj szuronyrohama szétsodorta a katonákat, akik fegyvereiket és régies, magas csákóikat eldobálva menekültek a görbe mellékutcákba. A roham tovább viharzott, a Vezúv tűzhányóval ékes fekete zászlót más és más vitte. Dunyov István aki Tüköry Lajos mögött rohamozott, egy percig arra gondolt, hogy félrehúzza mindkét elesett testvért a fal mellé, hogy a rohamozó tömeg rá ne taposson, de a roham heve elsodorta. Tér nyílt. A téren már itáliai vörösingések rohamoztak a citadella irányába.

Dunyov István zihálva megtorpant, aztán belevegyült a tömegbe.

- A mindenségit! Hát ezek bizony megelőztek minket! No de én meg majd megelőzöm őket, mindnyájukat: aztán hirtelen eszébe jutotta füstben, a vérben, a tűzben, a tömeggomolygásban, a diadalmas roham szédületében az a vers melyet még a hajón szavalt a magyar önkénteseknek: „...véres a föld lábom alatt... lelőtték a pajtásomat! Előre én sem leszek rosszabb nála, berohanok a halálba. Előre!” s már megcáfolhatatlanul tudta egész lényével, hogy Palermo, Szicília fővárosa s utána egész Itália, egész Európa, talán az egész világ szabad lesz, mert a szolgaság, az önkény, a gondolatbénító bányászat porrá mállik abban a lángban, mely ebből a szikrából itt Palermo utcáin vívott hősi harcból támad. Olyan csodálatos öröm fogta el, hogy megremegett, s csak mélyen-mélyen, talán a tudat alatti mélységekben rejtőzött valami sejtelem.

Cavour miniszterelnök ezen a napon sürgős, rendkívüli kihallgatásra jelentkezett Viktor Emmánuel királynál.

- Felség, a helyzet Nápolyban egyre zavarosabb. II. Ferenc király önkényuralma minden percben a legszélsőségesebb forradalmat okozhatja... De egyre erősebben rajzolódik ki a másik lehetőség is... Nápoly királya a nagy Napóleon idejében a híres lovasvezér, Joachim Murat francia marsall volt... Most titkos utakon híreket kaptam, hogy III. Napóleon császár látva a nápolyi királyság válságát, az uralkodó ingatag állapotát, Murat marsall fiát akarja Nápoly trónjára helyezni. Ez persze súlyos csapás lenne az egységes Itália ügyére... Cselekedni kell, gyorsan, gyorsan!

Az uralkodó hosszú, ápolt bajuszához nyúlt:

- Mire gondolt, miniszterelnök úr? Mit kell tenni?

- Nekünk semmit... illetve csak titokban... Viszont Garibaldi nem hivatalosan bár, de szálljon partra valahol a nápolyi királyság területén, talán Szicíliában... s mi hagyjuk, hogy cselekedjen...

- Szóval, hunyjuk be a szemünket, míg Garibaldi cselekszik? De hiszen ennek a hírhedt köztársaságpártinak máris akkora a tekintélye a néptömegek előtt, hogy szinte a trónomat fenyegeti.

Cavour bólintott:

- Éppen azért, vagy rajtaveszt Garibaldi, s ez igazolja a mérsékelt pártiakat s így megszabadulunk tőle... vagy - ami szinte lehetetlen - elfoglalja Szicíliát, és akkor közbelépésünk a nápolyi eseményekbe teljesen indokolt lesz. Garibaldi kikaparja nekünk a sültgesztenyét, utána pedig menjen amerre lát...

A király némán, helyeslően bólintott.

Csupa fény, örvénylő csillogás volt minden. A tenger felett messze-messze, távoli ködök lebegtek. Óriás fellegek úsztak a magasban. A fedélzeten tolongó vörösingések sorából a magyar önkéntesek harci éneke szárnyalt:

„Föl, föl vitézek a csatára,
A szent szabadság oltalmára...
Mennydörög az ágyú, csattog a kard
Ez lelkesíti csatára a magyart!”

Tüköry ezredes ércesen zengő hangja úgy emelte a kórust, mint hullám a tajtékot. A két ócska, viharvert hajó nem éppen gyorsan siklott a csodásan kék, kristálytisza vízen. Tüköry ezredes a magyar szabadságharcosok vezére, Garibaldihoz fordult:

- Először Itália! Aztán Magyarország, s utána Lengyelföld! Egész Európa szabadságának ügye győz, vagy bukik a fegyvereinkkel együtt!

A lengyel önkéntesek ajkáról harsogva szállott a dal:

„Nincs még veszve Lengyelország...”

Garibaldi ebben az időben, főleg angol pénzemberek segítségével, ezerhatvanhét önkéntest toborzott, és ezernyolcszázhatvan május 6-án a két rozzant hajóra szállott, mely Szicília felé hajózott, hogy elfoglalja a nápolyi királyságot, melynek fegyveres ereje hetvenezer kiképzett katonát számlált.

Most mindnyájan odanéztek, ahol az ősi sziget, a harcok klasszikus földje várta a vörösingések hadát, és a láthatáron egy égbenyúló hegyorom roppant oltárán már füstölgött a tűzhányó, a forradalom jele, melynek képe a garibaldisták fekete zászlaját ékesítette. A fellegek, mint tovatűnt népek siklottak a hegyek orma felett, és árnyékuk, mint múltó emlék hullott a parton zöldellő szőlőkre, a parti pálmára, a fehér házakra.

Az önkéntesek most látták meg Szicília partjait. A lelkesedés az édig csapott.

- Éljen Garibaldi! - zúgott a fedélzeten.

A vörösingések hullámszásában tiszta, erős férfiarc bukkant fel. A harcosok kezében magasra emelkedtek a puskák, az arcokon öröm gyúlt. A szuronyok villanása mint szikraeső kavargott körülötte. Összehúzott szemmel nézett a part felé. Ajkán mosoly volt. A napfény özöne mindent elöntött. A habok tajtéka megakadva a sziklák között, olyan volt, mint a najádok fehérlő teste.

...Május 14-én érkezett a két hajó Marsala kikötőjébe, ahol két angol kereskedelmi hajó és egy nápolyi hadihajó állott. A partraszállás harc nélkül történt. A nápolyi hadihajó kapitánya úgy látta, hogy az angol hajókat sérti meg, ha ágyútűz alá veszi a kikötőbe befutó felkelők hajóit, s csak akkor kezdett tüzelni, mikor Garibaldi ezer vörösinges harcosa már partra szállt.

Garibaldi először kerülte az összeütközést a királyi túlerővel, és az Etna tűzhányó hozzáférhetetlen sziklái közé vonult. Itt már táboroztak azok a gerillacsapatok, melyeket II. Ferenc király üzött ki Palermóból és Messinából. A felkelővezérek egy hűvös, irdatlanul mély sziklahasadékban gyülekeztek tanácskozásra. Garibaldi röviden, élesen beszélt:

- Ezennel, mint diktátor, birtokomba veszem Szicíliát Viktor Emmánuel, Itália királya nevében! Parancsom: Előre a főváros, Palermo felé!

II. Ferenc király generálisa, Landi, Calatafininél erős állásban várta a vörösingeseket, de a szilaj roham - véres harc után - minden ellenállást elsodort: megnyílt az út a sziget fővárosa, Palermo felé. A király azonban mindent megkísérelt, hogy védhesse a főváros felé vezető utat. Lanza tábornok erős csapatokkal érkezett Palermóba, megszállta a citadellát és az erődítményeket. A kikötőben nyolc királyi hadihajó állt. Tüzelésre kész ágyúi a városra meredtek. Május 27-én kezdte meg a harcot Garibaldi az ötszörös túlerő ellen. A vörösingesek oroszlánbátorsággal harcoltak, de minden hősiességük kevésnek bizonyult volna a királyi csapatok gyilkos tüzelését látva, ha Palermo fel nem lázad. A nép fegyvert ragadott, torlaszokat emelt. A harcba hívó félrevert harangok szavára fogtak tízezrek fegyvert, s támadták hátba a király seregét. Lanza tábornok a citadella faláról látta, mint ölelkeznek össze a város felkelői a vörösingesekkel.

- Rajta! - fordult a várágyúk mellett készen álló tüzereihez. - Ágyúzzátok szét a csöcseléket... Omlasztátok rájuk viskóikat...

Az ágyúk megdördültek. A bombák belecsaptak a szegényebb negyedek háztömkelegébe. A leomló rozzant falak százakat temettek maguk alá, de a nép ereje mégis egyre növekedett.

Május 30-án Lanza tábornok a királyi palotába beszorítva, élelem nélkül maradt.

- Fegyverszünetet kell kérni - szólta Landi generális, aki Calatafininél szenvedett vereséget a felkelőktől -, katonáink már két nap óta semmi ételmezt nem kaphattak.

- Igen, igaz - mondta lassan Lanza tábornok.

Lanza tábornok június 6-án feladta a palermói citadellát, a királyi palotát és húszezer emberével, rengeteg királyi tisztviselővel együtt, akik részt vettek Szicília népének elnyomásában, hajón visszatért Nápolyba...

Garibaldi a nagy diadal után minisztereket nevezett ki Szicília ügyeinek intézésére, majd lázasan nekifogott, hogy sereget szervezzen. Hada nagyon megnövekedett. Tudta, hogy új győzelmekre van szüksége, hogy a nép minél nagyobb tömegei fogjanak fegyvert a vezénylete alatt. Szicília másik nagy városa, Messina felé indult.

Bosco királyi tábornok eléje vonult hadával, de Milazzo mellett körülkerítettett és letette a fegyvert. Garibaldi diadalmenetben vonult be Messinába. Ezzel egész Szicília a kezébe került.

Ez a néhány nap a fogyó remény híreinek ideje volt az ifjú II. Ferenc király számára. Mikor értesült, hogy Messina elesett, hívatta nagybátyját, az ősz szirakuzai grófot.

- Gyorsan, határozottan kell cselekednünk... - szólt zavart hangon. - Elhatároztam, hogy szövetséget ajánlok fel Viktor Emmánuelnek s mivel Szicília visszaszerzése úgyszólván lehetetlen, átengedem neki... Így talán ellentétet sikerül szítani a piemonti király, Cavour és Garibaldi között, aki most a sziget tényleges birtokosa...

Cavour örömmel olvasta II. Ferenc király üzenetét.

- Szicília a miénk, felség! - mondta Viktor Emmánuelnek - ez valóban hatalmas eredmény... de most ne építsünk légvárakat. Garibaldi betöltötte szerepét. Most meg kell állítani és visszavenni tőle Szicíliát, ahol diktátorként uralkodik és tovább akar törni a tengeren át Nápoly felé... II. Ferenc pedig most, miután katonai vereséget szenvedett, engedelmesebb, mint az a vörösinges vezér... Indítványozom, hogy teljhatalommal felruházva a szicíliai születésű Paolo la Farinát küldjük Garibaldihoz Szicíliába...

Garibaldi hallgatagon figyelte Cavour követének fölényes, nagyképű fejtegetéseit.

- Milyen hajóval érkezett ön ide?

- A Volpe hadihajón...

- S ez a hajó még itt áll a kikötőben?

- Igen.

Garibaldi odafordult a körülötte összeverődött vörösingesekhez.

- Te, Piero, és te, Fabio, fegyveresen visszakiséritek ezt az érdekes férfiút. Menjen oda, ahonnan küldték...

Paolo la Farina levegő után kapkodott.

- Ez törvénytelenység!

Garibaldi szemében megcsillant valami.

- Itt most az én szavam a törvény...!

Cavour teljesen elvesztette hidegvérét:

- Példátlan törvénytelenység, durva vakmerőség! - kiáltotta magából kikelve. - S mit akar most felség cselekedni? II. Ferenc nekünk adta Szicíliát. Garibaldi úgylehet, elragadja tőlünk. Ne felejtjük el, hogy Garibaldi mindig mazzinista-közpartiságpartis volt... S így nem meglepetés, ha törvényellenesen cselekszik. Sereget kell küldeni Szicíliába!

Viktor Emmánuel habozott:

- Tehát fegyveresen lépünk fel Garibaldi ellen?

Cavour önkéntelenül elmosolyodott:

- Nem... mert akkor nagyon népszerűtlenné lennénk. Induljon, mondjuk nyolc vagy kilencezer ember; mint „önkéntesek” menjenek és csatlakozzanak Garibaldi hadához, így a felkelő közpartiságpartis seregeit felhívítjuk királyhű fegyveresekkel. Különben is, helyes lenne, ha hajóhadunk indulna a megbízható és oly királyhű tengernagy, Persano vezényletével és azzal a paranccsal, mihelyt Nápolyban kitör a lázadás II. Ferenc ellen, azonnal szállja meg a várost, és foglalja el felséged számára...

Sűrű, sötét éjszaka volt. Az otromba halászbárkák sora lassan húzódott az itáliai partok felé. Messina kikötőjének apró vörös fényei már-már elmerültek a bárkán ülő vörösingések háta mögött. De már senki sem figyelt oda, mindenki előre nézett, ahol az igazi Itália partjai rejtőztek a puha homályban. Néha lágú fuvallat siklott, talán éppen a régi Hellász felől és a nehézkes, kopott, foltos vitorlák fekete selyemnek látszottak az éjszakában. Dunyov István odafordult a vörösingések magyar csoportja felé és halkán mondta:

- Halljátok-e gyerekek, nagyon gyenge ez a szellőcske, nem ártana, ha kezetekbe fognátok az evezőt. Minél hamarabb, annál jobb. Egy nagyhajú szicíliai fiatalasszony csókjába fogadok, hajnal felé ott lennének Itália partjain, mert ha csak a kedvező szélre várunk, meglátjuk ugyan azt a gyönyörűséges hajnalt, de úgy lehet, belénk ágyúz a király hajóhada.

A magyar önkéntesek csoportján halk mormogás vibrált át:

- Hogyisne. Alföldi gyerekek vagyunk mi. Nem való kezünkbe az evező. Ha elkezdjük összevissza csapkodni a hullámot az evezővel még meghallja valaki akár az Itáliai parton, akár itt a tengeren, s akkor aztán szilánkokká lövi ezt a bárkát, vagy akármelyik másikat. Úszni meg, közülnk, úgy tudom, egyik se tud.

Dunyov úgy érezte, elmondta ami az eszébe jutott és hosszú szuronyos puskáját szorosabban maga mellé húzva, lehajtott fejjel hallgatott. Az itáliai égbolt kéken szikrázó csillagfénye egyre erősödött, egyre fenségesebbé, csodálatosabbá vált. Dunyov István feltekintett, talán valami ködöt vagy párákat sodort el ez a lágú fuvallat. Gondolta, tán csillagot kellene számlálni, attól nyugszik meg az ember. A legelő haladó bárkasor elején hirtelen fáklya tüze lobbant. Aztán - talán mert a fáklyát emelő vízbe nyomta, hogy hirtelen kihunyjon a tűz - ismét teljes sötétség lett. A bárkán zsúfolódó vörösingések között izgatott suttogás rezzent:

- Már közel vagyunk a parthoz, az ott már az igazi Itália, vagyis hát a Kalábriai-félsziget.

A lágú fuvallat, amely fel-felduzzasztotta, vagy csak megrezzentette az otromba halászbárka vitorláit, hirtelen elállt. Olyan teljes, tökéletes, töretlen, mély, puha csönd támadt, mintha a harcosokkal zsúfolt bárkák sora szinte eltűnt volna a homályban. Mindenki tudta, Garibaldi alvezére, Bixio parancsát, amely főleg a tengert nem ismerő önkénteseknek szólt: A víz messze viszi a hangot. Mindenki hallgatott. Dunyov István érezte, hogy a két karján lágúan felsajog a magyarországi szabadságharcban kapott két seb helye. Valóban csodálatos volt ez a tökéletes tiszta csend ezen a tükörsima tengeren, amelyen a csillagok visszfénye még nagyobbán látszott, mint eddig. Nem tudta, meddig álltak így. Egyszerre újra szél suhant a tenger felett és a bárkák előrelelendültek. Mindenki türelmetlenül megmozdult. Dunyov István felpillantott. Keleten csodás pompában ragyogott a Hajnalcsillag. A kedvező szél egyre erősödött. A bárkák egyre gyorsabban siklottak előttük, a homályban fokozatosan merültek fel az itáliai partok. A sziklás vagy itt-ott sűrű bokrokkal benőtt Kalábriai-félsziget hegyei liláskékeknek látszottak a tengerből felgomolygó reggeli mesésen könnyű, alig látható ködök alatt. A bárkák sorának elejéről végig bárkáról bárkára szállt a parancs:

- Itt a part homokos, a tenger sekély. Mindenki ott szálljon partra ahol tud, s minél előbb!

István érezte, hogy a bárka lassan fordul egyet; a part egyre közeledett. A bárka elején álló fegyveres puskájával mérte a mélységet. Mikor kikapta a vízből a fegyverét, látta a puskatusán a homokot és most már minden különösebb elővigyázat nélkül, de mégis eléggé halkán rendelkezett:

- Kiszállás! Mindenki emelje magasra a puskáját és a tölténytárát. Ne ugorjatok, hanem szép lassan ereszkedjétek a vízbe. Dunyov, a szárazföldön élő ember ösztönös tartózkodásával,

óvatosan mászott be a vízbe és csak mikor a lába a homokot érte, emelte ki a bárkából a tölténytárát és a fegyverét. Magasra emelte szuronyos puskáját, és a töltényeket, hogy el ne ázzanak.

A víz a válláig ért, aztán egyre sekélyebb lett. Lába a szárazföldet érte. Itália... Itália... Szabadság...! A többi bárkák sorából csak úgy dőltek az önkéntesek százai és ahogy világosodott, az ingük egyre vörösebb, egyre izzóbb lett. Egyenetlen sorokban sorakoztak a homokos parton, csoportokká váltak, és indultak a hegyek felé. Szuronyaik hegyén megcsillant a napsugár, az első napsugár. Az arcokon a harc szilaj vágya rezzent, de az ellenség sehol sem mutatkozott. Már a hegyek aljában jártak, amikor egy alacsony domb mögött kicsiny falu tűnt fel. Hirtelen lövés dörrent. A falutól balra nyíló nem éppen nagy fennsíkon a királyi hadsereg századai bontakoztak ki szabályos négyszögekben.

- Ezek úgy látszik vártak minket! - kiáltott a vörösingesek parancsnoka. - Ne várjuk meg amíg hadi alakzatba fejlődnek, most váratlanul rohanjuk meg őket. István, aki a parancsnok mellett haladt, élesen figyelve a királyi hadak felvonulási rendjét, hangosan mondta:

- Bixio polgártárs, de hiszen az első századuk már hadialakzatba fejlődött, nézze csak, milyen egyenesek a szuronyaik sorai!

Bixio parancsnok legyintett.

- De nem látod István, hogy mögöttük a többiek még éppen hogy bukdácsolnak a hegyszorosokon keresztül? Ha ezeket elsöpörjük, győztünk!

Bixio levette széles karimájú sombrero kalapját, egy pillanatig nyitott szájjal, összeszorított foggal gondolkodott, aztán István felé fordulva mondta:

- Rohamozunk, István, ha akarod viheted a zászlónkat. - Aztán kiugorva a csoportból két kezével magasra emelte puskáját és zengő dallamos hangja végigharsant a reggeli csendben.

- Harcosok! Minden csoport figyelem! Minél gyorsabban roham! Rajta előre - aztán felrivalt a jelszó - Itália Unita! Libertate o morte!

A vörösingesek egyetlen rohamhullámmá egyesült csoportjaiból már dörgött a rivalgás. - Libertate o morte!

Szilaj rohammal szinte ugrásokkal zúdultak a már harci rendben álló királyi század felé, amely láthatóan megtorpant, hogy bevárja a kis fennsík mögötti szorosokból kivergődő századokat. István magasra emelte baljában a tűzhányót ábrázoló fekete zászlót, és jobbával félig hóna alá szorítva puskája tusát, rohamozott. Előtte a katonák sorai mellett lovaglós százados megvillantotta kardját és zengő érces férfihangon kiáltotta:

- Katonák! Éljen a Király! Nincs kegyelem a vörösinges kalózsoknak! Gyorstüzelés! Rajta!

István látta, hogy a szabályos, egyenes sorokban álló katonák puskái célzásra emelkednek. Látta a puszkacsövek torkolatúzáneket a korai fényben elhalványuló lobbanását és tovább rohant. Kezében magasra emelve lobogott a tűzhányó címerével ékes fekete zászló. A tiszt kardja újra meg újra parancsot villantott, a sortüzek egyenletesen ropogtak, de a vörösingesek száz meg száz szuronyt villogtató rohamhulláma feltartóztathatatlanul viharzott rájuk. A katonák sorai megbomlottak még mielőtt a szuronyok összependültek volna. A szép kancán ülő tiszt átkozódva rázta kardját, aztán hirtelen előkapta aranyszálakkal átszőtt övének függő díszes pisztolytartójából a régies elefántcsont markolatú hosszú csövű pisztolyát. Rövid ideig gyakorlott céllövő módján célzott a zászlóvivőre, aztán meghúzta a ravaszt. István úgy érezte, bal lábát meglöki valami, meg két-három lépést tett, aztán elerőtlenedve zuhant arca. Kezében zuhanás közben is emelte a tűzhányó-címerrel ékes fekete zászlót. Testén átvibrált a

fájdalom. - A zászlót, a zászlót, roham előre! Hangja egyre halkult. Látta, hogy egyszerre hárman is nyúlnak a zászló rúdja felé. Szeme előtt minden elhomályosodott. A gondolat kihuny. Mozdulatlanul hevert és csak a fájdalmat érezte, amely mintha egyre erősödött volna. Ez a fájdalom a kín jelentette, s a kín az életet. Nem tudta meddig hevert így, aztán érezte a hordágy himbálózását, de még akkor sem nyitotta ki a szemét. Hirtelen sötét lett. Magához tért. Egy sátorban feküdt egyszerű deszkapadon, körülötte néhány ember forgolódott felgyűrt ingben, amely nem piros volt, hanem fehér. Jobbról-balról állottak a sebesült felett. A sátor függönyajtaján újabb és újabb sebesülteket hoztak be. Az egyik felgyűrt ujjú fehéringes István fölé hajolt és németül kérdezte:

- Milyen nyelven tud válaszolni?

Csend volt, a pad körül álló két felgyűrt ujjú fehér ruhás ember felé még kettő lépett aztán még két katona. István hirtelen érezte, hogy valami rettenetes történik mindjárt, ami sokkal-sokkal rosszabb a halálnál, a hősi halálnál a szabadságért, amelyért úgy vágyakozott. Az alsó lábszárán izzó fájdalom felcsapó hulláma egyszerre mindent elborított. Aztán összeszorított foggal, káprázó szemmel ugyancsak németül mondta: - Tudok.

A másik, aki föléje hajolt, hűvösen vizsgálta arcát, aztán halkán mondta:

- Az én hazámban meg kell kérdezni a beteget, hozzájárul-e a műtéthez. Ezt a kérdést sajnos Önnek most nem tehetem fel, mert ez az ócska falu itt a közelben - Mizziori - olyan messze fekszik minden kórháztól, hogy akár tízszer is meghal iszonyú kínok között mire szekérral odaér itt a hegyek között. Akár engedi, akár nem, térdében levágatom a lábát, mert a vérmérgezés minden pillanatban beállhat. Én nem Önök közé való vagyok, de itt a sátorban én rendelkezem és nem a Commodore. Ajánlom, igya le magát gyorsan. Itt egy üveg pálinka, tud nyelni?

Hosszú ujjú finom kezében itt délen szokatlan, tarka címkés üveget tartott és István felé nyújtotta, aztán intett a két másiknak, segítsék ülő helyzetbe a sebesültet. István érezte, hogy erre a mozdulatra a kín tűrhetetlenné vált, felhördült, eltorzult arccal vergődött. Valaki szétfeszítette száját. Lassan, öklendezve nyelte az italt.

- Többet, többet... - biztatta valaki, magyarul. - Nyeljed komám, nyeljed, mindjárt térdben lefűrészelik a lábát.

- Ne ijesztgess, hé! - hallatszott magyarul a pad végén álló egyik vörösinges hangja, nem térdben fűrészelteti le ez a hóhér doktor, hanem lejjebb.

A szavak elhaltak, valami különös csendben, aztán olyan hang hallatszott, amely hasonlított ahhoz, mikor vékonyabb fajta fát fűrészelnék. István érezte, hogy iszonyú kín rázza meg a testét minden fűrészhúzásra. A kín az őrzőgégéig feszült, aztán egyszerre mintha kissé elhalványult volna... még jobban... még jobban... Felmordult, de már nem tudta, hogy a kintől vagy azért, mert ittas volt. Behunyta szemét. Minden elmerült valami hűvös, néma csendben és csak a fájdalom lobbant olykor-olykor, egyszer élesebben, máskor tompábban, mint a mindent elborító éjszakában a pásztortűz.

Csodálatos, csillagos szicíliai éjszaka volt. Délen az Etna tűzhányó kúpja felett a föld mélyéből feltörő tüzek izzottak. Még délebbre, Taormina, Szicília felől a hajók lámpái lebegtek a csillagot hordozó tengeren.

A vörösinges vezérek a tengerparton tanácskoztak.

- Értem, mindent értek... A kilencezer önkéntes által a királyhű piemontiak... Cavour így akarja felhívítani a köztársaságpárti sereget. Nos, jól van... helyezzük el ezeket a derék fiúkat külön-külön helyőrségekben, mi pedig ötezer válogatott harcos élén Torre del Fano, Nápoly felé törünk...

Ismét éjszaka volt. A fogyó hold a calabriai hegyek felett lebegett. A tenger sima síkján csónakok, kicsiny vitorlások százai siklottak. Garibaldi felemelte kezét:

- Az ott már Itália! Nem sziget, hanem az igazi Itália! - szólt halkán.

A bárka a parthoz siklott ott, ahol homokos sár húzódott a meredek parti sziklák előtt. Garibaldi elsőnek lendült a csónakba.

Garibaldi nem ütközött meg az ellene küldött nápolyi csapatokkal, hanem a hegyek közé vonult, és gerillaháborút kezdett a nápolyi király seregei ellen, hogy kifárasssa az ellenséget. Aztán hirtelen lecsapott. Alvezére, Bixio éjszaki rohammal foglalta el a stratégiaiul oly fontos Reggio Calabriát és ezzel biztosította az összeköttetést Szicíliával.

Ezután a királyi csapatok ellenállása megtört.

Szicília felszabadult és az elnyomott, föld nélküli parasztság most nyúlt a bárók, a nagybirtokosok ezer évi verejtékkel öntözött földjei után. De a nagybirtokosok, a gazdag polgárok Cavour piemonti miniszterelnökhöz, Viktor Emmánuel királyhoz fordultak. Garibaldi érezte, hogy éppen akkor, mikor át akar lépni a szigetről a szárazföldre, Nápolyban új, halálosan súlyos kérdések bénítják előretörését...

Matteo Barano, akinek százada a szicíliai parasztokból, a *piciottikból* állott, komoran meredt a nedves gallyakból rakott tábortűz lángjába. A százados-parancsnok körül álló parasztek csoportjából tompán morajlott az évezredes panaszok árja.

- Garibaldi tábornok a magántulajdont védi! Ha a paraszt úri földet foglal el, ott a Nemzeti Gárda; büntető csoportokat küld a falvakba... az egyiket éppen ama híres Nino Bixio vezette...

- Úgyis van! Halálbüntetéssel sújtják a parasztvezéreket, gyakran az idős, érdemes demokratákat...!

Matteo felkapta fejét:

- Érdemes demokratákat?! Ugyan kit?!

A vizes gallyakon sercegve lobbanó tábortűzben a kemény munkában kikovácsolt szakállas arcok szinte egyformák voltak. Matteo nem tudta, ki szólott.

- Hogy kit, százados úr? Hát például mondjuk, az öreg Luigi Biondit, aki részt vett 1820 és 1848 forradalmaiban és a Garibaldi-kormány a börtönbe vetette.

Csend támadt.

- Börtön...? - mormogta valaki. - Ott még él a fogoly... De a demokrata Niccolo Lombardit, tíz szegényparaszt társával együtt agyonlőtték, mert úri birtokok foglalására biztatták a szegénységet...

- Hát még Bianca Villában mi történt? Ott kilenc föld nélküli parasztot ítéltek halálra...

- Bianca Villa...? Hát másutt a falvakban talán másként van? Az urak már be sem várják a Nemzeti Gárdát, saját fegyverükkel állnak bosszút a földfoglalókon...

Matteo lehajtotta fejét:

- Majd utánanézek én ezeknek a dolgoknak... - szólt tompán -, magától Garibaldi diktátortól kérdezem meg.

A tűz körül állók hallgattak.

- Azt mondják, hogy azokat a gerillacsoportokat, melyek a parasztság pártján voltak, feloszlatják és fiatalokat soroznak rendes hadseregbe...

...- S mi erre az ön válasza, diktátor úr? - Matteo először látta életében, hogy a bálványozott szabadsághős elsápad.

- Nagy harcok előtt állunk, Matteo... - szólt halkán. - Én vagyok a diktátor, s ha kitör a belső forrongás az urak és parasztok között, ez a felkelés zűrzavarához vezet, és csak ellenem fordulhat... De akárhogy is, én a parasztok mellett vagyok... - hangja zavartan elakadt.

Csodálatos szeptemberi nap volt. Nápoly tereit, utcáit előzőnlötte az ujjongó, lelkesen kiáltozó tömeg. Garibaldi seregét hátrahagyva, hintón vonult be a városba. Matteo, aki néhány katonájával belevegyült a vidáman zajongó sokaságba, komor arcán mosollyal próbált utat törni a kikötő felé. Hirtelen Piero Ordolini arca tűnt fel előtte. Matteo el akarta kerülni, de a tömeg egymáshoz sodorta őket. Piero ajka lassan megmozdult:

- Csodálatos nap ez... a diadal napja... - kiáltotta elszoruló torokkal. Matteo elmosolyodott.

- Csodálatos nap, Piero... - mondta és éles szeme elhomályosodott a könnyektől. - Úgy látszik, az én sorsom nem csak börtönt, kínt, keservet tartogat számomra, de a diadal öröme is... A szabadságharc győzelmét...

Egyszerre egymás felé nyújtották kezüket, baráti szorításra. Matteo mélyet lélegzett.

- Piero... óvd Évát... ha tudom, hogy boldog melletted, én is megnyugszom egy kicsit, bár nem hiszem, hogy mást tudnék szeretni...

Az ünneplő sokaság lassan sodorta őket a kikötő felé.

Éjszaka volt, de Nápolyt kivilágították. A sokaság botokra tűzött színes papírlampionokat emelve, vidáman lármázott. Garibaldi, Nápoly diktátora a királyi palota kitárt ablaka előtt állott.

Itt a teremben félhomály volt. A palota személyzetéből néhányan maradtak, de azok is elszédtek az ünneplő városba. A diktátor hirtelen, váratlanul érezte, hogy vágyakozik Caprera csendje, a tenger magánya után... Az érzés felmerült, mint könnyű pára a tengerparti sziklákon, aztán szétfoszlott a hatalom mámorító tudatában...

- Diktátor... - hallatszott mögötte - híreket hoztak a hegyi parasztok... Jön a király a hadával...!

A diktátor anélkül, hogy hátrafordult volna, felvetette fejét:

- Nápoly volt királya? - kérdezte gögösen. Matteo rövid ideig hallgatott.

- Nem... Viktor Emmánuel, Piemont királya...

Garibaldi sokáig hallgatott.

- Két királlyal nem bírunk...

Matteo közelebb lépett.

- Fordulj a néphez, diktátor... ossz földet a nincsteleneknek, és százezer harcos gyűlik össze a vörös zászlód alá...

Garibaldi lehajtotta fejét:

- Ez polgárháború, Matteo... Véres, szörnyű osztályharc! Olvastad a *Kommunista Kiáltványt*?

Matteo feszülten figyelte a másik folyton változó arcát.

- Az osztályharc: történelmi szükségszerűség... Proletároknak, szegényparasztoknak egy az érdeke: a kapitalista társadalom, a gazdagok társadalmának megdöntése, úgy ahogy a párizsi munkásság 1849 júliusában megkísérelte...

A diktátor összehúzta szemét. Úgy nézte az ünneplő várost, mint a tengeren a vihart rejtő láthatárt.

- Igen, a szocialista, az anarchista munkásság ezt valóban megkísérelte a „júliusi csatában”, de leveretett és húszezer halott temetkezett a szétlőtt barikádok romjai alá... s végeredmény a császárság lett, III. Napóleon „népcesászársága”.

- S mit teszel most, diktátor? - kérdezte komoran Matteo.

- Holnap rendeletet hirdetek ki, hogy a nemzet kívánságára a nápolyi királyság az egységes Itália része lett, és a hatalmat Viktor Emmánuel kezébe teszem le.

Matteo felhorkantott:

- Győzni a néppel és lemondani egy király kedvéért?! Mazzini ma Nápolyba érkezett és felkelésre hívta a nápolyi királyság területén a köztársaságpártiakat... Ha a megbukott király helyébe - a te nevedben - új királyt ültetnek a felszabadult nép nyakába, kitör az új forradalom és elsöpör mindent vörös árával... Először téged, ki a nép akaratából lettél két Szicília diktátora...

A küszöbön hirtelen tűnt fel egy hadnagy alakja.

- Diktátor... távirat Sziciliából... Mondini, akit te diktátorhelyettesnek neveztl ki, kérdi, mit tegyen: csatlakozzon-e Viktor Emmánuel piemonti király reakciós híveihez, vagy a néphez forduljon támogatásért, feloszlassa a parasztok előtt az oly hírhedt Nemzeti Gárdát és lefoglalja az úri földeket a nincstelenek javára?

Garibaldi remegő ajakkal törülgette hidegverejtékes homlokát:

- Mit tépitek a lelkeket! Nápoly elűzött királyának még negyvenezer embere van Casertában, Gaeta bevehetetlen falai mögött... Viktor Emmánuel hatvanezer fegyelmezett, harcképes katonával szállotta meg az Egyházi Államot... bár kikerülte a franciák által annyira védett Rómát... és nyomul Nápoly felé. Nekem húszezer fegyelmezetlen fegyveresem van, és háromezer vörösinges a légióban, lőszer, tüzérség és lovasság nélkül... - hangja elakadt.

A félhomályos termet elborította a súlyos, tűrhetetlen csend. Csak az utcáról hallatszott a színes lampionok alatt vonuló tömeg, a nápolyiak felszabadult, viháncoló vidámsága.

- Mi a diktátor válasza Mondini, szicíliai diktátor-helyettesnek? - kérdezte udvarias türelmetlenséggel a hadnagy és hozzátette: - Mondini úr a távirónál várja a választ.

Garibaldi úgy érezte magát, mint az üldözött vad. Zihálva törülgette homlokát. Görcsös mozdulattal legyintett:

- A válasz: tegyetek, amit akartok...

A fiatal, szép barna arcú hadnagy riadtan tisztelgett. Némán megfordult és futólépésben indult a terem nyitva álló ajtaja felé.

II. Ferenc katonái vagy átpártoltak vagy elmenekültek. Nápoly két déli tartományában, Calabriában és Apuliában a nép kitörő örömmel fogadta Garibaldit, aki szeptember elején már Nápoly közelében, Salernónál volt.

II. Ferenc számára a rettegetés napja volt az az idő, amikor a felkelők ellenállhatatlanul közeledtek székhelyéhez. A királyi udvarban zavar és teljes fejtelenség uralkodott, mikor a király nagybátyja, Siracusa grófja kihallgatáson jelentkezett.

- Felség, a sors ön ellen vetett kockát... - hangja hűvös, szinte nyugodt volt. - Jobb, ha Itália Viktor Emmánuel hatalma alatt egyesül, mintha Garibaldi vörösingesei hozzák ellenünk a köztársaságot. Most már semmit sem bízhatunk a hadiszerencsénkben...

Az ifjú király halálsápadtan nézett maga elé.

- Igen, fel kell adni Nápolyt, mert a felkelés bármikor kitörhet. Talán Capua mellett, a megerősített voltornai táborba és a bevehetetlen Gaetába vonulunk és kivárjuk, míg megfordul, a hadiszerencse.

II. Ferenc, Nápoly utolsó királya szeptember 6-án szállt fel családjával és testőrségével arra az egyetlen hadihajóra, melynek a kapitánya hűséges maradt hozzá, és elindult Gaetába.

A nápolyi haditengerészet nyíltan megtagadta az engedelmisséget. Persano, a piemonti király admirálisa, aki a nápolyi kikötőt zár alá vette, átengedte a menekülő király hajóját.

A Bourbon-királyság összeomlott. A főbb állami tisztviselők, tábornokok vagy beadták a lemondásukat vagy megtagadták a királyi parancsok végrehajtását. A királyi kormány egyik minisztere, Libor Romano maga szólította fel Garibaldit, jöjjön Nápolyba és vegye birtokába a várost.

Az utcák zsúfolva voltak. Százezernyi kézben lendült üdvözlésre a tarka selyemkendő. Garibaldi nyitott kocsin, alvezérei kis csapatával érkezett Nápolyba.

A tömeg szilaj lelkesedéssel fogadta akkor már az egész világon népszerű szabadsághóst. Garibaldi a híres vörös inget viselte. Fején széles karimájú dél-amerikai sombrero volt, s vállán átvetve a dél-amerikai poncho tarkállott; térden felül érő nagy, rézsarkantyús csizmát viselt a lábán.

A főtéren, ahol beláthatatlan tömeg szorongott, Garibaldi szólásra emelkedett. Szava messzire csendült.

- Szabad Nápoly szabad népe! Én mint diktátor, Viktor Emmánuel király nevében ezennel birtokba veszem II. Ferenc király egész birodalmát! A kormány vezetésével Libor Romanót bízom meg. Nem állok meg Nápolynál, tovább török Róma, az Egyházi Állam felé, hogy Rómában a Capitolium dombjáról hirdessem ki az egységes, szabad Itáliát!

- Evviva! Evviva! Éljen Garibaldi! Éljen a szabadság! - zúgott tízezrek ajkáról. A hintó tovább haladt a királyi palota, a Castello Nuovo felé, melynek bástyáiról oly sokszor zúdult gyilkos bombazápor a városra.

Most hallgattak a nehéz várágyúk, és az egységes Itália zöld-fehér-piros lobogója lengett.

Cavour szigorúan titkos jelentését írta Viktor Emmánuel királynak:

„A fegyveres beavatkozás Nápoly és az Egyházi Állam ellen elkerülhetetlen, ha el akarjuk háritani a köztársaság kikiáltását. IX. Pius pápa jól értesülve Garibaldi terveiről, nagy erőfeszítéseket tesz, hogy megvédje Rómát. Azonnal cselekedni kell. Bevonulni az Egyházi Államba...”

Téliesen hűvös éjszaka volt. A miniszterelnök fázékonyan húzta össze magán egyszerű, kopottas kabátját.

„Egyetlen komoly ellenségünk van: Mazzini, a köztársasági mozgalom. Semmiféle megmondolás nem lehetséges. Gyorsan kell cselekedni. Előtte természetesen tájékoztatni kellene III. Napóleont a terveinkről. Erre Cialdini tábornok lehetne a legalkalmasabb, akinek jó francia összeköttetései vannak...”

A császár finom vonalú filozófusarcán ideges türelmetlenség rezzent.

- Seregem solferinói győzelme kivívta, hogy az itáliai államokból I. Ferenc József hadseregét kiűztük és lehetővé tettük minden olasz állam számára, hogy saját módján harcoljon Itália egységéért... De a népcsászárság nem nélkülözheti a nagy katolikus pártok, a főpapok támogatását, hiszen újra meg újra népszavazás által erősítem meg hatalmammat, s ebben részük van a falusi plébánosoknak is... Ezért védem a pápai hatalmat Rómában.

Cialdini tábornok okos, mozgékony arcán tisztelet és várakozás volt.

- Felség - szólt halkán -, engem azért küldött ide Viktor Emmánuel öfelsége, hogy tudomására hozzam felségednek, seregünk megszállja az Egyházi Állam területét, Rómát kivéve... Erre most kedvező a lehetőség, mert Garibaldi Capuában pihen, így elkerülhetjük a harcot Garibaldi és a pápai csapatok között. Viszont Rómát megvédjük, mert Garibaldi csapatai és hívei köztársaságot akarnak csinálni Rómából...

III. Napoleon sokáig hallgatott.

- Remélem, hogy az egyesített Itália hűséges szövetségese lesz Franciaországnak az egyre fenyegetőbb terjeszkedő Poroszország ellen... - szólt végül és kitörő idegességgel hozzátette: - Cselekedjenek, de gyorsan. Helyes lenne, ha szeretett fivérem, Viktor Emmánuel maga állana a Nápolyi Királyság területének megszállására induló piemonti sereg élére...

Viktor Emmánuel maga állt a serege élére, és elindult, hogy megakadályozza a nápolyi királyság területén egyre hatalmasabban kibontakozó köztársasági mozgalmat.

Cialdini tábornok megívta a Macerone-hegysorozost, mely Volturno felső folyásához vezetett, és ezzel a nápolyi királyi hadsereg hátába került.

II. Ferenc maradék hadai így a vörösingések és a piemontiak között két tűz közé kerültek. Vagy megadták magukat, vagy pápai területre menekültek. Viktor Emmánuel és Garibaldi együtt vonultak be Nápolyba. Garibaldi, aki mindig köztársaságpártinak vallotta magát, nem érezte jól magát a királyi udvarnál. Lemondott minden hivataláról, tisztségéről és visszavonult a kicsiny Caprera-szigetére, ahol maga művelte meg földjét.

Lelkében azonban mindig olthatatlanul élt az akarat, hogy tavasszal meginduljon Róma felszabadítására.

- Igen, Bixio - fordult híres alvezére felé -, szívem leghőbb vágya, hogy Rómát felszabadítsuk, s hogy Róma legyen az új köztársasági Itália fővárosa.

- Miért támogattad a királyságot? - mormogta zavartan Bixio. - Miért lovagoltál akkor Viktor Emmánuel mellett?

Garibaldi némán nézett a messzeségbe.

- Tehettem-e mást? Viktor Emmánuel jól képzett serege jobb, gyakorlottabb... - kezével heves mozdulatot tett -, egyesüljön előbb Közép-Itália, s utána a nép kivívja a köztársaságot is!

A kis hajó kedvező, szélről duzzadó vitorlákkal siklott a mélykék tengeren. A messzeségben feltűntek Caprera-szigetének acélszürke sziklái, s távolabb az örökké zöld pálmák ligete.

- Majd tavasszal... - mormogta Bixio -, de még messze van az idő...

Garibaldi bólintott:

- Messze van, de eljön...

Cavour miniszterelnök éppen a jelentését diktálta a bizonytalan nápolyi állapotokról, mikor hirtelen élesen belenyilallott a szívébe valami. Tovább diktált. A fájdalom éles szúrása ismét jelentkezett. Lelkét valami fakó, hűvös árnyék töltötte be.

- Talán lefeküdne, miniszterelnök úr... - hallatszott messziről a titkár aggodalmas szava.

A miniszterelnök zihálva lélegzett. Fejét hátravetve roskadt le az alacsony, kényelmes székre, melyet oly nagyon szeretett.

- Itáliának szüksége van rám! Nem szabad meghalnom...

A dolgozószobában értelmetlenül kapkodott a megriadt tisztviselők hada. A beteg már nem érezte, hogyan fektetik le a kerevetre.

- Kérem az utolsó kenetet... - szólt halkán, akadozva. Mélyet lélegzett. - Igaz, hogy kiátkozott vagyok. Kiátkozott, pedig a céloom mindig... igen... mindig ez volt: szabad egyházat szabad államban...

Már nem zihált. Arcán végső nyugalom ömlött el.

„Tavasz... Új, harcok tavasz. Új diadalok ideje...” - szállott a gondolat.

A tengerben elvesző kicsiny Caprera szigetére százával érkeztek az önkéntesek:

- Róma vagy halál! - harsant a jelszó.

- Rómát csak délről szabadíthatjuk fel... Emlékezzetek, bajtársak, hogyan fogadtak mindig minket Szicíliában, Nápolyban...!

IX. Pius arcán hűvös várakozás ült.

- Cavour beteg? Kérte az utolsó kenetet? Persze, most retteg, hogy az egyház átka a poklok tüzeire sújtja a lelkét... - hangjában gyűlölet vibrált. - Megtiltom, hogy az egyházi rend bármely tagja kiadja az utolsó kenetet az egyház kiátkozott ellenségének, kinek serege elragadta tőlünk Szent Péter örökségét! A pokol örök tüzeiben vergődjön kiátkozott lelke!

„Itt a tavasz...” - szállott a hír a kis Caprera szigetén összegyűlt nemzetközi önkéntesek között.

- Nápolyban gyűjtsünk erőt Róma felszabadítására...

Ezernyolcszázhatvankettő tavasza volt.

Garibaldi önkénteseivel partra szállt Szicíliában. A nép emlékezve a régi győzelmekre, lángoló szeretettel fogadta. Viktor Emmánuel hatóságai Garibaldit törvényen kívülnek nyilvánították. De elegendő volt, hogy valamilyen várost elérjen, a királyi hadsereg rémülten menekült, s a lakosság ünnepi menetben, virágokkal fogadta a fővezért.

Önkéntesek tódultak táborába. De ő az élelmezési nehézségek miatt csak a legalkalmasabbakat válogatta ki. 1862. augusztus 24-én csapataival Szicíliából átkelt a tengerszoroson.

- Előre, Róma felszabadítására! Róma vagy halál! - harsant a jelszó.

- S mit csinálunk, ha Viktor Emmánuel serege elénk áll? - aggodalmaskodott Bixio.

Garibaldi vívódva nézte az asztalra kiterített térképet.

- Kikerüljük őket. Mi III. Napóleon megszálló hadát akarjuk kiverni Rómából. Ami Viktor Emmánuel seregét illeti, mi itáliaiak, nem harcolunk az itáliaiak ellen...!

Az önkéntes seregek szinte járhatatlan hegyi utakon törtek előre. Ezek az éjszakai menetelések alaposan meggyötörtek mindenkit. Százával és százával maradoztak el az erdőkkal borított sziklák között.

- Milyen falu az ott? - kérdezte Garibaldi.

- Aspromonte... - hallatszott közönyösen.

A kicsiny síkságon a piemonti királyi csapatok bontakoztak ki csatára.

- Ez négyszeres, ötszörös túlerő! - kiáltott megdöbbenve Bixio. Garibaldi mosolygott.

- Gyertek ti, hárman... - fordult a kíséretéhez. - Nem kell más, minthogy eljűnk lovagoljak és mellénk állnak! Hát van olyan itáliai hazafi, aki ne akarná, hogy Rómát felszabadítsuk? Hogy Róma legyen az egyesült Itália fővárosa...? - hátraintette a vezérkart és előrelovagolt.

A királyi parancsnok, Pallavicini tábornok hevesen intett:

- Uraim! - fordult a tisztek felé. - Ne engedjük közeledni ezt a vörösinges lázítót, mert személyes varázsa ellen csak egyetlen orvosság van: tüzelni! Rögtön tüzelni! Célpont: a közeledő lovascsapat! Tűz...!

A fegyverek felropogtak... Garibaldi érezte, hogy több golyó éri. Megingott a nyeregben és vérbeborulva hanyatlott kísérete karjaiba. Szerzte a halmokon minden megtorpant.

- Elesett Garibaldi! - szállott a hír.

A piemonti katonák fegyvereiket eldobálva, öklükkel fenyegették a tiszteket. A parancsnok, Pallavicini tábornok leugrott a lováról és a sebesülthöz sietett. Arca zavart, sápadt volt. Levette csákóját és fél térdre ereszkedve a földön heverő sebesült előtt, remegő hangon mondta:

- Adja meg magát, ne nehezítse meg a helyzetemet.

A vérbe borult sebesült behunyta a szemét:

- Róma vagy halál... - suttozta akadozva.

Az egyik golyó súrolta csípőjét, a másik bent maradt a lábában. Fogoly-bajtársai, hadnagyai vitték hordágyon. A királyi haderő parancsnoka, Pallavicini tábornok határozatlanul törülgette verejtékes homlokát.

- Hová? Merre vigyük, hogy minket utol ne érjen a fellázadt nép bosszúja? Nápolyba? De hiszen a városban már csak annak hírére is, hogy Garibaldi megsebesült, rögtön kitör a lázadás... vagy éppen a polgárháború... A köztársaságpártiak, a mazzinisták joggal beszélhetnek: így jár, aki bízik a király becsületében...

A tiszték zavartan hallgattak. Egy délceg kapitány kissé előrehajolt nyergében:

- A sebesültet vitessük hajóra és szállítsuk valamelyik megbízható észak-itáliai kikötőbe... Ez emberséges is, hiszen itt délen alig akad orvos, aki ki tudná venni a sebesült lábából a golyót...

Pallavicini tábornok töprengve lehajtotta fejét.

- Északra? Genovába? Ott rengeteg a köztársaságpárti, s ez azért még rosszabb.

A délceg fiatal kapitány legyintett:

- Hát akkor vigyük Speziába, a hadikikötőbe. Ott a flottánk ágyúinak árnyékában őrizzük a foglyot...

Pallavicini felvidulva helyeselt.

- Valóban. Spezia biztos hely. Hajóágyúk... De mi történik, ha a sebesült állapota ily hosszú tengeri út után rosszabbodik, vagy éppen a fogoly meghal...? Hiszen a golyó a lábában van, s a seb könnyen elüszkösödhet...

A tábornok komoran nézett maga elé.

- Ha meghal...? Nagy megkönnyebbülés lesz az udvarnál és olyan díszes temetés, mely még talán nem volt Itália történetében...

A kín iszonyú útja volt ez. A hordágy minden billenése égetett, gyötört, pusztított. A feldagadt, sebesült lábban egyre tűrhetetlenebbül izzott a fájdalom.

Mikor felvitték egy vitorlás fedélzetére, mely ott rejtőzött a parti sziklák között - úgy érezte: a halál közel van. Néhány gyors vezényszó röppent. A vitorlás kisiklott a kicsiny öbölből. Ő ott feküdt a keskeny ágyon a kapitány fülkéjében és duzzadt, őrjítően fájó lába valahányszor odaverődött az erős hullámverésben a fülke falához, a kín újra és újra felcsapott.

A fájdalomtól homályos tekintetében a láz rőt köde gomolygott.

- Nem bírja ki Speziáig... - szállott a suttogás.

A híres francia orvos, Nicolas Neloton és az orosz Pirogov maga jelentkezett és minden hívás nélkül sietett a börtönbe, ahol a sebesült feküdt. Száz akadállyal megküzdve, nem nyugodtak meg addig, míg Garibaldihoz nem engedték őket.

- Szörnyű fájdalmak várnak önre... - szólt Neloton -, mert a lába úgy megdagadt, hogy a golyót csak nehezen vehetjük ki...

Garibaldi legyintett:

- Csináljon, amit akar orvos úr... - szólt kimérten és erőt vett a sebláz izzó kavargásán.

Az orvos újra meg újra belemélyesztette csipeszét a már üszkösödő seb mélyébe. A sebesült halálsápadtan szorította kezével az ágy támláját. Az orvosi csipesz újra elmerült a sebben.

- Nagyon szenved?

- Itália egységéért szenvedek... - szakadt a sebesült lepedékes ajkáról.

- Megvan! - suttozta az orvos. A csipesz hegyén véres ólomdarabka látszott.

A seb nagyon lassan gyógyult. Garibaldi több mint egy évet töltött a börtön kórházában, amíg engedélyt kapott, hogy visszamehessen Caprera szigetére. Ott értesült az angol munkások meghívásáról Londonba.

Útja diadalmenet volt.

Londonban a híres orosz emigráns, demokrata Gerzen házában szállt meg. Megérkezésének híre átcsapott a külváros utcáin és sokezres tömeg gyűlt össze a ház előtt.

Az asszonyok sírtak, és magasra emelték a gyermekeiket, hogy lássák a szabadság legnagyobb hőst. Százan és százan fogtak vele kezét, vagy térdeltek le, hogy megcsókolhassák ruhája szegélyét.

Mikor visszatért Caprera szigetére, még mindig gyenge volt. Sántított. Lakásáról alig mozdult ki, de a történelmi események viharzása újra felszította hitét abban, hogy Róma és Velence mégiscsak felszabadulnak.

1866. júniusában kitört a porosz-osztrák-olasz háború. Viktor Emmánuel felkérte Garibaldit, vegye át egy önkéntes ezred vezényletét. Az ősz felkelővezér fiatalos lelkesedéssel jelent meg a harctéren és vette át az önkéntesek vezetését.

A helyzet nehéz volt. Az önkéntesek ellátása a lehető legrosszabb. Fegyvereik elavultak, egyenruhájuk sem volt.

A király megtiltotta a híres vörös ing viseletét.

I. Ferenc József osztrák császár és magyar király tábornokai eddig soha nem látott, példátlan kegyetlenséggel léptek fel. Az elfogott önkénteseket főbe lőtték. A falvakat, melyek a garibaldistáknak menedéket nyújtottak, felgyújtották. A lakosságot megtizedelték, de Garibaldi rövid idő alatt kiképezte katonáit. Serege támadásba ment át, de az osztrák császár hadvezérei csakhamar körülkerítették a felkelőket.

A döntő csatát Custozánál vívták meg, melyben az olasz hadsereg súlyos vereséget szenvedett. Viktor Emmánuel visszavonult, de Garibaldinak parancsot adott, hogy védje a visszavonulást...

Az ősz felkelővezér a fejét rázta:

- Nem értem, miért kell visszavonulni a király seregének, mikor kétszer akkora, mint az osztrák császár hadai...?!

Az önkéntesek ezredei haláltmegvető küzdelemmel bénították meg az osztrák tábornokok előretörését.

Viktor Emmánuel haditanácsot tartott. A hangulat komor volt. A király a térkép felé intett:

- Az a fontos, hogy kényszerítsük az ellenséget, minél jobban forgácsolja szét az erőit. Ha hajóhadunk, melyet az oly kitűnő Persano admirális mindig eredményesen vezetett, megtámadja a dalmát partokat, elfoglalja Triesztet vagy Fiumét, akkor megnyílik az út Magyarország felé, és a császári birodalmat a legérzékenyebb pontján támadjuk meg. Ha seregeink elfoglalnák a tengerről Velencét, akkor a császári sereg hadosztályainak hátába kerülhetnénk... - elhallgatott, és Persano tengernagyhoz fordulva, kérdezte:

- Milyen az Adriai-tengeren a szembenálló hajóhadak erőviszonya?

A tengernagy kemény, szélverte arcán fölény és nyugalom volt.

- Hajóhadunk harmincnégy hadihajóból áll. A legénység teljes állománya tizennégyezer fő. Agyúink száma hatszázötvenhat.

A teremben elismerő mormogás hullámzott.

- S mekkora az ellenség hajóhada...? - kérdezte a király.

Persano tengernagy lepillantott az előtte fehérülő jegyzetekre.

- Ezt pontosan ismerjük. Szinte naponta érkeznek az osztrák császár hajóhadából az itáliai, dalmáciai, szlovén, magyar szökevények; Tegethoff, császári admirális vezérlete alatt huszonzét hadihajó áll ötszázhuszonhat ágyúval... A legénység alig kétezer tengerészből áll. Tehát ágyúink száma százhússzal több, a legénységünk majdnem kétszer akkora... Ilyen feltételek mellett a győzelem szinte biztos.

A lelkes helyeslés egyszerre feltört.

- S milyen hadifeladat megoldását tartja a legsürgősebbnek? - kérdezte a király.

Persano végigsimított rövidre vágott ősz haján:

- A császáriak különösen Lissa szigetén emeltek jelentékeny erődítéseket. Ha Lissa szigetét támadjuk, a Pola hadikikötőben rejtőző Tegethoff admirális kénytelen lesz előbújni a rejtekhelyéről... hogy megkísérelje Lissa védelmét, mely Magyarország felé az első komoly akadály.

Viktor Emmánuel bólintott.

- Dalmácia ősi olasz föld, mely egykor a velencei köztársaság birtoka volt évszázadokon át... Raguza, Cattaro, Zara, Spalato többségükben olasz városok, melyeknek felszabadítása a császári uralom alól szent hazafias kötelességünk!

Persano tengernagy tisztelgett:

- Igen, felség... Mindent megteszünk, ami utat nyit Magyarországra, és felszabadítjuk az ősi dalmát városokat...!

I. Ferenc József osztrák császár és magyar király ezen a szép tavaszi napon fogadta a *nagy admirális* rangot kapott Tegethoff tengernagyot.

- Jelentések szerint az olasz flotta legalább százhusz hajóágyúval többel rendelkezik, mint mi... Mit kíván ez ellen tenni, tengernagy úr?

Tegethoff tengernagy kemény tengerészarcán elhatározás volt.

- Lehetőség szerint kerüljük azt, hogy a döntés tengerésztüzérséggel történjék...

A császár meghökkenve nézett rá. Az admirális elmosolyodott.

- Parancsot adtam ki, hogy hajósaim ne keveredjenek tüzérségi harcba, hanem rohanják meg az olasz hadihajókat, és törjék be a bordáikat.

A császár sokáig hallgatott.

- Ez valóban új harcmódszer... - szólt vívódva.

Tegethoff admirális köhintett:

- Nem is olyan új, felség, sőt éppen nagyon régi... A karthágóiak is így harcoltak és győztek is...

A császár elismerően bólintott.

- Menjen tehát és győzzön, tengernagy úr... - szólt szívélyesen.

Persano tengernagy zászlóshajója, a *Re d' Italia* parancsnoki hídján állt és lassan szeméhez emelte a messzelátót. Az Adria végtelen kékjén füstoszlopok párhuzamos, barna csíkjai lebegtek.

- Jönnek!

Persano tengernagy intett a zászlójelzőknek.

- Összes ütegek lövésre készen! Előre, az ellenségre!

Az itáliai flotta zászlóshajóján átrezzent a harcra feszülő, izmos testek ritmusa. A páncéltörő nehézgránátok hangtalanul merültek el a célzáshoz emelkedő hajóágyúk torkában.

A páncélos óriások nyílegyenesen zúdultak előre.

Tegethoff császári admirális vezérhajóján tisztjei között állt a széles, erős parancsnoki hídon. Az osztrák, dalmát, szlovén, horvát, magyar matrózok parancsot várva figyeltek feléje.

Az egymás felé haladó hajóhadak gyorsan közeledtek. Tegethoff intett.

- Jelzés: teljes gőzzel előre!

A hajó óriás teste megremegett. Négy kéményéből vastagon, feketén dőlt a füst. A teljes szélcsendben a füstgomolyok szinte mozdulatlanul lebegtek. A hajó körül fekete tajtékká örölt hullámok kavarogtak.

Az olasz vezérhajó tüzeléshez kibontakozva fordult oldalt. Ágyúiból tűz csapott ki. Az osztrák vezérhajó fedélzetén átsuhant a halál...

A gránátszilánkokkal szaggatott felhajló páncéllemezen egyszerre húsz-huszonöt széttépett halott roskadozott...

Tegethoff érezte, hogy az ellenséges lövedék légnyomása lesodorja fejről a háromszögű, régies rangjelző tengernagyfi fővegét. Keményen összeszorított ajkáról újra röppent a parancs:

- Teljes gőzzel előre...!

A vezérhajó ütegei már egészen közélről tüzeltek.

Hirtelen minden megingott, dőlt, omlott... Az olasz vezérhajó oldalpáncéllemezei papírként szakadoztak be a rátörő osztrák vezérhajó rohama alatt.

A víz vad zúgással zúdult be a tátongó széles résen.

Persano tengernagy felemelte a kezét.

- Éljen Itália! - röppent ajkáról a búcsú, és szilaj halálmegvetéssel zúgott hétszáz torokból:

- Éljen Itália!

A süllyedő páncélos óriás körül vadul örvénylett az ár. Százak és százak tűntek el mélyében.

A küzdő hajóhadak harca párbajokká vált szét. Minden üteg vadul tüzelt. A Palestro olasz páncélos tüzet fogott.

A nap lassan ereszkedett le a gránátok viharzásával felszaggatott hullámokra. A tajtékzó habokban ezer és ezer halott lebegett. Az olasz flotta vezérét vesztve, de minden agyújából fáradhatatlanul tüzelve, lassan húzódott Ancona hadikikötője felé.

Balról, a tenger síkján Lissa szigetén, még égtek a hősi halált halt Persano tengernagy által két nappal a csata előtt szétbombázott erődítmények...

Caprera kicsiny szigete körül a királyi hajóhad őrhajói cirkáltak, őrizve a szigetre száműzött ősz felkelővezért.

Esteledett. Egyetlen szellő sem rezzent. A Caprera-sziget sziklái lassan merültek el az alkonyban. Délen, ahol Szardínia hegyei kéklettek, egyetlen tömör felleg hordozta a már lenyugodott nap utolsó, rőt sugarát, mint karsú rézkehely a fény kozmikus italát.

Ő a sziklán ült és mereven nézett arra, hol Itália rejtőzött a messzeségben.

„Róma...” - vibrált a gondolat. „Valami történt Rómában... Mennem kell... Cselekedni... Vezetni...”

A tükörsima tengeren cirkáló őrhajókon jelzőlámpák gyúltak. A tüzek láncá elnyúlt és hurokként hurkolta be Caprera szikláját. A száműzött lassan tapogatta a lábát ott, ahol mindig sajgott az Astromonte mellett vívott csatában kapott golyó nyoma. Feszülten figyelte ön magát.

„Akárhogy is... cselekedni kell... Vezetni a forradalmat... Szítani a tüzet... Cselekedni... !”

Gyorsan sötétedett. A csillagos ég kozmikus pompájában borult Caprera sziklái fölé. Felkelt a szikláról. Ösztönösen számolta az őrhajók tüzeit.

„Meg kell kísérelni a lehetetlent... Tűrhetetlen, hogy ilyen tájékozatlan vagyok. Róma... Róma...” - ismételte és szája széle megremegett az 1849-es harcok szívet gyújtó emlékeitől.

„Kaphatok-e megbízható, pontos híreket a római eseményekről? Várhatok-e itt, míg ott Rómában talán döntésre kerül a sor... Nem... egyetlen vitorlás vagy gőzhajó sem juthat át az őrhajók láncán... De így... éjszaka egy kis csónak... talán...” Mélyet lélegzett. Óvatosan lépdelt a sziklák között. Az estharmatos sziklákon alig észrevehetően vibrált a csillagfény. Fiatalosan izmos alakja lassan haladt a tengerparton. A parton egy kicsiny csónak rejtőzött.

„Legalább élelmet kellene vinni...” - villant a gondolat. „Eh, kapok én egy falat kenyeret akárkitől Itáliában... Gyorsan, ahogy lehet... Róma... Róma felé...”

Óvatos, lassú, de biztos mozdulatokkal húzódott az apró csónakba. Egészen lehajlott az aljába és csak néha lendítette feltérdelve a rövid nyelű, széles evezőt.

A csónak hangtalanul siklott a tükörsima vízen. Az őrhajók lámpái gyorsan közeledtek, láthatóan órjáratként kerülgették a szigetet. Caprera sziklái közül balra fordult a kicsiny csónak, ahol a legsötétebb volt az éjszaka... kitérult a tenger végtelenje a csillagok alatt, és túl a csillagködös láthatárokon Róma rejtőzött a messzeségben...

- Ide figyeljeteK, halászok... én vagyok Garibaldi... - hangja nyugodt, szinte vidám volt.

A parton lobogó tábortűz körül ülő, félmeztelen rongyos halászok egyszerre egyenesedtek fel. Csodákat szülő, kora őszi csend volt. A legöregebb halász meghajolt:

- Mit kívánsz tőlünk, a legszegényebektől és a legszabadabbaktól?

- Róma felszabadítására megyek, hogy egyesüljön Itália.

A halászok arcán átrezzent valami; talán a lelkesedés, talán a megdöbbenés, vagy a szilaj öröm.

A legöregebb halász megragadta Garibaldi karját.

- Engedd meg, uram, hogy én magam menjek be Livornóba, és hírül vigyem, hogy partra szálltál...

- Én a tengerparti falvakba megyek! - kiáltotta a legfiatalabb és arcán ujjongó harcikedv látszott.

- Én a pásztorokhoz, a hegyekbe! - csattant fel a harmadik szava.

Garibaldi partraszállásának híre villámgyorsan terjedt mindenfelé. Néhány nap alatt több ezer önkéntes gyűlt a zászlaja alá. Az olasz mérsékelt vezére, gróf Marco Mingretti, az olasz miniszterelnök, maga utazott Garibaldi táborába, hogy közvetlenül tárgyaljon vele.

- Lásza be, hogy vállalkozása képtelenség... - szölt hevesen, már-már kérő hangon. - Melyik olasz hazafi ne szeretné, hogy Róma felszabaduljon, és egyesüljön Itáliával, de a pápai birtokokat, főleg Rómát rendkívül jól begyakorolt francia csapatok védik. Mi nem lehetünk III. Napóleon császár ellenségei, mert Itália a császárnak köszönheti eddig sikereit. Ha szembekerülünk III. Napóleonnal, az veszélyezteti az eddig egyesült területek egységét... Ezért kérem, forduljon vissza. Ne támadja Rómát.

Garibaldi konok elszántsággal szegezte előre erős, szegletes állát.

- Nem hátrálok meg... Róma vagy halál!

A miniszterelnök széttárta karját:

- Akkor én már holnap bejelentem lemondását Viktor Emmánuel öfelségének... „Róma vagy halál?” Nem fél, hogy megismétlődnek az Astromonténál történt végzetes események? Hiszen mindenki tudja, hogy még most sem gyógyult ki a sebéből, melyet akkor kapott. Mi történik, ha a király valamelyik katonája jobban céloz, mint akkor?

- Roma o morte... - hallatszott halálos elszántsággal.

A miniszterelnök sápadtan emelkedett fel székéről.

- Búcsúzó... lemondok... Az ön politikája veszélyezteti az eddigi eredményeinket...!

Garibaldi október 29-én lépte át hadával a pápai állam határát, és egyesült a pápai területen már küzdő önkéntesekkel, akiknek egyik parancsnoka Garibaldi fia, Menotti volt. Az önkéntesek tovább nyomultak előre, de a nép, mely még nem heverte ki a szeptember 22-i felkelés vereségét, tétlen maradt.

A pápai területen élő királypártiak ellene fordultak. Monte Rotondóban kétezer főnyi pápai őrség keményen ellenállt. A harc rendkívül heves volt; csak az önkéntesek hetedik rohama

után adták meg magukat; a véres harcokban elkeseredett győzők azonban még a lakosságot is bántalmazták...

Garibaldi, hogy elejét vegye a további erőszakosságoknak, sietett elhagyni Monte Rotondót. 1867. november 9-én került sor a döntő csatára Mentone mellett.

A csata előtt a felkelők vezérkarában nyomott volt a hangulat.

- Mekkora erővel rendelkezünk most? - kérdezte Garibaldi.

Súlyos csend volt. Menotti egy papírlapról olvasta a jelentést.

- Néhány nappal ezelőtt még nyolcezeren voltunk, de most a veszteség és a szökések miatt a létszám négyezerhatszázötvenhat fő...

Hallgattak.

- Mit jelentenek a felderítők, mekkora az ellenfél hadereje?

Bixio, aki a felderítést vezette, katonásan tisztelgett.

- A pápai sereg nyolcezer... s ez nem volna baj... de a franciák rendes katonaságából háromezer csatlakozott a pápai haderőhöz, így összesen tizenegyezeren vannak.

Garibaldi érezte, hogy sebesült lába sajog a hűvös novemberi szélben.

- Megszoktam, hogy sokkal népesebb ellenséges haddal csatázzam... - mormogta és homlokát ráncolta fájdalmában. - De én bízom abban, hogy ha eléjük lovagolok és ölelésre tárom ki a karom, minden olasz hazafi, az egyesült Itália minden híve vagy eldobja a fegyverét, vagy hozzánk pártol...

Néhányan lelkesen éljeneztek. A sűrű, szemerkélő őszi eső halkán sercegve nyomta le a tábornövények erőtlenül csapkodó lángjait.

A csata hosszú és véres volt. A francia ezredek akkor avatkoztak be a harcba, amikor a pápai csapatok meghátráltak. Gyilkosan pontos sortüzeik belekaszáltak a vörösingesek csoportjai közé.

A garibaldisták rohama megtorpant. A pápai csapatok látva az új fordulatot, támadásra indultak.

Mire leszállt a korai novemberi homály, minden elveszett. A felkelők veresége teljes volt. Százötven halottat, kétszáznegyven sebesültet és kilencszáz foglyot hátrahagyva, húzódtak a határ felé.

- Bár elestem volna... - szakadt Garibaldi ajkáról.

A határhídnál megállt. A híd túlsó végén fáklyák lobogtak, a királyi sereg szuronyai villogtak.

„Astromonte...” - rebtent fel Garibaldi lelkében a véres emlék.

- Ha fegyveresen lépik át a határt: tüzet nyitunk...! - kiáltotta mesterkélt dühvel egy szálás, csontos határőrparancsnok.

Garibaldi szótlánul támasztotta oda kardját az ősrégi híd széles, vaskos kőkorlátjához. Az önkéntesek fegyverei csörrenve hullottak halomra.

- Önöket őrizetbe vesszük... - intett a határőrtiszt.

Az önkéntesek némán indultak előre. A hűvös, novemberi eső bénította az izmokat, a gondolatot. Lábuk csúszkálva lépdelt a sárba...

A kihallgatást a börtönigazgatóság épületében tartották.

- Nem bánta meg, hogy ilyen felelőtlen módon száz meg száz fiatalt küldött a halálba?!

Garibaldi kimerült, sápadt arcán átsiklott a bánat.

- Mi az egységes Itáliáért ontottuk vérünket. Én a magam életét sem kíméltem... - szólt és szemében a fájdalom könnyei csillantak.

- Adja becsületszavát, hogy ha innen elengedjük, Caprerán marad... - követelte az ezredes, aki mint az olasz királyi kormány megbízottja, hallgatta ki az őrizetbe vettek.

Garibaldi vállat vont.

- Csak március 1-ig tehetek ilyen ígéretet...

Az ezredes töprengve ráncolta homlokát.

- Miért éppen március 1-ig?

Garibaldi feltekintett.

- Mert a téli időjárás nem kedvez a hadműveleteknek...

- Úgy?! Akkor börtönben marad! - harsogta az ezredes.

Garibaldi bólintott.

- Akkor börtönben maradok... Majd csak jön valaki, aki megszabadít - szólt nyugodtan.

- Caprera szigetére internáljuk... - hangzott a végső döntés.

Lassan siklottak a könnyűléptű évek a kicsiny sziget kékfehér sziklái felett. Caprerán csendesen múltak a napok. Garibaldi olykor vadászni ment szalonkákra, vitorlázott, halászott, vagy az emlékiratait írta. Csodálatosan szép tavaszi alkonyat volt.

- Új vendég érkezett a szigetre... - szólt váratlanul Menotti az apjához fordulva, aki a félhomályos szobában újságot olvasott.

- Új vendég? - kérdezte kizökkenve nyugalmából. Most az átkozott reuma nem bántotta, s ezért nyugodt és szívélyes volt.

Hirtelen egy leány lépett be.

- Hogy hívnak?

- Battistina Rovellet...

A férfi hangjában áhítat csendült:

- Nagyon szép vagy...

A lány izzó, piros ajkán szívélyes mosoly volt.

- Ezt még sohasem mondta nekem senki.

- Hány éves vagy?

- Tizenhat múltam...

A férfi sokatmondóan rejtette mosolyát.

- Tizenhat év? Csodálatos kor... - aztán széles mozdulattal mutatott körül -, hát Caprera az én szigetem... az én kis birodalmam... egyelőre csak a felét vettem meg... de majd megveszem a másikat is... Te csak azt csináld, amihez éppen kedved van... S ha kínoz engem az az átkozott reuma, mossál meg forró vízben, abban a hordóban... - intett az esővízlevezető csatorna alatt álló öblös hordóra - aztán figyelmeztetően felemelte kezét. - De nekem forró víz kell ám! - és csak úgy mellékesen kérdezte -, hogy jöttél ide Caprerára?

- Nizzából küldtek... tengerész lánya vagyok.

- Tudsz írni, olvasni?

A lány sugárzó szépsége tudatában gőgösen, tagadóan rázta vörös hajú fejét:

- Nem... Én nem rontom el a lelkem tisztaságát mindenféle betűvel... Úrjézus mondotta meg isten földi helytartója, a Szentatya is: „ártatlan gyermekeké a mennyeknek országa...”

A férfi kissé meghökkent. A lány ifjúsága vonzó volt, de tudatlansága veszélyérzetet keltett.

- Nem baj, azért megmoshatod a hátamat abban a hordóban.

- Meg én - bólított készségesen a lány -, akár kétszer is!

Franciaországban kikiáltották a köztársaságot! - harsant a hír az újságok első oldaláról. *A köztársaság kivonja Rómából a francia csapatokat...*

Garibaldi, aki a Genovából érkezett lapokat olvasta, megremegett a győzelem előérzetétől.

- Róma... Róma... Most kell cselekedni!

Viktor Emmánuel király ezen a napon fogadta rendkívüli kihallgatáson Venesta Visconti grófot, az olasz királyság külügyminiszterét. A király láthatóan izgatott volt.

- Cselekednünk kell, mert ha nem... Garibaldi megindul Róma ellen! Indokolt lenne, külügyminiszter úr, ha jegyzékben tudósítanánk a nagy hatalmakat, hogy csapataink megszállják Rómát... - aztán Cadorna tábornagy felé fordult -, tábornok úr... Önnek gyorsan és lehetőleg vérontás nélkül kell megszállni Rómát, hogy a nagy hatalmakat kész helyzet elé állítsuk...

A külügyminiszter mélyen meghajolt. Cadorna tábornok tisztelgett.

Ezernyolcszázhetven szeptembere volt.

Cadorna tábornok vezetése alatt az olasz királyi csapatok nyolc helyen lépték át a pápai állam határát, s alig néhány nap múlva már Róma előtt állottak.

Csendes, derült szeptemberi reggel volt, mikor a királyi hadoszlopok hatalmas ívben sorakoztak rohamra. A pápai zsoldosok a stratégiai fontos Porta Pia kapubástyáit erősítették meg, oda vonták fel a tüzérseget.

A nap lassan emelkedett és a szuronyok tengere felszikkasztott a napsugarakban. Az ágyúk hirtelen dördültek meg. Az ütegek sortüzei összeolvadtak morajló mennydörgéssé. A gránátok egyre sűrűbben csaptak le. Porta Pia bástyaerődje omladozott az ágyúk viharában.

Nino Bixio, Garibaldi egykori ezredese állott a roham élére.

- Roma o morte! - szállott a kiáltás és nyomában tízezer ajakról zúgott a régi harcok jelszava:

- Róma vagy halál...!

A tüzéség háromórás pergőtüze elhallgatott. A királyi csapatok rohamoszlopai előrezúdul-
tak... A pápai zsoldosok még tüzeltek a romok felett, de a távolban, Róma utcáin már
ujjongva fogadta a győzteseket Róma népe.

- Itália egyesül! - szállott a rivalgás.

IX. Pius pápa a vatikáni palota dolgozószobájának ablaka mellett állott. Az ágyúdörgést
hallgatta. Az ablaküvegek fel-felzendültek.

Csend támadt. A pápa a nyáriasan kéklő eget nézte. Kissé kihajolt az ablakon. A Porta Pia
felől, egészen közélről rivalgás hangzott. A pápa hallotta, hogy valaki megáll mögötte.
Antonelli bíboros államkancellár arca sápadt volt.

- Néhány egyházfejedelem azt tanácsolja szentségednek, hogy távozása által tiltakozzék az
erőszak ellen...

IX. Pius sokáig vívódva hallgatott. Köhintett.

- Viktor Emmánuel, Itália királya levelet írt nekem... s mint ön tudja a legjobban, azzal érvelt,
hogy Róma megszállása elkerülhetetlen, ha nem akarjuk, hogy Garibaldi vörös köztársasága
diadalmaskodjék... - végigsimított homlokán. - Én, aki már menekültem a forradalom elől,
tudom, ez a veszély mindenképpen fennáll. Használjuk ki a demokrácia lehetőségeit,
szervezzünk hatalmas, katolikus néppártokat, és a világi hatalom fokozatosan a kezünkbe
kerül...

A rivalgás erősödött, közeledett, aztán távolodott. Néha élesen felcsapott, mintha asszonyok,
gyerekek kiáltoznának örömben.

IX. Pius könnyű mozdulattal mutatott valahová arra, ahol a rivalgás viharzott.

- Önök azt mondják, utazzam el... Én pedig azt mondom, hogy ha el is vették tőlem a világi
uralmat, azért nem vették el tőlem a jó álmomat... - Elkomorodott s heves mozdulatot tett. -
Persze, azért az erőszak mégis erőszak marad... s én tulajdonképpen fogoly vagyok itt a
Vatikánban... s ez olyan tény, melyet kitartóan, napról-napra a hívők tudomására kell hozni az
egész világon. A harc új fokozathoz érkezett. Harcoljunk tehát...

A bíboros államtitkár mélyen meghajolt.

1870 ősze volt. Garibaldi, aki izgalommal várta a közben kitört porosz-francia háború híreit,
Caprera-sziget kicsiny öblének partján állt és az újságokat várta, amelyeket Livornóból hozott
a fia, Menotti Garibaldi, s elmondta a városban hallottakat.

- Elképzelhetetlen dolgok történtek! A poroszok Sedannál bekerítették a francia sereget. III.
Napóleon császár, aki személyesen vezette a harcba seregét, foglyul esett. A poroszok
ellenállhatatlanul törnek Párizs felé! Párizsban a császár fogságának hírére kitört a forradalom
és kikiáltották a köztársaságot!

Garibaldi szeme felcsillant. Heves mozdulatot tett.

- A köztársaságot?! Valóban csodálatos fordulat! - zihálva állott. Arca kigyúlt. - Most már
minden megoldódik... Az egyenlőség, a testvériség, a szabadság lép a császárság helyébe!

Menotti Garibaldi arcán lelkesedés látszott, de szemében bizonytalanság rezzent.

- Még nem tudjuk, hogyan alakulnak az események... - szólt és apja felé nyújtotta az újságok
kötegeit.

Garibaldi keze megremegett, amikor olvasta a fekete betűkkel sötétlő hatalmas szalagcímet.

- Én mindig készen voltam arra, hogy harcoljak a népek szabadságáért... a köztársaságért... Még ma felajánlom kardomat Franciaországnak!

Tours, a kicsi, poros, francia vidéki városháza tanácstermében a poroszok elöl Párizsból menekült francia kormány tanácskozott. Az apró termetű, éles arcú, mindig mozgékony Thiers, a szeptember 4-én megalakult francia köztársaság miniszterelnöke, aki az asztalfőn ült, néha látszólag találomra nyúlt az előtte felhalmozódó táviratok kötege felé.

A miniszterek arcán fáradtság és hirtelen lobbanó aggodalom rezzent. A miniszterelnök apró ujjai között távirat papírszalagja kígyózott.

- Uraim! Polgártársak! Jelentős esemény! Giuseppe Garibaldi, az Európa-hírű szabadsághős most jelentette be, hogy felajánlja szolgálatait a francia köztársaságnak!

Egy pillanatra csend lett.

- Éljen! - mondta hangosan valaki. A lángeszű Leon Gambetta, a császárság megszűnése után megalakult honvédelmi bizottság elnöke tapsolt.

- Garibaldi ajánlatát örömmel fogadja minden igaz hazafi, akinek szíve a szabadságért dobog.

Trochu hadügyminiszter végigsimított homlokán.

- Garibaldi kitűnően ért a gerillaháborúhoz, de nagy, több százezres sereg vezetéséhez hadiképzettség kívánatik...

Leon Gambetta bosszankodva tekintett rá:

- Garibaldi a népháború igazi vezére lehet... Ő hirdette meg az „egymillió puska” elméletét, hogy felfegyverezze Itáliát az idegen zsarnok ellen!

A hadügyminiszter elkomorodva legyintett:

- Párizsban izzik a proletárok lázadása... s ha most a még megmaradt seregünk fegyelmét is felbomlasztja valaki... bármily szent célok érdekében, az akkor is végleges vereséget jelent, ha látszólag tetszetősnek, eredményesnek látszik kisebb harcokban...

Csend támadt. Leon Gambetta, aki a nemzeti ellenállás lelke volt, heves mozdulatot tett:

- Fogadjuk el Garibaldi ajánlatát és bízzuk meg azzal, amihez a legjobban ért; egy önkéntes hadtest szervezésével, s ott vessük be a harcba, ahol a legveszélyesebb... a porosz hadsereg hátában, a Vogézek hegyei között, vagy először is Le Creuso-i ipartelepek védelmére, melyen tízezer munkás dolgozik... Ha az önkéntes hadtest képes lenne arra, hogy az ellenséges harc vonulat mögött támadva, megbontsa a Párizst ostromló poroszok összeköttetéseit Németországgal, akkor a háború kimenetele a javunkra dőlhet el.

Trochu hadügyminiszter nehézkesen megmozdult székében.

- Igen, igen... de mégis vigyázni kell, mert az Internacionálé, a vörös munkásszervezet máris sokszor hivatkozik Garibaldi vörösingeseire...

Thiers miniszterelnök vállat vont:

- Ez igaz... de talán adjunk neki néhány ezer harcost, s bízzuk rá a többit...

Marseille-ben tízezres tömeg fogadta Garibaldit.

- Éljen a caprerai remete! Éljen Garibaldi! Éljen a győzelem...!

Garibaldi két fia - Menotti és Richeotti - között lépdelt az ujjongó tömegben. Kezét felemelte.

- Polgártársak! Itt fogadom meg, hogy nem kímélem magam a harcban a köztársaságért, a szabadságért!

A rivalgó sokaságból a francia Riviéra pompázó virágai hullottak az ősz vezér sebesült, csusszantva lépő lába elé. Neve az új, diadalmas harcok jelszava lett. Már az első napokban négyezer önkéntes állott zászlaja alá: franciák, olaszok, lengyelek, algíriaiak,... Ez a pár ezer ember hat hét alatt negyvenezerre növekedett. Egyik helyettese Hauke Bosch lengyel ezredes lett. Garibaldi serege rohammal vette be Gillon városát és tört előre, hogy elvágja a porosz sereget Németországtól.

Thiers miniszterelnök kormánya zavarba jött. Ekkora sikerre senki sem számított. Trochu hadügyminiszter aggódva ráncolta homlokát:

- Mi lesz, ha Garibaldi önkéntesei egyesülnek a vörös Párizs proletár katonáival?! - tette fel a kérdést. - Ez számunkra nagyobb veszély, mint a poroszok minden győzelme... Így a proletár felkelés futótűzként terjedhet el Párizson kívül is... Sokan látták, mikor Garibaldi alvezére, Hauke Bosch lengyel ezredes tisztelgett a vörös zászló előtt...!

Minél erősebben lobogott Párizsban a kommunista forradalom, annál erősebben növekedett a gyanakvás a vörösinges önkéntesek iránt. A negyvenezer főből álló nemzetközi önkéntes sereg derekasan harcolt, de Thiers miniszterelnök kormánya fegyverszünetet kötött a német császárral és a porosz hadosztályok, mint a farkasok törtek az önkéntes sereg ellen. Az önkéntesek hősiiesen helytálltak... Hauke Bosch lengyel ezredes fegyveres felderítés közben hősi halált halt...

Garibaldi súlyos harcokkal, ellenrohammal torpasztotta meg a mindenfelől rátörő poroszokat, s az önkéntesek véres kézitusában porosz ezredzászlót zsákmányoltak, mely az egyetlen volt, ami a franciák kezébe került.

A mindenfelől rájuk törő porosz hadosztályok elől harcolva vonult át a demarkációs vonalon, melyet a fegyverszünet megállapított. Garibaldit nagyon elkéséltette a francia polgárkormány bizalmatlansága. Lemondott minden rangjáról és mint oly sokszor harcai folyamán, Caprerára vonult vissza...

Közben Párizsban a diadalmas proletariátus kikiáltotta a nemzetközi világgöztársaságot, de a porosz hadvezetőség Thiers miniszterelnök kérésére hazaengedte a francia hadifoglyok egy részét, akiket a Versailles-ban székelő burzsoá kormány besoroztatott seregébe és ostrom alá fogta a vörös Párizst...

Garibaldi élesen állást foglalt Párizs proletárhősei mellett, és üdvözölte a munkásság harcra lelkesítőjét, az Internacionálét, a nemzetközi munkásszövetséget, melynek vezetői Marx Károly és Mihail Bakunyin voltak.

„Az Internacionálé a jövő napja...” - mondogatta mély meggyőződéssel. A burzsoá francia kormány páratlan kegyetlenséggel irtotta a poroszok segítségével a párizsi proletariátust... Tűzbe és vérbe borult Párizs. A vörös zászló hősei vérüket hullajtva, az egész elnyomott emberiségért harcoltak, s Garibaldi nem szűnt hangoztatni, mennyire együtt érez a párizsi proletárokkal.

Egészen véletlenül találkoztak a Ponte Rialton, Velencében. Kíváncsian nézték egymást, vizsgálva a túnt idő nyomait az arcon, a szemekben, a testtartásban.

- Nem házasodtál meg, Matteo?

A férfi végigsimított már öszülő haján.

- Nem, Éva... azt hiszem, nem is fogok... Igen, az én nagy szerelmem a forradalom... Örülök, hogy boldog vagy, s a börtönben, amikor már-már a kivégzőoszakasz puskacsövei elé állottam, rád gondoltam... Mert az én oly hányatott életemnek nagy szerelme vagy...

Az asszony bólintott szép fejével. Bomlott, dús éjhajába egy-egy ezüstös hajfürt vegyült.

- Piero gyermekeinek anyja vagyok... - szólt egyszerűen. - De hidd el, Matteo, téged is szeretlek, mert a szenvedésben, börtönökben eltöltött életed fenséges áhítatot kelt mindenkiben, aki ismer...

Matteo elmosolyodott.

- Nekünk, hivatásos forradalmároknak az élet oly harc, mely minden napunkat, gondolatunkat betölti... Nem hibáztatlak, hogy könnyebb, kényelmesebb életet választottál... de azért néha gondolj rám is... ha ott ülsz az Ordolini villa teraszán és olvasol vagy kézimunkázol...

Az asszony behunyta hosszúpillás csillagszemét:

- Igen, sokszor gondoltam rád... - szólt lágyan. A férfi éles, könyörtelen szemében hála csillant.

- Ez a tudat elég nekem... - kissé habozott, aztán hozzátette: - Itália egyesítésének hatalmas korszaka befejeződött... Most a szociális forradalmak kora következik. A nemzetközi munkásszövetség, az Internacionálé fegyveres harcra hívja a gyárak proletárjait, és a szegényparasztságot... Ez a harc lesz a végső... Utána igazságos szocialista társadalmat teremtünk, s ha kell, vaskézzel törjük le a kizsákmányoló osztályok hatalmát... Franciaországban, Lyonban hallgattam Bakunyin beszédét, mely fegyveres harcra hívott a gazdagok ellen. Itt nálunk, Itáliában a kormány most betiltotta az Internacionálé itáliai szekcióját, de Bakunyin fegyveres harcra hív és vörös terrort hirdet. Mi bátran megragadjuk a törőt, a revolvért, a bombát, hogy feláldozzuk életünket a proletariátus győzelméért... Rövid idővel ezelőtt négy napig dörögtek az ágyúk Milánóban, mert a proletariátus kiállt a barikádokra...

Éva sóhajtott.

- De vajon van-e értelme az ilyen eleve reménytelen próbálkozásoknak? Marx Károly, a Kommunista Kiáltványban elveti a terrort...

Matteo sokáig hallgatott.

- Küzdeni kell, fel kell áldozni életünket az elnyomott, kizsákmányolt, nyomorgó népért, a földnélküli parasztok millióiért... Marx Károly, Engels Frigyes, Bakunyin és Krapotkin is egyet akarnak: csak a módszereik mások.

Éva vívódva simított végig haján:

- Piero mondta, hogy az Internacionálé széthull, mert Marx Károly és Bakunyin, a harc módszereinek ellentéte végzetes lehet...

Matteo töprengve ráncolta homlokát:

- Ha széthull az első Internacionálé, helyébe lép a második, vagy éppen a harmadik... Oroszországban érik a döntés. Népből jött hősök ragadják meg a zsarnokölő, pribéket irtó fegyvert... Hiába bitófa, szuronyok százezrei, hiába kegyetlenek a hóhérok, a vakmerők lesújtottak a zsarnokra: II. Sándor cár halott!

Csend lett. Az asszony bizonytalan mozdulatot tett.

- Már este van... várnak a gyerekek... - szólt lágyan. - Megyek, Matteo...

A férfi lehajtotta fejét.

- Anya vagy, s ez döntő érv. Most Milánóban gyülekeznek a titkos csoportok. Már kiválogattuk a legvakmerőbbeket a királygyilkosságra... Talán soha többé nem látlak...

Új idők első történelmi villanásai lobbantak fel Itáliában. Giuseppe Mazzini hívei és az anarchista-szocialista Bakunyin versengtek az egyre öntudatosodó munkásosztály feletti befolyásért. Bakunyin győzött, de a kormány rövidesen betiltotta az Internacionálé itáliai szekcióját. Bakunyin hívei merényletekkel válaszoltak. Itália nagy ipari városaiban bombák robbantak, forradalmárok revolvere dördült, villant a tőr. A kormány kegyetlenül elfojtotta a munkásság megmozdulásait és Bakunyin hívei ellen könyörtelen rendőrterror alkalmazott.

Garibaldi tiltakozott a munkásság üldözése ellen. A régi szövetségi segélyegyletből lassan alakult ki a szocialisták pártja. 1882-ben megalakult az Itáliai Munkáspárt. Garibaldi támogatta a munkásság pártját és az első parlamenti választáson a munkásság jelöltjeit. A harctér után a békében is bebizonyosodott, hogy a való életért harcol, mely népe boldogulását hordozza.

1875 januárjában, mint az országgyűlés örökös tagja, komoly tervet terjesztett elő: a Tiberis folyó szabályozását.

„A folyó medrét délebbre kell elhelyezni, és ezáltal Róma közvetlen környéke egészségesebb, termékenyebb lenne... Megszűnnének a mocsarak, melyek mérgezik a levegőt és járványokat okoznak...” - fejtegette fiatalos hévvel, jól felépített érvekkel. „Természetesen ehhez tőke kell, de az ilyen hatalmas vállalkozás megérdemli az áldozatokat, mert sok ezer munkáskéznek ad kenyeret s éppen a legszegényebbeknek, a földmunkásságnak...”

A diadalmas harcok után a béke esztendőiben Itália súlyos gazdasági válságba került. Munkanélküliség bénította a munkásság alkotó erejét. Megkezdődtek a terrorpercek Bakunyin hívei ellen... Garibaldi terve a hatalmas folyószabályozásról nem kapta meg a tőkések támogatását.

- Talán bocsássanak ki nemzeti kölcsönkötvényeket... - indítványozta töretlenül, mikor kétévi parlamenti meddő vita után úgy látszott, hogy a nagyszabású terv megvalósíthatatlan. A parlamenti viták tovább folytak, de a kormány nem volt hajlandó nemzeti kötvényeket kibocsátani. Garibaldi látta, hogy az egyesített Itáliában is megmaradt a pusztító nyomor és a munkásság elnyomása.

Akkor már megkezdődött az egész világra kiterjedő fegyverkezési verseny, melyre a kormányok mérhetetlen összegeket fordítottak.

- Fordítsuk a folyók szabályozására a fegyverkezésre elköltött összegeket... - indítványozta a parlamentben. - Építsünk két hatalmas kikötőt, mely Rómát egyszerre kereskedelmi világközponttá teheti...

A válaszok fölényes kioktatást vagy teljes elutasítást tartalmaztak.

Garibaldi keményen harcolt:

„Ez a kormány nem érti meg a nép szavát. Új kormány kell, s ezt csak az általános választójog kiterjesztésével lehet elérni...” - mondta és nagyszámú híveit az általános választójogért vívott küzdelemre mozgósította.

„A fogyasztói adók igazságtalanul sújtják a legszegényebbeket: legjobban azonban a sóadó. Igazságosabb adórendszer kell! Töröljék el a sóadót... hogy a parlamenti képviselők szabadon fejtsék ki a véleményüket, szüntessük meg a parlamenti képviselők királynak tett hűségesküjét...”

Hosszú, keserves küzdelem után, mely Garibaldinak nehezebb volt, mint bármely fegyveres harc, úgy látszott, mindig az ő felfogása diadalmaskodik. 1876-ban Garibaldi régi harcostársainak pártja jutott hatalomra. Garibaldi új reményekkel indult az új parlamenti küzdelmekbe, de csakhamar láthatta, hogy régi hívei, mihelyt vezetéshez, hatalomhoz jutottak, s rájuk vetődött a király kegyének fényes pályafutást ígérő sugara, megváltoznak, elvesztik forradalmi elveik töretlenségét. Szívélyesen, de fölényes leereszkedéssel szóltak hozzá és nem értették meg, vagy nem akarták megérteni szavát. Lassan-lassan nagy szegénységbe került és még nagyszámú családját sem tudta kellően ellátni. Ezt Itáliában minden szegényember tudta. A parlament életjáradékot szavazott meg neki.

- Nem kell... - válaszolta töretlenül Garibaldi -, ha elfogadnám, én is bűnösnek érezném magam, azért a nyomorért, melyben Itália népe él...

Ahogy öregedett, úgy hagyta el az egészsége is. Súlyos reuma gyötörte, bénította. Úgy látszott, hogy végleg megbénul. De utolsó erejét összeszedve, még egyszer elutazott Sziciliába, Palermóba, melynek egykoron diktátora volt. A nép, amely akkor diadalainak tanúja volt, most is lángoló lelkesedéssel fogadta. Ez az út azonban végleg kimerítette erejét. Alighogy hazaért Caprera szigetére, néhány nap múlva súlyosan megbetegedett...

A tenger zúgott. Nyitott ablak előtt feküdt a keskeny tábori ágyon, s arra nézett, ahol a tenger végtelenje tárult. A lélegzete lassan akadozott. Zihálva hátravetette ősz fejét. A gondolatok lélegzetállító magasságba szárnyaltak. Valami közeledett. Súlyos árnyék siklott lelkén, és végtelen terek tárultak...

A tenger végtelensége új távolatokba hívott. Mindent betöltött és mindent feloldott. Mélyen, megkönnyebbülten sóhajtott.

A fia, Menotti hozzálépett és megcsókolta már hideg kezét. A tenger felett végtelen messzeségből könnyű fuvallat siklott, s a kicsiny caprera villa, a „vár” kertjében alázatosan meghajoltak a nagy, lila virágok...

Illatos fahasábokból emelt máglyán nyugszik a teste. Rajta a győzelmes szabadságharcok jelvénye, a vörös ing. Ajkán a nagy halottak megrázó némasága...

Lassan hajlik le a fáklya a máglya sarkához. Halkan sziszegve kúszik a tűz, mint vörösinges harcosok örvénylő, diadalmas csapata, úgy emelkednek fel egyre magasabbra a lángok...

Áhítatos döbbenettel hallgat a temetésére összegyűlt sokaság. Hallgat a maroknyi sziget körül a végtelen tenger. Némán figyel az égbolt...

Garibaldi hamvait tartalmazó urnát ott helyezték el a földben a kicsiny szigeten, mely az ő birodalma volt, és sohasem fog el a zarándokok némán tisztelgő csapata a sírja körül...

A hódmezővásárhelyi ingoványos pusztá felett előmlött a holdtölte előtti várakozás. Az ősrégi, rozszant úri kastély teraszán ketten ültek egy kancsó bor mellett: Zichy Kamilló gróf, tábornok, Velence egykori katonai parancsnoka és Pálffy Fidél gróf, aki sok esztendővel ezelőtt viselte ugyancsak Velencében a császári helytartó büszke címét.

Mély, puha csend volt, csak a hosszan elnyúló szalmatetős cselédszállások felől csapott fel olykor-olykor az ezeréves fájdalmat kiáltó népdal. Zichy fiatalosan sima arcán átrezzent valami:

- Én nem olvasok napilapot... De Beatrice azt mondja, hogy meghalt Garibaldi...

Csend lett. Pálffy Fidél sóhajtott.

- A sors, a kegyetlen sors egy ideig becézi az embert, fényhez, ifjúsághoz, szerelemhez juttatja, aztán egyszer csak hóhérfogással kapja el az ember torkát, s úgy végez velünk, mint a józan, filléreket számontartó gazdasszony egy csirkével... - vállat vont, töltött a kehelybe, ivott. - Bizony, sokat vesztett a mi hatalmas birodalmunk... Elvesztettük Itáliát is... Én nem sajnálom Velencét se, de emlékem van, ami kincset ér... az bizony ott marad, amíg élek, még talán aztán is... Csillog a lelkemben soha ki nem hunyó fénnel... Ott láttam életem legszebb asszonyát. Hidd el nem nagyon értek az udvarláshoz... Nem mondhatom, hogy sok asszony volt az életemben... de ez valóban életem legszebb asszonya volt...

Zichy Kamilló gróf arcán enyhe meglepetés volt.

- Bizony, nagy érték ez a mi hosszú, talán túl hosszúra nyúló életünkben... Én is szerettem az itáliai lányokat. Csodálatosak, de hamar öregszenek... Olykor gyengék... Aztán milyen volt az a legszebb?

A másik sokáig hallgatott.

- Láttad-e Rómában, a Museo Nazionale Romanóban a Venere di Cyrene szobrát? - s mikor a másik bólintott, halkán, ünnepélyesen mondta: - Hát olyan volt... Hellén arányok... asszonyi erő... Emlékszem, egy postakocsin láttam meg. Akár hiszed, akár nem, káprázott a szemem... Azon csodálkoztam, hogy az a négy férfi, aki ott ült a kocsiban, nem rontott neki... A postakocsi megállt Padovában... s Életem Legszebb Asszonya leszállt... Utána mentem, s rögtön megkértem a kezét. Képzeld, kiderült, hogy az atyja ugyan itáliai: Pietro Pirenelli, de az anyja magyar: Szilágyi Erzsébet... Tudod, a Szilágyiaknál elég gyakori az Erzsébet név. Az Ő neve Evita... Róma közelében született, Latiumban... - elhallgatott, lehunyta szemét és hátravetett fejjel kényelmesebben helyezkedett el az öblös karosszékében. Zichy Kamilló rövid ideig figyelt, várta a folytatást, a másik behunyt szemű arcán rejtelmes, forró emlékek visszfénye omlott el. Sokáig csend volt. A szalmatetős, hosszan elnyúló cselédszállások felől fel-felcsapott a nóta...

- Szépen énekelnek... - szólt a házigazdához fordulva Zichy gróf -, mellesleg én most is azt mondom: Garibaldi kiforgathatta volna sarkaiból a világot, ha közbe nem jön az az átkozott reuma, mely úgy megbénította, hogy a parlamenti ülésekre is hordágyon vitette magát...

Pálffy sóhajtott:

- Én meg azt mondom, hogy ha Lissánál győz az olasz király hajóhada, úgylehet, másképpen fordult volna a játék, mert akkor Magyarország felé törtek volna a győztesek...

Zichy vállat vont:

- Hát igen, igen... A lissai csata sok mindentől megvédett, s most egy percig nyugalmat is érez az ember, ha azt mondja: Garibaldi halott... Hidd el, a végén már senki sem bírta Garibaldi folytonos lázongását, az olasz királyság rendszere ellen. Most biztosan szobrot emelnek neki, mindenekelőtt Nizzában... - kezével ernyedtt mozdulatot tett. - De a lényegen ez semmit sem változtat. Aki halott, az halott...

Hallgattak. A telihold most merült fel a láthatár szélén az ősrégi Tatársánc felett. A cselédviskók felől hirtelen csapott fel egy érces, zengő hang:

„Letörött a bécsi torony gombja... Ihatnék a Garibaldi lova... Szaladj kislány, hozzád neki vizet, Garibaldi a csatába siet...”

Pálffy felvetette őszülő fejét.

- Hallod? Itt a tatársánci pusztában még harcba siet a Garibaldi...

Zichy elmosolyodott:

- Hát igen, Garibaldinak nagy, végzetes hibája volt, hogy csak Itália egységét tűzte ki célul... Pedig az egész Európa tőle várta azt a bizonyos nagy szabadságot... - legyintett -, de hát így van ez jól, megmaradt a birtok...

Pálffy sokáig hallgatott.

- Nem félsz a cselédeidtől? - kérdezte halkán. Zichy vállat vont:

- Miért félsz? Baromi munkába befogott nép ez... Nem lát ez mást, mint a robotot... - felemelkedve csapott térdére: - De vajon ki taníthatta őket erre a Garibaldi-nótára?

Zichy mosolygott.

- Láttad-e már a pitypang virág piciny termését, mikor sodródik a szélben, messzi-messzi, elérhetetlen távolságra, úgy lehet, idegen országba. Ilyen ez a dal is. Most persze Kossuthal együtt emlegetik Garibaldit, pedig milyen régen történtek azok a harcok, s most porrá omlasztotta a testét is ott Caprera szigeten a máglya lángja...

Hallgattak. Pálffy egyenletesen kopogtatta középső ujjával az asztal szélét:

- Talán oda kellene menni hozzájuk valami jó torkú plébánosnak, aki elmagyarázza, hogy Garibaldi halott, s mint kiátkozottnak, a lelkiüdvössége is odaveszett...

- Nem hiszik el... nem hihetik el, mert aki a nemzet hőse lett, az sohasem hal meg.

A hold már delelőn járt. A cselédszállások felől elhalt a dal. Minden csendes, ünnepélyes volt...

.oOo.